

**A MAGYAR
MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM
90 ÉVE**

**A MAGYAR
MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM
90 ÉVE**

**Szerkesztette:
Dr. SZABÓ LORÁND**

BUDAPEST, 1986.

Lektorálta:
Dr. VÖRÖS KÁROLY
a történettudomány doktora
az MTA Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadója

TARTALOM

Dr. Szabó Loránd: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éve	5
Dr. Pintér János: A múzeum kiállításai az alapítástól napjainkig	35
P. Erményi Magdolna: A múzeum tárgygyűjtő tevékenysége	69
Dr. Für Lajos: Az agrártörténeti kutatások mérlege	105
Dr. Balassa Iván: Az agrármuzeológiáról	129
Dr. Nováki Gyula: Régészeti kutatások a Mezőgazdasági Múzeumban	137
Dr. Knézy Judit: Az Adattár gyűjteményeinek története	147
Taraba Mária: A múzeum könyvtárának története	157
Sági Pál: Közművelődési tevékenység	169
Dr. Szabó Loránd: A Múzeum Baráti Köre, a múzeum filiáléi	183
Irodalomjegyzék	197

8
81
10
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110

Dr. Szabó Loránd:
A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM 90 ÉVE

A mai Magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményeit a budapesti Városligetben 1896-ban megrendezett Országos Millenniumi Kiállítás mezőgazdasági, vadászati, néprajzi és egyéb értékes anyagából kiválogatott tárgyak alapozták meg. Ám egy ilyen jellegű múzeum létesítésének a gondolata negyedszázaddal korábban felmerült már. A „Kertész Gazda” című folyóirat ugyanis az 1860-as években indítványozta, hogy azt a pomológiai gyűjteményt, amelyet az Országos Gazdasági Egyesületnek a Széchenyi István által „Köztelek”-nek elnevezett székházában hoztak létre, fejlesszék kertészeti múzeummá. Ez a terv annál is inkább visszhangra talált a gazdák körében, mert a földművelés-, ipar-, és kereskedelemügyi miniszter egy létesítendő kertészeti múzeum céljára anyagi támogatást helyezett ki látásba.

Ilyen körülmények között több közéleti férfiú, köztük Deák Ferenc is, kérvényt intézett a miniszterhez a kilátásba helyezett állami támogatás kiutalása iránt. E kérvényre a miniszter 5000 forint államsegélyt engedélyezett.

Ezt követően a múzeum ügyét pártolók 1869. január 6-án „Országos Kertgazdasági Múzeum Egyesület” alapítása ügyében tanácskozára ültek össze. Itt – elvette egy új egyesület alapításának tervét – elhatározták, hogy felkérik az Országos Gazdasági Egyesületet, járuljon hozzá ahhoz, hogy ennek a kertészeti szakosztálya a múzeumot az egyesület helyiségeiben felállíthassa. (Meg kell jegyeznünk, hogy a későbbi Országos Magyar Gazdasági Egyesület – rövidítve OMGE – az 1870-es években már mindkét elnevezés alatt, váltakozva szerepelt az egyesület hivatalos iratain.)

Az Országos Gazdasági Egyesület igazgatóválasztmányja helyt adva a gazdák kívánságának, a Kertészeti Múzeum az egyesület helyiségeiben csakhamar létrejött. Érthető, ha a miniszter csakhamar, 1869. június 25-én értesítette az egyesület elnökségét, hogy hajlandó minden évben 2000 forintot tárcája költségvetésébe felvenni a Kertészeti Múzeum segélyezésére.

Az egyesület azonban nem állt meg itt, tovább szélesítve elképzeléseit, feladatának tekintette egy általános gazdasági múzeum létesítését, és bizottságot küldött ki annak előkészítésére. A bizottság egyik tagja, Máday Izidor megbízást kapott, hogy a gazdasági múzeum felállítását és berendezését illetően tanulmányozza a hasonló külföldi intézményeket.

Máday Berlinben és Szentpéterváron szerzett tapasztalatai alapján 1871-ben „egy országos gazdasági múzeum célszerű szervezése tárgyában” jelentést tett és javaslatot szerkesztett. Elaborátumában főként a porosz földművelésügyi minisztérium által fenntartott berlini gazdasági múzeumot, annak anyagi forrásait és tagozódását ismertette, s javasolta a szerény köztelki pomológiai gyűjteménynek a gazdasági múzeumba való beolvasztását. Ezt megelőzően azonban szükségesnek tartotta a tárgyak leltározását, osztályozását.

Máday felhívta a figyelmet arra is, hogy az akkoriban egymást követő nagy világkiállításokon bemutatott gyűjtemények közelebb vihetnek bennünket a különféle szakmúzeu-

mok alapításához, és jó előre utalt az 1873-ban Bécsben rendezendő világkiállításra, amely „szerencsés alkalmat fog nekünk szolgáltatni arra, hogy a létesítendő gazdasági múzeumot gazdagítsuk”. Megemlítette, hogy mind a berlini, mind a szentpétervári gazdasági múzeum igazgatójával rendszeres cserekapcsolat létesítésének lehetőségét is megbeszélte. Fontos szerepet szánt Máday a múzeumi könyvtárnak és az intézetben tartandó ismeretterjesztő jellegű tudományos előadásoknak is. A kiállítandó gazdasági gépeket és szerszámokat az Országos Gazdasági Egyesület István-telki kísérleti telepén kipróbáltatni javasolta.

Máday jelentése és javaslata fontos állomása lett a mezőgazdasági múzeumi gondolat hazai érlelődésének, nem is maradt következmény nélkül. A Gazdasági Múzeum 1871-ben a köztelki épületben megvalósult.

Ez volt az első olyan állandó jellegű kiállítás Magyarországon, amely a mezőgazdaság széles körű bemutatását a gazdálkodás különféle ágaiból származó tárgyak segítségével szemléltette. A hazai mezőgazdasági múzeumügy kezdete tehát legalább 1871-ig nyúlik vissza, ha az 1869-ben létrejött Kertészeti Múzeumtól eltekintünk. Tulajdonképpen amikor ma a Magyar Mezőgazdasági Múzeum 90 éves múltjáról beszélünk, valójában a hazai mezőgazdasági múzeumügy 115 éves múltjára kell gondolnunk. Bár a Gazdasági Múzeumot 20 évi fennállása után különböző okoknál fogva fel kellett számolni, ám egy ilyen intézmény gondolatát a kortársak egy pillanatra sem ejtették ki figyelmük köréből.

A szakminisztérium és egyes magánszemélyek jóvoltából a Gazdasági Múzeum létrehozására indított tárgy- és anyaggyűjtés eredményes volt. A Máday-féle elképzeléseket követve kiállításai csakhamar megtöltötték a köztelki épület 12 termét, sőt a lépcsőházát is, mégpedig a tudomány akkori színvonalán. A Nemzeti Múzeum is a közgazdaságra vonatkozó tárgyait itt állíttatta ki. Ide került az 1878. évi párizsi világkiállítás magyar mezőgazdasági anyaga is.

A múzeumi tárgyak a köztelki épületben egyre nagyobb teret foglaltak el, ugyanakkor hiányzott a szükséges szakalkalmazotti személyzet és a múzeum üzemeltetéséhez nélkülözhetetlen anyagi fedezet. A minisztérium az előzetesen kilátásba helyezett évi 2000 forintos államsegélyt a felére csökkentette. A múzeum anyagi alapjai megrendültek. Mint-hogy az OMGE ügyforgalma is évről évre nőtt, ennek következtében a Gazdasági Múzeum által elfoglalt helyiségekre is szükség lett. Az OMGE igazgatóválasztmánya 1891. február 14-én elhatározta, hogy a történeti emlékjellegű tárgyakat és a könyvtárat ugyan megtartja, ám magát a társadalmi úton létesített és túlnyomó részben ilyen módon fenn-tartott múzeumot megszünteti és gyűjteményeit a szakoktatási intézmények közti szét-osztás céljából felajánlja a Földművelésügyi Minisztériumnak.

A gépeket és gépmodelleket a Műgyetem kapta meg, és kikötötték, hogy azokat a gazdák ott díjtalanul megtekinthessék. A legtöbb tárgy a magyaróvári gazdasági akadémiára került. Mivel a keszthelyi, debreceni, kolozsvári és kassai gazdasági intézet csak jóval később, 1906-ban nyert akadémiai rangot. (A szétosztott anyag a mezőgazdasági múzeumnak öt évvel később történt alapítása után is a szakoktatási intézeteknél maradt.)

A Gazdasági Múzeum felszámolása fájdalmasan érintette a művelt és művelődni vágyó gazdákat, amit különösen az OMGE „Köztelek” című folyóiratának 1891. évi október 17-i száma juttatott kifejezésre. Az OMGE szakoktatási és választmányi ülésein számos fel-

szólaló követelte, hogy állami költségen és Budapesten állítsanak fel a magyar mezőgazdaság jelentőségéhez méltó módon javadalmazott és berendezett mezőgazdasági múzeumot.

Erre az Országos Millenniumi Kiállítás előkészítése során az idő elérkezettnek látszott. Az OMGE újra mozgalmat indított, hiszen a millenniumi kiállításra előreláthatóan összegyűlő gazdag anyag értékes darabjainak együtt tartásával kitűnő lehetőség kínálkozott egy nagy-szabású mezőgazdasági múzeum létrehozására.

Az OMGE közgazdasági szakosztályának 1893. január 12-i ülésén rámutattak, hogy a Gazdasági Múzeum felszámolása korábban nem azért történt, mert egy ilyen jellegű múzeum fenntartására nem lenne szükség. Jogosan hangoztatták annak befolyását a szakértelem emelésére, kiemelték a gazdaságtörténeti ismeretek terjesztésében betöltött szerepét. Azt sem hallgatták el azonban, hogy egy ilyen színvonalas múzeum fenntartása csakis állami feladat lehet.

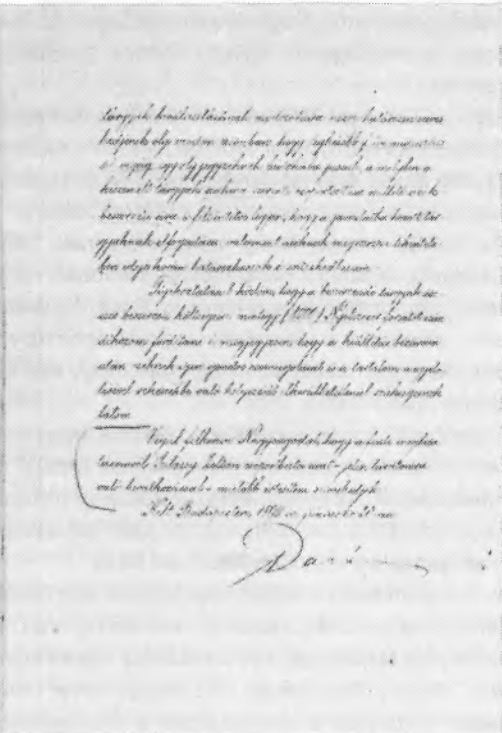
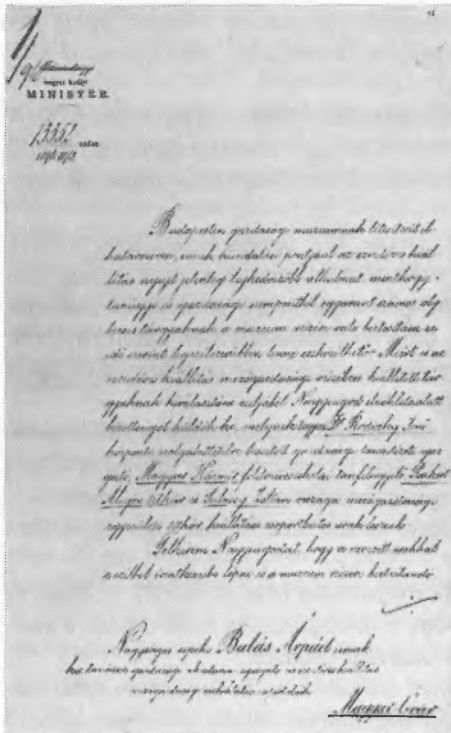
Elgondolásaikat az a konklúzió zárta le, hogy a mezőgazdasági múzeum céljaira külön épületet kell emelni, s ennek érdekében az OMGE forduljon felterjesztéssel a földművelésügyi miniszterhez. Az egyesület igazgatóválasztmánya ehhez hozzájárult és felkérték a minisztert, hogy az 1896. évi millenniumi kiállítás adottságait felhasználva, intézkedjék egy állami mezőgazdasági múzeum létesítése iránt.

A múzeum szervezésével kapcsolatos alternatívák megvitatása után az OMGE irodalmi és tanügyi szakosztálya azon a véleményen volt, hogy a mezőgazdasági múzeumnak a szakismeretek terjesztése, népszerűsítése legyen egyik alapvető feladata.

Az OMGE 1896. január 18-i választmányi ülésének döntése alapján ismételen felterjesztéssel fordultak a miniszterhez a mezőgazdasági múzeumnak állami költségen történő megszervezése és fenntartása ügyében.

A millennium évében a világsajtó is behatóan foglalkozott az ezeréves Magyarországgal, egyúttal egész sor nemzetközi kongresszus választotta tanácskozásainak helyéül Budapestet, a közakarát pedig számos emlékművel, alkotással tette emlékeztetéssé a magyar államiságnak a második ezer évből forduló estendejét.

A magyar mezőgazdaság számára külön is nevezetessé vált az 1896. év, mivel *június 20-án* 13352/1896. F. M. sz. alatt *Darányi miniszter értesítette az OMGE-t*: döntés született az *állami mezőgazdasági múzeum alapításáról*, és Balás Árpádnak, a Magyaróvári Gazdasági Akadémia igazgatójának elnöklésével múzeum előkészítő bizottságot nevezett ki. Ugyanakkor a múzeumalapítás előzetes költségeire a miniszter 8000 forintot irányzott elő. Ez a miniszteri intézkedés vetette meg az újjászületett Magyar Mezőgazdasági Múzeum alapjait. Az újjászervezés alatt álló múzeum tárgyainak gyarapodása felülmúlt minden várakozást, ami olyan alkalmas épület megszervezését sürgette, ahol a gyűjtemények őrizhetők és a rendeltetésüknek megfelelően kiállíthatók legyenek. A múzeum-előkészítő bizottság azt kérte, hogy a múzeum céljaira engedjék át a milleniumi kiállítás történelmi főcsoportjának legalább a reneszánsz-barokk stílusú épületét. A székesfőváros azonban ennél többet tett; azt határozta, hogy egy 10 koronás aranyért mint jelképes bérért egyszer s mindenkorra átengedi az egész Széchenyi szigeti épületcsoportot a Magyar Mezőgazdasági Múzeumnak. Az 1896. május 1-től október 31-ig nyitva tartott milleniumi kiállítás bezárása után a történelmi épületcsoportot kívül-belül kítartozták, majd hozzáláttak a múzeum

1. sz. fotó: Darányi Ignác földművelésügyi miniszter leirata „gazdasági múzeum” létesítéséről

berendezéséhez. Az első berendezkedésben 22 kiállítás kapott helyet, az irodahelyiségek pedig a román stílusú épületbe kerültek.

Magában véve nem a tárgyak sokasága, és külön-külön vett értéke tette becsessé a megnyíló múzeumot, hanem azoknak tematikus elrendezése (bár többnyire még csak a késztermékeket mutatták be, nem pedig a termelési folyamatokat).

A Mezőgazdasági Múzeumot 1897. szeptember 12-én nyitotta meg a fából és vakolatból készült milleniumi épülethozzávalóban Darányi miniszter, aki megnyitó beszédében hangsúlyozta e múzeum állandó fejlesztésének és folyamatos felújításának a szükségességét. Kezdetől fogva az volt a múzeum rendeltetése, hogy a magyar mezőgazdaság sokoldalúságát, eszközeit és termelésének eredményeit szemléltesse a szakemberek, a falvak népe és a mezőgazdaságtól távol élő városi tömegek számára, továbbá jó áttekintést adjon a hozánk érkező külföldi látogatóknak a magyar mezőgazdaság mindenkori állapotáról.

Hasznosan egészítette ki a szakszerűen berendezett, szép kiállításokat a múzeumi könyvtár, amelynek feladatává tették, hogy benne a hazai mezőgazdasági szakirodalom teljes egészében és a magyar mezőgazdaságra vonatkozó jelesebb külföldi irodalom is megtalálható legyen.

A megnyitás után a múzeum igazgatója ismételt felkérte a közönséget, hogy a gazdasági

szempontból érdekes régi okmányokat, emléktárgyakat, munkaeszközöket, gépeket, fagrványokat, szobrokat és festményeket ajándékol vagy letétképpen engedjék át kiállítási célra.

A gyarapodó múzeum — sajnos — nem sokáig maradhatott szép otthonában. A szakértői megállapítás, hogy az ideiglenes tartamra készült épületcsoport legalább 10 évig fennállhat, hibás volt. A gótikus épület alapozása a tó melletti vizenyős talajban már 1899 elején tönkrement és az épületen repedések mutatkoztak. Ekkor a gyűjteményeket a jó karban lévőnek látszó tágas reneszánsz-barokk épületbe vitték át, ahol egyelőre még megtekinthetők voltak, majd hozzákezdtek a gótikus épület lebontásához. A nyáron azután a reneszánsz épületen is veszedelmes elváltozások jelentkeztek, így a múzeumot 1899. július 27-én be kellett zárni.

A Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményének legtöbbjét a Kerepesi (mai Rákóczi) út 72-es sz. bérházba szállították át, abba az épületbe, ahol az Excelsior Szálló utóbb megnyílt, majd december 3-án itt nyitották meg a múzeumot. (Ez az épület ma már nincsen meg, az 1944-es légitámadás során annyira megsérült, hogy lebontották.)

A múzeumi anyag legnagyobb része a Kerepesi útra került, de a vízépítészeti, vadászati, halászati és háziipari tárgyak az eredetileg is szilárd építésű román stílusú épületben kaptak helyet, ahová a könyvtárat is átvitték.

A Kerepesi úton a múzeumnak 18 kiállítása volt. A jelentékeny részükben raktárakba szorult tárgyak darabszáma és leltári értéke egyre nagyobb lett annak következtében is, hogy a múzeumba került a Párizsban 1900-ban tartott nemzetközi kiállítás magyar mezőgazdasági, erdészeti és vadászati anyaga.

Helyszűke miatt tehát a kiállított tárgyakat nem lehetett gyarapítani. Emiatt, de azért is, mert e kettészakított intézet alig felelt meg hivatásának, megint napirendre tűzték a múzeum elhelyezésének kérdését. Ebben az épület 26.460 koronás évi bére is szerepet játszott.

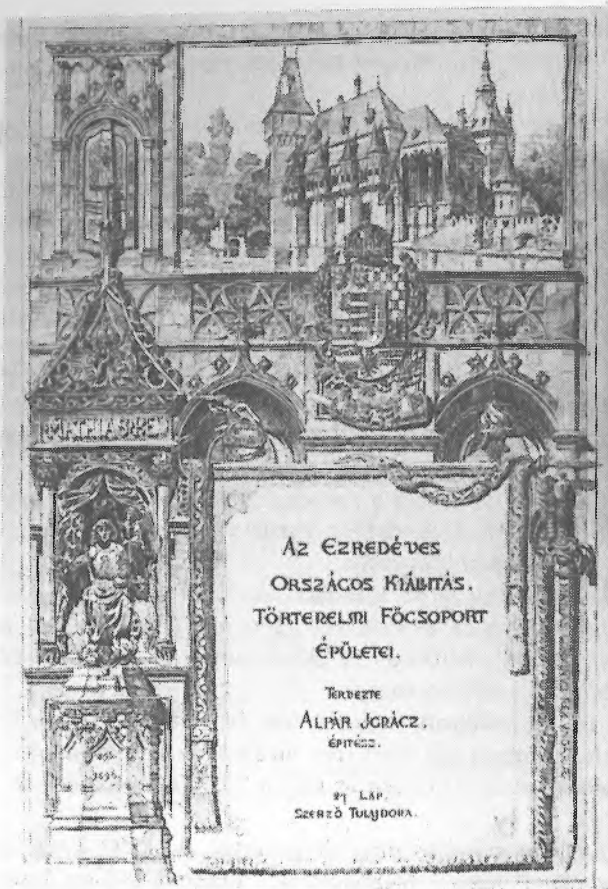
A megoldást ezúttal törvényhozási úton biztosították. Az 1900: XXXIV. törvénycikk fölhatalmazta a kormányt, hogy a Mezőgazdasági Múzeum végleges épületének emelésére 2 millió 400 ezer koronát használhasson fel.

Városligeti régi helyén a múzeum épületcsoportjának időálló anyagból való felépítésével ismét Alpár Ignác műépítészt bízták meg, aki a millenniumi kiállítás történelmi paviloncsoportjának is alkotója volt.

1901. október havában kezdődött az építkezés és alig két év alatt, 1903-ban már fel is épült a reneszánsz-barokk épület, majd 1904 elején a gótikus épület felépítésének munkálatai is befejeződtek. S ezzel a Kerepesi úti múzeummrészleg 1904. február 28-án bezárta kapuit.

A múzeum tárgyait 1904 tavaszán szállították vissza a Városligetbe. Az újabb múzeumrendezés nagy körültekintést kívánt. Így az hosszú időt vett igénybe. Majd 1907. június 9-én maga I. Ferenc József király, aki megkoronáztatásának 40. évfordulójára Budapestre jött, ünnepélyes keretek között adta át rendeltetésének a megújított Mezőgazdasági Múzeumot. A megnyitó ünnepélyről hirodófilm készült.

A rendeltetésnek újra átadott múzeumot a főváros lakóin kívül a földművesek is egyre nagyobb számban keresték fel. A múzeum megnyitásának híre terjedt, így a következő évek-

2. sz. fotó: Alpár Ignác tervrajzának címlapja

ben számos külföldi tudós és szakember is felkereste. Jellemző volt külföldön is elért nagy sikerére az a tény, hogy bár a British Museumnak világraszóló mezőgazdasági anyaga is van, itt járt angol személyiségek több ízben felvetették, hogy saját országukban szintén létesítsenek a Budapestihez hasonló, tudományos–gyakorlati célokat szolgáló mezőgazdasági múzeumot. Kormányának megbízásából tanulmányozta a múzeum berendezését és azt utánzásra ajánlotta jelentésében az Amerikai Egyesült Államok bécsi nagykövete, továbbá a mexikói és argentin budapesti főkonzul. Batianskoff Brazíl, a szentpétervári Mezőgazdasági Múzeum igazgatója 1909-ben azért jött Budapestre, hogy az akkor már világhírű intézetet a helyszínen tanulmányozhassa.

Az I. világháború kitöréséig terjedő időszak a fejlődés kora volt a múzeum életében. A főfelügyeletet gyakorló Földművelésügyi Minisztérium a muzeális ügyeket pártfogolta, mindig presztízs kérdésként tekintette. Ezekben az esztendőkből az intézet látogatóinak száma évről évre megközelítette, vagy meghaladta a másfélszázatet.

3. sz. fotó: Kiállítási részlet a századfordulón

Ezekben az években a múzeum szép sikerrel vett részt külföldi nemzetközi kiállításokon, így pl. 1908-ban Londonban, 1911-ben Torinóban és itt Grand Prix-ben részesült. 1911-ben a drezdai nemzetközi egészségügyi kiállításra is küldött ki számos tárgyat és ott elismerő oklevelet kapott. Az egyiptomi kormány 1930-ban meghívta a múzeum igazgatóját, hogy működjön közre az ottani mezőgazdasági múzeum felállításában. A múzeum vezetői, illetve munkatársai e megtisztelő felkérésnek több évi helyszíni munkával tettek eleget. A Kairóban ma is működő önálló mezőgazdasági múzeum az 1970-es években is kért szakértőket szakmai tanácsadásra és a két múzeum között ma is megvan a kapcsolat. A múzeum fejlődésének egyik ismérve, hogy szervezeti, osztálytagozódása nem volt merev, időnként rugalmasan alkalmazkodott a gazdasági élet változó viszonyaihoz.

Nagy jelentőségű volt ebben az időszakban a szervezeti és szolgálati szabályzat megalkotása és kiadása. A szabályzat, annak kimondása után, hogy a múzeum a földművelésügyi miniszter fennhatósága alatt működő tudományos intézet – megállapította annak célját is. Szervezeti alapelveként leszögezte, hogy a múzeumi osztályok újjal egészíthetők ki és szükség esetén újra csoportosíthatók. A szabályzat a múzeum szervezetét és igazgatását szilárd alapokra helyezte.

4. sz. fotó: Kairói Mezőgazdasági Múzeum

Sajnos rövid idő után bekövetkezett az I. világháború. A latin közmondás, miszerint „Fegyverzajban hallgatnak a múzsák”, a múzeum tekintetében is igazolódott. A nagy reményre jogosító addigi fejlődés hosszú időre elakadt. Mint a többi kulturális intézmény, csak éppen tengődhetett. Költségállományát csökkentették, dolgozóinak egy részét bevonultatták katonai szolgálatra.

1919-ben a Természettudományi Szövetség ankétján elhangzott javaslat már jelezte a feladatokat, „a szemléltető gyűjtemény a maga nemében páratlan ugyan, de reformra szorul, e gyűjteménynek mindenkor az ország mezőgazdaságának fejlettségét kell feltüntetnie..., kívánatos volna, hogy a gyűjteményt a háborús mezőgazdasági tapasztalatok alapján újrendezzék és a külföldi összehasonlító anyagot gyarapítsák...”.

A felismerés tehát megvolt; arról a törekvésről azonban, hogy a múzeum a maga sajátos eszközeivel előbbre vigye a hivatalos mezőgazdasági politikai célokat megvalósításuk útján, anyagiak hiányában egyelőre még hosszú időre le kellett mondani. Az infláció esztendői alatt a gyűjtemények rendszeres kiegészítése, céltudatos fejlesztésük szünetelt, s ha volt is gyarapodás, az új tárgyak főként adományok útján kerültek a múzeumba. Csak egy példa: a könyvtár állománya az 1913. évi 20.000 kötetel szemben 1926 végéig mindössze 26.000-re szaporodott.

5. sz. fotó: A Múzeum aulája 1911-ben

1923. novemberében Paikert Alajost nevezték ki igazgatónak, aki már az 1897-ben és az 1907-ben megnyílt Mezőgazdasági Múzeum berendezésében is közreműködött. Anyagi alapok híján Paikert a gyakorlati élettel való szorosabb kapcsolat kiépítését átmenetileg azzal kívánta szolgálni, hogy a múzeum helyiségeiben az intézetet kívül álló szervezetekkel több időszaki kiállítást rendeztetett. Ezek közül nagy sikere volt a Nemzeti Vadászati Védőegylet 1925-ben tartott kiállításának, amit 1930-ban megismételtek.

Jelentős esemény a múzeum életében az 1926 januárjában tartott Természet—Orvos—Műszaki és Mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszus, amelynek mezőgazdasági szakosztályán az intézet fejlesztésének kérdéseit is tárgyalták.

Az előterjesztéshez hozzászólt Hutyra Ferenc, az Állatorvosi Főiskola rektora is, aki többek között megállapította: „... a múzeum nem a mai, hanem a világháború előtti állapotot tünteti fel és egyáltalán nem ad számot az azóta történt haladásról, márpedig az ilyen gyűjteménynek élő szervezetnek kell lennie...”.

A múzeumfejlesztés ügyében ugyancsak fontos kezdeményezés volt 1926-ban a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Körének megalapítása. Alapszabályszerű célja szerint hivatva volt a múzeum igazgatóságát állandóan, önzetlenül és hathatósan támogatni abban a törekvésében, hogy az intézet a magyar mezőgazdaság fejlődését és mindenkori állapotát méltóan bemutathassa.

A múzeum esedékes újjászervezése azonban az 1929–1933-as évek gazdasági, ezen belül is súlyos agrárválságának hatására tovább késett.

1932-ben Nagy Iván Edgár igazgató is így írt többek között: „Bántó él nélkül megállapíthatjuk, hogy az egykor abszolút korhű gyűjtemény egyes vonatkozásokban lassan valóban „múzeumná” kezdett válni”.

A régóta esedékes újjászervezés késett s így külső szervezeteknek a múzeum épületében rendezett néhány időszaki kiállításával kívántak az intézetnek némi korszerűséget kölcsönözni. Ilyen volt pl. a terményértékesítési nehézségek leküzdésének megkönnyítésére 1933-ban megnyitott mezőgazdasági exportkiállítás.

A múzeum hosszú ideig halogatott alapos felújítása és korszerűbb átrendezése egy, az intézetnél kívüli körülmény hatására, 1933-ban végre megkezdődött. Gyűjteményeit az 1934. június havában Budapesten üléselő XVI. Nemzetközi Mezőgazdasági Kongresszus alkalmára hozzánk érkező külföldi agrárszakemberek előtt már a legújabb tudományos és gyakorlati fejlődés követelményeinek megfelelően szakszerűen s tanulságosan kívánták bemutatni. Az átrendezett múzeumot ezzel mintegy a Kongresszus fénypontjává akarták tenni.

A részletes tervek kidolgozása a szakcsoportonként felkért nagyszámú külső szakértő közreműködésével történt, akik főként kísérletügyi szakemberek voltak.

A megindult átszervezési munkálatok vezérgondolata az volt, hogy a múzeum kiállításainak lehetőleg olyan logikus sorrendben kell egymás után következniük, hogy a látogató a gazdálkodás alapjaitól, az éghajlati és a talajviszonyok megismerésétől kiindulva és az ős-termelés különböző fokain áthaladva jusson el az egyes termelvények ipari feldolgozásáig s a feldolgozott termékek bemutatásáig.

Míg azelőtt az összetartozó és egymáshoz kapcsolódó dolgok többnyire külön-külön szerepeltek, addig most már nagyobb gondot fordítottak arra, hogy a látogató a korszerű múzeumok oktató céljainak megfelelően, lehetőleg egy helyen kapja meg a valamely tárgykörre vonatkozó teljes ismertetést, mert csak így nyerhet a termelés folyamatával összefüggő képet.

Az átrendezett múzeum ünnepélyes megnyitását 1934. június 14-én tartották és mezőgazdaságunknak e nagy állandó reprezentatív kiállítása – az előzetes elképzeléseknek megfelelően – tényleg fénypontjává lett a Magyar Tudományos Akadémia épületében tanácskozó kongresszusnak.

A Pesti Hírlapnak a sajtóbemutatóra kiküldött munkatársa lapjának június 14-i számában megállapította: „Ami az embert az újjászületett Mezőgazdasági Múzeumban legelőször és legkellemebben lepi meg, az – az anyag kifogyhatatlan gazdagságán innen és túl – az elrendezés kitűnő áttekinthetősége, a szemléltetési eszközök és módszerek teljes modernsége”.

A londoni Times hasábjain 1937 nyarán vita indult egy angol mezőgazdasági múzeum létesítésének időszerűségéről; hozzászólásukban többen, akik a múzeumot valamikor látták, rendkívül elismerően nyilatkoztak róla a nagy világháború.

A világvizonylatban elismert intézet fejlődését is megtörte a II. világháború. Nemcsak a továbbfejlődést akadályozta meg, hanem közvetlenül is érintette, hiszen épületcsoportja

6. sz. fotó: Az állattenyésztési kiállítás az 1934. évi átrendezés után

részben romba dőlt, gyűjteményének, berendezésének nagyon jelentékeny hányada megsemmisült.

1944. július 2-a tragikus nap a múzeum életében: hat bombatalálat érte a múzeum épületcsoportját.

A múzeum helyiségeit nem választják el egymástól belső falak, így a robbanások ereje kihatott az egész belső térségre. Ez az oka annak, hogy az épületkárokon kívül a muzeális anyagnak is mintegy egyharmada már akkor elpusztult, 15–20%-a pedig megsérült. Pótolhatatlan értékek is jelentékeny mennyiségben megsemmisültek meg. Újabb kár érte a múzeumot a szeptemberi légbombázás alkalmával.

Később a főváros ostroma alatt további súlyos károsodást okoztak a belövések, illetve bombatalálatok.

1944–1949 között a múzeum a lét és nemlét válságos időszakát élte át és csak 1950-ben kezdődött meg az újjáépítés.

Badics József igazgatónak 1945. májusában bekövetkezett tragikus halálával az intézet átmenetileg vezető nélkül maradt és az új igazgatóra, Toborffy Gézára várt az a feladat, hogy a legsürgősebb állagmegóvásokat elvégeztesse. 1948-tól pedig S. Szabó Ferenc főigazgató folytatta igen nehéz körülmények között az újjáépítést az épületek belső és külső

7. sz. fotó: Az 1944. júliusi bombázás után

háborús kárainak helyreállítása mellett új berendezések, új kiállítások rendezésével és a múzeumi szervezet új alapokra helyezésével.

Nehezítette a múzeum tevékenységének kibontakoztatását, hogy 1947-től az épületben különböző intézményeket helyeztek el. A múzeum helyreállítása terén mégis megindított munkának meglelt az eredménye. A földművelésügyi tárca 1950. évi költségvetésében közel 300.000 Ft-ot irányoztak elő a múzeum újjászervezésére, illetve további 260.000 Ft-ot a szükséges építkezésekre.

Nehezítette a múzeumi munkát az a bizonytalanság, ami az épület végleges hasznosítása körül kialakult. Ebben a bizonytalan helyzetben a múzeum a Madártani Intézettel összefogva a rendbehozott helyiségek egyikében 1950. októberében megnyitotta a madárvédelmi időszak kiállítást, majd a gótikus épület két nagy és három kisebb emeleti termében 1952-ben megnyitotta a vadgazdálkodási kiállítását. Ez volt a felszabadulás után a múzeum első állandó kiállítása.

8. sz. fotó: A Múzeum, a helyreállítás után

A múzeum elhelyezése körüli bizonytalanság a jövőre vonatkozó tervezést továbbra is nagymértékben nehezítette.

1951. február 12-én született meg az a döntés, mely a „Vajdahunyadvárát” visszaadja eredeti rendeltetésének. Ezen állásfoglalás előtt azonban a Közületeket Elhelyező Bizottság a múzeum épületébe helyezte el az Országos Természettudományi Múzeum növénytári osztályát. E nehézség érzékeltetésére csak egy idézet a Szabad Nép 1956. május 31-i számából „... A múzeum esztendőkkal ezelőtt „társbérlőt” kapott. Egy másik fontos intézmény, az Országos Növénytár költözött termeinek egy részébe. A Növénytár számára sem kedvező ez a „társbérlés”, a hét méter magas hatalmas termek nem felelnek meg a Növénytár céljainak.

A Népművelési és a Földművelésügyi Minisztérium hasznosan cselekszik, ha a lehetőség szerint minél hamarabb megoldja a két intézmény szétköltöztetését”.

Sajnos ez nem valósult meg évtizedeken keresztül, így a múzeum helyhiánnyal küzdött 1981-ig, mind a kiállítási termek, mind a gyűjteménytár és a munkatársak elhelyezése tekintetében.

A múzeum mindenkori lelkes „gárdája” minden tiszteletet megérdemlő erőfeszítést tett a rendelkezésre álló kiállítási termek hasznosítására. Cél volt, hogy a néző minél teljesebb képet kapjon a mezőgazdaság illető ágazatáról.

A múzeum a háború utáni helyzetére figyelemmel, fő feladatnak a kiállítások újjáépítését tekintette, ami természetesen programszerű anyaggyűjtéssel is járt.

A kiállító, ismeretközlő, gyűjtő és nyilvántartó munka újjászervezésén túl az intézet tudományos kutatómunkáját is új úton kellett elindítani.

A múzeum kutató munkásságának hagyományos ága az agrártörténeti kutatás. Ide vonatkozóan egyelőre főleg a hazai és a Magyarországra vonatkozó külföldi mezőgazdasági szakirodalom bibliográfiájának összeállítását tekintette feladatának és munkásságát 1952-ben kezdte meg újra.

1957-től dr. Matolcsi János vette át a múzeum vezetését. Megalapozta a csonttárat és nemzetközileg is ismertté tette – és maga is eredményesen végezte – a múzeum archeozoológiai kutatásait. Lendületet adott a tárgygyűjtésnek.

Jóllehet a múzeum adattára még 1959-ben elkezdte működését, de a 14 adattári gyűjtemény alapjait csak az 1960-as évek elején lehetett megvetni. A múzeum 1963-ban kapcsolódott be a régészeti ásatásokba is. A mezőgazdasági, erdészeti, szőlészeti–borászati munkaeszközök, felszerelési tárgyak rendszeres gyűjtése mellett folyamatossá vált a numizmatikai gyűjtés, a természetett növények magvainak, a háziállatok csontjainak gyűjtése, a mezőgazdasági gép- és épületmodellek beszerzése. Új kezdeményezés volt a nagy magyar agrártudósok szobrainak megmintázása, és az a terv, hogy e szobrok a múzeum épülete körüli parkban felállításra kerüljenek.

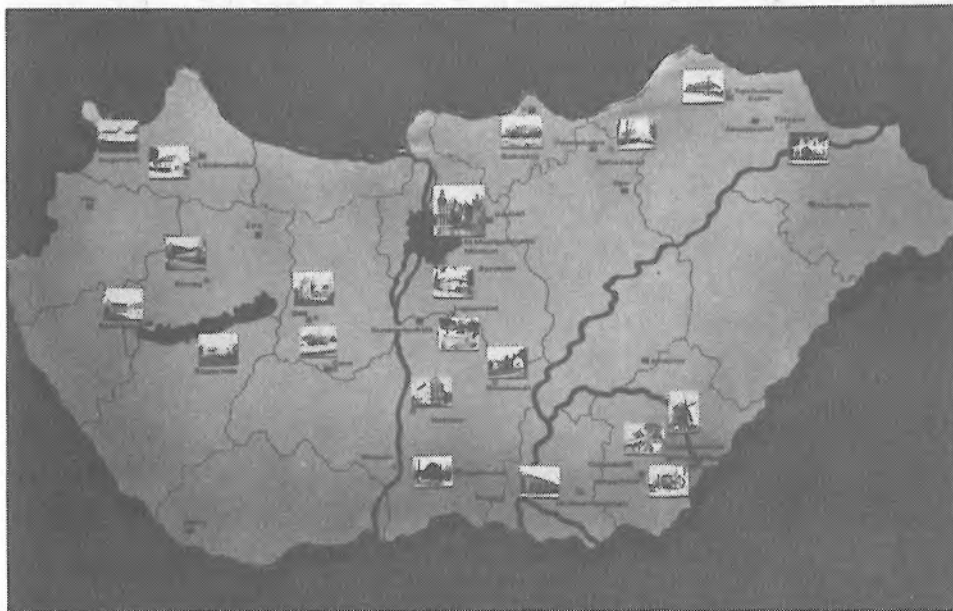

9. sz. fotó: Szobor sétány 1986.

A kiállítások rendezőinek 1961-től figyelembe kellett venni a magyar mezőgazdaság szocialista átalakulását. A megváltozott termelési viszonyok szükségessé tették a múzeumban „a kiállítások szocialista rekonstrukciója” néven ismert átrendezés végrehajtását. Ez a feladat olyan új kiállítások létrehozására irányult, amelyek a maguk idejében alkalmasak voltak utat mutatni a fiatal termelősövegeteknek megszilárdításához és az agrártudományok legújabb eredményeinek alkalmazásához. Az átrendezés 13 terem anyagát érintette, 5 éven át folytatódott és 1966-ban fejeződött be. Teljesen átalakultak, új tartalmat és új formát kaptak a kiállítások.

Részben az agrártörténeti kutatás lehetőségeinek előmozdítását célozta a könyvtár gyarapítása. Sajnos 1949. tavaszán a múzeumtól elszakított közel 40.000 kötetes szakkönyvtár helyett új könyvtár létesítését kellett célul kitűzni; vétel, csere és ajándékozás útján folyamatos feladatnak tekintettük, melynek eredménye a mai 80.000 kötetes könyvtár.

Dr. Vlcskó Lajos 1970-től 1979-ig mint főigazgató folytatta a múzeum tevékenységének irányítását. 1970-től vidéken helyi kezdeményezésekre megindult az állandó kiállítóhelyek, tájházak, az ún. „filiálé hálózat” kiépítése a múzeum közreműködésével. Megindította a „Mezőgazdaság diákszemmel” című pályázatot általános és középiskolások részére. Közreműködött a múzeumi Baráti Kör működésének új alapokra való helyezésében 1973-tól, ellátva a Kör ügyvezető alelnöki tisztségét is. Több időszak kiállításon mutatkoztak be egyes tájegységek.

10. sz. fotó: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum vidéki kiállításainak és Baráti Köreinek térképe 1980.

A múzeum fűtési, elektromos- és csatornahálózata mellett az épület állaga az évtizedek során olyannyira elavult, hogy a zavartalan üzemeltetést veszélyeztette. Ezért indult meg az 1970-es évek közepén a Borsod megyei AGROBER által a belső felújítás megtervezése. A kivitelezői nehézségek leküzdése után 1978-ban kezdődött meg a múzeum belső építési felújítása. A kivitelező a gyáli „Szabadság” Termelőszövetkezet lett.

1981. március 15-vel kiköltözött az addigi „társbérlő”, a Természettudományi Múzeum Növénytára. Így zavartalanul végezhető volt az épület felújítása és a megnövekedett területtel számolva készülhettek a tervek olyan új állandó kiállításokra is, amelyek csak a fel szabadulás előtt voltak láthatók.

A felújítás befejezése 1986. közepére volt tervezve. A múzeum és a kivitelező között korrekt munkakapcsolat alapján 1980-ban szerződésben rögzítették, hogy a kivitelező kiemelt munkának tekinti a múzeum felújítását, majd 1983-ban hivatalosan is vállalták, hogy a felújítási munkálatokat a tervezett határidő előtt nyolc hónappal, 1985. november 7-re befejezik.

11. sz. fotó: Nagy ütemben folyik a Múzeum belső felújítási munkája

Ez teljes megújulását jelentette a múzeum infrastruktúrájának, beleértve azt a jelentős előnyt is, hogy 1983 őszétől egységes központi fűtést kapott a múzeum, ami azt jelenti, hogy a kiállítási termek is fűthetők. Egyidejűleg sikerült némileg a gyűjteménytárakat is bővíteni, a műhelyeket és munkaszobákat korszerűsíteni. A múzeum eredeti területének visszanyerése, valamint a felújítási munkálatok nagy feladatot jelentettek a múzeum dolgozóinak, elsősorban a muzeológusoknak. Az újjávarázsolt kiállítótermekben új, korszerű kiállítások rendezését lehetett megvalósítani.

Ezek az évek helytállást követeltek a muzeológusoktól, a múzeum egész közösségétől. Felújítás közepette kellett végezzék az éves tervfeladatokban meghatározott munkát: készíteni az új állandó kiállítások tématervét, forgatókönyvét, hogy amikor egy-egy kiállítási terem elkészül, azonnal kezdeni lehessen a kiállítás rendezését. Ennek érdekében folyamatos volt a kutatómunka, a kutatások eredményeinek publikálása, időszaki kiállítások rendezése, az egyre bővülő közművelődési tevékenység végzése.

1981-ben megnyíltak a domesztikáció, az Árpád-kori állattartás, a sertés- és a szarvasmarhatenyésztés-történeti állandó kiállítások.

A következő évben a juhtenyésztés-történeti és erőgép-történeti állandó kiállítás megnyitására került sor. Az építkezés miatt át kellett telepíteni a vadászati kiállítást.

1983-ban megnyílt a korszerűsített lótenyésztési, míg 1984-ben a baromfitenyésztés-történeti állandó kiállítás. 1985-ben elkészült a halásztörténeti kiállítás és az elkövetkező években valósul meg a múzeum történetében először természetvédelmi állandó kiállítás, továbbá korszerűsített formában az erdészeti—faipari, a vadászati—vadgazdálkodási, szőlészet- és borászati, a magyar mezőgazdaság a XX. században, valamint 1945 után első ízben a gabonatermesztés és kertészettörténeti állandó kiállítás.

A kiállítások során még határozottabban érvényesül az a rendező elv, hogy a látogató egy-egy ágazatban a teljes termelési folyamatot szemlélhesse. Divatos kifejezéssel: „földtől a szájig” mutatja a folyamatot. A korszerű múzeumi közlés módszerével: a szemléltetve—szórakoztatva való tanítás elvét is követik a kiállítások.

A múzeum a felújítási munkálatok alatt egyetlen napra sem volt bezárva, tehát folyamatosan fogadta a látogatókat.

A múzeum tudományos dolgozóinak szakmáért dicséri, hogy a tudományos munkálatok az építkezés alatt sokszor nehéz munkahelyi körülmények közepette is zavartalanul folytak. A VI. ötéves tervre összeállított tudományos tervnek megfelelően készültek tanulmányok, publikációk (Bibliográfia, Közlemények).

1985-ben megjelenhetett a múzeum munkatársainak közreműködésével és szerkesztésében az „Agrártörténeti életrajzok” c. könyv. Ilyen átfogó jellegű mű még nem jelent meg agrártörténetünk nagyjairól. A tudományos kutatás feltételeinek javítását szolgálja 1985-től az ugyancsak korszerűsített könyvtár és olvasóterem.

1985. augusztus 3-án a felújított Jáki kápolnát Lékai László bíboros, esztergomi érsek szentelte fel ünnepélyes keretek között.

A múzeum krónikájában jelentős nap 1985. november 4. A kivitelező gyáli Szabadság Termelészövetkezet vállalásának megfelelően a határidő előtt 8 hónappal befejezte a múzeum belső építési—felújítási munkálatait. A történelmi épületcsoport megújulva, rendeltetésének megfelelően szolgálhatja a magyar élelmiszergazdaság fejlődésének bemutatását

12. sz. fotó: Világrekord trófea 1981.

napjainkig. Ezen a napon az építőmunkásokat ünnepelték a múzeumban. A főigazgató ünnepi beszédében idézte vissza az építési ütemek jelentősebb állomásait, a tervszerűséget, a kivitelező termelőszövetkezet, a tervező és bonyolító Borsod megyei AGROBER és a múzeum hasznos együttműködését, aminek az eredménye az építési munkák határidő előtti befejezése. Megemlékezett arról, hogy a múzeum megújulása a MÉM anyagi és erkölcsi támogatásának köszönhető. Megköszönte a Fővárosi Tanács segítségét, amit a Vajdahunyadvár díszkivilágításával és a Széchenyi szigeten a korhű, kandeláberes közvilágítással nyújtott, impozánssá téve a múzeum környezetét.

Váncsa Jenő mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter méltatta az építőmunkások példamutató munkáját, az építésben részt vevők céltudatos tevékenységét. Majd kitüntetésekkel adta át. (Az építési főágazat- és ágazat vezetője a Munka Érdemrend bronz fokozatát, számosan MÉM miniszteri, Szocialista Kultúráért miniszteri és TOT kitüntetést kaptak.

13. sz. fotó: Általános iskolai tanulók biológiai órája
a Múzeumban

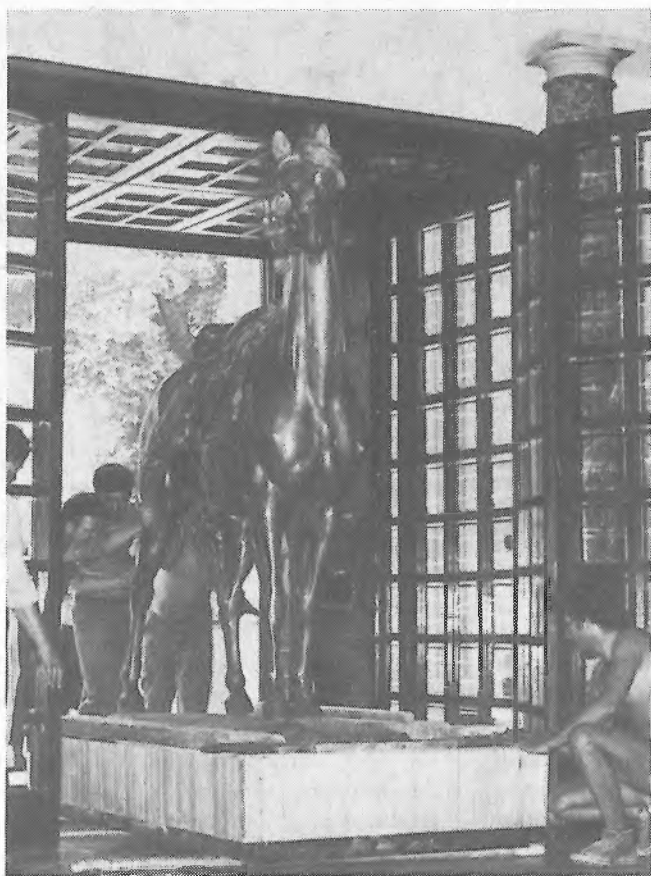
A főigazgató valamennyi közreműködő a Vajdahunyadvárról bronz emléklakettet és emléklapot vett át. A főlépcsőnél márványtábla örökíti meg a nagyszabású építési munkák befejezését.

A múzeumhoz tartozó 23. ún. „filiálé” tevékenységének irányítása is zavartalanul folyik. E téren nagy változást jelent, hogy az utóbbi öt évben csak ún. üzemi múzeum létesítését pártfogolta a múzeum. Ez azt jelenti, hogy az alapítandó múzeumnak meg kell legyen a mecénása, nevezetesen egy-egy állami gazdaság, termelőszövetkezet, amely az épület fenntartásáról és üzemeltetéséről gondoskodik. A múzeum a gyűjtésben, a kiállításrendezésben természetesen a filialéknál is a legmesszebbmenőkig közreműködik.

Társadalmi háttérrel biztosít a múzeumi tevékenységhez az 1973-ban új alapokon újjászervezett Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Köre.

Az agrármuzeológiát népszerűsítő, a helyi hagyományokat ápoló, muzeális tárgyakat gyűjtő, védő és nagyon sok esetben kiállító helyi csoportok tevékenysége is folyamatos fejlődést mutat. Az 52 fővel megalapított Kör ma közel 3500 főt tömörít 31 helyi csoportba, amelyek az alapszabály szerint végzik munkájukat, éves közgyűléseken adva számot tevékenységükről. A Körok állami támogatás nélkül, állami gazdaságok, termelőszövetkezetek, vállalatok és intézmények adományaiból, illetve a tagdíjakból működnek.

A múzeum tevékenységének bővülését vonta maga után a jelentősebb agrártörténeti emlékek védelméről 1977-ben megjelent miniszteri rendelet. Az emlékvédelem terén az Országos Műemléki Felügyelőséggel együttműködve nyolc éve folyamatosan történik a bejelentések minősítése, rangsorolása.

14. sz. fotó: A Vastagh György által készített szobor elhelyezése a kiállítóteremben

Ehhez kapcsolódik a múzeum gondozásában Gerencsér Miklósnak megjelent Mezei műhelyek c. könyve, amely olvasmányosan állít emléket a megmentett agrártörténelmi objektumoknak, egyben felhívja a figyelmet a még megvédhető emlékekre. Mint ahogy ezt a célt is szolgálja az a folyamatban lévő, a Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesülettel közösen, a Múzeum Barátainak Köre anyagi támogatásával, s a Mezőgazdasági Kiadó gondozásában a közeljövőben megjelenő kötete, amely az élelmiszeripar 14 ágazatában lévő agrártörténelmi emlékek védelme, az agráripar történetének feldolgozása terén jelentős előrehaladást.

A közművelődési célokkal összefüggésben említést érdemel az ország valamennyi általános és középiskolájának 1970 óta meghirdetett „Hazánk mezőgazdasága diákszemmel” pályázat. Az általános iskolások képzőművészeti alkotásokkal, a középiskolások írásos pályamunkákkal vesznek részt a pályázaton, ami évről évre megújuló sikerrel jár.

15. sz. fotó: Befejeződött a belső építési felújítás 1985. nov. 4.

Közművelődési célokat szolgálnak a múzeumban rendezett ismeretterjesztő előadások és a hozzájuk kapcsolódó szakfilmvetítések.

1980-tól tervszerűen 18–20 perces színes filmek készülnek a múzeum tevékenységéről, magyar szöveg mellett idegen nyelven is (német, angol, orosz, francia). 1981-ben a múzeum történetét, 1982-ben a múzeumhoz tartozó fiilálékát is bemutató „Agrármúltunk szigetei”, 1983-ban „Múzeum a liget szigetén” címmel a múzeum tevékenységét mutatja be 1980-tól 1983-ig.

Ezt követően „A felújítás alatt zavartalanul üzemel” címmel az építési munkálatokat végző gyáli termelőszövetkezet munkáját és a múzeum jelentősebb eseményeit örökíti meg napjainkig.

1985-ben a múzeum az élelmiszeripar történetéről ugyancsak 20 perces filmet készített, amely a malom-, hús-, növényolaj-, sör- és édesipari múzeumait, illetve gyűjteményeit, védett emlékeit mutatja be az ismeretterjesztés mellett azzal a céllal, hogy a többi ágazatot is buzdítsa az agráripari emlékek védelmére.

A filmek videokazettán is rendelkezésre állnak az érdeklődők kisebb csoportjai, illetve a külföldi vendégek számára. A filmet, mint a dokumentálás fontos eszközét, a jövőben is alkalmazzuk.

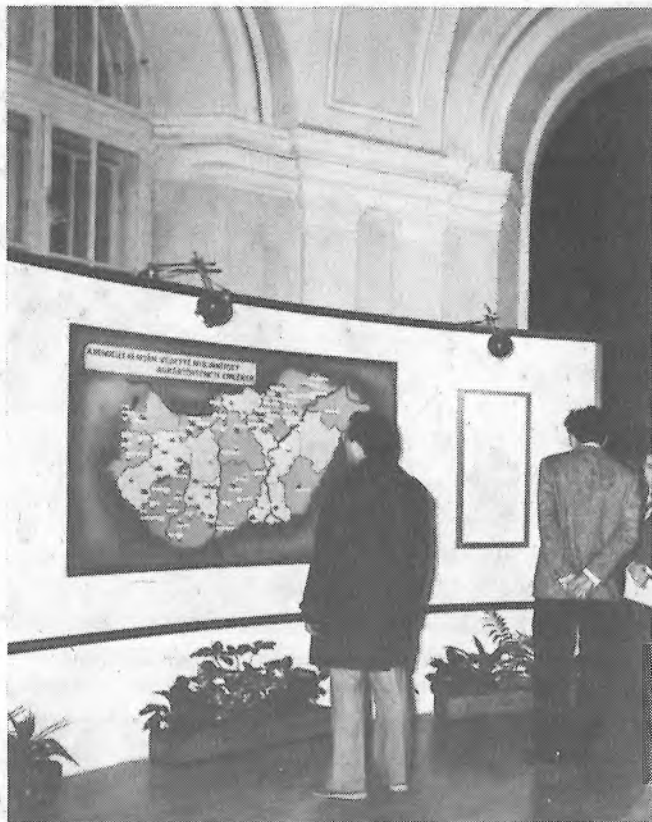
Rendszeresek a hetente rendezett kórushangversenyek és a nyári hónapokban a Vajdahunyadvári esték c. hangversenysorozat.

16. sz. fotó: Vánca Jenő miniszter kitüntetések ad át az építkezés befejeztével

Az oktató-, nevelőmunka hatékonyságát segíti múzeumpedagógus alkalmazása 1979-től. A múzeumi foglalkozások tematikája a múzeumi kiállítások mellett a környezet- és természetvédelemre való nevelés, a korszerű mezőgazdaság és környezetvédelem kérdéseire kapcsolódva. Cél az, hogy az iskolák vezetői, pedagógusai jobban megismerjék a múzeumot és tájékozódjanak, hogy kiállításaink anyaga hogyan is építhető be az oktató, nevelő munkájukba.

A múzeum nemzetközi kapcsolatai 1980-tól ugyancsak jelentős mértékben fejlődtek. Tovább erősödött és folyamatossá vált a kapcsolat a csehszlovák és a dán Mezőgazdasági Múzeummal. 1982 tavaszán Dániában a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, ősszel Budapesten a dán Mezőgazdasági Múzeum fotókiállítás keretében mutatta be tevékenységét az alapítástól napjainkig. A két múzeum között kötött szakembercserre megállapodás keretében 1983-tól évente muzeológusok tanulmányúton ismerkednek egymás tapasztalataival. Muzeológusaink részére ezek az utak egyben nyelvgyakorlás szempontjából is hasznosak. Folyamatos a muzeológusok közötti csere az NDK-beli Alt-Schwerini Múzeummal is. 1984-ben a Francia Tudományos Központ, az INRA rendezett kiállítást múzeumunkban a francia mezőgazdasági kutatás ismertetéséről.

17. sz. fotó: „Agrártörténeti emlékeink védelme” című kiállításból részlet 1981.

1985-ben a dániai Mezőgazdasági Múzeum az erdészeti, vadászati témájú gyermekrajzainkból kiállítást rendezett, amely bemutatásra kerül Norvégiában is. Ezzel folytattuk az elődök jó gyakorlatát, hiszen az elmúlt tizenöt évben a gyermekrajz gyűjtemény válogatott anyagából kiállítás volt Csehszlovákiában, Bulgáriában.

A Mezőgazdasági Múzeumok Nemzetközi Szövetsége (AIMA) 1981-ben rendezett svédországi (CIMA 6) kongresszusán a múzeum főigazgatóját alelnöknek, a Franciaországban 1984-ben rendezett (CIMA 7) kongresszusán pedig három évre elnöknek választotta meg. Ez a múzeum nemzetközi tevékenységének elismerését is jelenti. Az 1983. évi AIMA elnökségi ülésének a múzeum volt a házigazdája.

A Mezőgazdasági Múzeumok Nemzetközi Szövetsége (AIMA) 1971-ben Budapesten tartotta a CIMA 3 kongresszusát. A Mezőgazdasági Múzeum szervezésében 24 országból 161 muzeológus, szakember vett azon részt.

Azóta is folyamatosan részt veszünk az AIMA munkájában és aktív közreműködők vagyunk tevékenységében. Ez a körülmény több múzeummal eredményez folyamatos kap-

18. sz. fotó: „Hazánk mezőgazdasága diákszemmel” című pályázati kiállítás megnyitása 1984.

19. sz. fotó: Mezőgazdasági Múzeumok Nemzetközi Szövetsége (AIMA) elnökségének tagjai a Múzeumban 1983.

csolatot, így pld. NDK-ban, Svédországban. Hazánkban 1987-ben ismét múzeumunk rendezi a Szövetség CIMA 8 kongresszusát.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum a leglátogatottabb, évente több mint 100.000 látogatót fogadó múzeumok között szerepelt mindig is. A látogatók sorában pártunk és kormányunk vezetőin kívül minden évben több nevezetes külföldi személyiség is megfordul a múzeumban. Így pl. 1970-ben Budapesten tartott FAO konferencia alkalmából számos európai állam mezőgazdasági minisztere és több neves külföldi mezőgazdasági szakember járt a múzeumban.

A Vadászati Világkiállításra érkezett magasrangú vendégek közül többen látogattak el a múzeumba, az ez alkalomból rendezett „Ló és lovas ábrázolása a magyar művészetben” című időszaki kiállítást Fülöp edinburghi herceg is megtekintette. Azóta is a MÉM-ben tárgyaló külföldi miniszterek programjában szerepel a múzeum kiállításainak megtekintése. A belkereskedelmi miniszter, a TOT, a MEDOSZ magasrangú vendégei közül is többen látogatnak el a múzeumba.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum fennállása óta a Földművelésügyi, illetve 1967 óta a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium irányítása alatt működik, mindenkor élvezve a tárca anyagi és erkölcsi támogatását. Közvetlen felügyeletét a Szakoktatási és Kutatási Főosztály látja el.

A múzeum sokoldalú és állandóan bővülő munkásságával, mint országos szakmúzeum szervesen illeszkedik a magyar múzeumok rendszerébe. Belső szervezeti felépítése persze kilenc évtized alatt változott és módosult.

Ma a múzeum dolgozói hat főosztályba szerveződve fejtik ki tevékenységüket. Tudományos munkát a következő főosztályok végeznek:

- Növénytermesztési és -feldolgozástörténeti,
- Állattenyésztési és -feldolgozástörténeti,
- Agrártörténeti,
- Erdészeti, vadászati—halászati—faipari és kiállításrendezési főosztály.

E főosztályokon dolgozó tudományos munkatársak, agrármuzeológusok (agrármérnökök, történészek, néprajzosok stb.) képzettségüknek megfelelően egy-egy ágazat muzeológiai, illetve történeti problémáival foglalkoznak. Így pl. növénytermesztés, kertészet, szőlészet—borászat, állattenyésztés, gépesítés, erdészet, vadászat, halászat, agrártörténet. Az agrármuzeológusok gyűjtik az illető ágazat tárgyi és írásos emlékeit, felügyelik, illetve vezetik a munkaterületüknek megfelelő gyűjteménytárat, kutatómunkájuk útján előkészítik a témakörükbe illő kiállításokat, szervezik a meglévő kiállításaik karbantartását. Kutatásaik eredményeit publikálják. Az agrártörténeti főosztály keretében működik a múzeum bibliográfiai munkacsoportja. Ma közel harminc egyetemet végzett muzeológus folytat tudományos munkát.

Lehetőséget biztosítunk intenzív nyelvtanulásra, hogy idegen nyelvű forrásanyagokat eredetiben tanulmányozhassanak.

A kiállításrendezési főosztály keretében működnek a kiállítások kivitelezésében fontos szerepet betöltő kisegítő részlegek. Ide soroljuk a grafikusokat, a preparátorokat, a restauratori műterem és fotólaboratórium szakembereit.

A Közművelődési és igazgatási főosztály koordinálja az agrármuzeológusok ismeretterjesz-

20. sz. fotó: A Mezőgazdasági Múzeum kiadványai

tő tevékenységét, gondoskodik a szakvezetések, előadások, filmvetítések tartásáról, propagandát fejt ki a múzeum tevékenységének minél szélesebb körben való ismertetésére.

Kezeli a filmtárat. A főosztályokkal koordinálva elkészíti az éves terveket, tervteljesítésről szóló jelentéseket, intézi a nemzetközi ügyeket, „karbantartja” az ügyrendi és szervezeti szabályzatot. Teremőrök útján gondoskodik a kiállításokban lévő tárgyak biztonságáról, a termék takarításáról és a polgári fegyveres őrsg útján az épületen belüli és kívüli rendről.

A Gazdasági és pénzügyi főosztály a MÉM által rendelkezésre bocsátott költségvetés alapján gazdálkodik és a szakfőosztályokkal együttműködve folyósítja a feladatokhoz a pénzügyi fedezetet. Felelős a számviteli rendért. Ellátja az épületgondnoksággal járó feladatokat; a tűzrendszettel és munkavédelemmel kapcsolatos teendőket.

Közvetlen főigazgatói hatáskörben végzi munkáját a tudományos titkár és a jogtanácsos. A tudományos titkár koordinálja a tudományos tevékenységet, ellenőrzi annak végrehajtását, szerkeszti a múzeumi Közlemények-et.

Egy szervezet sohasem lehet statikus, annak mindig alkalmazkodni kell az igényekhez.

Ez alakította ki a jelenlegi szervezetet is, amely — úgy hisszük — jól szolgálja a múzeum előtt álló egyre összetettebb feladatokat.

Az az út, amelyet a múzeum 90 év alatt megtett — sok nehézség és időnként bizonyos töresek ellenére — összességében felfelé ívelő volt. A fejlődés folyamán feladatköre bővült, technikai felszereltsége tökéletesedett, infrastruktúrája megújult, dolgozóinak tapasztalata jelentősen gyarapodott. Ennek köszönhető, hogy most, 90. évfordulóján a múzeum agrárismeretterjesztő tevékenysége, agrártörténeti kutatómunkája állandóan szélesedik és korszerű kiállításai iránt nagy az érdeklődés.

21. sz. fotó: „A gabonatermesztés története az őskortól a XIX. század közepéig” c. kiállítás

A Központi Múzeum Igazgatóság statisztikája szerint 1984-ben az ország 48 múzeuma között a 9. helyen szerepeltünk 310.000 látogatóval, ebből 51.000 volt a külföldi, 56 országból, 1985-ben az előző évnél 10%-kal több látogatót fogadtunk.

A múzeum az elődök tapasztalatait hasznosítja, következetesen ápolja nemzeti és haladó hagyományainkat, figyelemmel arra, hogy mai terveink teljesítése a holnapi előrehaladás feltétele.

A múzeum megnyitásakor elhangzottakat ma is érvényesnek tekintjük: „ezen Mezőgazdasági Múzeumnak nem szabad befejezett művet képeznie, annak a haladó idővel fejlődnie és haladnia kell, annak a mezőgazdaság vívmányait is mindenkor képviselnie kell és fel kell mutatnia”.

22. sz. fotó: A Múzeum dolgozói 1986.

A múzeum igazgatói, illetve főigazgatói

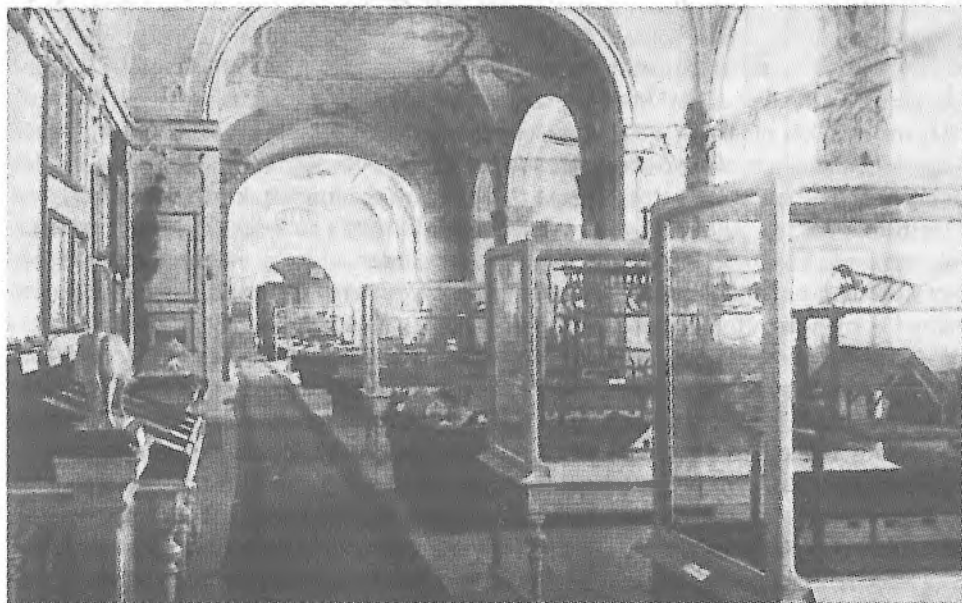
BALÁS ÁRPÁD igazgató	1897. IX. 1-től 1903. XII. 31-ig
SAÁROSSY-KAPELLER FERENC igazgató	1904. I. 1-től 1910. XII. 31-ig
RADISICS GYÖRGY igazgató	1911. I. 1-től 1918. XII. 31-ig
LIPTHAY BÉLA igazgató	1919. I. 1-től 1921. VI. 30-ig
KOÓS JENŐ igazgató	1921. VII. 1-től 1923. XI. 28-ig
PAIKERT ALAJOS igazgató	1923. XI. 29-től 1930. XII. 31-ig
NAGY IVÁN EDGÁR igazgató	1931. I. 1-től 1933. II. 28-ig
RÓNAY LÁSZLÓ igazgató	1933. III. 1-től 1936. VI. 30-ig
SÁVOLY FERENC igazgató	1936. VII. 1-től 1937. IV. 17-ig
BADICS JÓZSEF igazgató	1937. IV. 18-től 1945. V. 5-ig
TOBORFFY GÉZA igazgató	1945. VII. 3-tól 1948. VIII. 31-ig
S. SZABÓ FERENC főigazgató	1948. VIII. 4-től 1957. X. 10-ig
DR. MATOLCSI JÁNOS főigazgató	1957. X. 15-től 1969. III. 15-ig
DR. BALASSA IVÁN mb. főigazgató	1969. III. 16-tól 1970. II. 15-ig
DR. VLCSKÓ LAJOS főigazgató	1970. II. 16-tól 1979. XI. 30-ig
DR. SZABÓ LORÁND főigazgató	1979. XII. 1-től

Dr. Pintér János:
A MÚZEUM KIÁLLÍTÁSAI AZ ALAPÍTÁSTÓL NAPJAINKIG

A Múzeum kiállításai az első világháborúig

A millenniumi ünnepségsorozat adta lehetőséget használták ki a földművelési tárca, illetve az OMGE vezetői a Mezőgazdasági Múzeum létesítésére.¹ *Darányi Ignác* földművelésügyi miniszter döntése után alig egy esztendővel, 1897. szeptember 12-én megnyitották a múzeumot – benne 22 kiállítással – a látogatók előtt. A kiállítások összeállításában meghatározó szerepe volt *Balás Árpádnak*, az első igazgatónak, akinek az volt a fő célkitűzése, hogy egyaránt találjon érdekes és tanulságos látnivalót az is, akit elsősorban a dekoratív, látványos dolgok vonzanak, de az is, aki szívesen mélyed el a részletekben, s többször is megtekinti az öt érdeklő kiállításokat. „E két érdeket – mert mindkettőnek megvan a maga létjogosultsága – minden irányban kielégíteni, valamely tudományos célú múzeum legnehezebb feladatai közé sorozható, de ma már el van fogadva azon nézet, hogy ilyen intézmény sem tarthatja méltóságán aluli dolognak, hogy a tudás terjedését népszerű eszközökkel elősegítse, és mulattatva, vagy gyönyörködtetve oktasson” – írta Balás Árpád a „Köztelek” című gazdasági lap 1897. karácsonyi számában.²

A bemutatott anyag döntő többsége az ezredéves mezőgazdasági kiállítás anyagából tevődött össze. Ez egyben meghatározója is volt a kiállítások szerkezetének, arányának. Rányomta bélyegét a kiállításokra az is, hogy ki volt az egyes témakörök felelőse, irányítója.

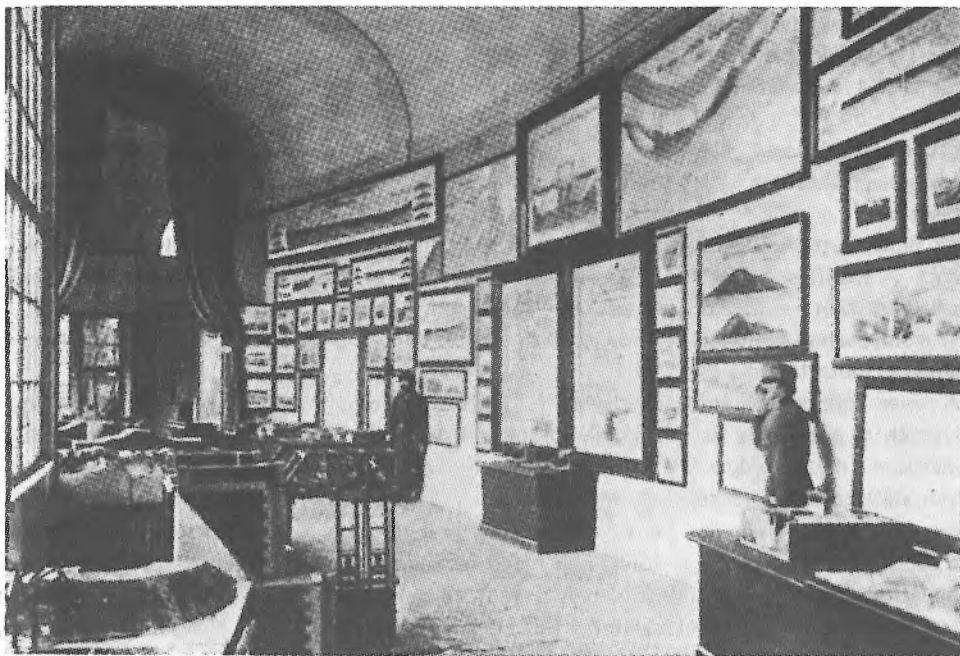
1. sz. fotó: *Gazdasági épületek és eszközök modelljeit bemutató kiállítás (1897)*

A megnyitáskor a reneszánsz-barokk épület földszintjén 8 kiállítás (osztály) helyezkedett el, sajátos logikai rend szerint. Mai szemmel nézve legalábbis szokatlannak tűnik, hogy a múzeum előcsarnokába belépő látogatókat – Ferenc József és Erzsébet királyné mell-szobrain túl – az *agrárstatisztikai* kiállítás fogadta. A főbejáratnál jobbra és balra országos statisztikák, térképek, grafikonok tömege volt látható. Mindezt tetézték még néhány arisztokrata család birtokstatisztikai adatai. Ezután a *cukor-, szesz- és malomipar* (cukor- és szeszgyári makettekkel, működő vízi- és szélmalom modellekkel) és a *gazdaságtörténeti* (üvegajtós szekrényekben elhelyezett „rég”i” térképekkel, okmányokkal) kiállítások következtek. Továbbhaladva a *külföldi és társországok* anyaga volt látható, ahol békésen megfér egymás mellett az amerikai mag- és terménygyűjtemény,³ a bosznia-hercegovinai szekér, meg az ugyancsak innen származó háziállat-koponya. A következő kiállítás a *trágyák, műtrágyák és vegyi szerek*, illetve ezek használatának bemutatója volt. Ezt követően a *gazdasági épületek* osztálya elnevezés alatt különböző istállók, magtárak makettjeit helyezték el, de itt volt látható ugyanilyen megjelenítési formában a magyaróvári gazdasági akadémia épülete is. A *gazdasági gépek és eszközök* kiállításán egyrészt ekéket és kultivátorokat mutattak be eredetiben és modellek formájában, de itt állították ki a földművelés és növénytermesztés néhány kézi eszközét (ásó, gereblye, kapa, kasza) számos változatban. Mindezt lezárta egy szénaboglya-makett. Az egyik legrészletesebb és legnagyobb alapterületű kiállítás a *selyemhernyótenyésztéssel* foglalkozott. Japánból származó felszerelések, makettek, modellek mellett részletesen bemutatták a szederfa ültetését, a selyemhernyó élettani fejlődését, a tenyésztés alakulását, a selyemszövést és a selyemmintákat. E kiállítás „gazdája” *Bezerédj Pál*, az akkor legnevesebb magyar selyemhernyótenyésztési szakember, selyemtenyésztési kormánybiztos volt, aki egyben a múzeum alapítása körül bábáskodó ún. „Múzeum-előkészítő Bizottság” tagjai közé tartozott.

A reneszánsz-barokk épületszárny emeletére 6 kiállítás került. A felfelé vezető főlépcső két oldalán a dualizmus-kori Magyarország vármegyéinek térképeit helyezték el. A lépcsőházi mellvéd két oldalán a magyarországi *ménésbirtokok* (Mezőhegyes, Bábolna, Kiszér, Fogaras), valamint a *gödöllői koronauradalom* (a királyi család birtoka) kiállítása volt látható. Ebben a részben nemcsak *Vastagh György* remekbe formált, kiváló egyedekről mintázott lószobrait és *Julius Blas* lovas festményeit láthatták az érdeklődők, hanem lóistállók, majorok, szeszgyárak makettjeit, cséplőgépek, mezőgazdasági eszközök modelljeit is. Ezt követően hazánk valamennyi megyéjének *talajmintáit* mutatták be, majd egy újabb termet – mely egyúttal *képtár* is volt, s mezőgazdasági témájú festményeket őriztek benne – az *időleges kiállítások* számára tartottak fenn. A *népvisélet és háziipar* kiállítása, Balás Árpád megfogalmazása szerint „...még nagyon tökéletlen és rendszeres kiegészítésre” váró volt.⁴ Itt a somogyi juhász és kanász öltözeke, továbbá varrottasok és hímzések voltak láthatók, de bemutatták a szalmafonás, fafaragás és kötélverés mesterségét is.

A *vízépitészet és kultúrmérnökség* elnevezésű kiállítás foglalta el a múzeumból a legnagyobb alapterületet, az épületszárny homlokzati részén állították fel. A kiállítás tulajdonképpen – csakúgy mint a többi – a millenniumi bemutató alaposan megrövidített változata volt. A középben elhelyezkedő szoborcsoport – mely egy sziklán állva életnagyságban ábrázolta Széchenyi Istvánt, jobbán Vásárhelyi Pállal, a neves vízmérnökkel, balján pedig

egy kubikkossal – szintén egy szoborkompozíció része volt. A bemutatott anyag túlnyomó többsége a falakra akasztott vízrajzi térképekből és nagyszámú zsilip és duzzasztógát makettből tevődött össze.

2. sz. fotó: Részlet a vízépítészeti kiállításból (1897)

A szőlészeti és borászati kiállítás terme „...a jövőnek van fenntartva. Egyelőre csak olyan tárgyak láthatók itt, melyek az ezredéves kiállításból múzeumnak jutva, erre való anyag hiányában, szerves kapcsolat nélkül felállítva, némely látogató figyelmét mégis felébreszthetik” – írta szerényen a múzeumigazgató.⁵ A hátsó lépcsőház falán kétoldalt a *dohány*- és a *gyapjúgyűjtemény* volt látható, s nagyrészt dohányleveleket és gyapjúmintákat tartalmazott, „még nagyon hézagos és kiegészítést” igénylő állapotban.⁶

A gótikus épület földszintjén először, „erre való anyag hiányában, mintegy csak az űr kitöltése céljából”⁷ erdészeti modellekkel, kitömött állatokkal, térképekkel találkozott a látogató. Valóban csak raktározási céllal helyezték ide az anyagot, nem is kapta meg a megtisztelő „osztály” de még a „gyűjtemény” megjelölést sem. A földszint további részén találták az érdeklődők az *állattenyésztési* kiállítást, elsősorban a szarvasmarha-tenyésztést és a tejfeldolgozást hangsúlyozva. Végül a *halászati* kiállítás következett, hagyományos halfogó eszközök és halféleségek bemutatásával.

Az emeleten először a *növénytermelési* kiállítás volt látható, mindenekelőtt a *gabonafélék* bemutatójával, mely főként mag- és kalászcsoport volt. Külön részben helyezték el a *kereskedelmi növényeket* ide sorolva a len és a kender mellett a napraforgót, paprikát és a

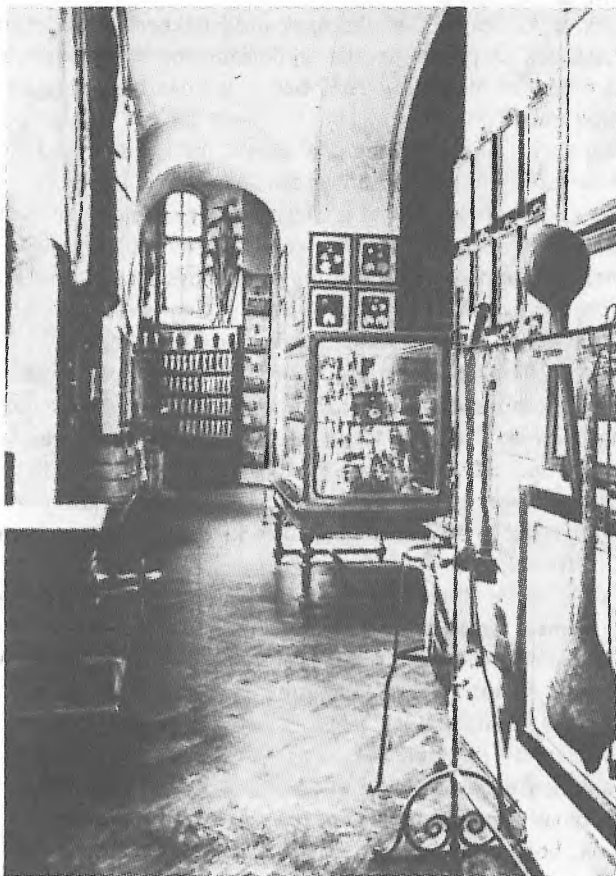
különbéle gyógynövényeket. Szintén a növénytermelési kiállításon volt látható a *kertészet* bemutatója, mely kerti mag- és terménygyűjteményből állt. Végül *méhészeti* bemutató és *baromfitenyésztési* kiállítás egy baromfi- és egy galambudvarral „festői módon csoportosítva”⁸ zárta a gótikus épület, illetve a múzeum kiállításait.

A Vajdahunyadvár kiállításai, bemutatói ebben a formában azonban csak rövid ideig voltak láthatóak, mert mint köztudott, a fából készült épületegyüttest 1899-ben lebontották, majd maradandó építőanyagból újból felépítették. Először azokkal az épületrészekkel készültek el, ahol a kiállításokat kívánták bemutatni, s így 1904-ben a múzeum anyagát visszazállították a Kerepesi úti (ma Rákóczi úti) ideiglenes kiállítóhelyről. Ezután a további építkezések és a belső építészeti munkák mellett megkezdték a kiállítások készítését is.

Az újjáépített Mezőgazdasági Múzeumot 1907-ben nyitották meg ünnepélyes keretek között. A kiállítások jelentős része lényegileg keveset változott, viszont elhelyezésük már számottevően módosult. Ezek közül leglényegesebb, hogy a gótikus részből elkerültek az állattenyésztési és növénytermesztési kiállítások, itt csak az erdészet, vadászat és halászat anyagát mutatták be.

A reneszánsz-barokk épület földszinti bejáratától két oldalt sajátos elképzelés szerint helyezték el a kiállításokat. Az egyik folyosón a *gazdasági statisztika* és az *agrogeológia*, a másikon a *meteorológia* és a *mezőgazdasági munkásügy* témáit találták a látogatók. Zömében statisztikákat, térképeket, meteorológiai műszereket helyeztek el a falakon és azok mentén. Valószínűleg úgy vélték a kiállítások készítői, hogy először Magyarország legfontosabb mezőgazdasági mutatóival kell megismerkednie a közönségnek, majd a talaj- és éghajlati adottságok – mint elsősorban a szántóföldi termelés, de más területek meghatározói – vázolója után lehet részletezni a mezőgazdasági ismereteket. De a számtenger és térképáradat, a rengeteg meteorológiai mutató nem vonzotta a látogatókat, s zavaróan hatott, hogy az agrogeológiai részben jelentős helyet biztosítottak a gyógyforrásoknak és az ásványvizeknek. Az is meglehetősen furcsa volt, hogy a folyosó egyik oldalán a meteorológiát lehetett tanulmányozni, vele szemben pedig a mezőgazdasági munkásüggyel kapcsolatban a járgányos cséplőgépeknél kötelezően elhelyezett elsősegélynyújtó szereket, vagy a gazdasági felolvasások adatait lehetett megismerni. Ha valaki megkísérelte is a tájékozódást, az egyes kiállítások megtekintése közben ezeket az adatokat nemigen tudta az ott látottakkal párhuzamba vonni.

Ha továbbment a látogató, a *növénytermelési* kiállítás első részében találta magát, ahol az akkori Magyarország 53 megyéjében termesztett búzafajtákat mutatták be. Majd a többi gabonafélék, azután a takarmány-, fűszer-, kereskedelmi- és gyógynövények következtek. Ezután *Deininger Imre* szakszerű összeállításában egy gazdag „praehistorikus” maglelet bemutató következett, s végül a dohányfajták ismertetésével zárult a növénytermesztés. Az újabb teremben, a *kertészeti* kiállításon a hazai gyümölcsfélésegekből, zöldségekből álló fajtabemutatón túl eszközöket, valamint a feldolgozás folyamatát és a késztermékeket (konzervek) láthatták az érdeklődők. Természetszerűleg következett ezután a *szőlészeti–borászati* kiállítás, mintegy középpontba helyezve a múlt századvégi szőlészeti tragédiát, a filoxérát, s annak következményeit. Különböző szőlőművelési és borkészítési

3. sz. fotó: Szőlészeti–borászati kiállítás részlete (1907)

eszközök és modellek bemutatója volt itt látható, de meglepetésre eredeti szőlőprést egyet sem állítottak ki. Ezután kapott helyet a *kísérletügy*, de ez nagyrészt a különböző hazai kísérleti állomásokot (intézeteket) ismertette.

Ez utóbbi három kiállítással párhuzamosan helyeztek el, tőlük csak az építészeti kiképzés következtében oszlopokkal, illetve boltívekkel elválasztva, tulajdonképpen egy hosszú folyosón, újabb három bemutatót. A *növénybetegségeket* ismertető kiállítás preparátumokból, a *káros és hasznos állatokkal* foglalkozó rész pedig túlnyomóan a kártevő rovarok és az általuk okozott károsodások bemutatójából állt. Harmadikként némi meglepetésre, – mert nem ide illőnek tűnik – a *tejgazdasági* bemutató volt látható. Itt a sajt és túró utánzatokon túl a „legkezdetlegesebb használati tejgazdasági eszközöktől kezdve a legújabb és legtökéletesebb gépekig”⁹ igyekeztek mindent bemutatni. S mivel e kiállítási részből a *gazdasági gépek és eszközök* csarnokába lehetett jutni, „ebben az osztályban olyan tejgazdasági eszközöket kellett elhelyezni, melyek természetüknél fogva a gépek osztályához tartoznak”¹⁰ Tehát ez a magyarázata a meglepő összeállításnak.

A gépkiallítás ekék és különböző munkagépek modellekben és eredetiben való bemutatója volt. Érdekességnek számított az eke fejlődéstörténetét ismertető Rau-féle modellgyűjtemény, és a hazánkba elsőnek – 1852-ben – behozott angol gyártmányú Clayton-Shuttleworth gőzlokomobil.

Jelentős helyet kaptak az ún. *mezőgazdasági iparok*, itt a malom-, szesz-, olaj- és keményítőipart, a maláta-, sör-, cukor- és ecetgyártást, valamint a len és kender készítését mutatták be. Ebben a részben helyezték el a *háziipar* anyagát is, ez azonban – a statisztikákat kivéve – semmiben sem tért el a 10 évvel korábbi bemutatótól.

A *gazdaságtörténeti* gyűjtemény eleve csekély érdeklődésre tarthatott számot, hiszen az alcsúti és a magyaróvári uradalmakra, és a keszthelyi Georgikonra vonatkozó – zömében levéltári – anyagokat igazán csak a kutatók értékelték.

A reneszánsz-barokk épület főlépcsője körül a földszinten helyezték el a *gazdasági építésszet* épületmodellekkel telezsúfolt anyagát, melynek egy részéhez műleírást és részletes költség-tájékoztatót is csatoltak, biztatva az adott épület megvásárlására és felállítására. A földszintre került a *ménésbirtokok és a gödöllői koronauradalom* bemutatása, a 10 évvel korábbival teljesen megegyezően. Ez utóbbi kiállítást, (csakúgy mint a háziipari gyűjteményt) néhány esztendő után beépítették más kiállításokba, és a termet időszaki bemutatók céljaira használták.

Az emeleti részen helyezték el az *állattenyésztési* kiállításokat, melyek közül a *lótenyésztés* kapott külön termet. Az állattenyésztési kiállítások nagy része a nálunk tenyésztett háziállat-fajtákat ábrázoló méretarányos Vastagh-féle szobrokból, továbbá festményekből tevődött össze. Ez volt jellemző a ló-, a szarvasmarha-, a sertés- és a juhkiállításra (ez utóbbi kiegészült még gyapjúmintákkal is), míg a baromfi, a galamb és a házinyúl bemutatóban kitömött állatokat helyeztek el. A kiállítás készítői tisztában voltak azzal, hogy számos tennivaló van még ebben a témában, s a korszerű bemutató megvalósítása még „...évek hosszú sorának feladatát fogja képezni”. Azonban túlzottan önkritikusnak tűnik az a megállapításuk, hogy a múzeum „...állattenyésztési osztálya ... kezdetleges” összeállítás.¹¹ Szervesen kapcsolódva következett ezután az *állategészségügyi* összeállítás.

A *Herman Ottó* által berendezett *ősfoglalkozási* teremben csak a pásztorélet és a halászat anyagát mutatták be, az ősi vadászatra már nem sikerült elegendő tárgyat összegyűjteni. Igen jelentős helyet, az emeleti szárny két homlokzati folyosóját kapta meg a *szakoktatási* kiállítás, bemutatva az alsó-, közép- és felsőfokú mezőgazdasági, kertészeti, szőlészeti és erdészeti oktatás múltját és akkori állapotát.

A *folyószabályozási* kiállítás a 10 évvel korábbi vízépítészeti bemutató némileg rövidített megisméltése volt, kiegészítve egy talajjavítási összeállítással. A reneszánsz-barokk épület kiállításai a *méhészeti*, és a csökkentett alapterületű és tematikájú *selyemtermelési* kiállítással zárultak.

A gótikus épületszárny földszintjén két kiállítást helyeztek el. Az első, mely már az összekötő épületben elkezdődött, hazánk *erdészetét* mutatta be. Részletesen ismertették az erdőművelést, erdőgazdálkodást, s kitértek a fa sokrétű felhasználására is. De megismerkedhetett a látogató Japán, Észak-Amerika és Afrika jellegzetes fáival is. A másik a *halászet*i kiállítás volt. Zömében a századforduló körüli halászati viszonyokat ismertette az állami intézkedések tükrében, kiegészítve Magyarország halfaunájának bemutatójával.

4. sz. fotó: Az ún. „ősfoglalkozási” terem (1907)

Az egész múzeum legnagyobb alapterületű és leglátványosabb kiállítása a vadászati volt. Ez a gótikus épület teljes emeletét elfoglalta. A merész belsőépítészeti megoldások, a szín- és motívumgazdag díszfestés, a nagy mennyiségű, változatos és dekoratívan elhelyezett anyag elkápráztatta a látogatókat. A Kárpát-medencében élő szárnyas és emlős állatokon kívül a már kihalt fajokat is bemutatták. Mindezt gazdag őz- és szarvasagancs trófea összeállítás, külön vadászfegyver terem és számos más különlegesség tette még érdekesebbé. A századforduló éveiben készített vajdahunyadvári kiállításokat felidézve – csakúgy mint számos hazai és külföldi, főleg tárgyi anyagra alapozott múzeum esetében – mai szemmel nézve kicsit a „raktármúzeum” elnevezés jut eszünkbe.¹² Ami a múzeumba került, mindent bemutattak. Ekkor még nem léteztek gyűjteménytárak, műhelyek, raktárak. Az igazgatósági irodák, a könyvtár, egy-két munkaszoba és reprezentatív fogadóhelyiség kivételével mindenütt kiállításokat helyeztek el. Korántsem akarunk azonban ezzel pejoratív tartalmú értékelést adni. A kiállítások szakanyagait összeállító szakemberek többsége a magyar agrártörténet kiemelkedő egyéniségei közé tartozott. Hiszen az egyes kiállítási „osztályok” átalakításával, kiegészítésével *Darányi Ignác* földműveléügyi miniszter olyan neves tudósokat bízott meg többek között, mint *Angyal Dezső* (pomológus, a Ker-

tészeti Tanintézet igazgatója), *Bezerédj Pál*, *Cserháti Sándor* (növénytermesztő, a magyar-óvári gazdasági akadémia tanára), *Deininger Imre* (archo-agrobotanikus, a keszthelyi gazdasági tanintézet igazgatója, majd a gödöllői koronauradalom jószágkormányzója), *Herman Ottó* (polihisztor néprajzkutató), *Hutyra Ferenc* (az állattjárványtan kutatója, az Állatorvosi Főiskola rektora), *Kerpely Kálmán* (növénytermesztő, a debreceni gazdasági tanintézet igazgatója), *Kosutány Tamás* (agrárkémikus, az Országos Kémiai Intézet igazgatója), *Landgráf János* (halászati szakember), *Rodiczky Jenő* (növénytermesztési és állattenyésztési kutató, az Országos Gyapjúminősítő Intézet igazgatója), *ifj. Sporzon Pál* (mezőgazdasági géptani szakember, a debreceni gazdasági tanintézet tanára), *Treitz Péter* (agroteológus).

Ezek az emberek kiváló tudósok voltak, de vajmi keveset tudtak a múzeumi kiállításokról. Az egyes témák szakmai felépítése az akkori követelmények, illetve felfogás szerint szinte kifogástalan volt, ám a szaktudósok közül nem soknak volt adottsága, még kevésbé gyakorlata ahhoz, hogy a gazdag szakmai anyagot látványos, de ugyanakkor szerkezeteti, esztétikai és oktató szempontok szerint megkomponált egységbe állítsák. Kiállítási tapasztalataikat hazai és külföldi mezőgazdasági kiállítások, valamint – ha erre egyéni ambíciójuk készítette őket – múzeumok megtekintése révén szerezték, szerezhették. A mezőgazdasági kiállítások és vásárok mindenekelőtt árubemutatók voltak. Az egyes kiállítók mindent bemutatottak, amivel úgy vélték, hogy a figyelmet felhívhatják termékeikre, terményeikre. Mindezt azonban különösebb logikai elképzelés nélkül, inkább a látvány és a dekoratív külsőségek szempontjait szem előtt tartva valósították meg.

Ami azonban egy mezőgazdasági árubemutatón vagy vásáron eredményesnek bizonyult, az a múzeum falai között már nem vált be. A múzeumi tárgy és dokumentum bőség zavaró túlszűfolttságot eredményezett. Kiállítástervezők, grafikusok, berendezők ekkor a mai értelemben nem tevékenykedtek. A múzeum személyzete az 1897. évi megnyitáskor *Balás Árpád* igazgatóból, és *Paikert Alajos* múzeumi őrből (ma muzeológusnak nevezzük) állt. Rajtuk kívül egy gondnok, aki egyúttal a titkári teendőket is ellátta, továbbá „felvigyázók” és „szolgák” képezték a múzeum személyi állományát. Nyilvánvaló, hogy Balás és Paikert nem tudott a kiállítások készítésével foglalkozni, hiszen őket lekötötte a hivatali munka, protokoll vendégek fogadása, kalauzolása. Nem változott a helyzet 1907 után sem. A múzeumőröknek csak azt tették kötelességükké, hogy a múzeum gyűjteményeinek, illetve kiállításainak kiegészítése és fejlesztése érdekében véleményt mondanak, vagy javaslatot tegyenek. Kiállításrendezéssel azonban nem bízták meg őket.¹³

A kiállítások összeállítására felkért agrárszakemberek így nagyrészt saját magukra voltak utalva. Tervszerű és rendszeres gyűjtőmunkát nem végeztek, ehhez hiányoztak a megfelelő személyi és anyagi feltételek. A Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alá tartozó intézményektől be lehetett általában szerezni a kiállításra szánt anyagokat. A „gazdaközönséghez” intézett felhívások sikere már erősen a birtokosok magatartásától, és attól függött, látnak-e reklámot abban, hogy a tőlük származó termékek, termények stb. a Mezőgazdasági Múzeumba kerülnek kiállításra. Ez maga után vonta, hogy egyes nagybirtokosok uradalmának, vagy onnan származó kiállítási anyagoknak bemutatása sokszor az egész magyar mezőgazdaság megítélésére, általánosító véleményalkotásra ösztökélt. Felelőleges részletezni, hogy így milyen hamis kép alakulhatott ki.

Nehezítette a kiállításokból levonható tanulságok megfelelő kialakítását az is, hogy ezekben az évtizedekben a kiállításokban írásos szöveget a kiállítások címén, a kép- és tárgy-alírásokon, valamint a statisztikákon kívül nem alkalmaztak. Az egyes kiállításokban nemcsak a magyarázó szövegrészek, de az ún. „teremösszefoglaló” szövegek is hiányoztak. Az 1907-ben megnyitott múzeumban, csakúgy mint a 10 évvel korábbiiban, egységes installáció uralkodott. A tárgyak, makettek, modellek stb. nagy részét – már amelyek belefértek – faragott vázú üvegvitrinekben és üvegajtós szekrényekben helyezték el. Az installációt csakúgy, mint az egyforma keretbe foglalt fényképeket, térképeket és statisztikákat katonás rendben, mértani pontossággal helyezték el.

A falakat helyenként csaknem a mennyezet magasságáig, de legalább a termék belső íveinek kezdetéig igénybe vették. Ezzel még tovább növelték a zsúfoltságot. Nemcsak a falakat szinte elborító statisztikai táblázatok és térképek keltették ezt a hatást, hanem a különböző tróféák százaival szinte a mennyezetig dekorált vadászati kiállítás is.

Ezzel tulajdonképpen már a kiállításkészítés kellős közepén vagyunk, hiszen az elmondottakból következik a bemutatók tartalmi kérdése. A Mezőgazdasági Múzeum alapításától kezdve hirdette – és ennek mindenhol hangot is adott –, hogy feladata nemcsak a múlt emlékeinek megőrzése, hanem a jelen mezőgazdaságának bemutatása is. Ezt a ma is érvényes és alkalmazott célkitűzést következetesen igyekeztek a múzeum vezetői megvalósítani – több-kevesebb eredménnyel. Ha ez nem sikerült, általában nem rajtuk, vagy a múzeum munkatársain, hanem külső okokon múltott. De erről még szólunk a későbbiekben.

Az első világháború előtt készített kiállításokra az volt jellemző, hogy vagy a mértani szempontokat – főleg a szimmetriát – szem előtt tartva, vagy a dekoratív bemutatást hangsúlyozva helyezték el a tárgyakat, s ezekből minél többet. Az egyes kiállítási anyagokat esetenként természetüknél teljesen idegen módon különböző formákba, alakzatokba kényszerítették.

A millennium utóregzései során készített, és az 1907. évi újbóli megnyitás alkalmával bemutatott kiállítások között számottevő a különbség főleg tartalmi szempontból az utóbbiak javára. Ha a múzeum kiállításainak egészét nézzük, megállapítható, hogy szisztematikusan törekedtek arra, hogy Magyarország agráréletét, múltját és jelenét a lehető legszélesebb skálán bemutassák.

1907-ben már nem hiányzott a külön ló- és sertésnyészési, az erdészeti, valamint a vadászati kiállítás. Egyik legnagyobb erénye az újjárendezésnek az volt, hogy a lehetőségekhez képest igyekezett logikai sorrendbe állítani a kiállításokat. Ennek az volt a célja, hogy a látogató az összefüggő témákat, témaköröket, az agrárterület ágazatait szerves kapcsolatokban láthassa. Itt már nem fordult elő, hogy keveredett a talajminta-gyűjtemény és a képzőművészeti anyag, vagy a dohány- és gyapjúgyűjtemény. Az is a múlté lett, hogy az állattenyésztési kiállítások eleje és vége közé beiktatták a halászatot és rögtön utána a növénytermesztést is, mint tették 1897-ben.

Olyan esettel sem találkoztunk később, mint 1897-ben a talajgyűjteményt bemutató kiállításban, ahol „...a falakon pedig Pongrácz Károly festőművész különféle vízrajzi objektumokat feltűntető olajfestményei vannak fölakasztva, melyenekből nagy számuknál fog-

va a következő termeknek is jutott”.¹⁴ A következő teremben a szőlészeti és borászati kiállítást helyezték el.

Az újjáépítés után csak az épület sajátosságaiból adódó kényszerhelyzetek vitték rá a rendezőket, hogy egy-egy esetben össze nem illő témákat helyezzenek el egymást követően. Arra sem volt lehetőség, hogy mindenütt úgy fejezzenek be, vagy éppen kezdjenek el témákat, ahogyan azt a gótikus épületben sikerült megvalósítani.

Az egyes mezőgazdasági területek közötti, helyenként kirívó aránytalanságok jelentősen csökkentek, s közel kerültek a hazai agrárviszonyok realitásához. Az 1897-es kiállításokban sok volt az átfedés, a statisztikák több helyen ismétlődtek, csakúgy mint a gép- és főleg épületmodellek. 1907 után ez már csak egy-egy esetben fordult elő. Vitatható volt egyes témák kiválasztása, mint például a Georgikon kiemelése a szakoktatási kiállításból, vagy a halászat történelmi előzményeinek az ösfoglalkozási teremben való szerepeltetése.

Általánosságban elmondható, hogy a kiállításokban már ekkor is törekedtek a kronológiai felépítésre, azt a ma is alapelvként alkalmazott célt szem előtt tartva, hogy a mezőgazdaságot, a mezőgazdasági termelést történeti folyamatában mutassák be. Már ekkor az vezérelte a Mezőgazdasági Múzeumot, hogy látónivalói segítségével megismertesse a látogatókkal hazánk agrártörténetét is. A tanításra, oktatásra való szándék mellett elsősorban arra törekedtek a kiállítások készítői, hogy az emberek bejöjjenek a múzeumba, hogy „a tömeg, ahelyett hogy valami majomkomédiát nézzen, vagy circusba menjen, nézvágyát népgazdasági kiállításokban” elégítse ki. „Igen sokan csakis szórakozási vágyból lépnek be, a tárgyak valamelyike azonban megragadja figyelmüket, bele mélyednek, megtanulják azt érteni és ismeretekben gyarapodva távoznak.”¹⁵

Századunk elején a Mezőgazdasági Múzeum csatát nyert, bizonyítják ezt az évente a százazres látogatottságot megközelítő érdeklődők.

A múzeum kiállításainak lényeges átalakítását az elkövetkező években ugyan nem tervezték, de a karbantartás mellett bizonyos kiegészítésekre, módosításokra gondoltak, hiszen a múzeum egyik alapvető célkitűzéseként szerepelt a mezőgazdasági viszonyok mindenkori helyzetével való lépéstartás. Ebből azonban kevés valósult meg, mert az I. világháború évei alatt ehhez semmiféle anyagi támogatást nem kaptak, a személyzet jelentős része pedig bevonult katonának.

A múzeum kiállításainak helyzete a két világháború közötti időszakban

1914–1918. között a Mezőgazdasági Múzeum erejéből csak arra tellett, hogy a nyitvatartást biztosítsa, még karbantartásra sem nagyon volt fedezet. Joggal állapította meg egy 1919. évi múzeumügyi tanácskozás, hogy a Mezőgazdasági Múzeumban elhelyezett „...szemléltető gyűjtemény a maga nemében páratlan ugyan, de reformokra szorul. E gyűjteménynek mindenkor az ország mezőgazdaságának fejlettségét kell feltüntetni, már pedig a Mezőgazdasági Múzeum mai helyiségében való elhelyezése óta úgyszólván semmit sem fejlődött.”¹⁶ A tanácskozás azt is megállapította, hogy javult ugyan a szá-

zadforduló óta a múzeumokban a szakképzett alkalmazottak aránya, de többségükben – és ez érvényes volt a Mezőgazdasági Múzeumra is – „...muzeológiai képzettségre figyelmet sohasem fordítottak”.¹⁷ Ezért azt javasolták, hogy a múzeum tudományos és gyakorlati irányának biztosítására a személyzetet megfelelő szakemberekkel bővítsék ki, mert a múzeumnak „...a jövőben tudományos intézetté kell bővülnie”.¹⁸ Azt is felvetették, hogy a múzeum állandó vidéki mezőgazdasági gyűjteményeket hozzon létre a mezőgazdasági centrumokban, sőt még vándorkiállításokat is szervezzenek.

A Tanácsköztársaság idején nagyszabású tervek születtek a magyar múzeumügy átszervezése érdekében. Nem maradt ki ebből a Mezőgazdasági Múzeum sem. 1919 tavaszán a növénytermesztési kiállítások felújítása került szóba, majd 1919. júniusában a Földművelésügyi Népbiztosság értekezletet hívott össze a múzeum tejjgazdasági, állattenyésztési, állategészségügyi, méhészeti, selyemtenyésztési és halászati kiállításainak átalakítása ügyében.¹⁹ Ez utóbbival végül is a tanácskozáson nem foglalkoztak, de a résztvevők (köztük olyan tudósok mint Hutyra Ferenc, Réthly Antal, Weiser István) számos kitűnő ötletet, elképzelést vetettek fel.²⁰ Az Állatorvosi Főiskola néhány nap múlva megküldte tervezetét az állategészségügyi kiállítás átalakítására. A tervezetet a legkiválóbb professzorok: Fettich Ottó, Hutyra Ferenc, Kotlán Sándor, Marek József, Wellmann Oszkár és Zimmermann Ágoston készítették.²¹ A tejjgazdasági és tejipari kiállítás átrendezésére pedig Gratz Ottó igazgató irányításával a magyaróvári Állami Tejkísérleti Állomás küldött be tervezetet.²² Az elképzelések azonban csak szakmai síkon mozogtak, a mezőgazdaság szocializálásával, és általában agrárpolitikai kérdésekkel nem foglalkoztak.

Az 1919 utáni évek gazdasági körülményei nem kedveztek a múzeumügynek. A belső berendezésen és a kiállított anyagokon egyre inkább meglátszottak az elmúlt évtizedek. Számos kiállítási témában alapos lemaradás mutatkozott a hazai mezőgazdaság korabeli állapotától. Különösen szembetűnő volt a statisztikai anyag, mely a trianoni békediktátum következtében harmadára szűkült országot a történelmi Magyarország mutatóival ismertette. Bizonyára szerepe volt ebben az akkor uralkodó politikai irányvonalnak, a „Csonka Magyarország nem ország...” szemléletnek és közhangulatnak, de az 1920-as, 1930-as évek Magyarországnak mezőgazdasági statisztikája ennek ellenére hiányzott. Fontos lett volna ez azért is, mert a területcsökkenés következtében módosultak a mezőgazdaság különböző ágazatainak egymáshoz való viszonyai. De ezen felül az újabb termelési módok, az újonnan tenyésztésbe, illetve termelésbe került állatok, termények is hiányoztak a kiállításokból. A magyar mezőgazdaság, mely ebben az időben változatlanul a legjelentősebb népgazdasági ágazat volt, lassú fejlődésen ment keresztül. Nőttek egyes növények terméshozamai és -átlagai, emelkedett a műtrágyafelhasználás, szélesedett és korszerűsödött az agrotechnika, számottevően jelentkezett a zöldség- és gyümölcsstermesztés, s a belterjes állattenyésztés uralkodóvá válásáról is beszélhetünk. Mindez azonban a múzeumi kiállításokban csak kis mértékben jelentkezett. 1926-ban a Természettudományi, Orvostudományi, Műszaki tudományi és Mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszus mezőgazdasági szekciójának ülésén a múzeum helyzetét is tárgyalták. Egyöntetű volt a vélemény, hogy a kiállítások alapos felújításra szorulnak. Ennek érdekében számos hasznos javaslatot tettek a résztvevők. A megvalósításhoz jelentős összegekre lett volna szükség, ez azonban csak kis mértékben állt rendelkezésre. Az 1920-as évek második felében kezdtek

hozzá egy-egy kiállítás felújításához, de ezek tulajdonképpen lényegileg változatlan helyreállítást jelentettek. Így került sor az agrogeológiai, a szőlészeti—borászati, a meteorológiai, statisztikai és vízépítészeti kiállítás kisebb mértékű korszerűsítésére. Az 1920-as évek második felében és az 1930-as évek elején sor került néhány időszaki kiállítás bemutatására is. Ezek közül legnagyobb sikere a Nemzeti Vadászati Védegyelet által 1925-ben és 1930-ban rendezett trófeakiállításoknak volt. Bemutatkozhatott a múzeum határainkon túl is, külföldi mezőgazdasági kiállítások keretében a Mezőgazdasági Múzeum kiállításainak ismertetésével, s válogatott anyagának egy részével ismerkedhettek meg az ottani érdeklődők. A gyökeres átalakításra és felújításra azonban várni kellett, s tulajdonképpen egy külső körülménynek volt köszönhető. 1934-ben Budapesten rendezték meg a XVI. Nemzetközi Mezőgazdasági Kongresszust. A Földművelésügyi Minisztérium a kongresszus programjába felvette a Mezőgazdasági Múzeum megtekintését, tanulmányozását is, azzal a céllal, hogy az ország akkori agrárviszonyait is bemutassák. Erre azonban akkori állapotban a múzeum nem volt alkalmas. Ezért lázas munka kezdődött 1933. decemberében, hiszen a kongresszusig mindössze hét hónap állt rendelkezésre!

Az újjászervezés végrehajtására a földművelésügyi miniszter kijelölte „a m. kir. Mezőgazdasági Múzeum Átszervező Bizottságát”, melynek tagjai a minisztérium képviselőin kívül a múzeum igazgatója és helyettese lettek. A Földművelésügyi Minisztérium az egyes kiállítási „osztályok” átalakítására olyan neves agrárszakembereket kért fel többek között, mint *Báldy Bálint* (kisállattenyésztő), *Csiki László* (szakoktatás történész), *Dicenty Dezső* (szőlész, agrogeológus), *Grábner Emil* (növénynevelő), *Gratz Ottó* (tejgazdasági szakember), *Grenczer Béla* (élelmiszervegyész), *Groffits Gábor* (mezőgazdasági építész), *Hankóczy Jenő* (búza- és lisztminőség kutató), *Kern Hermann* (mikológus), *Manninger Rezső* (állatorvos), *Mohácsy Mátyás* (kertész), *Obermayer Ernő* (paprikanemesítő), *Plósz Béla* (állatorvos), *Réthly Antal* (agrometeorológus), *Schandl József* (állatorvos), *Sigmond Elek* (agrogeológus), *Weiser István* (állattenyésztő), *Wellmann Oszkár* (állatorvos).

A rendelkezésre álló idő roppant kevés volt. A kiállításokat annak a célkitűzésnek megfelelően igyekeztek elhelyezni, mely szerint „...a múzeum egyes osztályainak lehetőleg olyan logikus sorrendben kell egymás után következniök, hogy az oda belépő — mintha csak egy mezőgazdasági enciklopédiát tanulmányozna —, kezdve a mezőgazdaság alapjaitól, az éghajlattól és a talajtól, a mezőgazdasági művelés egyes fokain, majd az állattenyésztésen keresztül juthasson el a mezőgazdasági iparok úgy kisipari, mint nagyipari ágazataig”.²³

Ennek megfelelően a főbejáraton belépve, majd jobbra haladva a reneszánsz-barokk épület földszintjén a *meteorológiai, agrogeológiai és a talajtani—talajjavítási, trágyázási* kiállításokkal találkozott a látogató.²⁴ Ezek a korábbi kiállítások anyagát használták alapul, kiegészítve az utóbbi évek anyagával. A legjelentősebb változás a műtrágyázás minden eddiginél nagyobb és részletesebb bemutatása volt. A földszintre került — kétharmadára csökkentett területtel — a *vízépítészeti*. A szoborcsoportból csak Vásárhelyi Pál szobra maradt, új anyagként jelentkezett többek között a tervezett Duna—Tisza csatorna bemutatása, és a vízügyi szolgálat ismertetése, Kvassay Jenő vízügyi mérnök szobrának felállítása. Széchenyi István mellsobrát az emeleti főlépcsőnél helyezték el kiállítástól függetlenül

— úgy véljük helyesen —, hiszen a nagy reformpolitikus a magyar mezőgazdaság több területén is maradandót alkotott.

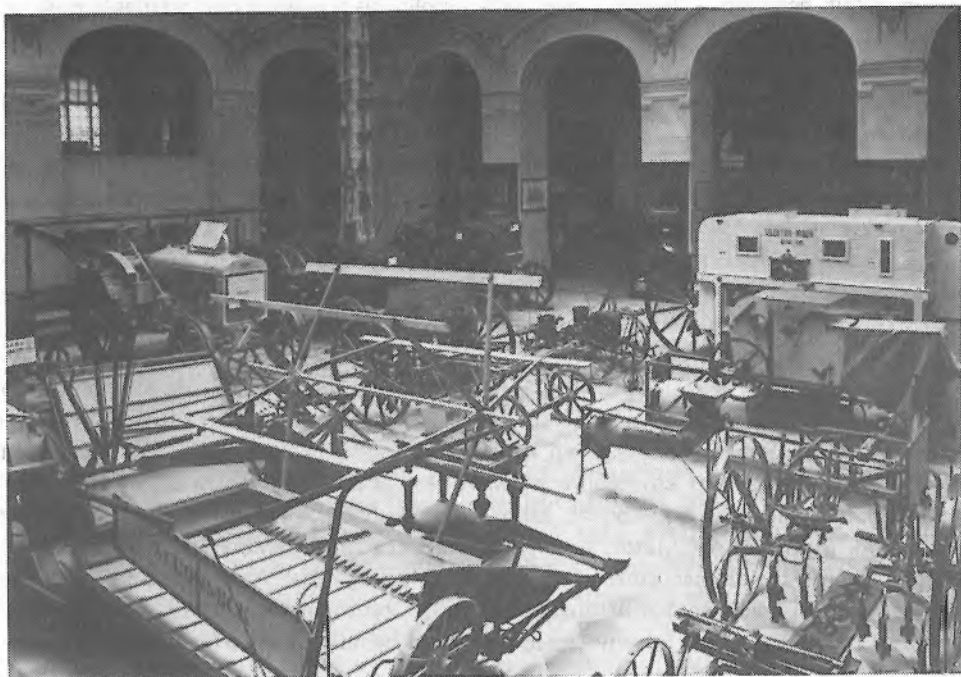
Új kiállításként jelentkezett a *zöldmezőgazdálkodás*, ami tulajdonképpen a rét- és legelőgazdálkodás bemutatója volt, helyenként pásztorkunyhók modelljeivel „élénkítve” a meg lehetőségszerű anyagot.

Talán a legnagyobb változást az jelentette az 1934. évi átalakításkor, hogy mintegy háromszorosára nőtt a a növénytermesztési kiállítások területe, bár itt helyezték el az egyes növények élelmiszeripari feldolgozásának bemutatóját is. Külön teremben mutatták be a *takarmánynövényeket*. Az ezt követő *kapásnövényeket* ismertető kiállításban a dohányt, a cukorrépát (hozzákapcsolva a cukoripart) és a burgonyát (vele együtt a szeszipart) tekinthették meg a látogatók. A következő teremben az *ipari növények* helyezkedtek el, itt mutatták be a kenderen és lenen kívül az olajosnövényeket és a gyógynövényeket. Ezután a bab, a borsó és a lencse, vagyis a *hüvelyes vetemények* következtek. Külön kis termet kapott a *paprika*, mely néhány év múlva anyagában tovább gazdagodott, nyilvánvaló összefüggésben Szent-Györgyi Albertnek a C-vitamin kutatása és kísérletei terén elért eredményekkel. Ezt követően a *gabonaféléket és a növénynemesítést* lehetett megtekinteni. E kiállításban a kukoricát, zabot, rozst és az árpát helyezték el, ez utóbbihoz kapcsolták a söripari bemutatót. Külön részt kapott a *búza* bemutatása, továbbá feldolgozása révén a malomipar ismertetése és a liszt feldolgozása. Az eddig ismertetett növénytermesztési kiállításokkal párhuzamosan futó folyosón helyezték el a *növényvédelmi* kiállítást, mindig az adott növényfélések közelében bemutatva a kártevőket, a betegségeket és az ellenük való védekezést.

A 31 magyarországi *kísérletügyi intézet*, illetve állomás anyagát egy-egy szekrényben mutatták be a következő teremben. A *mezőgazdasági gépek* ugyanabba a nagy terembe kerültek mint korábban, s ugyanazt az anyagot mutatták be. A *mezőgazdasági építkezés és munkásügy* összevont kiállítása a korábbinál kisebb helyet kapott, csakúgy mint a *statistikai és az érdekképviseleti* bemutató. Ez utóbbiban a különböző agrárszervezetek kaptak helyet. Az időszaki kiállításoknak fenntartott teremben egy addig nem látott összeállítással találkoztak a látogatók: a Külkereskedelmi Hivatal állandó *mezőgazdasági exportkiállításával*.

A reneszánsz-barokk épület emeletén először a *szakoktatási* kiállítást lehetett megtekinteni, változatlan helyen és alapterülettel. Itt az intézményi keretek között folyó alsó-, közép- és felsőfokú agrároktatás volt látható. Teljesen új helyre kerültek — távol a növénytermesztéstől — a külön *borászati* és külön *szőlészeti* kiállítások, de csak nevükben szétválva, mert tulajdonképpen az egyik nagy kiállítási csarnok egy részét felezték meg közöttük, meglepően kis helyet biztosítva mindkettőnek. Természetszerűleg következett a *kertészeti* kiállítás a gyümölcs-, zöldség- és dísznövény bemutatóval, majd a *konzerv- és gyümölcszészeti* összeállítása. Ezután a *méhészeti*, majd a korábbi évtizedekhez képest kamara kiállítássá zsugorodott *selyemtenyésztési* bemutató volt látható.

A korábbiakhoz képest tovább nőtt az állattenyésztési kiállítások alapterülete. A kiállításrendezőknek igen jól sikerült kihasználni az építészeti adottságokat, s külön-külön részben helyezték el az egyes állatfajokat, elsőnek a *baromfi-, galamb- és házinyúltenyésztést*. A *sertés*kiállítás anyagát felfrissítették, s a bemutató a két háború közötti hazai sertés-

5. sz. fotó: Mezőgazdasági gépműkiállítás (1934)

nyésztésről hű képet adott. A lótenyésztési kiállítás viszont – a statisztikai adatok kivételével – a korábbi bemutatókat idézte. A kis állategészségügyi kiállítást a szarvasmarha-tenyésztési kiállítás követette, a lótenyésztési összeállításához hasonlóan korábbi anyagával, s nem volt más a helyzet a juhtenyésztési kiállításon sem. A tejjel kapcsolatos kiállítás ezúttal „helyén” volt, bár némileg elgondolkodtathatta a látogatót, hogy miért ide helyezték Vastagh Géza impozáns olajfestményét a „Párbaj”-t. A képen ugyanis bikák láthatók. Az emeleti részt a korábban Herman Ottó által készített ösfooglalkozási kiállítás zárta, teljes változatlansággal, ugyanazon a helyen.

A gótikus épületben gyakorlatilag semmi nem változott. A földszinten az erdészeti és halászati, az emeleten a vadászati kiállításokat tekinthették meg az érdeklődők. Tulajdonképpen csak alapos takarítást végeztek, s néhány feliratot kicseréltek.

A gótikus részben mutatkozott meg leginkább, hogy milyen kevés idő állt rendelkezésre. Ebben az épületrészben elsősorban ezért nem változott semmi, és ezért merülhettek fel kifogások más kiállítások ellen is.

Legfőbb erénye az 1934. évi átrendezésnek a kitűnően felépített logikai rend volt, amelynek alapján elhelyezték a kiállításokat. A mezőgazdaság két alapvető ága, az állattenyésztés és növénytermesztés megkapta a jelentőségének megfelelő bemutatási lehetőséget. Ugyanakkor a kisebb jelentőségű agrárterületek kevesebb helyet kaptak, egyes korábban indokolatlanul túlméretezett kiállítások (vízépítészet, selyemtenyésztés, meteorológia) területe lecsökkent. Másokat pedig (statisztika, gazdaságtörténet, mezőgazdasági iparok,

6. sz. fotó: Részlet a vadászati kiálltásból (1934)

háziipar) részben vagy egészben beépítettek meglévő kiállításokba. Az átalakítás során vitát váltott ki, hogy milyen formában és főleg hol helyezték el a statisztikai anyagot. Az egyik elképzelés az volt, „...hogya a termelési adatok (részletesen) az illető termelési ág, illetve termény kiállítási helyén kerüljenek bemutatásra, mert így a szemlélő jobban találja meg az összképet, amelyet keres...”.²⁵ Végül tulajdonképpen ez az elképzelés valósult meg, azzal a kiegészítéssel, hogy a magyar mezőgazdaság egészét ismertető adatokat a bejáratnál két kis tablón helyezték el. A korábbi 25-tel szembeni 38 kiállítás azonban csalóka képet mutatott, csak számszerűleg volt igaz. Arról van szó ugyanis, hogy több témát részletekre bontottak egy-egy termén belül. Legjellemzőbb példa erre a növénytermesztés. 1907-ben a búza- és dohánybemutatón kívül csak egy növénytermesztési kiállítás volt, 1934-ben viszont nyolc.

A múzeumban továbbra sem alakítottak ki számottevő mértékben gyűjteménytárakat, csak egyes értékesebbnek vélt darabokat őriztek meg a múzeum pincéiben, igen rossz tárolási körülmények között. Az átrendezés során számos értékes és ritka muzeális anyag esett a selejtezés áldozatául, ez megint a sietve lebonyolított újjászervezésnek volt „köszönhető”.

Az installáció nem sokat változott, ugyanazon vitrin és üveges szekrény, keretezett kép és tablórendszer uralkodott a múzeumban. De azért új megoldásokkal is találkozhattak az érdeklődők. Kivilágítható diákat, a látogatók által kezelhető műszereket és mechanizmu-

sokat helyeztek el.²⁶ Jelentős esztétikai változások is történtek, a zsúfoltságot esetenként enyhítette, hogy nagyobb járófelületeket biztosítottak a kiállított tárgyak között. A korábbiakkal szemben „...csupán a falak alsó harmadáig nyúlnak fel a művészi kivitelű, festményekkel élénkített grafikonok, statisztikai kimutatások, képek és magyarázó táblák...”²⁷. Az egyes témáknál elhelyezett összefoglaló szövegek megkönnyítették a látogatók tájékozódását. Ezek az alapvető fogalmakon kívül inkább a szakembereknek szóló megállapítások voltak, de igyekeztek úgy megfogalmazni, hogy „...a kisebb előképzettségű laikus is okulhat belőlük”.²⁸ Gondot fordítottak a külföldi látogatókra is. Francia és német nyelvű magyarázószövegek minden kiállítási részben voltak, de helyenként német és olasz feliratokat is alkalmaztak. A látogatóknak a tájékozódásban „...az öt nyelven megjelent katalógusok, és a mennyezetről lefüggő, számozással ellátott, három nyelvű csoportjelző, irányító táblák is nagy segítségükre” voltak.²⁹ A kiállítási munkákat segítette, hogy a múzeumban „fényképező és rajzoló” műtermet, „preparáló-, asztalos- és gépész-műhelyt” hoztak létre.

Összességében az 1934. június 14-én ünnepélyesen megnyitott múzeum kiállításai nagy tetszést arattak, úgy a hazai, mint a külföldi látogatók előtt. Abból a korábbi elképzelésből, hogy „...nemcsak a mezőgazdaság történetét demonstrálja a múzeum, de cselekvő útbaigazítója is legyen minden mezőgazdasággal foglalkozónak abban az irányban, hogy saját gazdasága miképp volna legcélszerűbben modernizálható és fejleszthető”, nos ebből csak igen kevés valósult meg.³⁰ Az elkövetkező években a gótikus épület kiállításában terveztek kisebb módosításokat. Nagyobb átalakításra azért nem gondoltak, „...mert természeténél fogva ez a gyűjteménycsoport kellő megóvás és pótolgatás mellett kevésbé avulhat el, hiszen a halászat és vadászat, de sok tekintetben az erdőművelés is a legősibb foglalkozások közé tartoznak, annyira, hogy számos vonatkozásban máig is megőrizték primitív jellegüket”.³¹ A megállapítás részben vitatható, hiszen a többi kiállításokban többé-kevésbé uralkodó kronológiai rend itt nem valósult meg. Sokkal inkább a pénzügyi fedezet hiányából adódott, hogy alapos átalakítást nem tudtak végezni. Így a „pótolgatást” először az erdészeti kiállításokban végezték el, majd megkezdődött a vadászaté is, de ezt már a II. világháború miatt nem tudták befejezni, a halászatéhoz pedig már hozzá sem kezdhettek.

1944. folyamán a fővárost ért szőnyegbombázások során két ízben a múzeumot is találatok érték. Nemcsak a Vajdahunyadvár épületének számottevő része esett a bombák áldozatául, de hatalmas károkat szenvedtek a kiállítások is. Teljes egészében megsemmisült a reneszánsz épület emeletén a szőlészeti, a borászati, a gyümölcsstermesztési, a konzerv- és szeszipari, valamint a méhészeti kiállítás. Jelentős károkat szenvedett a selyemtenyésztési és a baromfikiállítás is. A földszinten gyakorlatilag teljes egészében tönkrement a vízépítészeti, a zöldmezőgazdálkodási és a trágyázási kiállítás, s a mezőgazdasági exportbemutatóból is kevés maradt épen. Nagymértékben károsodott az állattenyésztési anyag is. A későbbi belvételek további károkat okoztak főleg a gótikus épületben, ahol a halászat kiállításán tűz is pusztított.³²

7. sz. fotó: Állattenyésztési kiállítás képe a második világháború pusztítása következtében

A múzeumi kiállítások helyzete 1945-től napjainkig

A háború vége siralmas állapotban találta a Mezőgazdasági Múzeumot. A romos épületből a megmaradt kiállítási tárgyak jelentős részét ellopták, széthurcolták. A benn lakó múzeumi dolgozók csak nehéz munka árán tudták úgy-ahogy a bombák ütötte réseket elzárni, hogy a fosztogatók ne juthassanak a maradék muzeális anyaghoz. 1946-ban már fennállásának ötvenedik évfordulójához érkezett a Mezőgazdasági Múzeum, de nem valószínű, hogy ez valakinek is eszébe jutott, hiszen ezekben az években a múzeum további létezése is komoly veszélybe került. Azután a kitelepítés veszélye megszűnt, de a reneszánsz-barokk épület hátsó földszinti és teljes emeleti részére beköltöztették a Természettudományi Múzeum Növénytárát, s ezzel – ekkor még csak kevesen sejtették – az épületrész leg szebb részei zárultak le évtizedekre a mezőgazdasági kiállítások elől.

A bizonytalanság éveit legjobban a muzeális anyag sínylette meg. A háborús károk után megmaradt anyag először akkor károsodott jelentékeny mértékben, amikor – tartva a további fosztogatástól – a Vajdahunyadvár pincéiben és padlásain zsúfolták össze. Tovább romlott állapotuk, mikor a múzeum kiürítését elrendelő utasítás kényszere következtében a muzeális anyagot ládába csomagolták, illetve ami nem fért beléjük, egy helyre összehordták, várva az elszállításra.

Ebben a meglehetősen kilátástalannak tűnő időben sem adták fel azonban a múzeum munkatársai a reményt, hogy a Vajdahunyadvár továbbra is a Mezőgazdasági Múzeumnak ad otthont. Így 1950-ben a Madártani Intézettel közösen időszakos *madárvédelmi* kiállítást nyitottak, s így hosszú évek után ismét látogatók jelenhettek meg az épület falai között. A kitelepítés végrehajtása egyre később, a múzeum dolgozói viszont nem tétlenkedtek, a legkevesebb kárt szenvedett, és korábban is a legtöbb látogatót vonzó *vadászati* kiállítást hozták rendbe és 1950-ben meg is nyitották régi helyén, a gótikus épület emeleti részének nagy részét igénybe véve.

Bár ez a kiállítás nagyrészt a régi anyagokon alapult, újszerű elrendezésben állították össze. Nemcsak az új elnevezés: *vadgazdálkodás* jelezte ezt, hanem az is, hogy kitértek a vadtenyésztés és vadvédelem és általában a természetvédelem kérdéseire is. A vadászfegyver bemutatót kronológiai rendben helyezték el, az ősi vadászeszközöktől az automata vadászfegyverekig.

Közben lassan elkezdődött és lépésről lépésre folytatódott az épület helyreállítása. A múzeum munkatársai pedig hallatlan erőfeszítések árán és igen rövid idő alatt 1951-ben ugyancsak a gótikus épületben újabb kiállításokat készítettek el, így megnyílhatott az *erdészeti*, valamint a *hal- és nádgazdálkodási* bemutató.

Mindkét kiállításban – bár ezúttal is a meglévő anyagra támaszkodhattak elsősorban – arra törekedtek a múzeum szakemberei, hogy újszerűen mutassák be témáikat. Erdészeti anyag összeállításánál az erdőgazdálkodás szempontjait helyezték előtérbe. A halászati kiállítást történeti sorrendben állították össze. Kiindulásként felhasználták a háború előtti Herman Ottó féle ősfoglalkozási bemutatóból a halászati anyagot. Részletesen ismertették a folyami, a tavi és a mesterséges tavi halászatot. A látogatók megismerkedhettek a vízi állatok természetrajzával is.

A következő két esztendőben – most már a létbizonytalanság megszűnése után – elkészült a minden eddiginél nagyobb alapterületű (mintegy 2000 m²-en) a nagy *állattenyésztési* kiállítás.³³ Ez tulajdonképpen 10 kisebb-nagyobb bemutatóból tevődött össze. A látogatók megtekinthettek egy általános biológiai összeállítást, megismerkedhettek az állatok domesztikációjával. A ló-, a szarvasmarha-, a sertés-, a juh-, a baromfi-, a galamb-, a házinyúl-, a méh- és a selyemhernyótenyésztési kiállítások nemcsak ezen állatfajok történetét, hanem tenyésztésüknek akkor legkorszerűbb módozatait is bemutatták. Talán csak az hatott kissé zavarólag, hogy a méhet és a selyemhernyót nem különítették el az emlős állatoktól. Mindezekon túlmenően takarmányozási bemutatót és a régi pásztorélet emlékeit is megtekinthették az érdeklődők.

Az 1950-es évek első felének dogmatista szemlélete alól a múzeum sem vonhatta ki magát: az egyes állattenyésztési részlegekben rendszeresen feltüntették „...a mezőgazdaságfejlesztési párt- és kormányhatározatok rendelkezéseit és tervszámait”.³⁴

Mivel a reneszánsz-barokk épület teljes emeletét a múzeum nem kapta vissza, új bemutatói lehetőségeket keresett. Ennek során döntöttek úgy, hogy a gótikus épület kiállításra korábban nem használt pincéjében helyezik el a *szőlészeti–borászati* kiállítást. 1956. júliusára elkészült a kiállítás rendezőkönyve, melynek bírálatára 50 (!) szakértőt kértek fel. Közben nagyarányú gyűjtés folyt, mert az ország valamennyi borvidékét be akarták mu-

8. sz. fotó: Részlet a szarvasmarha-tenyésztési kiálltásból (1953)

tatni. Az installáció végül október elejére elkészült, de a rendezésben csak az előkészületekig jutottak, az 1956. októberi–novemberi események közbeszóltak.³⁵

Az 1950-es évek első felében több időszaki kiállítást is készítettek a múzeumban. Így került sor 1952–1956. között állatfotó, mezőgazdasági szakkönyv, gyógynövény, gomba, trófea és agancs bemutatókra, majd a múzeum alapításának 60. évfordulója alkalmából egy múzeumléptörténelmi kiállításra.

Mivel növénytermesztési kiállításokat a múzeum helyhiány miatt nem tudott készíteni, a Vajdahunyadvár parkjában bemutató kertet hoztak létre, ahol több száz szántóföldi, kerti, erdei és gyógynövény fajt, mintegy 6000 növényt mutattak be. A román épület melletti kis szigetre mocsári növények és rizsültetvény került, a jáki kápolna előtt miniatűr „zöld futószalagot” alakítottak ki, ebben minden fontosabb zöldtakarmányt elhelyeztek. Az erdei aljnövények bemutatóján túl itt is szerepeltek az olyan, országszerte erőszakoltan termesztett növények, melyekkel hamarosan kudarcot vallottak propagálóik, mint a gyapot, a kokszagiz és a kenafnak nevezett rosnövény.³⁶ Az összességében érdekes és hasznos bemutató 1956. októberére után megsemmisült.

Az ezekben az években készített kiállítások többségének már installációja is jelentősen eltért a korábbiaktól. (A gótikus épületrészben viszont kevés változás történt ebben a tekintetben.) Eltűntek a merev, szögletes vitrinek és szekrények – nemcsak azért, mert számottevő részük megsemmisült vagy tönkrement. A korábbi kiállításokban helyenként jelent-

kező zsúfoltságot áttekinthető, nyugodtabb elrendezés váltotta fel, bár időnként némi szematizmussal is lehetett találkozni. A kiállítások anyagának bemutatásánál nemcsak a szakemberek és a laikusok látogatására számítottak, hanem a gyerekekre is, akikre eddig nem fordítottak figyelmet. Igyekeztek részükre is érdekessé tenni a bemutatókat. Az egyes témák logikai elrendezése ellen kifogás nem merülhetett fel. Az állattenyésztési kiállításokban igen nagy szerepet kapott a kollektív gazdálkodás, a termelőszövetkezeti gazdálkodás propagálása. A kiállításokban is érezhető volt a szovjet mezőgazdaságban uralkodó irányzatok mechanikus átvétele. Így kerültek be a micsurini és liszenkói biológiai elméletek, vagy a „viljamszi talajfejlődési” elképzelés az egyes kiállításokba.³⁷ A kiállításokban sok információs megoldást, tájékoztató segédanyagot és több mechanikai megoldást alkalmaztak. A kiállítások készítésében nagy előnyt jelentett, hogy a múzeum ezekben az években rendszeres muzeális anyaggyűjtő munkát folytatott, s kezdtek gyűjteménytárakat is kialakítani. Segítette a munkákat, hogy amíg 1950-ben a múzeumi tudományos munkaerő két főt jelentett az igazgatóval együtt, számuk a következő esztendőben hatra növekedett. A kivitelezési—rendezési munkákat megkönnyítette, hogy sorra hozták létre a „preparációs laboratóriumot”, a „faipari műhelyt”, a mechanikai műhelyt”, a „művészeti és restaurációs műtermet”, a fotólaboratóriumot.³⁸ A múzeumi dolgozók áldozatkészségére jellemző, amikor a kivitelezéssel megbízott faipari vállalat a rossz minőségű és törött faanyag miatt lemondta az installáció építését, a múzeum asztalosai rövid idő alatt mégis elkészítették azt.³⁹

Az 1956. október végi, november eleji napok eseményei során újabb károk érték a múzeum épületét és kiállításait. Mivel a gótikus épületet több belövés érte, az itt lévő kiállítások sérültek meg. Legjelentősebb volt a pusztulás a halászati kiállításban, de számottevő károk keletkeztek az erdészetben és a vadászatban is.⁴⁰ Ennek következtében a gótikus épületet zárva kellett tartani. Hozzáálltak az épületrész és az ottani kiállítások helyreállításához. Elsőnek az erdészeti kiállítás nyílt meg 1957. decemberében.⁴¹

1958-ban nyitották meg az állandó *borászati* kiállítást. Ez a bemutató, az ágazat múltja mellett az akkori 17 borvidékre alapozva mutatta be a nagyüzemi termelést. Ugyanebben az esztendőben fogadhatta ismét a látogatókat a helyreállított *vadászati* kiállítás. 1959-ben sikerült megnyitni a helyreállított halászati kiállítást, mely vízimadár bemutatóval bővült. Ez a látónivaló az erdészeti és a halászati rész közé került, s az akkori megállapítás szerint „...mindkét témához kapcsolódva, összekötő láncszemet alkot közöttük”.⁴²

1957. után a múzeumban számos időszaki kiállítást is rendeztek. Ezek egy része a magyar mezőgazdaság kiemelkedő személyiségeinek állított emléket. Így került sor a *Mathiász János* szőlőnemesítőt (1958.), *Bereczki Máté* pomológust (1959.), *Cserháti Sándor* növénynemesítőt (1959.), *Tessedik Sámuel* iskolaalapítót és szakírót (1960.), valamint *Istvánffi Gyula* mikológust és szőlőszert (1960.) bemutató kiállítások elkészítésére. Ezek a megemlékezések ráirányították a figyelmet agrármúltunk nagy egyéniségei emlékegyének rendszeres gyűjtésére.

Időszaki bemutatókon ismerkedhettek meg a látogatók a *csehszlovák mezőgazdasági könyvkiadás* helyzetével (1958.), a *mezőgazdasági újítás* viszonyaival (1959.). Érdekes összeállítás volt a *mezőgazdasági képzőművészeti* kiállítás (1959.), ahol részben az „utol-

9. sz. fotó: Részlet a borászati kiálltásból (1958)

só 100 év terméséből”⁴³ láthatta a közönség olyan művészek alkotásait mint Munkácsy Mihály, Mészöly Géza, Koszta József, Rudnay Gyula. De egyúttal pályázatot is kiírtak, így kortárs alkotók képei is közszemlére kerültek.

Ezekben az években a legtöbb időszaki kiállítás olyan témával foglalkozott, melynek bemutatására a lecsökkent kiállítási terület miatt nem volt lehetőség. Ennek szellemében az alábbiakat rendezték meg: *kukorica-* (1959.), *mezőgazdasági építészeti* (1960.), *mezőgazdasági gépmo­ dell kiállítás* (1960.), *szőlő- és gyümölcsfajta* bemutató (1960.).

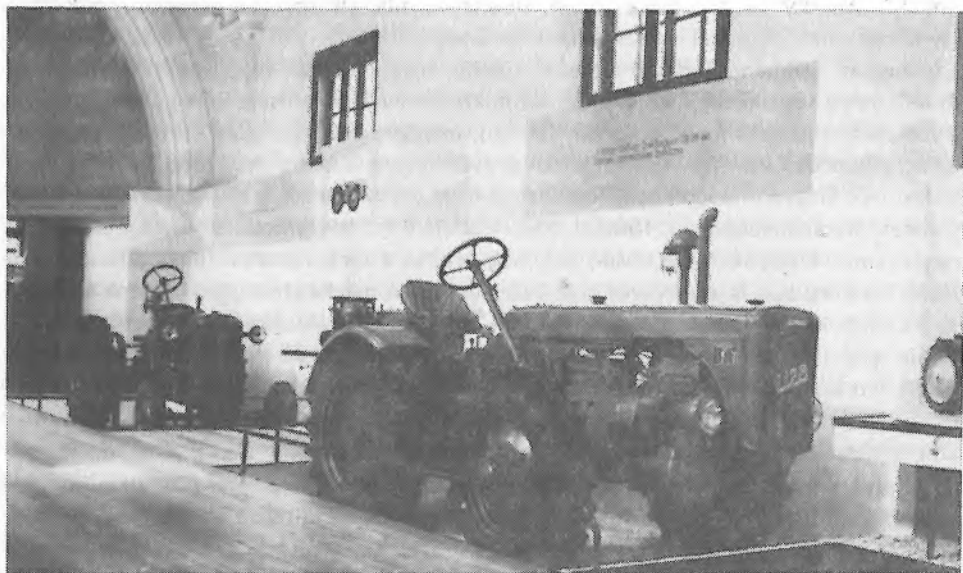
Időközben Magyarországon nagy lendülettel folyt a mezőgazdaság szocialista átszervezése, s ennek eredményeként az 1960-as évek legelejére itt is uralkodóvá váltak a szocialista nagyüzemi viszonyok. Nyilvánvaló lett, hogy ennek a fordulatnak a Mezőgazdasági Múzeum kiállításai­ ban is jelentkezni kell. Ezért 1961-ben megkezdték „a kiállítások szocialista rekonstrukciója” elnevezésű átrendezést.⁴⁴ Az addigi kiállítások „...időszerű mondanivalója még a kisüzem és a nagyüzem között az utóbbi előnyére mutatkozó különbséget igyekezett bizonyítani, ...a most születő új kiállításoknak ezen túlmenően már a termelőszövetkezeti nagyüzemi gazdaságok megszilárdításához és termelésük fejlesztéséhez kell utat mutatniuk”.⁴⁵ A mondanivaló és a kifejezési mód komoly politikai támogatást kapott, egyértelmű volt, hogy a múzeumnak a maga sajátos eszközeivel hozzá kell járulnia az újtól való idegenkedés leküzdéséhez, a megszokottat felváltó ismeretlen megismertetéséhez.

A kiállítások átalakításakor a múzeum illetékesei világosan kifejezték elképzeléseiket. Az addigi több mint hat évtizedes tapasztalatok alapján bizvást jelenthették ki, hogy „...a

kiállítások sikere a mondanivaló tudományos megalapozottságától és közérthető szemléltetésétől függ".⁴⁶ Helyesen fogalmazták meg, hogy a tudományos alapokról semmiféle hatásvadászat, vagy öncélú látvány kedvéért nem szabad letérni. De ugyanakkor elutasították azt az elképzelést, hogy a múzeum „bizonyos termelési-technikai sémák receptszerű ajánlgatására” vállalkozzon.⁴⁷ A kiállításrendezéssel szemben igen magasra állították a mércét: „...a bemutatásra kerülő anyag oktató jellegű csoportosításával, esztétikus elrendezésével, a mondanivaló közérthető szemléltetésével” a kiállításnak úgy kellett ismertetnie a mezőgazdaság adott ágának „...múltját, fejlődését, jelenét, valamint a tudományosan megalapozott termelési eljárások fölényét, hogy a szemléltetési mód meggyőző legyen és maradandó élményt nyújtson a látogatóknak”.⁴⁸

Az ismertetett irányelveknek megfelelően készültek el az egyes kiállítások. Először a reneszánsz-barokk épület földszintjén az új *szarvasmarha-tenyésztési* kiállítást nyitották meg 1961-ben. Ebben a modern szarvasmarha-tenyésztésre helyezték a hangsúlyt, kiemelve az elhelyezés, a tartás és a gépesítés akkori korszerű változatait. Külön foglalkoztak a gépi fejés történetével. Ugyanebben az esztendőben készült el az állandó *takarmánykiállítás*, azzal a céllal, hogy bizonyítsa „...az okszerű takarmányozás nagy népgazdasági jelentőségét”.⁴⁹ A téma múzeumi bemutatásával a termelőszoövetkezetek dolgozóinak kívántak hasznos szakmai segítséget nyújtani.

1962-ben megnyílt a gótikus épület földszintjén az *erdőművelési* kiállítás, mely felölelte az erdészeti növénytan, a fásítás, az erdősisítés és az erdőnevelés témaköreit. A gótikus épület másik földszinti kiállítása az *erőgéptörténeti* bemutató volt. Az 1945. előtt csaknem teljesnek mondott mezőgazdasági géпкиállításból először sikerült egy nagy témakört állandó kiállítás formájában bemutatni.

10. sz. fotó: Részlet az erőgéptörténeti kiállításból (1962)

1963-ban a *baromfitenyésztési* kiállítás készült el, de ez később kisebb területre szorulva csak a fajtákat tudta bemutatni. Szintén ebben az esztendőben készült el a *XVIII–XIX. századi ekék* fejlődéstörténetét bemutató kiállítás a faekéktől a XIX. században elterjedt hazai és külföldi vasekéig, kitérve az eke részeinek bemutatására. Ezzel a kiállítással egy újabb részt sikerült pótolni a hiányzó mezőgazdasági géptörténeti kiállításból.

Mivel a ló szerepe a mezőgazdaságban alaposan csökkent, a nagyüzemi gazdálkodásban pedig gyakorlatilag megszűnt, a *lótenyésztési* kiállításban kevés változás történt, főleg múltbeli szerepét hangsúlyozták.

Az új *sertésenyésztési* kiállításban is hangsúlyt kapott a nagyüzemi keretek között folyó tartás, vágás és feldolgozás. Ez az 1965-ben megnyílt bemutató azonban a többi állattenyésztési kiállítástól eltérően részletesen foglalkozott a hagyományos sertéstartással is, hiszen annak akkor is jelentős élelmezési szerepe volt.

11. sz. fotó: Sertésenyésztési kiállítás részlete (1965)

Az 1966-ban megnyílt *pásztorkiállítás* már nem tartozott a „kiállítások szocialista rekonstrukciója” koncepcióhoz, hiszen itt a hagyományos állattartással foglalkozó csikós, gulyás, juhász és kanász tevékenységét mutatták be. Az 1967-ben elkészült *juhtenyésztéstörténeti* kiállítás is csak kis mértékben kerülhetett az említett szempontú átalakítás alá, hiszen a juhtenyésztés Magyarországon ekkorra sokat veszített jelentőségéből. Az 1969-ben felújított *lótenyésztési* kiállítás csak korszerűbb külsővel és némi kiegészítéssel ism-

telte meg korábbi önmagát. A gótikus épület többi kiállításai változatlanok maradtak. Ezután évekig nem készült új kiállítás — nem is volt rá lehetőség — a meglévőket csak szükség szerint kellett kiegészíteni, illetve időnként műszakilag felfrissíteni.

Időközben a múzeum előcsarnokában a magyar agrártörténet kiemelkedő egyéniségei közül 8 kiváló tudós, kutató, gyakorlati szakembernek helyezték el mellszobraikat. Az 1960-as, 1970-es években a következő személyek szobrai álltak itt: *Mitterpacher Lajos*: (1734–1814.) a mezőgazdaságtan első egyetemi tanára, fő műve az „Elementa rei rusticae...” „az agrártudományok első módszeres összefoglalása, mintegy az agrárismeretek első enciklopédiája”,⁵⁰ *Tessedik Sámuel*: (1742–1820.) a szarvasi „Parasztiskola” alapítója, „A parasztember Magyarországon... (Der Landmann...)” és más művek írója, gyakorlati mezőgazda, *Nagyváthy János*: (1755–1819.) „A szorgalmatos mezei gazda” a „Magyar practicus termesztő”, a „Magyar practicus tenyésztő” és más munkák írója, *Pethe Ferenc*: (1763–1832.) a keszthelyi Georgikon legnevesebb tanára, lapszerkesztő, a korszerű mezőgazdasági eljárások hirdetője és gyakorlati megvalósítója, számos nagy jelentőségű szakkönyv, mindenekelőtt a „Pallérozott mezei gazdaság” szerzője, *Mokry Sámuel*: (1832–1909.) búzanemesítő, *Baross László*: (1865–1938.) növény-nemesítő, a „bánkúti búzák atyja”, *Wellmann Oszkár*: (1876–1943.) állatorvos-kutató, a hazai szarvasmarha törzskönyvezés korszerűsítője, *Fleischmann Rudolf*: (1879–1950.) növény-nemesítő, különösen kukoricáival ért el kiváló eredményeket.

Az 1960-as években készült állandó kiállítások logikai rendje kifogástalan volt. Az állattenyésztési és a hozzájuk kapcsolt pásztor kiállítást egymás melletti termekben helyezték el. Az is a tudatos elképzelésekre vallott, hogy a mezőgazdasági géptörténeti részből először a XVIII–XIX. századi ekékkel, majd az erőgépekkel (gőzlokomobilok, traktorok) ismerkedhetett meg a látogató. Minden eddiginél fontosabb szerepet tulajdonítottak a kiállítások felelősei a történeti szemléletnek. Nyilvánvaló volt, hogy „...régie tárgyak tömeges kirakásával, vagy egy-két tetszés szerint kiragadott történeti esemény szemléltetésével ezt természetesen nem lehet elérni.”⁵¹ Nem lehet a történeti részt a bemutatásra kerülő téma keresztmetszetének sem tekinteni. „A történeti résznek átfogó ismereteket kell nyújtani a mezőgazdaság munkaeszközeinek és általában termelőerőinek fejlődéséről oly módon, hogy azokból a fejlődés irányát és ütemét meghatározó, s a jelen számára is tanulságul szolgáló törvényszerűségek kitűnjenek.”⁵² Az állattenyésztési kiállítások általában 1945-ig adtak történeti áttekintést, azután már túlnyomórészt a nagyüzemi tenyésztéssel és annak részleteivel, illetve összefüggéseivel foglalkoztak. A kiállítások elkészítését alapos szakmai előkészítő munka előzte meg. A tanácsadásra felkért nagyszámú szakember alaposan megvitatta és csak többszöri módosítás után hagyta jóvá a kiállítási forgatókönyveket. Segítette a kiállítások tudományos előkészítését, hogy a Földművelésügyi Minisztérium 1962-ben úgy döntött, hogy a múzeum tevékenységét ki kell szélesíteni, az eddigieknél nagyobb hangsúlyt kell helyezni az agrártörténeti kutatómunkára.⁵³ Ennek megfelelően még abban az évben önálló agrártörténeti osztály alakult, s a muzeológusok személyi állományát kiegészítették agrártörténész, néprajzos és régész szakemberekkel. Ezek a változások kedvezően hatottak a kiállítási tevékenységre is.

Az 1960-as évek kiállításai egységes szerkezetű installációval készültek, a gazdag tárgyi anyagot jól egészítették ki a dokumentációs anyagok, megfelelő mennyiségű és minden-

ki által érthető összefoglaló és magyarázó szövegeket helyeztek el. Technikai téren is történt előrelépés: a látogatók által is kezelhető mechanizmusok, szerkezetek megkönnyítették az ismeretek elsajátítását.

Az 1960-as években az állandó kiállítások mellett továbbra is készítettek időszakos bemutatókat. 1967-ig, az állandó kiállítások átrendezésének befejezéséig, továbbra is készültek a magyar agrárműlt kiemelkedő egyéniségeinek emlékkiállításai, így *Pethe Ferenc* (1963.), *Tangl Ferenc* (1966.) és *Ujhelyi Imre* (1966.) születésének jubileuma alkalmából. De rendeztek ezeken kívül *gomba-* (1961.), *selejttrófea-* (1962.), és *bor-* (1966.) bemutatót. Láthattak *ekekiállítást* (1962.), nemzetközi mezőgazdasági *könyvkiállítást* (1962.), válogatást a múzeum *új szerzeményeiből* (1963.), s bemutatkoztak a *mezőgazdasági szakmunkásképző intézetek* is (1966.).

A 60-as évek végétől és az 1970-es években a múzeum állandó kiállításokat a Vajdahunyadvárban nem rendezett. Kiállítási tevékenysége kétirányú lett. Egymás után hozta létre vidéki fiilialéit, ⁵⁴ a múzeumban pedig évente számos időszakos bemutatót rendezett. Ezek egy része azokkal a területekkel foglalkozott, melyeket a helyszűke miatt állandó kiállítási formájában a múzeum nem tudott bemutatni. Ilyen volt a *kendertermesztés és feldolgozás* (1968.), a *gyümölcsfajta* bemutató (1968., 1969., 1970.), a *gombakiállítás* (1968.), a *kenyér története* (1969.), az *öntözés története* (1971.), a *magyar mezőgazdasági szakoktatás története* (1971.), a *tejgazdaság története* (1971.), a *magyar fűszerpaprika* (1972.), a *földmérés története* (1975.), *térképek a mezőgazdaság szolgálatában* (1976.), a *magyar húsipar* (1977.), *kiskert barátok* bemutatója (1978.)

12. sz. fotó: Részlet a „Kenyér története” című időszakos kiállításból (1969)

13. sz. fotó: Részlet a „Magyar húsipar” című időszaki kiállitásból (1977)

Az időszaki kiállítások egy része a mezőgazdaság és a képzőművészet kapcsolatán alapult. Így jött létre a *Vastagh György* emlékkiállítás (1968.), a *Győri Elek* emlékkiállítás (1970.), *Gy. Szabó Béla* kiállítása (1974.), *Csergezán Pál* kiállítása (1976.) és *Csúcs Ferenc* gyűjteményes kiállítása (1976.). Ennek keretében rendeztek *szőlő és bor* témájú *ex libris* bemutatót (1970., 1972.) vagy *országos fafaragó* kiállítást (1978.). 1970-től ötvenként került sor a *Mezőgazdaság a képzőművészetben* kiállításra, mely a múzeum által meghirdetett pályázat anyagából került ki. Idesorolhatjuk az 1969-ben rendezett *természet és állatbarát úttörők* rajzkiállítását, mely 1970-től évente *Hazánk mezőgazdasága diákszemmel* címen kerül bemutatásra, gazdag pályázati anyagból válogatva. Szintén képzőművészeti témájú volt a *Ló- és lovasábrázolás a magyar művészetben* című összeállítás (1971.). 1977-től évente mutatta be a múzeum a NIMRÓD című lap pályázatára beérkezett fotókból rendezett kiállítást *Találkozás a természettel* címen.

Az időszaki kiállítások keretében kaphattak képet a látogatók egy-egy táj, vagy termelőszövetkezet tevékenységéről. Így láthatták az érdeklődők a *Sasad MGTSZ-t* (1971.), *Bács-Kiskun megye iparát és élelmiszergazdaságát* (1972.), az *orosházi Új Élet MGTSZ-t* (1973.), *Tokajhegyalja borgazdaságát* (1974.), a *sütőipar fejlődését Békés megyében* (1978.). Összefoglaló kiállítás készült a *Tanácsköztársaság agrárpolitikájáról* (1969.), a

100 éves Budapest kertészetéről (1973.) és a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről (1976.).

Jubileumi kiállítással emlékeztek meg a múzeum alapításának 75. évfordulójáról (1971.). Több ízben volt az új trófeákból bemutató (1968., 1970.). Jelentősen megszorodtak a Csehszlovákia agráréletét bemutató kiállítások: „Csehszlovák falvak képekben” (1974.), „A csehszlovák szocialista mezőgazdaság 25 éve” (1974.), „A cseh vadászfegyver története” (1974.), „Szlovákiai gyermekrajzok” (1975.), „Szlovákiai népi fafaragók” (1977.). Ezekben az években vidéken is rendeztek időszaki kiállításokat a múzeum munkatársai. A Vajdahunyadvárban rendezett időszaki kiállítások nagy részét általában több helyen vándorkiállítás formájában is felállították.

Az állandó kiállítások közben igen tisztos kort értek meg, hiszen az 1970-es évek végére többségük túl volt a 15. évén, ami egy állandó kiállítás esetében azt jelenti, hogy megérett a felújításra. Így volt ez a Mezőgazdasági Múzeumban is. Mindez együttjárt egy régi gonddal: a Vajdahunyadvár épülete alaposan elöregedett. A század elején történt felépítése óta csak tatarozásokat végeztek. Elavult az elektromos- és vízhálózat, fűtés a kiállítási termekben nem volt. A Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium elismerve a múzeum munkáját és jelentőségét, biztosította az anyagi fedezetet az épület teljes belső felújításához. A munka 1978-ban kezdődött a gyáli „Szabadság” MGT SZ építőipari részlegének kivitelezésében és 1985. novemberére – a határidő előtt közel egy évvel – el is készült. A felújítási munkákkal párhuzamosan valamennyi kiállítást le kellett bontani, anyagukat biztonságba helyezni. Közben megkezdődött az új kiállítások készítése is. Mivel több évtized után a Természettudományi Múzeum Növénytára kiköltözött, lehetővé vált a reneszánsz-barokk épület emeletén is a kiállítások tervezése. Minden kiállításnak önálló muzeológus felelőse lett, aki általában több más múzeumi munkatárral együtt végezte feladatait. A kiállítási tématervek, forgatókönyvek belső elbírálását egy kiállítási munkacsoport végezte. Tagjai a múzeum tapasztalt, tudományosan jól képzett, nagy kiállítási gyakorlattal rendelkező szakemberei voltak, a team vezetője pedig az egyik főigazgató-helyettes lett. A team számos esetben csak többszöri átdolgozás után küldte tovább hivatalos lektorálásra a forgatókönyvet. Lektoroknak a szakterület legkiválóbb gyakorlati szakteknitélyeit és agrártörténészeit kérték fel. Véleményük figyelembevételére után kezdődhetett meg az installációs, művészeti, grafikai tervezés. Ezeket általában külső szakemberek végezték. A kivitelezés munkáját részben a múzeum műszaki gárdája, részben hivatásos kiállításrendező szervek végezték (Központi Múzeumi Igazgatóság Kiállításrendező Osztálya, Budapest Grafika). A tervezés és a kivitelezés közben végig, de már a forgatókönyv készítésekor szorosan együttműködött a tervező és a muzeológus, esetenként a team vezetője.

Az egyes kiállítások történeti felépítés alapján készültek. Az adott témának nemcsak a múltját dolgozták fel általában a honfoglalástól napjainkig, hanem ismertették az adott terület jelenlegi helyzetét és részletesen kitértek az élelmiszeripari vonatkozásokra. Így például az állattenyésztési kiállításoknál a húsipar, tejipar, konzervipar stb. helyzetére, valamint a kül- és belkereskedelmi állapotra is. A kiállítások szakmailag és kivitelezésben is újat hoztak, korszerűbb eszközökkel, több szín és figyelemfelkeltő megoldás révén lettek hatásosak. Bizonyítja ezt az 1980-as évek első felében a látogatottság növekedése, da-

cára, hogy a felújítás alatt a múzeum egy része zárva volt. Mindez nemcsak a kiállítási termek fűtésének, hanem az új kiállításoknak is köszönhető volt.

A felújított Vajdahunyadvárban először az állattenyésztési kiállítások mutatkoztak be. A múzeumba belépő látogatót a földszinti baloldali folyosón a *háziállatok kialakulásával* foglalkozó bemutató fogadja. Itt a domesztikációval ismerkedhet meg az érdeklődő, majd egy kis bemutató következik, mely a *honfoglaló magyarok és a kora Árpád kor háziállataival* foglalkozik. Ez az alapos áttekintés lehetővé tette, hogy az egyes háziállatok történetét körülbelül a XII. századnál lehessen kezdeni. A fenti két kiállítás csakúgy, mint a *sertés-*, illetve *szarvasmarha-tenyésztési*, 1981-ben nyílt meg. Mindkettőre jellemző, hogy közel felerészben az utóbbi évek, illetve a jelen nagyüzemi és háztáji állattartásával és élelmiszeripari hasznosításával foglalkozik.

1982-ben nyílt meg a *juhtenyésztési-* és a *lótenyésztési* kiállítás. A juhászat múltja kapott itt nagyobb területet, hiszen az állat népgazdasági jelentősége, illetve több irányú hasznosítása (tej, hús, gyapjú) számottevően csökkent. Még inkább a történeti anyag a meghatározó a lótenyésztési kiállításban, hiszen a mezőgazdaságban szerepe gyakorlatilag csak a kisüzemeknél van. Minden eddiginél nagyobb szerepet kapott viszont a kiállításban a sportló tenyésztés, összhangban ilyen irányú országos fellendülésével.

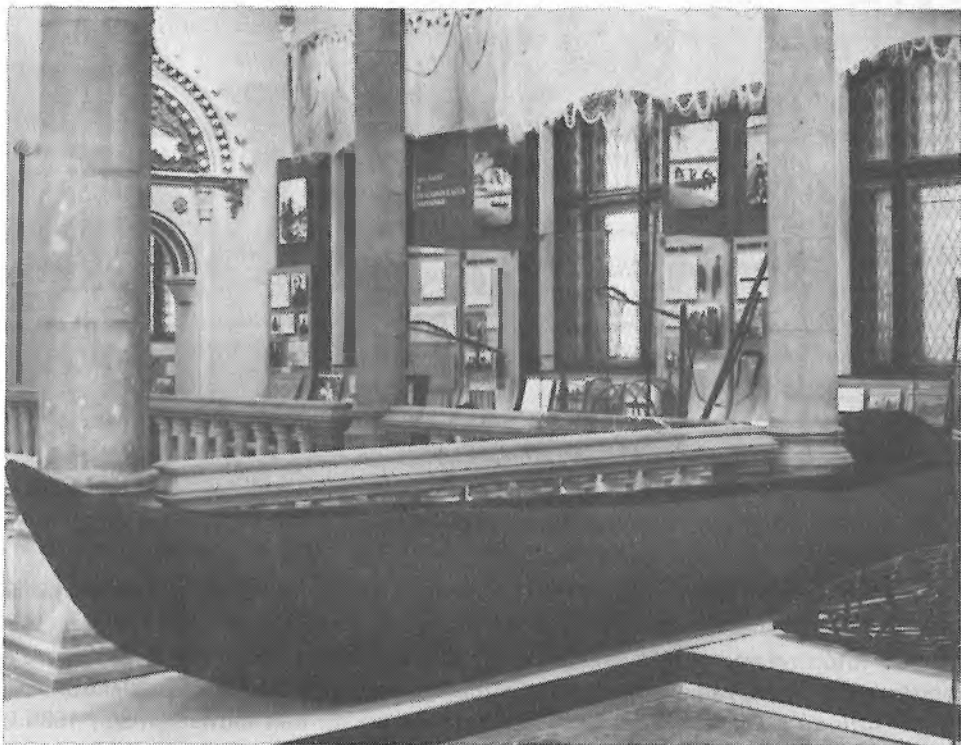

14. sz. fotó: A lótenyésztési kiállítás részlete (1982)

1984-ben — hogy a látogatók elől ne legyen évekig elzárva — két állandó kiállítás került áttelepítésre. Az *erőgéptörténeti* és a *vadászati* kiállítás. Bár ez utóbbit nem sikerült teljes anyagában bemutatni, mégis örömmel fogadták a látogatók, hogy ezt a kedvelt kiállítást folyamatosan megtekinthetik.

1984-ben a *baromfitenyésztési* kiállítással befejeződött az állattenyésztési kiállítások átrendezése, felújítása. Ez utóbbinál is igen nagy szerepet kapott a nagyüzemi termelés (tojás- és húshasznosítás) és a hazai és külföldi értékesítés.

1985-ben elkészült a *halászati* kiállítás a gótikus épület emeletén. A gazdag történeti anyag mellett foglalkozik a nagyüzemi gazdálkodással, a halfeldolgozással, a halnak a táplálkozásban betöltött szerepével és a horgászattal.

15. sz. fotó: A halászati kiállítás egyik részlete (1985)

1986-tól tekinthetik meg a látogatók az újjalakított *ekekiállítást*. Ez év során nyílt meg hazánkban és a múzeumban először egy állandó *természetvédelmi* kiállítás, az elővilág védelmére helyezve a hangsúlyt. Ugyancsak elkészült a *növénytermesztést* ismertető kiállítás is, mely ezt a témát a régészeti koroktól a jobbágyfelszabadításig mutatja be. Szintén ebben az évben fejeződött be az új *szőlészeti–borászati* kiállítás rendezése. Itt a hagyományos szőlőtermesztés és borkészítés mellett megismerkedhet a látogató a nagyüzemi

formákkal. Növeli a kiállítás értékét a hangulatos présház-belső enteriőr. A magyarországi erdőgazdálkodás és faipar múltját és mai helyzetét ismerteti az 1986-ban teljesen átalakított *erdészeti* kiállítás.

16. sz. fotó: Részlet az ekekiállításból (1986)

Az 1980-as években — érthetően — kevesebb energia, s főleg hely jutott az időszaki kiállítások számára. Ennek ellenére továbbra is bemutatták évente a gyermekrajz pályázat és a Nimród fotópályázat anyagát (*Hazánk mezőgazdasága diákszemmel*, illetve *Találkozás a természettel*). A képzőművészet és mezőgazdaság kapcsolatát jelezve újból kiállították a „*Mezőgazdaság a képzőművészetben*” pályázat legjobbnak ítélt műveit (1980., 1985.), kiállítás nyílt *naiv* művészek mezőgazdasági témájú alkotásaiból (1980.). Nagy sikert aratott a *lovas-festők* (Benyovszky István, Garay Ákos, Juszko Béla, Viski János) tárlata (1983.). Bemutatkozott a *szolnoki művésztelep* (1983.), s megtekinthették a látogatók *Csergező Pál* munkáit (*Találkozás a természettel*). Fotókiállítás nyílt „*Agrártörténeti emlékek védelme*” (1980.) címmel, valamint az *Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskolán* folyó, a *népi építkezést* felemérő munkákról (1985.). Nagy visszhangot váltott ki a „*Gyógyítható bolygó*” című környezetvédelmi összeállítás. A külföldi kapcsolatok kiszélesedését jelentették a *dán mezőgazdasági múzeumot* (1982.) ismertető, illetve a *francia mező-*

gazdasági kutatást és fejlesztést (1984.) bemutató fotókiállítások, és a *szovjet mezőgazdasági könyvkiállítás* (1985.).

Az elkövetkező időben végleges helyére kerül vissza a teljesen átalakított *vadászati* kiállítás. A tervek szerint a *növény-*, illetve *gabonatermesztési* kiállítás az 1848-tól napjainkig terjedő időszakot ölelné fel. A *kertészeti* kiállítás pedig a hazai *zöldség-, gyümölcs- és gyógynövénytermesztést* mutatná be. Végül egy összefoglaló téma a *magyar mezőgazdaság XX. századi* fejlődésével foglalkozna, átfogó képet adva Magyarország közel 100 esztendő alatti agrárviszonyairól.

A már elkészült, illetve előkészületben lévő állandó kiállítások hosszabb ideig – minimálisan tíz évig – fognak fennmaradni. Kisebb javítások, kiegészítések a későbbi esztendőben természetesen lesznek. De lényegükben nem fognak változni a múzeum munkatársai által készített kiállítások. Ha jól sikerültek, örülhetünk az elismerésnek, ha kevésbé jól, akkor el kell fogadnunk a kritikákat. A felelősség igen nagy. A múzeum munkatársai, vezetői átérzik ezt, azért kapott külön hangsúlyt ez a múzeumi tevékenység. Bízunk benne, hogy az intézmény fennállásának egy évtized múlva esedékes 100. évfordulóján – a jelen időszakra visszaemlékezve – zömében az elismerés hangjait hallhatjuk a múzeumi kiállítási tevékenységről.

Jegyzetek

1. A millenniumi ünnepekkel, a Vajdahunyadvár építésével, a Mezőgazdasági Múzeum alapításával a kötet más írásai részletesen foglalkoznak.
2. Balás Á. 1897. 1810. p.
3. Nem derült ki, hogy a földrészről, vagy az Amerikai Egyesült Államokról van szó.
4. L. a 2/sz. jegyzetet. 1813. p.
5. L. a 2/sz. jegyzetet. 1814. p.
6. Uo.
7. Uo.
8. Uo.
9. A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum ismertetője. 1913. 29. p.
10. Uo.
11. A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum ismertetője. 1907. 239. p.
12. Agócsy P. 1969. 63. p.
13. A M. Kir. Mezőgazdasági Múzeum szervezeti... 1913. 14. p.
14. L. a 2/sz. jegyzetet. 1813. p.
15. Az erdészeti kiállítások... 1866. 171. p.
16. Modern múzeumpolitika. 1919. 23. p.
17. Uo.
18. Uo.
19. O.L. (Országos Levéltár) FM. 1919. 106. tétel. 68.303. Közli: Gerelyes E. 1967.
20. Uo.
21. Uo.
22. Uo.
23. Hévey L. 1937. 270. p.
24. A kiállításokra nézve: A M. Kir. Mezőgazdasági Múzeum rövid útmutatója. 1934.
25. Uo.
26. Toborffy G. 1939. 2. p.
27. Uo. 3. p.
28. Uo. 4. p.
29. Uo. 4. p.
30. Nagy I. E. 1932. 11. p.
31. L. a 26/sz. jegyzetet. 7. p.
32. A háborús károokra nézve: S. Szabó F. 1956. 90–96. p.
33. Beszámoló a Mezőgazdasági Múzeum 1953. évi munkájáról. MMgMA. IX. 10.
34. S. Szabó F. 1956. 106. p.
35. A Mezőgazdasági Múzeum jelentése az 1956. évi működéséről. MMgMA. IX. 12.
36. Természet és Technika. 1953. szeptember
37. A Mezőgazdasági Múzeum összefoglaló jelentése az 1945–1951. évekről. MMgMA. IX. 11. 21. és 42. p.
38. L. a 34/sz. jegyzetet. 116. p.
39. L. a 37/sz. jegyzetet. 46. p.
40. A Mezőgazdasági Múzeum jelentése 1956. évi működéséről. MMgMA. IX. 12.
41. A Mezőgazdasági Múzeum jelentése 1957. évi működéséről. MMgMA. IX. 14.
42. A Mezőgazdasági Múzeum 1959. évi működési jelentése. MMgMA. IX. 194.
43. Uo.
44. Matolcsi J. 1971. 15. p.
45. Matolcsi J. 1962. 7. p.
46. Uo. 7. p.

47. Uo. 7. p.
48. Uo. 12. p.
49. A Mezőgazdasági Múzeum 1961. évi működési jelentése.
50. Für L. 1985. 395. p.
51. L. a 45/sz. jegyzetet. 3. p.
52. Uo. 3. p.
53. Irányelvek a Magyar Mezőgazdasági Múzeum fejlesztéséről. Jegyzőkönyv a Magyar Mezőgazdasági Múzeum fejlesztése tárgyában 1962. június 15-én összehívott ankétról. MMgMA. IX. 32.
54. A fiálálékkal e kötetben külön dolgozat foglalkozik.

P. Erményi Magdolna:

A MÚZEUM TÁRGYGYŰJTŐ TEVÉKENYSÉGE

1. A tárgygyűjtés és nyilvántartásának kezdete

A tárgygyűjtés a múzeumok egyik alapvető feladata. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum úgy keletkezett, hogy az Ezredéves kiállításból kiválasztott mezőgazdasági vonatkozású anyagot összegyűjtötték. Ezt a gyűjtési munkát megelőzte Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek egy budapesti gazdasági múzeum létesítésére hozott 13.352/1896. számú határozata. A múzeum megvalósításához szükséges anyag kiválasztására, begyűjtésére egy bizottságot alakított Balás Árpád magyaróvári gazdasági akadémiai igazgató elnökletével. Az előkészítő bizottság titkári teendőinek ellátására Paikert Alajos kapott megbízást. ¹ A határozatban a miniszter felkérte a bizottságot, hogy a létesítendő múzeum számára a beszerzendő tárgyakat az egyes pavilonokból, kiállításokból válasszák ki, majd a beszerzés biztosítása érdekében tegyenek javaslatot.

A tervszerű kiválasztás érdekében a bizottság a kiállítási anyagot elméletileg az alábbi csoportokra osztotta: „1. természettudományok (zoológia, botanika, geológia stb.); 2. növénytermelés (trágyázás is); 3. állattenyésztés; 4. kertészet, gyümölcsstermelés, szőlészet, borászat; 5. gazdasági-technika (vízügy, gépek); 6. statisztika; 7. üzleti csoport; 8. gazdasági és háziipar, néprajz” határozatukban külön kihangsúlyozták, hogy „...az egyes csoportoknál a történeti fejlődésre kiváló súly fektetendő”. ²

A bizottsági tagok átnézték a kiállításokat, érintkezésbe léptek azok vezetőivel, tulajdonosaival. Több alkalommal ülészetek. Az ülés határozata értelmében valamennyien jegyzéket készítenek az átadásra kerülő tárgyakról, ugyanakkor címkéket is készíttetnek, melyeket a múzeumnak ajándékozott tárgyakra fognak illeszteni. ³ Már ekkor úgy döntöttek, hogy a milleniumi kiállítás bezárásakor a létesülő Gazdasági Múzeum számára összegyűjtésre kerülő anyag elhelyezése a történelmi épületcsoport reneszánsz épületében lenne a legalkalmasabb.

A kiválasztott tárgyakról a bizottság listát készített, melyet felterjesztett a miniszterhez. Egyben fölkérték a minisztert arra, hogy a magas rangú kiállítókat saját hatáskörében keresse meg, hogy a kiállított tárgyaikat díjtalanul adják át a létesülő Gazdasági Múzeum számára.

Az írásos felkérésekre gyorsan érkeztek a válaszok. A kiállítók többsége ajándékként adta át kiállított anyagát a múzeumnak, de többnyire azzal a feltétellel, hogy gyűjteményeik világos, száraz helyen legyenek tárolva. ⁴ Egyes kiállítók bizonyos térítés mellett adták át tárgyaikat. ⁵ A tárgyvásárlásra és egyéb felmerülő költségekre 8000,— Ft állt rendelkezésre, mivel a miniszter az 1896. évi költségvetésbe ezt az összeget vette fel a tárca keretébe, a gazdasági múzeum létesítésére. A bizottság a vásárlásokra megkapta az engedélyt. ⁶

1896. utolsó három hónapjában egymás után érkeztek a felajánló levelek. Az idő sürgetése miatt elkezdték a tárgyak összegyűjtését és ideiglenes leltározását, mely gyakorlatilag tárgylistát jelentett. A begyűjtés és leltározás munkájának elvégzésével Magyar Kázmért bízta meg a miniszter, de ő más irányú elfoglaltsága miatt nem tudta megbízását elvállalni, ezért Paikert Alajos, a Múzeum Bizottság titkára kapta e feladatkört, kibővítve

a múzeum teljes berendezésével járó teendők ellátásával.⁷ 1897. januárjában a miniszterhez írt jelentésében beszámolt arról, hogy az átvett gyűjteményes anyagot ideiglenesen, a téli időszak alatt 6 csarnokban (időszaki kiállítási, selyemtenyésztési, ménesbirtokok kiállítási pavilonja, mezőgazdasági csarnok zsüri pavilonja, iparcsarnok, jáki kápolna) helyezte el. Elkészítette az összes múzeumi tárgy (segédanyagot és az installációt is beleértve) leltárát. „E leltár képezi majd alapját a múzeum tárgyairól vezetendő törzskönyvnek” – írta jelentésében. Gondoskodott a gyűjtemények rendőri őrizetéről, és tűzkár esetére 50.000,— Ft értékkel biztosította azokat.⁸

Az 1897. év eleji összeállítások hűen tükrözik azt, hogy a körültekintő kiválasztó és begyűjtő munka eredményeként milyen nagy mennyiségű anyag gyűlt össze. Egy kimutatás szerint 157 ajándékozót tartottak nyilván. A felajánlott anyag jelentős része magvakból és termelvényekből állt (gabona, kukorica, hüvelyesek, takarmánynövények, komló-, kender-, len-, cirokmagvak, kalászgűjtemények, lisztminták, aszalványok, bor- és szeszféle-ségek). Sok eredeti eszköz és gép is került a gyűjteménybe, de legnagyobb mennyiségben a modellek és makettek szerepeltek (gépekről, szekerekről, gazdasági épületekről, istállók-ról, malmokról, mezőgazdasági ipari építményekről, és a vízépítéssel tárgyköréből). Jelentős mennyiségű mulázs (gyümölcs, cukorrépa, burgonya, halfajták, sajt, vaj egyéb tejtermék utánszövetek) és gazdag dermoplastikai anyagot is kaptak a hazai erdei állatokról, baromfifajtákról. Említésre méltók még a kártékony és hasznos rovarok gyűjteménye, egy drogista gyógynövény- és maggyűjteménye, farügy, fakorongok, fűzvesző és fűzveszőből készült tárgyak gyűjteménye, szarv- és bőrgyűjtemény, dohányfajták levélgyűjteménye, gyapjúminták, különböző vármegyék és nagyuradalmak „gazdasági talajgyűjteménye”, a selyemhernyótenyésztést és selyemgyártást szemléltető anyag. Ezekon kívül számos térkép, grafikon, statisztikai kimutatás, rajz, festmény, fénykép és installációs anyag (tartók és tárolók) került adományként a múzeum birtokába.

Az ajándékanyagot vásárlással egészítették ki, bár ez nem volt számottevő. A cukoripari csarnokból megvették a cukorrépa-fajták mulázsait, valamint a cukorrépa kártevőinek és torzulatainak gyűjteményeit a „történelmi és kereskedelmi cukorkollekciót” és a sárvári cukorgyár működő modelljét. A malomipari csarnokból megszerezték a búza feldolgozására vonatkozó anyagot a hozzátartozó táblázatokkal és grafikonokkal. Ezenkívül egy gyógykovács ritkaságszámba menő patkógyűjteményét is megvásárolták.¹⁰

Az 1896/97 telén folytatott leltározás befejezése után a gyűjteménytárgyak száma 12120 db. Jogosan írta ekkor Paikert Alajos: „Már most is megállapítható, hogy a múzeum azonnali megalapításánál igen becses és későbbi időkben talán egyáltalán meg nem szerezhető gyűjteményekre tett szert.”¹¹ Sajnos ez a gyűjtés egyedi, egyszeri, megismételhetetlen volt. Nagy kár, hogy a többszöri átrendezés és a háborús károk csaknem teljesen megsemmisítették az akkor begyűjtött anyagot. A jegyzékek alapján ismert, ekkor szerzett tárgyak felsorolására e tanulmány keretében nincs lehetőség, de néhány érdekesebből érdemes említést tenni. Az eszékörtörténet számára értékes és fontos lett volna ha megmarad az Abaúj-Torna megyei Gazdasági Egyesülettől kapott meczenzéfi kézi eszközgyűjtemény¹², vagy a „Bosznia-Hercegovina pavilonból” a múzeumhoz került ókrös szekér, lószerszámok, lóápoló eszközök, faekék, a földművelés régi kézi eszközei, méhészkedés tárgyai, szőlőszüretelő eszközök, gyümölcs aszalás eszközei, aszalványok stb. A nagybirtoko-

sok adományai között ugyancsak akadt számos vegyes „gazdasági eszköz”-anyag, mely magába foglalta a hagyományos és a korszerűbb munkaeszközöket, a kézi eszközökön kívül a különböző eketípusokat, boronákat, extirpátorokat, szecskavágókat, kendertörőket stb.¹³ Igen értékes lehetett a philadelphiai múzeumból kapott maggyűjtemény, amely a világkereskedelmi forgalomba kerülő összes magvak mintáit tartalmazta.¹⁴ Ebben az időben szerezte meg a múzeum a milleniumi kiállítás mezőgazdasági csoportjában nagy sikert aratott ifj. Vastagh György állatszobrait is, melyeket a művész a nevesebb tenyészállatokról, a tenyésztés helyszínén mintázott.¹⁵

A múzeum megnyitásával nem zárult le a gyűjtőmunka. Az intézet állandó fejlesztésének és felújításának szükségességét a miniszter már a megnyitó beszédében is hangsúlyozta.¹⁶ A gyűjtést sajátos módon folytatták. A múzeum szakemberei nem végeztek helyszíni gyűjtést, hanem a megnyitás után és azt követően több alkalommal felhívásokat intéztek a gazdaközönséghez, kérve őket, hogy mezőgazdasági tárgyakat, gépeket, okmányokat stb. adjanak át a múzeum számára. A minisztérium is segítette ezt a gyűjtési formát: hasonló tartalmú felhívásokkal fordult a tanintézetekhez, tudományos vagy kísérletügyi intézményekhez, gazdasági egyesületekhez.¹⁷ Balás Árpád igazgató 1898. januárjában a miniszterhez intézett levelében írja, hogy egy teljes gyűjteményt szeretnének létrehozni a különböző vidékeken használatban levő kézieszközökről: kaszák, sarlók, kapák, ásók, széna- és trágyaminták, gereblyék stb. ...” ezekből minél teljesebb gyűjteményt összeszerelvén, mi mellett a régi e nemű eszközök gyűjtését is célul tűzte ki az igazgatóság”.¹⁸ A vidékenkénti gyűjtést, valószínűleg az egyes gazdasági egyesületek segítségével külső gyűjtőkkel végezheték. Erre utalnak levelezéseik és például az a tárgyjegyzék is, melyet egy Kolozs megyei gyűjtő állított össze. A rendkívül értékes anyagot ajándékba kapta a múzeum.

A numizmatikai anyag gyűjtése is ekkor kezdődött. Egy fennmaradt leltári naplóban 1897-ben már állami aranyérmek, bronzérmek is szerepelnek.¹⁹ Ebben az időben fogadta el a miniszter a Kertészeti Tanintézet javaslatát arról, hogy az intézet a különböző rendezvényeken kapott érmeit, dízszerlegét „végleges megőrzés céljából” a múzeumba szállítsa. 1903. februárjától miniszteri rendelet alapján az FM és a hozzátartozó intézmények a kiállításokon nyert díjjaikat (érem, serleg, díszoklevél) a múzeumban kötelesek elhelyezni. Más intézmények, hivatalok viszont díjjaikról, valamint munkatársaiknak kitüntetéséről, díjairól kimutatást kötelesek küldeni a múzeumba, megőrzés céljából.²⁰ Feltehetően a múzeum századeleji lebontása, a gyűjtemények ide-oda költöztetése, letétbe helyezése indította a múzeum vezetőségét arra, hogy a többfelé tárolt anyag leltári zűrzavarában rendet teremtsen.

Paikert Alajos 1900-ban kidolgozott egy gyűjteménytári szabályzatot és egy szolgálati szabályzatot, amelyeket a múzeum „tisztikara” megvitatás után elfogadott. A gyűjteménytári szabályzatban sok olyan előírás található, amelyek még ma is helytállóak.²¹

A szabályzat szerint a nyilvántartás a gondnok feladatkörébe tartozott, aki felelt a könyvtár, irodák stb., vagyis a múzeum összes tárgyainak folyamatos leltározásáért, nyilvántartásáért, ellenőrzéséért.

A leltári rendteremtéshez a Múzeumi Igazgatóság kérésére a minisztérium 1902-ben szakértőt küldött ki, aki a kiállított és raktározott tárgyakat számbavette, a be nem leltározott

anyagot beleltározta, a leltárnapló hibáit kijavította, majd új leltári naplót készített, melybe valamennyi „műtárgyat” leltárba vett. Emellett felvetődött az ún. „szakleltárak” készítésének szükségessége, amelyek „az egyes tárgyak részletesebb megnevezését és egyenkénti felsorolását” tartalmazzák. Ezek elkészítésére a minisztérium meg is adta az engedélyt, és ettől az időtől kezdve készítették a szakleltár könyveket. E munkákkal párhuzamosan az értéktelen anyagot (bútorok, kiállítási tartók, romlott, fertőzött magvak, termények és dermoplasztikai anyag stb.) kiselejtezték, ebből több mindent el is adhattak.²²

A tárgyak archiválására is nagy gondot akartak fordítani. Az egyes tárgyak adatait és a rávonatkozó tudnivalókat cédulakatalógus rendszerben kívánták feldolgozni. Paikert Alajos javaslata szerint minden tárgy leírása külön cédulán történjék, fényképpel ellátva, ha több leírás szükséges, akkor ezek pótcédukkal egészüljenek ki. E cédulák sorszám szerint dobozokban lennének tárolva. Azt az elvet vallották, ami ma is alapja a tudományos leírókarton készítésének —, hogy minden tárgyról a lehető legrészletesebb adatok álljanak a múzeum, illetve a kutatók rendelkezésére. Ennek érdekében ismerni kell a tárgy eredetét, készítőjét, a használat helyét és idejét, milyen anyagból készült, mi a története stb.

A tárgyak leírása valószínűleg elkezdődött, de a teljes cédulakatalógus sohasem készült el. A későbbi, 1913-ban nyomtatásban is megjelent szervezeti és szolgálati szabályzat is előírja, hogy „a múzeum gyűjteményeinek tárgyairól a szabályszerű leltárokon kívül cédulakatalógus is készítendő. A vonatkozó egyes lapok a tárgy leírását, méreteit, értékét, beszerzési forrását kell, hogy tartalmazza. Ezen katalogizálás természetszerűleg állandóan folyik”.²³ Sajnálatos, hogy az utókor számára elvesztek a vonatkozó adatok, feljegyzések, amelyek megkönnyítették volna a megmaradt tárgyak tudományos leírását.

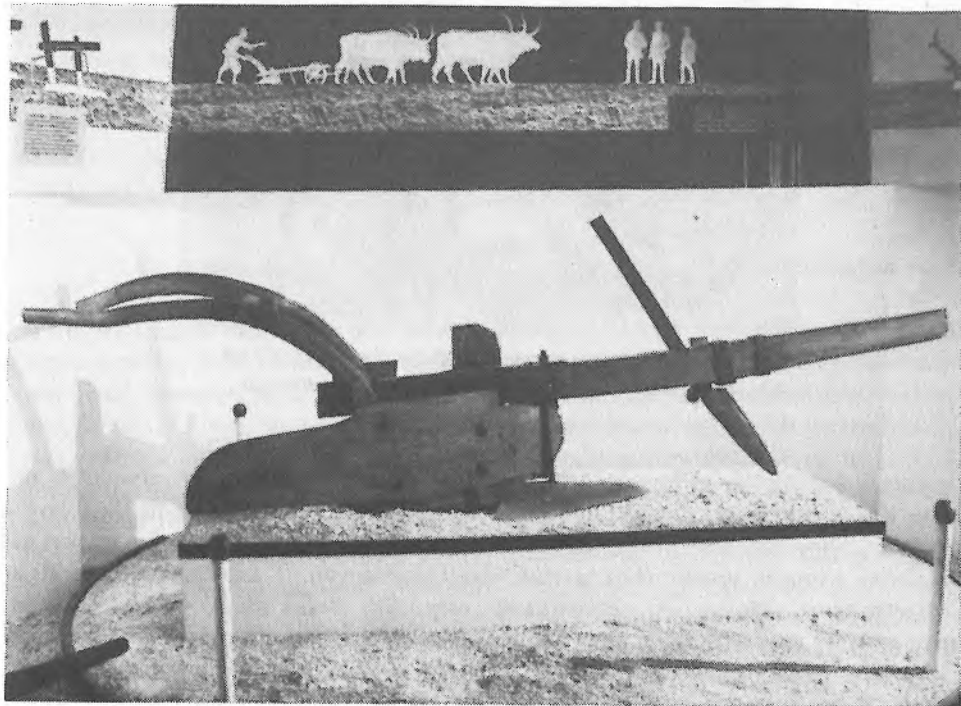
2. Újabb tárggyűjtés az I. világháborúig

A tárgyak száma az átmeneti időben — amely a történelmi épületsoportból történt kiköltözéstől a múzeum megnyitásáig tartott — erősen megnövekedett. Ez adódott a gyűjtések mellett abból is, hogy például az 1900. évi párizsi világkiállítás magyar mezőgazdasági, erdészeti és vadászati anyagának csaknem egészét a múzeum kapta meg. Ez összesen 5512 db vegyes anyagot jelentett. A minisztérium a párizsi világkiállításon részt vevő európai, USA-beli, kanadai, japán, argentin, algériai stb. kiállítóktól vásárolt is különböző újdonságszámba menő anyagot, melyet ugyancsak a múzeumnak adományozott (sokféle növényi magot, botanikai és gyógynövény gyűjteményeket, faszelvényeket, parafa és kosárfonó vessző gyűjteményt, házi- és faipari cikkeket és néhány gépmodellt stb.). Ezenkívül más külföldi és belföldi kiállítások anyaga is a múzeumhoz került, de ezek többsége csak mag, termény, és termékkollekció bővítést jelentett. Az 1901. évi jelentés szerint 25799 darabra növekedett már a tárgyi anyag.²⁴

A történelmi épületsoport újbóli felépítése után a múzeum visszaköltözött eredeti helyére és gondosan előkészített terv szerint berendezte új kiállítását. Egy-egy új részhez, vagy témához teljesen újonnan kellett az anyagot begyűjteni. Például az „Ősfoglalkozások” című kiállítás rendezését és tárgyainak beszerzését Herman Ottóra bízta. Helyszíni gyűjtéseivel a régi magyar halászat és pásztorélet eltűnőben lévő eszközeit, tárgyait szedte

össze. Az eszközökkel végzett munkafolyamatokat leírta és lerajzolta, az egyes jellegzetes halász- és pásztorélet „alkotmányait” (vejszék, kürtök, enyhely, cserény, szárnyék stb.) kicsinyített másolatban (makett) elkészíttette. Ez utóbbiakból sajnos már csak néhányat – éppen frissen restaurálva – őriz a múzeum. Kiállításához a budapesti Soroksári úti közvágóhídról gyűjtötte be a magyar ökrök, tehenek, kecskék, kosok, bivalyok válogatott szarvait.²⁵ Ebből az időszakból nevezetes még a 2249 darabból álló trófeagyűjtemény, melyet gróf Forgách Károly adományozott.²⁶ Ekkor vettek 117 db erdészeti és vadászati témájú Riedinger metszetet és birtokukba jutott még 50 db ifj. Vastagh György szobrászművész által megmintázott tenyészállat, negyedes, harmados, vagy teljes életnagyságú szobra.²⁷

A kiállításokat előkészítő időszakban is számos muzeális tárggyal és sok mag, termés és egyéb kiállítási segédanyaggal gyarapodtak a gyűjtemények. Említésre méltó a székely házi és gazdasági eszközök gyűjteménye, melynek begyűjtésére 1903-ban kapott megbízást a székelykeresztúri Tanítóképző Intézet egyik tanára, aki viszont egy etédi (Udvarhely megye) önkéntes gyűjtő segítségével állította össze a 134 darabból álló tárgygyűjtést.²⁸

1. sz. fotó: Az ún. „Rákóczi eke”, 1904-ben került a Múzeumba.

2. sz. fotó: A Magyarországon elsőként üzemelt (1852-től gabonacséplésnél) Clayton-Shuttleworth gyártmányú gőzlokomobil.

Ugyancsak érdekes egy esztergomi halászmester küldeménye is, aki 2 db vizahorgot és kecsége, viza és tok fogásra használt halászhalót ajándékozott. A tárgyakhoz mellékelte levélben leírja, hogy nagyapja 1790–1820 között hogyan fogta ki a horgokkal a vizákat az esztergomi káptalan uradalmához tartozó Ebedi vízestanyán.²⁹ Leírása értékes forrás a halászat történet számára. A mezőgazdasági eszközök, illetve gépek fejlődéstörténete szempontjából igen értékes két tárgy került 1904-ben ajándékként a múzeumba. Az egyik a Zborórói (Sáros megye) származó ún. „Rákóczi eke”,³⁰ a másik az a gőzlokomobil, amelyik Magyarországon elsőként üzemelt 1852-től.³¹ A tárgyakon kívül számos makettet, modellt, mulaszt, dermoplasztikát, eredeti magot, terményt és készterméket gyűjtöttek be a készülő kiállításokhoz.

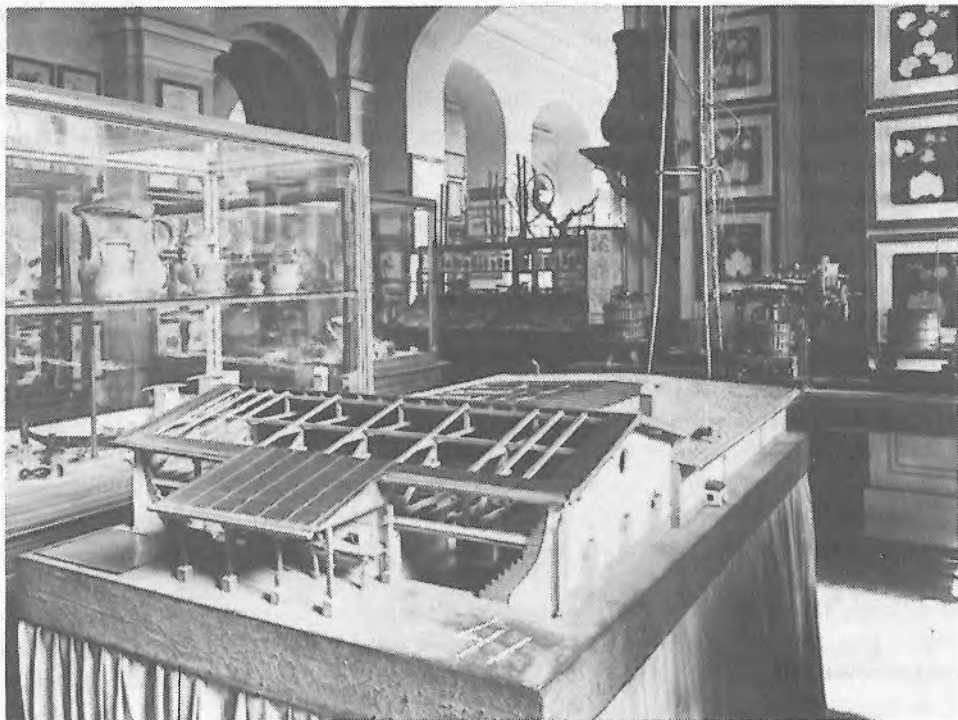
Az egyes szakterületek neves szakemberei is közreműködtek az anyag begyűjtésében. Felhívásukra, közbenjárásukra megmozdultak a különböző intézmények, gyárak, vállalko-

zők és elküldték adományukat vagy letétnek szánt tárgyaikat, termékeiket. Dr. Kosutány Tamás közreműködésével az élelmiszeripari kiállításához a Pesti Hengermalom Társaság átadta a birtokában lévő első hengerszéket, amellyel elkezdték Magyarországon (1839.) a hengerőrlést. Megszerezte egy mezőgazdasági szeszgyár elektromos árammal működésbe hozható modelljét, a szeszipar, malomipar, söripár, cukor-, keményítő- és olajipar különböző termékeit.³² Ifj. Sporzon Pál a Hofherr és Schrantz cégtől gőzcséplőgépet, trágyaszórógépet, szőlőszajtót, szőlőfűrőt, kukorica morzsolót szerzett, de más gyártól is kaptak különböző gépeket. Kühne Ede Mezőgazdasági Gépgyára boronatagokat, hengereket, répavágókat küldött.³³ Az Országos Erdészeti Egyesület – Földi János főerdőtanácsos közreműködésével – erdészeti eszközök közel 250 darabos gyűjteményét ajándékozta a múzeumnak.³⁴ A tejgazdasági kiállításához – Szily Tamás közbenjárására – különböző tejgazdaságok juttattak gazdag hagyományos és korszerű tárgyi anyagot, gépeket (az országban először használt tejfőzőgépet, tejcentrifugát, vajköpülőgépet, vajgyúrógépet, vaj, sajt és túrótartó edényeket, vaj és sajtminatózó dobozokat, a fejésnél használt eszközöket, pásztor felszerelést stb.)³⁵ A Kertészeti Tanintézet Angyal Dezső igazgató támogatásával ugyancsak számos eredeti tárgyat adományozott a múzeumnak a kertészetet bemutató kiállításához (oltványkészítő gépeket, oltványkötöző gépeket, permetezőket, porozók, szénkénegezők különböző típusait egy gazdasági aszalót, különféle gyümölcs-csomagoló eszközöket).³⁶

A teljesség igénye nélkül történt felsorolásból érzékelhető a múzeumnak az a gyűjtőtevékenysége, ami jellemző vonásként uralkodott nemcsak a századforduló éveiben, hanem az azt követő évtizedekben is. A múzeum tárggyűjtési profilja ebben az időben alakult ki és nagyjából ma is ezek a vonások jellemzik.

3. Az I. világháború, majd a gazdasági válság hatása a gyűjtőtevékenységre

A múzeum újbóli megnyitása után a leltári állomány 31.220 darab volt, ami magába foglalta a kiállítási és a raktározott anyagot, de a bútort is. Az épületben gyűjteménytárákat nem képeztek ki, a ki nem állított anyagot az épületek pincéiben raktározták, és csak 1914-ben rendeztek be a reneszánsz épület félemeletén két szobát muzeális tárgyak raktározására. A következő években tovább gyarapodott a muzeális anyag, de ez a növekedés csak lassú mértékben haladt és legfeljebb egy-egy kiállítási anyag cseréjére, vagy kiegészítésére (mulázsok, preparátumok, grafikonok, termények) korlátozódott, vagy bútort és egyéb berendezési tárgyat jelentett. 1916-ban már több mint 37.000 darab a „leltári álladék”. Ugyanakkor néhány említésre méltó tárgy, vagy tárgyegyüttes is került ebben az időben a múzeumba, 1908-ban vették meg Vastagh Géza „Párbaj” és Juszko Béla „Lóra csikós, szalad a ménes” című képét.³⁷ E nagyméretű olajfestmények ma is értékes darabjai képzőművészeti gyűjteményünknek. Széchenyi Béla is ebben az időben adományozta múzeumunknak édesapja, Széchenyi István „Lancaster” vadászfegyverét és Angliában készült nyergét, melyet 1829–1849 között a versenypályákon használt.³⁸ A londoni kiállítás magyar csoportjának anyagát is a múzeumnak juttatta a minisztérium. Ugyancsak

3. sz. fotó: A szőlészeti és borászati kiállítás gyűjteménye
1912-ben.

a bécsi első nemzetközi vadászkiállításról sok értékes agancs, tárgy és festmény került a múzeumba, így Veress Zoltán „Rege a csodaszarvasról” c. nagyméretű festménye. 1913-ban készítették el a „Magyar úri négyesfogat” 1/4 nagyságú modelljét. A lószobrokat ifj. Vastagh György készítette, míg a fogatot a mezőhegyesi ménesparancsnokság iparosai, a háموkat pedig a Szelko és Flanek szíjgyártó cég készítette.³⁹ Az állattenyésztési kiállítás számára 1914-ben elkészítették a négyökrös szántást ábrázoló modellt (1/4-n. nagyságban), amihez az ökröket ifj. Vastagh György mintázta a mezőhegyesi ménesbirtok szarvasmarha állományából kiválasztott ökrök után. A modell vaskéjét a lipcsei Sack ekegyár adományozta, míg a járom és tartozékai a mezőhegyesi ménesbirtok iparosainak munkája.⁴⁰ Mindkét modell ma is látható a múzeum kiállításában.

A vadászati kiállítás kinológiai csoportját a vadászebek hiányzó fajtáival bővítették 1917-ben. E szobrokat is ifj. Vastagh György készítette 2/5-ös méretarányban, de ezeken kívül még számos állatszobrot vásárolt tőle a múzeum.⁴¹

Az agrártörténet szempontjából igen értékes tárgyi dokumentációval gazdagodott a múzeum 1913-ban, amikor gróf Aspremont Ferdinándné (Rákóczi Júlia) zborói uradalmából származó 30 db kézi és igás, egész és fél napi üveg robot jegyet ajándékozott a múzeumnak.⁴² A család robotjegyeiből 1960-as beletározással ma is őriz néhány darabot a mú-

4. sz. fotó: Az 1913-ban készült „Magyar úri négyesfogat” és ifj. Vastagh György szobrai az egykorú lótenyésztési kiállításban.

zeum. 1915-ben Herman Ottó hagyatékából 290 db ösfoglalkozás körébe tartozó tárgyat vettek. ⁴³ A múzeum akkori vezetősége elkészíttette ebben az időben egy 1145 holdas alföldi gazdaság minta majorjának 1150-es léptékű modelljét (7 m hosszú és 3,5 m széles). Az „Imre-major alföldi gazdaság” című modellen egy korszerű major összes gazdasági épületeit, üzemi berendezéseit, utak és iparvágányok célszerű elrendezését kívánták szemléltetni. ⁴⁴ Jankovich Bésán Gyula (Öreglak, Somogy megye) végakarata szerint a múzeum átvette az 1359 darabból álló agancsgyűjteményét az 50.000 korona fenntartási költséggel együtt. E zárolt anyagot a múzeum vezetősége kegyelettel őrizte, de 1926-tól kezdve, minisztériumi rendelkezésre meg kellett bontaniuk.

Az első világháború utolsó éveiben többnyire már csak festményekkel tudták a gyűjteményeket növelni. Vastagh Géza festőművész alkotásaiból baromfit ábrázoló 15 db festmény és 16 db rajz került a miniszter rendelkezésére a Gödöllői Baromfitenyésztőtelep tulajdonából a múzeum tulajdonába. Juszko Béla az „Ösfoglalkozások” c. kiállításához 17 db olajfestményt adományozott 1918-ban, „szerény becslés szerint 9400,- korona értékkel”. Az állattenyésztési kiállításához megvették ifj. Vastagh Györgytől a „Lovat vezető csikós” kicsinyített szobrát, a Krózus nevű „történelmi értékkel bíró koronázási ló” 1:3 életnagyságú szobrát és a „Birkát nyíró magyar menyecske” 1:3 méretarányú szobrát. ⁴⁵

A háborút követő időszakokban a tárgyak gyarapodása szinte teljesen leállt, a kiállítási anyag egy részre tönkrement. Az 1920-as évek elején ugyanis az évek óta tartó fűtetlenség miatt az ún. „biológiai csoportok”, állatpreparátumok nagy része károsodott, használhatatlan lett. Sajnos sok közülük pótolhatatlanná vált, mert a „a múzeum legértékesebb részei a trianoni határvonalak miatt már be sem szerezhették”.⁴⁶ Az ismételten tervbe vett gyűjtésekre nem kerülhetett sor.

4. Tárgygyűjtés az 1930-as évektől 1945-ig

Az 1930-as évek elején az elavult kiállítások gyűjteményeinek a teljes lecserélése szükségessé vált. Az átszervezést a 15.616/1933. VII. 2. számú miniszteri körrendelet indította el. A felkért szakértők a múzeumban tartott helyszíni szemle és megbeszélés után elküldték javaslataikat, melyekben pontosan megjelölték, hogy melyik kiállítási résznél mit és mivel tartanak szükségesnek kicserélésre, egyben közölték ennek anyagi vonzatát is.⁴⁷

Ezután lebontották a kiállításokat. A lebontott anyag egy része a múzeumban maradt összezsúfolva, a többsége viszont a „berendező” intézetekhez került. Az idő rövidsége miatt ugyanis minden szakintézmény maga – kísérletügyi és felsőfokú szakoktatási intézmények – dolgozta át a hozzátartozó kiállítási részeket. E munkákra előzetes költségterv alapján külön dotációt kaptak a minisztériumtól. Az átvett anyag egy részét változatlanul hagyták, egy részét átalakították, vagy teljesen újakkal cserélték ki. A kiállítások bontásakor valamennyi elszállított tárgyról, anyagról stb. jegyzéket készítettek, így tudták, hogy hová mi került. A visszaszállításnál sajnos a felújítást végző intézetek a jegyzékeken nem jelölték meg, hogy mit adtak át a múzeumnak és mit tartottak vissza. Emiatt a későbbi leltározásnál nehézségek adódtak.⁴⁸

E nagy átalakításnál gyakorlatilag a múzeum számára tervszerű gyűjtést nem tudtak végezni. Az új anyag nagyrészt a különböző intézmények biztosították, ami elsősorban magvakra, terményekre, késztermékekre, preparátumokra, modellekre, makettekre vonatkozott. Az új tárgyak, eszközök, gépek legnagyobb része viszont letétként került a múzeumba és csak kis hányadát képezte a vásárolt vagy ajándékozott tárgy.

Arra vonatkozóan, hogy mennyi tárgy lehetett ezekben az időkben a múzeum tulajdonában és hogy ebből mennyi volt a régi anyag, hogy milyen új tárgyakkal gyarapodtak a kiállítások, vagy hogy mi képezte a letéti anyagot, eddigi ismereteink szerint semmit sem tudunk. A nyitással egyidejűleg kiadott múzeumi útmutató az egyes kiállításoknál aránylag részletesen feltünteti a kiállítások szemléltető anyagát, de ezekből az előzőkre vonatkozóan nem vonhatunk le semmiféle következtetést.⁴⁹

Egyre égetőbb igényként jelentkezett egy új leltározási rendszer kidolgozása. A nyilván tartás az 1908 óta vezetett leltári naplóval és az ehhez csatlakozó 40 db szakleltárkönyvvel már teljesen korszerűtlenné és áttekinthetatlenné vált. A „23 évvel ezelőtt készült leltári napló úgy a múzeumi gyűjteménytáraknak, valamint a tanácsterem, a hivatalos helyiségek, műhelyek, raktáraknak a hosszú évek során többszörös átrendezése és egyes gyűjteménycsoportok végleges megszüntetése következtében a Múzeum vagyonnaladékaról áttekinthető képet már nem nyújthat”. Ugyanakkor a bonyolult, nehézkes szakleltár-

5. sz. fotó: Magvak, termékek, modellek, makettek a gazdasági ipari osztályon az 1930-as években.

könyvek sem bizonyultak alkalmasaknak arra, hogy a tárgyi anyagot kellően dokumentálják vagy az előzményeket ismertető adatokat tükrözzék. Felmerült újra a szakleltár-könyvek lecserélését biztosító és azokat helyettesítő szakkatalógus készítése. A minisztérium 1931-ben el is rendelte az új leltározást, az új leltári napló fölfektetését és a régi szakleltári naplók helyett kartoték rendszerű szakleltári naplók készítését, de mindezzel az átszervezések miatt nem került sor.⁵⁰

A múzeum anyagának számbavételét Rónay László igazgató már közvetlenül a nyitás után a legfontosabb feladatnak tekintette. Ezért kérte a minisztériumból az új leltározáshoz az engedélyt és ezzel egyidejűleg azt is, hogy a minisztérium közbenjárására a berendező intézetek küldjék vissza a már előzőekben említett tárgyjegyzékeket, amelyen jelölik, hogy milyen tárgyak (ez magába foglalta az installációt és minden más egyebet is) maradtak birtokukban.⁵¹

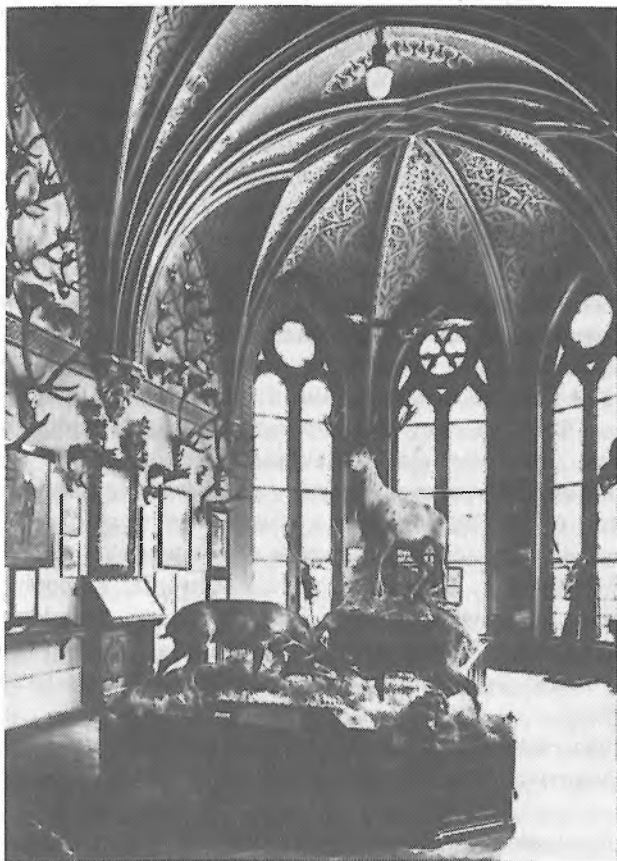
Az intézetek valószínűleg nem nyújtottak sok segítséget e kérdés tisztázásához és emiatt

a leltározás késlekedett, amiért viszont a minisztérium felszólította a múzeumot, hogy a leltári rendezés kérdését oldják meg és erre vonatkozóan terjesszék fel javaslatukat. Az elkészült leltározási javaslatban összegezték a tényállást és összefoglalták mindazt, amire az új leltározásnál tekintettel kell lenni. Az átszervezés során minden tárgy eredeti helyéről elkerült, az ide-oda mozgatás és cserék során beazonosításuk lehetetlenné vált, a vissza nem került anyag ugyanakkor számbavehetetlen lett, a régi egy-egy kiállítást tartalmazó szakleltárkönyvek használhatatlanná váltak. A múzeum teljes anyagát éppen ezért újra kellett leltározni, de ezt megelőzően szükségessé vált a leltározásra, átadásra és selejtezésre kerülő anyag szétválogatása. Ehhez „válogató, szétosztó és selejtező bizottságok” létrehozását, valamint a selejtezés és a leltározás elrendelését javasolták.²⁵ A leltári kezelés tanulmányozására a Nemzeti Múzeumot keresték fel a két főhatóság előzetes engedélye alapján. Jelentésben számoltak be az ott szerzett tapasztalatokról és végeredményként megállapították, hogy a „Mezőgazdasági Múzeum anyaga lényegesen más jellegű lévén, ez a leltárkezelés itt nem vihető keresztül.”⁵³ A Nemzeti Múzeum nyilvántartása a régészeti anyagra vonatkozott és ez valóban más jellegű leltározást kívánt, mint a természettudományi anyag.

A miniszter a 20.471/1936. IX. 2. számú leiratával elrendelte a Mezőgazdasági Múzeumban használaton kívül helyezett „szaktárgyak” kiselejtezését és egyben hozzájárult ahhoz, hogy ezekből a Selejtező Bizottság a tárcához tartozó intézményeknek díjtalanul juttathasson. A kirendelt bizottság többször ülésezett. Az áttekintés, a szétválogatás megkönnyítésére csoportosították az anyagot. „A múzeumban használható és ezért ki nem adható. 2. a múzeumban fölöslegessé vált, de még kifogástalan: 3. átalakítható vagy leszerelve használható: 4. más célra nem alkalmas, tehát árverés útján értékesítendő és végül 5. hasznavehetetlen, megsemmisítendő objektumok”⁵⁴. A selejtezéssel számos, értéktelen anyagtól is megszabadult a múzeum, de sajnos sok, történelmileg értékes muzeális tárgy is kiselejtezésre került, amit aztán más intézetek hasznosítottak.

Hogy mennyi értékes tárgy ment veszendőbe, arra szolgáljon például néhány jegyzékből kiragadott tárgy megemlítése: régi töltögető ekék, régi Gubicz eke, hódmezővásárhelyi magyar eke 1849-ből, planett rendszerű kézi és lókapák, kapáló gép 1860-ból, Sack ekegyáros 1854-ben szerkesztett ekéjének mása, régi primitív tengeri kapáló eke, faragott járom, erdészetnél használt régi eszközök, „állatápoló eszközök” és a tejfeldolgozás régi eszközei és edényei, kertészeti, borászati tárgyak. Az 1936-ban elindított selejtezés éven át tartott és 1940-ben fejeződött be. A múzeum munkatársai sok időt és energiát fordítottak ennek lebonyolítására. A fennmaradt jegyzékek tanúsága szerint a rendelkezésnek megfelelően először a tárcához tartozó oktatási és kísérletügyi intézmények, majd múzeumok és más főhatóságokhoz tartozó oktatási intézmények szállították el a felajánlásokból kiválasztott anyagot. 1938-ban került a Néprajzi Múzeumhoz a kubikus készséghez tartozó 58 db tárgy, ugyancsak a csikós készség 31 db tárgya.⁵⁵

A második világháborút megelőző egy-két évben a vadászati és az erdészeti kiállítás felújításával foglalkoztak. E munkáknál is elsősorban a korszerűtlen anyag lecserélésére törekedtek, új szerzeményre alig kerülhetett sor. A fegyvergyűjteményt egészítették ki, arra törekedve, hogy fejlődési sorrendben mutassák be a vadászfegyvereket, a nyílpuská-

6. sz. fotó: Dermoplasztikák, agancsok a Vadászati kiállításban az 1930-as években.

tól a golyós fegyverekig. Más tárgygyűjtésről nincs említés és a háború utolsó időszakában gyarapodásról nem is beszélhetünk.

A háború utolsó évében a múzeumi tevékenység szinte teljesen megbénult, gyűjtésre, fejlesztésre nem kerülhetett sor. A bombatalálatok, majd az ostrom és az ostrom utáni fosztogatások súlyos károkat okoztak a gyűjteményekben. Az egykori feljegyzések szerint a halászati kiállítás 80 százaléka, az erdészeti kiállítás anyagának nagy része elpusztult. Nagy károsodás érte a vadászati kiállítás rovar- és dermoplasztikai gyűjteményét. Az ostrom után a fosztogatók lenyúzták a kitömött őzeket, szarvasokat. Súlyosan sérült a kertészeti, a lótenyésztési, a méhészeti, a zöldmezőgazdálkodás, a vízépítészeti kiállítás, de ezeken kívül kisebb vagy nagyobb mértékben valamennyi kiállítás tárgyi anyaga károsodott.⁵⁶

5. Tárggyűjtés és nyilvántartásának alakulása az 1950-es években

A háború befejezése után elindították a gyűjtőmunkát. A földosztás következtében megszűnt a Múzeumnak az a lehetősége, hogy kiállítási anyagát közvetlenül az egyes nagybirtokról ajándékozás útján megkaphassa, ezért szükségessé vált új lehetőségek biztosítása. A múzeum gyűjteményeinek pótlására a földművelésügyi miniszter átirata alapján 1945-ben az Országos Földbirtokrendező Tanács körrendeletben utasította a megyei Földhivatalokat, hogy a nagybirtokrendszer megszüntetése során előkerülő muzeális értékű mezőgazdasági tárgyakat kutassák fel és az eredményeket jelentsék. A Földhivatalok visszajelzése szerint ezen az úton nem sikerült a gyűjteményes anyag pótlása, mert területükön nem találtak a múzeumnak átadható tárgyakat.⁵⁷ Túl korai volt ez a felhívás hiszen ebben az időben még minden tárgy valamiféle értéket jelentett a régi vagy az új tulajdonosának. Hasonló céllal fordultak a Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek Központi Igazgatóságához is kérve őket arra, hogy az állami mezőgazdasági és erdőüzemek segítsenek a tárgyak gyűjtésében, „mert most már csak elsősorban és egyedül” ezek az intézmények nyújthatnak támogatást.⁵⁸ A gabonagyűjtemény pótlásához segítséget kértek a Növénytermelési Hivaltaltól. A cél megvalósítására a Hivatal felkérte az egyes növény-nemesítő intézeteket, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetét és más szerveket. Felkérésre a növény-nemesítő telepekről (Bánkút, Eszterháza, Hatvan, Kisvárd, Kompolt, Lovászpata, Mezőhegyes) számos gabonaféle, hüvelyes, olajos növények, kereskedelmi növények, szalastakarmányok és fűfélék magvai érkeztek a múzeumba.⁵⁹ Ebben az időszakban kérték vissza az ifj. Vastagh György által készített, a minisztériumba kölcsönadott néhány szobrot is.

A gyűjtés beindítása mellett a károsodott preparátumok, dermoplasztikák kijavítására is törekedtek. A preparátor Sebeházi István végezte e munkákat, igen rossz körülmények között.

A különböző elképzelések ellenére sem sikerült különösebb eredményt elérni a hiányok pótlásában. A háború utáni években a minisztériumnak felküldött jelentések, feljegyzések, jegyzőkönyvek, kérvények mind az épületek helyreállíttatását, a gyűjtemények pótlását, a károsodott anyag javítását sürgették. A múzeum azonban abban az időben működésképtelen maradt, jogi helyzete évekig nem rendeződött. A tárgyak és egyéb kiállítási anyagok részben a romos kiállításokban, részben a pincékben összezsúfolva, vagy éppen költözésre előkészítve, ládába csomagolva várták sorsuk jobbra fordulását.

1950-ben a múzeum körüli bizonytalanságok végre rendeződtek és új lehetőség nyílt a nagymértékben szétzilált múzeumi anyag rendezésére a megrongálódott anyag rendbetételére és nyilvántartásba vételére.

Az 1950-es évek első felében az új kiállítások előkészítésével egyidőben elindult újra a gyűjtőmunka is, amely elsősorban a kiállításokhoz kapcsolódott. A gyűjtés ekkor még kevés tárgyi anyagra, inkább a dermoplasztikák készítéséhez szükséges állapotokra és különféle kiállítási segédanyagokra (makett, modellek, diorámákat kiegészítő tárgyak, kellékek) terjedt ki.

Az új kiállításokhoz szükséges célgyűjtések mellett elindult egy általános, az ország minden területére kiterjedő gyűjtés szervezése is. A múzeum előterjesztése alapján a Mező-

gazdasági Kísérletügyi Központ 1950-ben körrendeletben hívta fel a felügyelete alá tartozó intézményeket, hogy a birtokukban lévő mezőgazdasági tárgyakat jelentsék be és amennyiben ezek feleslegesek, vagy nélkülözhetők, ajánlják fel a múzeum számára. 1955-ben a Mezőgazdasági Értesítő február 16-i számában újabb közleményt jelentetett meg a múzeum, melyben felkérte a különböző gazdasági szerveket, intézményeket, hogy saját területükön indítsanak el a múzeum számára agrármuzeális tárgyak és dokumentációk felkutatását szolgáló mozgalmat.⁶⁰ E törekvések a figyelem felkeltését szolgálták, a megvalósítást valószínűleg az 1956-os események hátráltatták, sőt a harcok következtében a meglévő anyag nagy része, a halászati, az erdészeti és a vadászati kiállításban teljesen tönkrement. Az ezt követő időszakban a tárgygyűjtés ezeknek a pótlására, bővítésére, illetve az épségben maradt állattenyésztési kiállítások kiegészítésére irányult elsősorban. Ugyanakkor már határozott törekvés indult az egyes mezőgazdasági ágazatok eszközeinek, gépeinek gyűjteménytári őrzésre történő begyűjtésére is. A gyorsabb begyűjtés érdekében külső gyűjtőket is szerződtek. 1959-ben 5 fő segítette a gyarapítás munkáját. 1955-ben az elpusztult halászati eszközöket ismét begyűjtötték és a megsemmisült halmulázsokhoz pótlásként beszerezték a megfelelő halfajokat. A készülő borászati kiállításhoz gyűjtőutakon (Sopron, Eger, Pécs környékén, az Alföldön és Tokajban) a szőlőfeldolgozás és a borgazdaság eszközeit, régi kádár felszereléseket gyűjtöttek eredménnyel. Ekkor vásárolták meg a borászati gyűjtemény egyik értékes darabját, azt a hordófenék díszet, melyet Fadrusz János faragott egy pozsonyi bornagykereskedőnek. Az állattenyésztési kiállításokhoz, az állattartásnál és a baromfitenyésztésnél használatos eszközöket gyűjtötték össze. Ekkor került a múzeum birtokába az első Magyarországon gyártott traktor és és féllánctalpas traktor. A képzőművészeti gyűjtemény is néhány nagyméretű festménnyel bővült. Igen jelentős ebben az időben a mezőgazdasági gépmodell gyűjtemény gyarapodása. A Munkaügyi Minisztérium segítségével a különböző ipari szakiskoláktól 23 új mezőgazdasági gép modelljét vásárolták meg. A régi, a háborús viszontagságokban megrongálódott modell-anyagból házilag 44 darabot hoztak helyre. A növénytermesztés területéről sikerült a különféle magvak, kalászkok és mulászkok előállításához szükséges termények beszerzése.⁶¹

A kiállítási, a gyűjtési és a nyilvántartási munkákat Orbán László (vadászat, erdészet), Khin Antal (ősfoglalkozás, halászat), Mártha Zsuzsanna (juhtenyésztés, biológiai rész), Flandorfer Tamás (lótenyésztés), Ádám Tamás (sertésenyésztés), Potzta Imre (baromfi- és juhtenyésztés, selyemelőállítás), Sándor László (takarmánytermesztés) szakkutatók végeztek. A későbbiek során az utóbbi 4 szakember megvált a múzeumtól, újak léptek helyükre, mint Régiusz János (gépesítés és kertészet), Patay Árpád (szőlészet, borászat, kertészet), majd Pál Istvánné (növénytermesztés) és Tuli Györgyné (halászat, állattenyésztés). Legfőképpen Kovács Miklós (állattenyésztés és más gyűjtemények), de a főigazgatóhelyettes Barbarits Lajos is tevékenyen részt vett a gyűjtőmunkában, majd később Matolcsi János főigazgató és Balassa Iván főigazgatóhelyettes is.

A háborús károk ellenére még mindig jelentős anyag maradt a múzeumban és az újabb gyűjtésekkel együtt a nyilvántartás és raktározás komoly feladatot jelentett az intézménynek. A múltban sem alkalmas gyűjteménytára, sem megfelelő nyilvántartási rendszere nem volt és ezért égetően szükségessé vált ezeknek a megteremtése.

A múzeumban a gyűjtemények nyilvántartása 1951-ben indult el újra, a Múzeumok Országos Központjának Vezetőkollégiuma által jóváhagyott és valamennyi múzeumnak megküldött leltározási utasítás „A leltározás általános és elvi szempontjai” alapján. A múzeumi anyag leltározása ettől kezdve az ország múzeumaira vonatkozó egységesített leltározási módszer szerint történt, amelyhez az előírt, új típusú, 18 hasábos leltárkönyvet használtak (ma is ebben a típusban történik a tárgynyilvántartás).⁶² Ezzel egyidejűleg a tudományos feldolgozó munka alapját képező leírókartonok készítését is rendszeresítették, a Múzeumi Központ kartonkészítési utasítása szerint („Kartonkészítési utasítás a muzeális anyag feldolgozásához”). A rendelkezésben előírt kartonféleségekből a múzeum a muzeális anyag leírására az ún. 1. számú kartontípust („természettudományi anyag: állatok, növények, ásványok”) alkalmazta megfelelő módosítással. Ez a típus egyaránt alkalmasnak bizonyult az eredeti tárgyak, de a biológiai anyag leírására is (ehhez hasonló van ma is érvényben). A nyilvántartási munka az 1950-es évek első felében az újonnan begyűjtött anyag leltározásából és nagy részben a régi múzeumi anyag számbavételéből, illetve beleltározásából állt. Mint ismeretes, a régi leltárkönyvek valószínűleg megsemmisültek és ezért a fennmaradt anyagot újra kellett leltározni. Elsőként az őstermelést bemutató kiállítási rész, főleg a Herman Ottó által gyűjtött anyag és a vadászati kiállítás tárgyainak egy részét leltározták, majd folyamatosan az erdészeti, a halászati, az állattenyésztési kiállítások gyűjteményeit, ami az új és régi muzeális tárgyakon kívül főleg dermoplasztikai és növényi anyagot, modelleket, maketteket jelentett, de a képek és szobrok egy része is beleltározásra került.

Általában a nyilvántartási munka követte a kiállítási munkákat, mivel a bemutatott muzeális anyag számbavételére fektették a fő súlyt. A kiállításokban fel nem használt régi múzeumi anyag leltározása évekig tartott. Ezek ládába csomagolva, sokszor hozzá nem férhető helyen voltak tárolva és a folyamatosan megnyíló kiállítások előkészületeivel és rendezésével, a különböző közművelődési és egyéb elfoglaltságokkal terhelt kis létszámú muzeológusi csoport képtelen volt ezzel a munkával gyorsabban haladni.

A gyűjtemények elrendezése a Növénytár jelenléte miatt lecsökkent területen igen nagy gondot okozott. Ennek enyhítésére már az 1950-es években elkezdődött az eddig ki nem használt vártornyok helyrehozatala, a tetőterek kihasználása.

6. A tárgygyűjtés új korszaka, új gyűjteménytárak

Az 1960-as években új korszak kezdődött a múzeumban. A mezőgazdaság átszervezése új tartalmú kiállítások rendezését és az eddigitől eltérő, más rendszerű gyűjtési módszer alkalmazását tette szükségessé. Eddig főleg a kiállítások létesítéséhez, illetve fejlesztéséhez történt a gyűjtés, ettől kezdve viszont elsősorban a gyűjteménytári megőrzésre, a tárgyaknak az utókor-számára való megmentésére irányult a gyarapítás. A szocialista mezőgazdaság kialakulása, a termelőszövetkezeti mozgalom gyors előrehaladása, a gépesítés fejlődése természetes módon maga után vonta a hagyományos mezőgazdasági eszközkészlet eltűnését. Megváltozott az eddig jobbára emberi és igaerőre alapozott agrotechnika, amivel

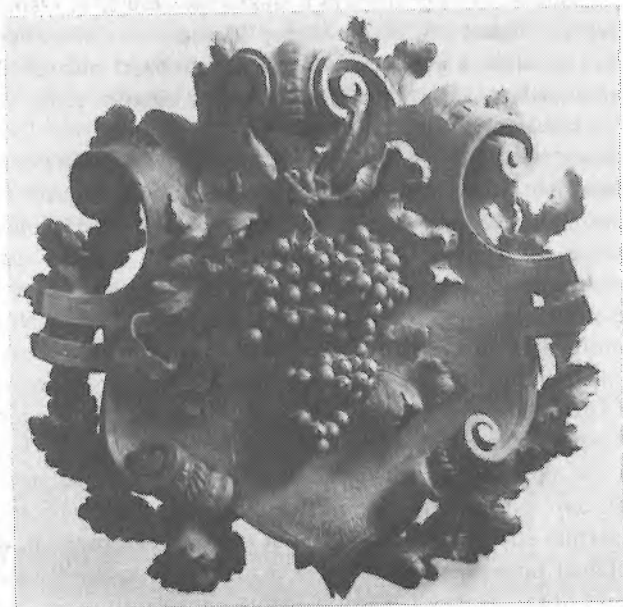
együtt járt a régebbi kisparaszti gazdasági eszközök rohamos pusztulása. Fontos feladattá vált a mezőgazdasági művelés fejlődését szemléltető és az agrártörténeti kutatást segítő tárgyi anyag fokozott ütemű felkutatása, begyűjtése és megőrzése. Mindezeknek a felismerése gyors cselekvésre ösztönözte a múzeum vezetőségét és szakembereit. Az a cél vezette őket, hogy a még használatban lévő gazdasági eszközöket, gépeket begyűjtsék és ezenkívül felkutassák és megóvják a még régebbi korokból fellelhető mezőgazdasági emlékeket is. Ennek érdekében országos körű gyűjtőhálózatot alakítottak ki. A múzeum feladatkörébe tartozó gyűjtési munkákat részben a „központi” gyűjtők (muzeológusok), részben a megbízott külső gyűjtők (többnyire 6–8 személy) végezték. A központi gyűjtők gyűjtőmunkájukat egyrészt meghatározott témakörre, külön e célra szervezett gyűjtőutakon, másrészt egyéb feladatokkal kapcsolatos kiszállások során alkalmilag végezték. A külső gyűjtők kisebb része az ország egész területére kiterjedő gyűjtőterületen, közvetlen központi utasításra – többnyire speciális feladatokra korlátozottan – nagyobb része a lakóhely körletében meghatározott területre kiterjedően végezték a gyűjtés munkáját.⁶⁴ A muzeológusok mindezek mellett az újonnan rendezett kiállításokhoz is gyűjtöttek (1961–1966. közötti rekonstrukció). Ezekhez megszerezték az agrártudományok legújabb eredményeit bemutató szemléltető anyagot, ami az új tenyészállatfajtákat (szoborban, dermoplastikában), takarmánynövényeket (szárított vagy preparátum formájában) és az új eljárásoknál alkalmazott eszközöket, illetve gépeket (eredeti gépek vagy modellek) jelentette.

E nagyméretű tárgygyűjtés mindenekelőtt a szaknyilvántartással kapcsolatos teendők új szabályozását tette szükségessé. A szaktárgyak nyilvántartására Matolcsi János főigazgató a 315/1960. sz. utasításában meghatározta a szakleltári kezelés és számadás rendjét. Ezzel egyidőben érvénybe lépett „A Mezőgazdasági Múzeum szakleltári nyilvántartási rendjének Szabályzata” is, amely a gyűjteményekben felhalmozott muzeális tárgyak számbavételének és számontartásának, valamint a tudományos kutatást szolgáló adatok rögzítésének a formáját is szabályozta.

A szervezett országos körű gyűjtési akció igen szép eredménnyel járt és az egyes szakágazati gyűjtemények igen értékes gyűjteményegyüttesekkel vagy egyedi tárgyakkal gyarapodtak.⁶⁵ A *növénytermesztés* területén említésre méltó a kenderfeldolgozás kézi eszközeinek a komplett gyűjteménye (Kissikátorból, Borsod m.), vagy a Kalocsa környékéről begyűjtött, a kisüzemi gazdálkodás megszűnésével kiveszőben lévő fűszerpaprika termesztésének és feldolgozásának tárgyi anyaga, a gabona nyomtatásos cséplésénél használt, a XX. század elejéről származó kézieszköz, és az aratásnál használt kézieszköz-gyűjtemény. Begyűjtésre került a szuloki dohánytermesztés és a makói hagymatermesztés hagyományos kézieszköz készlete is. Kiemelkedik a meczenzefi hámorban készült a XIX. századból származó, Magyarországon is árusított 123 darabból álló kapa, ásó, lapát sorozat, vagy egy Vas megyei középparaszti gazdaságból származó teljes mezőgazdasági eszközkészlet. A *szőlészeti–borászati* gyűjtemény számos préstípussal (bálvány, középorosós, ikerorosós, kerekés prés) szüretelő edényekkel, metszőkés és metszőolló sorozattal, valamint a pinceműveleteknél használt tárgyakkal gyarapodott. Az *állattenyésztésnél* a szarvasmarha-, ló-, sertés-, juh- és baromfitenyésztésnél a tartási, ápolási, takarmányozási, itatási, gyógyászat eszközei, a számontartás és mérés eszközei, vagy a terelés, őrzés, szaporítás és felnevelés

7. sz. fotó: A magyarszéki hídas sertésól.

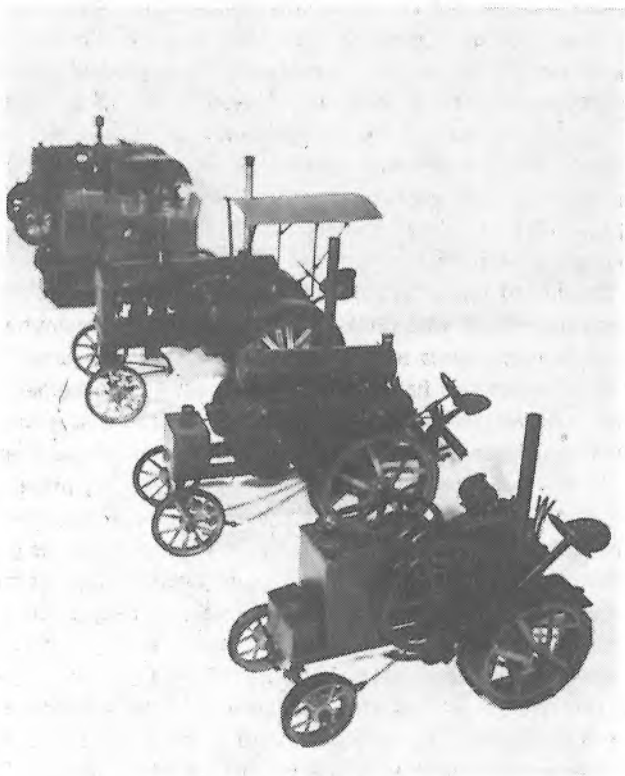

8. sz. fotó: Hordófenék dísz. Fadrusz János munkája az 1890-es évekből.

tárgyai gyarapodtak nagy mennyiségben. Kiemelkedik 3 pár főúri, illetve főpapi, barokk veredékű díszhám, a Magyarszékről begyűjtött hidas sertésól, és a Galgamácsa környékén begyűjtött lúdtenyésztés eszközei, valamint az új kitömött sertés és baromfi fajták anyaga. A méhészkedés eszközei közül számos, kas, kaptár, füstölő, mézpörgető mellett jelentős volt a Nyíriből (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) begyűjtött, teljes felszerelésével ellátott méhesház. A pásztoréletet bemutató kiállításokhoz egy-egy pásztorcsalád tárgyait gyűjtötték össze. Így például a múzeum birtokába került egy hortobágyi csikós és gulyás teljes ruházata, használati tárgyai és munkaeszközei, de a juhász- és kanászkészség teljes anyaga is. A vadászati gyűjtemény számos aranyérmes trófeával gyarapodott, rendkívül értékes régi vadászfegyvereket is sikerült vásárlás útján megszerezni: XVI. századi keréklakatos vadászpuskát és egy elefántcsont intarziás, ötvösveretű lőfegyvert, vas nyílhegyet, XIV–XV. századi cápabőrtokeos, elefántcsont markolatú vadásztört és több más díszes markolatú vadászkést, lőportartókat, vadászkürtöket, főző- és evőkészleteket stb. Számos dermoplasztika készült különböző madárfajokból, apró- és nagyvadakból, prémes állatokból. Az erdészeti gyűjtemény az erdőgazdálkodás alapvető eszközkészletével gyarapodott az 1960-as években. Jónéhány erdőművelési tárgy, mint például magszedő eszközök, ápolás, erdősítés, erdőnevelés tárgyai ajándék formájában kerültek a múzeumba. 1962-ben vásárolták a Fűrge I. motoros kapát és egy benzinmotoros láncfűrész. A Szegedi Erdészeti Technikum gazdag hagyományos erdészeti, illetve erdőhasználati eszköz- és fatermékgyűjteményt adományozott. A természettudományi rész fejlesztése is ekkor kezdődött, több mint 1000 fajt tartalmazó lepke- és rovargyűjteményt, csaknem 300 madárfészek, illetve madárfaj tojásgyűjteményét vásárolták meg. A halászati gyűjteményhez is folytatódott a természetes vizek és mesterséges tógazdaságok nagyhálós és kisszerszámos halászati eszközeinek gyűjtése, a tógazdasági haltenyésztés eszközeinek, kiscigépeinek, valamint a horgászat eszközeinek a beszerzése. A gépesítési kiállításokhoz és a nagyon hiányos gépgyűjtemény kialakításához is elkezdődött az ekék és a kézi, illetve az igaerővel és gépi meghajtással működtetett mezőgazdasági munkagépek és az erőgépek gyűjtése. A gyűjtések következményeként kialakíthatóvá vált egy önálló ekegyűjtemény, melyben a különböző típusú, gyártmányú és korú ekék nyertek elhelyezést. A gabonatisztítás gépei közül a szelőlőrosták és a triőrök gyarapodtak nagy számban, de jónéhány fogatos munkagép beszerzése is sikerült (vetőgépek, boronák, simítók, tárcsák, műtrágyaszórók, kaszálógépek, kéveköto aratógépek). Különösen érdekes az 1847-ben, fából készített ökörfogatos kukorica-, illetve napraforgó vetőgép, vagy az ugyancsak a múlt század közepéből való 4 ló vontatású nehéz rétygaly. Ezenkívül kézi és járgányos, illetve erőgép meghajtású cséplőgépek is kerültek a múzeumba. Az erőgépek közül érdekes az 1920-as években használt Fordson traktor és a Magyarországon utolsóként üzemeltetett Fowler 20-as gőzeke szántókészlet, mely két lokomotívból és egy négyvasú Fowler billenő ekéből áll. Ugyancsak ebben az időszakban kapta meg a múzeum a PO–2 típusú hazánkban először alkalmazott növényvédő repülőgépet.

Új gyűjtemény létrehozását jelentette a múzeumban az 1960-ban megrendezett Mezőgazdasági Építészeti Kiállítás. E kiállításon keresztül kívánt segítséget nyújtani a Földművelésügyi Minisztérium az újonnan alakult tsz-eknek az üzemi központok és majorok kialakításához és a közös állattállomány elhelyezéséhez. A házilag készíthető szerfás építkezés

bemutatása épületmodelleken, illetve maketteken történt. A *maketteket* többnyire az FM Mezőgazdasági Tervező Vállalata készítette. A gyűjtemény ekkor még többnyire a különböző istálló, sertésnevelő stb. típusokból és az előző korokból megmaradt anyagból állt. A makettek gyűjteményszerű elhelyezését az ún. Toborffy padlason oldották meg. A *gépmodellgyűjtemény* gyarapítása folyamatosan történt az előző évek gyakorlatának megfelelően. A Munkaügyi Minisztérium engedélyével a Minisztériumhoz tartozó különböző ipari tanuló intézetekkel és szakközépiskolákkal állt kapcsolatban a múzeum, akiktől egyrészt megrendelésre, másrészt a meglévő készletekből vásárolták az erőgép és munkagép modelleket. Évente 25–30 darabbal gyarapodott a gyűjtemény. Az ekkor begyűjtött modellek ma már pótolhatatlan értéket jelentenek, általuk a gépesítés fejlődése jól szemléltethető.

9. sz. fotó: Erőgép modellek.

1964-ben megállapodás történt a Mezőgazdasági Múzeum és a tápiószelvi Agrobotanikai Intézet között a múzeumban létesítendő *agrobotanikai* gyűjtemény anyagának összegyűjtése ügyében. A múzeum az Intézet segítségével kívánta pótolni a 2. világháborúban elpusztult gazdasági növények mag, kalász, buga és csögyűjteményét. Az intézet ettől kezd-

10. sz. fotó: Részlet az agrobotanikai gyűjteménytárból.

ve folyamatosan küldte a különböző mintákat a növényekre vonatkozó adatokkal együtt. 1970-ig hatalmas anyag érkezett be a múzeumba. Kisebb mennyiség jött még a Vetőmag-termeltető Vállalattól és még néhány helyről. Az 1960-as években az újak mellett az akkor még fellelhető régi termesztett növényfajták is bekerültek a gyűjteménybe. 1970 után a gyűjtés már csökkenő mértékben történt. Ma már csaknem 16000 leltározott növény-mintából áll a gyűjtemény. A múzeum megteremtette az elhelyezés feltételeit és létrehozta az egyik legjelentősebb, országosan egyedülálló agrobotanikai gyűjteményét. A kertészeti maganyagot az Országos Szőlő- Gyümölcsfa, Díszfaiskola Szaporítóanyag Felügye-lőség biztosította, de ez csak rövid ideig tartott és ezért ez a gyűjteményanyag hiányos. A régészeti ásatásoknál előkerült növényi maradványok és az állatcsontok gyűjtése is ebben az időben bontakozott ki. Ugyancsak ekkor kezdődött az összehasonlító vizsgálatok-hoz, a statisztikai értékelésekhez szükséges recens állati csontok gyűjtése is. Az ekkor kialakított *csonttár* – amelynek anyaga egyre bővül – őrzi az egyes háziállat-fajták, a kiemelkedő tenyésztékű állategyedek és a vadon élő állatok csontvázait, a biológiai és te-

11. sz. fotó: A Csonttár egyik részlete.

nyésztési szempontból érdekesebb bőröket és egyéb konzerválható részeket és nem utolsósorban a régészeti ásatásoknál feltárt állati maradványokat. Utóbbi időkben kiterjed a gyarapítás a régészeti halcsontokra és a recens halcsontokra is.

Az agyag- és porcelánedény gyűjtemény 1966-ban jött létre. Változatos anyagában megtalálhatók a pásztorélettel kapcsolatos cserépedények. Az állattartásnál és feldolgozásuknál használt edények, a tejgazdaságnál, a növénytermesztésnél, a takarmányozásnál, kertészetnél, borászatnál alkalmazott agyag- és porcelánedények is szép számmal vannak képviselve a gyűjteményben.

A textilgyűjtemény is ezekben az években alakult ki. A textilek gyűjtése elsősorban a kiállítási kellékek kiegészítése céljából történt. A fel nem használt anyagból jött létre a gyűjtemény, amely magába foglalja a csikósok, gulyások, juhászok, kanászok, parádés kocsisok, zsekék, vadászok, női és férfi paraszti öltözékek ruhadarabjait. Ezen kívül számos, a mezőgazdasági munkáknál használt textilnemű is begyűjtésre került, mint például vető-

12. sz. fotó: Lekvártartók, lábasok a kerámia gyűjteményben.

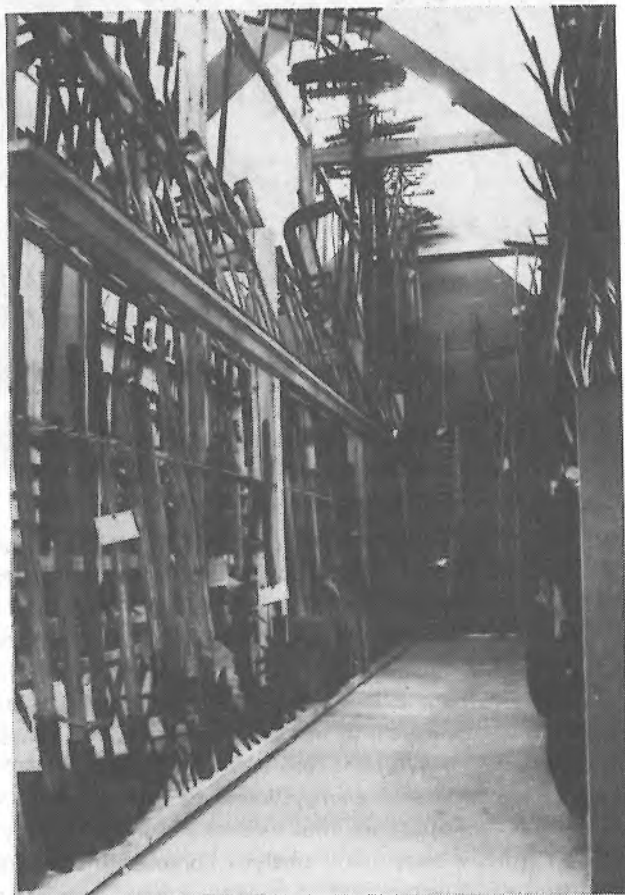
kötények, vetőtarisznyák, aratóköpenyek, lábszár- és karvédők, cséplésnél és gyümölcszedésnél használt ponyvák, zsákok, fejköpenyek, lópokrócok és a paraszti háztartáshoz tartozó háziszőttesek.

A *kismesterségek* közül a kádárműhely, bognár- és kovácsműhely teljes felszerelése került begyűjtésre. Megtalálható a gyűjteményben a szücs, a tímár és szíjgyártó mesterségek eszközei, aratóbocskort készítő varga és nádtetőverő paraszt teljes szerszámanyaga, jelentős a mézesbábos mesterség és a gyertyaöntő mesterség anyaga is. A ciroktermesztő vidékekről népi seprűkötő eszközök is begyűjtésre kerültek.

A múzeum sajátos agrárvonatkozású *éremgyűjteménye* a 2. világháborúban ugyancsak nagy veszteséget szenvedett. Pótlása az 1960-as években indult el nagyobb mértékben. Sikertült számos olyan érmét is begyűjteni, amelyek korábban már a múzeum tulajdonában voltak, de természetesen a legnagyobb anyagot az új anyag begyűjtése képezte. Évente 200–300 darabbal nőtt a gyűjtemény. Említésre méltók a XVIII. századból származó üveg robotjegyek, a XIX. századi mezőgazdasági érmék, jutalomérmék, kiállítási emlék-

érmék és a régi gazdasági pecsénymók gyűjteményegyüttese. A XX. századból származó érmék közül is számos darab növeli a gyűjtemény értékét. A gyűjtemény felöleli a mezőgazdaság valamennyi ágazatához kapcsolódó kiállítások, szakmai versenyek, rendezvények, kitüntetések, alapítványok stb. érmeit és emléklapettjeit. Ma már csaknem 4000 darabból áll a gyűjtemény.

A *kép- és szoborgyűjtemény* is jelentős mértékben gyarapodott. Kiemelkedő helyet foglalnak el a mezőgazdaság fejlesztőinek mellszobrai, melyeknek készítése ebben az időszakban kezdődött. Tovább folytatódott a hazánkban tenyésztett állatfajták és a kiváló állategyed szobrainak a gyarapítása. Ezeknek egy része ifj. Vastagh György szobraival egészült ki, másrészt Vastagh László készített nagy számban szobrokat az új kiállításokhoz. A festmények és grafikák száma is növekedett. Juszko Bélától, Benyovszky Istvántól, Barabás Gizellától vásárolt több képet a múzeum.

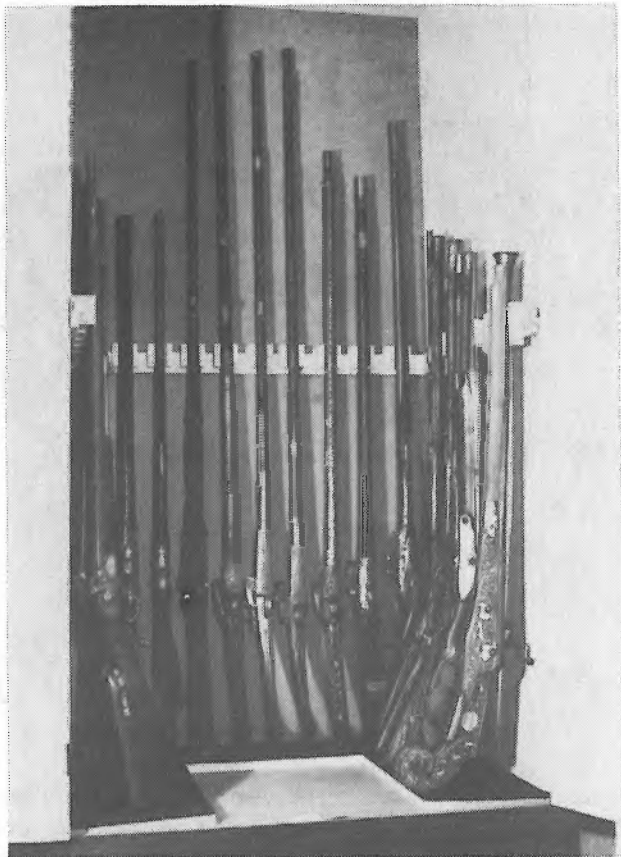

13. sz. fotó: Részlet a földművelés kézi eszközeinek gyűjteményéből.

14. sz. fotó: Gabonamérő és -tároló edények.

Az 1960–1966 közötti időszakban történt tárgygyűjtési tevékenység igen nagy jelentőségű a múzeum életében. A programszerű gyűjtés első szakasza lezáródott. Ekkor alakultak ki a mezőgazdaság tárgyi emlékeit megőrző és fenntartó, termelési kultúrákat képviselő ágazati gyűjtemények. A tárgyak fejlődésbeli és termeléstörténeti összefüggései, a történelmi folyamatok megismerését segítik elő. Minden elismerés megilleti azokat a múzeumi dolgozókat, akik ezt a munkát szakszerűen végezték és folyamatossá tették. A gyűjtés, gyűjteményszervezés továbbra is folytatódott, de most már az 1225/1966 sz. alatt kiadott új tárgygyűjtési irányelvek alapján még céltudatosabb és szakszerűbb módon, ám az elhelyezési gondok miatt most már mérsékelt tempóban. A begyűjtött nagy mennyiségű anyag szakleltározása is egyre nagyobb gondot jelentett. A múzeum ezt követően egy-egy helyiség átalakításával, a célnak megfelelő tárolóberendezések beépítésével igyekezett részlegesen javítani gyűjteménytári helyzetén. Rövid időn belül elkészült az agrobotanikai, a régészeti, a földművelés kézi eszközeinek a gyűjteménytára, a csonttár, a vadászati fegyvertár, a lófelszerelések tára, a kerámia gyűjteménytár, a gép- és épületmodellek tára és korszerű tároló berendezést kapott a numizmatikai gyűjtemény. A kertészeti és borászati anyag a gótikus épület pincéjében kialakított helyiségekbe került. A halászati, vadászati és a dermoplasztikai anyag a gótikus épületrész torony és padlasterében nyert ideiglenes elhelyezést. Ugyancsak ideiglenes raktárakba került a kenderfeldolgozás eszközanyaga, valamint a textil és a képzőművészeti gyűjtemény. Az állattartási és a

15. sz. fotó: A fegyvergyűjtemény egy részlete.

nagyobb mezőgazdasági gépek, ekék, boronák stb. a szállítási és a mezőgazdasági ipari eszközök elhelyezése továbbra is megoldatlan maradt, ezért a múzeum megvásárolta a Cserkesz utcai zsinagógát, ahol a tárgyak rövidesen elhelyezést nyertek.

7. A gyűjtemények továbbfejlesztése

Az utolsó másfél évtizedben a helyhiány miatt a tárgyak gyűjtése egyre korlátozottabbá vált és *elsősorban* az 1970-es években létesült *vidéki fiilálék kiállításaihoz folyt gyűjtés*. Ezt követően az 1981–1983-ban megnyílt új állandó állattenyésztési kiállítások anyaga gyarapodott, főleg a korszerű állattenyésztéshez tartozó tárgyakkal, épületmodellekkel és a múltban, de különösen a jelenben tenyésztett állatfajták dermoplastikai anyagával és a hazai és külföldi forgalmazásban lévő élelmiszeripari termékekkel (eredeti és mulázs). Az 1972-ben létesített keszthelyi Georgikon Majormúzeum kiállításaihoz számos Balaton

16. sz. fotó: Díszes szerszámok a Múzeum lószerszámgyűjteményében.

környéki tárgy került a borvidékek szőlőtermesztését és borászatát bemutató kiállításokhoz. Az épületegyütteshez tartozó szekérszín kiállításához egykori teherhordó eszközök, uradalmi kovács és bognár műhely felszerelése került begyűjtésre. A tervezett cseléd- és kasznár lakás, valamint a tejgazdaság bemutató is számos új szerzeménnyel bővült.

Tolcsván, a Rákóczi kastélyban létesített, Tokaj–Hegyalja szőlőtermesztését és borászatát bemutató kiállítással egyidejűleg e tárgykörre a múzeum mellett egy gyűjteménytár berendezésére is sor került. Itt nyert elhelyezést a néhai Vladár Ferenc igazgató irányításával a sátoraljaújhelyi Kertészeti Technikum által évek óta gyűjtött és eddig Sátoraljaújhelyen tárolt gazdag fa- és vas eszköz, borospohár, kerámia- és porcelángyűjtemény, mely a későbbiek során értékes tárgyakkal (taposó kád, „fennálló”, gönci hordó, hollandi szűrő, prések, kétágú kapák, metszőkések) gyarapodott a Tokajhegyaljai Borkombinát támogatásával.

A lajosmizsei tanyamúzeumhoz a kertkultúrák tanyák történetét és termelését bemutató kiállításokhoz a szőlő-, gyümölcs-, zöldségtermesztést szemléltető tárgyi anyagát, és e

tanyatípus növénytermesztésénél és állattenyésztésénél használt tárgyakat, a piacozás, a méhészkedés és a gyümölcs- és szőlőfeldolgozás (pl. kerekés prés, pálinkafőző) eszközeit sikerült a Tanyamúzeum számára megszerezni.

Kalocsán a város vezetői „Magyar fűszerpaprika” múzeumot alakítottak ki egy régi magtár-épületben. Kiállításában a múzeum által 1960-as években begyűjtött, a két fűszerpaprika vidéken használt kisüzemi termesztési és feldolgozási eszközök kerültek bemutatásra. Az újabb gyűjtésekkel sikerült a Kutató Állomás nemesített új fűszerpaprika fajtáit mulázs és preparátum formájában kiállítani és a Paprikafeldolgozó Vállalat új termékeit, valamint a minőségvizsgálatnál alkalmazott műszereket.

A kecskeméti Miklóstelepen a „Mathiász János” Borgazdasági Múzeumban is vannak újonnan begyűjtött tárgyak. Kiemelkednek ezek közül Katona Zsigmond híressé vált ún. hidegoltóviasza (oltótapasz), a Jókai Mór által Wéber Edének ajándékozott múlt század végi borszívó és a környéken használatos kerekés prés. A homoki szőlőnemesítés két legnagyobb alakjának munkaeszközei, személyes tárgyai is megtalálhatók a múzeumban. Ezek a szakemberek számára külön értéket képviselnek, mint például Mathiász János magoncnevelő búrái, az általa nemesített fajtákból egy-egy termőfűrt preparátumai, borpalackozója, íróasztala, karosszéke, vagy Kocsis Pál hagyatékából oltókése, must és borfokolói, íróasztala, kitüntetései.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Körének helyi csoportjai a gyűjtés terén jelentős segítséget nyújtanak a múzeumnak. E kihelyezett gyűjtemények a helyi csoportok kezelésében vannak. Szakszerű nyilvántartásba vételük 1985 óta Knézy Judit, a Baráti Kör főtítkára és Bolyki Jánosné nyilvántartásvezető irányításával folyamatosan történik.

Az 1980 óta alapítható ún. üzemi múzeumok kialakításában is jelentős feladatot vállalt a múzeum. Itt a kiállítások rendezése mellett a tárgyi anyag nagy részét a múzeum munkatársai (Pintér János, Knézy Judit, Vajkai Zsófia, Balázs György és a szerző) gyűjtötték.

A fentiekén kívül a gyűjteménytári anyag is folyamatosan gyarapodik. A vadászati gyűjtemény az ún. „Goszthonyi-féle” anyag megvételével – 450 db tárggyal, vadászati, illetve fegyvertörténeti eszközzel – szaporodott. Ezenkívül más gyűjtésekből is jelentős mértékben fejlődött a fegyvergyűjtemény. Az agancsgyűjteménybe került az új gím-, és dámszarvas világrekorder trófea és több aranyérmes szarvas- és őzágancs, vaddisznó agyar, mufflon csiga. A diorámák felújítása folyamatos. Jelenleg a készülő természetvédelmi és vadászati kiállításához történik a különböző madárfajok, nagy- és kisemlősök begyűjtése és preparálása. 1985-ben egészen különös értékű gyűjteménnyel gyarapodott a múzeum. Franz Joseph Widnischgrätz egykori magyarországi földbirtokos nagy értékű trófeagyűjteményét a magyar államra hagyományozta. A MÉM döntése alapján a gyűjtemény a múzeum tulajdonába került. A trófeák 32 állatfaját képviselnek. Túlnyomó részük Kelet-Afrikában elejtett állatok trófeái, oroszlán- és leopárdbőrök. Nem nagy számú, de igen látványos az Indiában zsákmányolt trófeacsoport: tigrisbőrök kitömött fejjel, örvös medve bőrök. A gyűjteménynek több mint egyharmada közép-európai anyag: őz- és szarvasagancsok (arany-, ezüst-, bronzérmesek és 2 erdélyi, hargitai medvebőr. A 272 darabból álló gyűjtemény a keszthelyi Helikon Kastélymúzeumban – a két intézmény között létrejött megállapodás alapján – lett elhelyezve.

A készülő erdészeti kiállításához is, de a gyűjteménytári anyaghoz is kiegészítő gyűjtéssel

sikerült az egyes témákhoz kapcsolódó tárgyakat begyűjteni. Különböző motorfűrészekkel, a Stihl cégtől (NSZK) ajándékba kapott motorfűrészek kezelésénél is kiszolgálásánál szükséges eszközökkel bővült a gyűjtemény. Teknővájó cigányoktól a feldolgozásnál alkalmazott kézi eszközök is begyűjtésre kerültek.

A halászati gyűjtemény mintegy 100 db horgászeszközzel, gazdag kis- és nagyszerszámú halászeszközzel, modellel és halmulázssal egészült ki.

Az állattenyésztés tárgyi anyaga elsősorban a nagyüzemi állattenyésztésnél és a kapcsolódó élelmiszeripari ágazatoknál használt kézi eszközökkel, modellekkel, termény- és termékfeleségekkel gyarapodott, különös tekintettel az új kiállításokra. Hiányt pótló gyűjtés történt a mesterséges megtermékenyítésnél alkalmazott műszerekből, tárgyakból, a korszerű állattartás tárgyaiból, a kisüzemi sertésvágás, a nagyüzemi állatfeldolgozás tárgyi anyagából. A gyapjúfeldolgozást összefogó gyűjtemény gyapjúkondicionáló-kályhával, gyapjúfonal szakító géppel, gyapjúfonal szakító- és nyújthatóságmérő készülékkel, gyapjú- és prémintákkal bővült. Sok új dermoplastika is készült az új állatfajtákból, hibridekből. Számos húskészítmény mulázs is készült. Új szerzeményekkel bővült a lótenyésztési gyűjtemény is: lószerszámkészlet, hámok, nyergek, lótenyésztés eszközei. A növénytermesztés területén az 1970-es években az olajos magvú növények termesztési és feldolgozási eszközeire is kiterjedt a tárgyvásárlás. A gyűjtőtevékenység főleg Vas megyére szorítkozott, ahol a tökmagolaj készítéshez szükséges tárgyakat sikerült begyűjteni. Pankaszról a tulajdonos az 1920-as években házilag készített tökmagdaralóját, Rátót-ról a „Fenyvesalja” MGTSZ kézi olajütők tárgyait és egy tökmagolajkészítő prést ajándékozott. Valamennyi eszközt az 1950-es évekig használták. A kéziszköz-készlet és a kézi erővel működtetett gépek (daralók, szecskavágók, szelelőrosták) is gyarapodtak.

A kertészet egyes szakterületeihez történt egyrészt hiánypótló, másrészt kiegészítő gyűjtés, mely a tervezett kertészettörténeti kiállításához még tovább folytatódik, főleg a zöldségtermesztő tájegységekben. A gyümölcstermesztés hagyományos tárgyi anyagát egyelőre Szatmár és Nógrád megyében sikerült begyűjteni. A Nárárból (Szatmár m.) begyűjtött, helyi kovács által készített gallyazók, metszőkések, gallyvágó fűrész és a falusi iparos által készített kézi szivattyús permetezőgép emelkedik ki az eszközkészletből. Az 1980-as években a Felső-Tisza vidékre jellemző gyümölcsfajokhoz (szilva, alma, dió) kapcsolódó tájaknál történt a gyűjtés. Ennek eredményeként a faápolás eszközeivel, a szedés tárgyaival, permetezőkkel, aszalókosokkal, lekvárfőzésnél használt edényekkel és gyékényből készült tároló edényekkel gyarapodott a gyűjtemény. A bogycs gyümölcs-termő tájon (Bernecebaráti, Perőcsény, Tahitótfalu) a málna- és eperszedés eszközei, a különböző, jellegzetesen hagyományos szállítókosarak és a piacozás tárgyai kerültek begyűjtésre. Hódmezővásárhelyen a „Boszniai aszaló” mintájára készült, 1910-es évekből való aszalóház faszkeretét és berendezését sikerült megszerezni. Mindezekhez bőséges fénykép- és adatgyűjtés is történt.

Ritkaságszámba menő tárgyegyüttest képez a hagyományos gombatermesztés eszközkészlete. Az egykor híres budafoki borospincék közül néhányat gombatermesztéssel hasznosítottak. Ezek felszámolásával egyidőben – a megsemmisítést megelőzve – a múzeumba kerültek e tárgyak. A munkafolyamatokat fényképek őrzik.

A kertészeti termelvények feldolgozásánál használt tárgyi anyag gyűjtése is folyamatos.

Konzervzáró gép, konzerves üvegek, vákuumszivattyú, kézi és gépi passzírozók, hámozók, gyümölcsmagozók, gyümölcsajtó formák, lekvártartók, káposztagyáluk, káposztasavanyító hordók, boros, pezsgős és pálinkás üvegek és egyéb tárgyak tartoznak a gyűjteményhez.

A most készülő szőlészeti és borászati kiállításhoz egy balatonkörnyéki présház-belső-höz számos berendezési tárgy és munkaeszköz megvétele történt. Igen értékes a XVIII. századból származó mázas szemeskályha, Somogydöröcskéről és még több helyről díszesen faragott, XVIII–XIX. században készült prések, kádár munkák növelik a gyűjtemény értékét.

A gyógynövénytermesztés és feldolgozás hagyományos eszközeinek egy része is már begyűjtésre került (kamillaszedők, levendulatermesztés eszközei, csipkebogyó húsológép). A múzeumban a gépgyűjtemény fejlesztése 1978 óta két irányból történik. Az egyik a múzeum közvetlen gyűjtése, amely a jelenlegi szűk tárolási lehetőségek miatt csak korlátozott mértékben halad. Tervek szerint a keszthelyi raktárépületek felújítása után minderre majd nagyobb lehetőség nyílik. A másik irány a különböző intézmények támogatásával létrejött kétegyházi gépgyűjtemény nagyarányú fejlesztése a MÉM segítségével. E gyűjtemény törzsanyagát a Kétegyházi Mezőgazdasági Szakmunkásképző és Munkástovábbképző Intézet gyűjtötte össze, majd az egyes gépeket helyre is állította és működőképesé tette. Hely hiányában 1979-ben a múzeum nagyobb gépei is itt lettek elhelyezve. A 42/1977. (XII. 8.) MÉM–ÉVM–KM. sz. együttes rendelet nyomán a mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter az intézetet 1978-ban agrártörténeti emlékhellyé nyilvánította és egyben a múzeumot bízta meg a szakmai felügyelet ellátásával. Ettől az időtől kezdve a gépek a múzeum központi leltárkönyvében vannak nyilvántartásban. A kétegyházi gépgyűjtemény ma már a szakiskolától független, önálló egységként működik. Jelenleg mintegy 350 gépről készült szakszerű, műszaki leírás. A gyűjtemény alapítója és fejlesztője Pálfi György, a szakiskola volt igazgatója, jelenleg is aktív vezetője.

A képzőművészeti gyűjteménytár az utóbbi években évenként átlagosan 10–15 festményre és 6–8 szoborral gyarapodik. A gyűjtés többnyire vásárlások alapján történik, elsősorban a múzeumban öt évenként megrendezett „Mezőgazdaság a képzőművészetben” című kiállítások műveiből. 1980-tól a múzeum vezetése célul tűzte ki egy mezőgazdasági képtár kialakításához festőművészek képeinek tervszerű gyűjtését. A szobrászművészek-től alakos és állatszobrokat vásárolt a múzeum, közülük kiemelkedik id. Szabó István „Négyökrös szántás” című nagyméretű fafaragása.

Sajátos gyűjteményegyüttes – az ún. „Lippóczy gyűjtemény” – birtokába jutott a múzeum 1978-ban. Lippóczy Norbert Magyarországon (Tályán, Zemplén m.) született és tanult, Tarnowban élő agrármérnök a múzeumnak adományozta nagy értékű vegyes gyűjteményét, mely elsősorban Tokaj–Hegyalja szőlészetiével, borászatával kapcsolatos. A hegyaljai szőlőbirtokos család borkereskedéssel is foglalkozott és a tokajhegyaljai bort elsősorban Lengyelországba szállította, ott is főleg Tarnowban tárta és árusította. A múzeumnak ajándékozott kollekcióból megemlíthető 900 kötetből álló könyvgyűjteménye, mely magyar, német, lengyel, orosz nyelvű munkákat tartalmaz a tokajhegyaljai szőlészettel és borászattal kapcsolatban. Fontos családi iratokat, számos borárjegyzéket, borcímkét, szőlő–boros témájú bélyeggyűjteményt is ajándékozott a családi bútorok és fényképek

mellett. Kiemelkedik az adományból a híres szőlő- és bor témájú *ex libris gyűjtemény*, amely ma már 4790 darabból áll. A világviszonylatban egyedülálló tematikus gyűjteményt az adományozó folyamatosan gyarapítja. Lippóczy Norbert nevével gyakran találkozhatunk a szőlős—boros *ex libriseken*, ki e témakörből „iskolát csinált”. Az *ex librisek* alkotásai között megtalálhatók az európai grafikus művészet legkiválóbbjai. A gyűjtemény számbavételével, előzetes feldolgozásával és a múzeumba szállítással kapcsolatos teendőket a szerző látta el.

A gyűjtemények fejlesztését, a muzeális tárgygyűjtést, a tárgyak archiválását a múzeum munkatársai végezték, illetve végzik: Pál Istvánné (növénytermesztés, recens és régészeti maggyűjtemény) Matolcsi János (régészeti és recens csontgyűjtemény), Mártha Zsuzsanna (állattenyésztés), Preininger Adolfné (kertészet, szőlészet, borászat), Kotlár Károly (vadászat, erdészet), Réz Gyula (gépek, modellek, makettek), Tuli Györgyné (halászat), Székelyhidi Iván (állattenyésztés), Takács István (recens és régészeti csontgyűjtemény), Gece Lászlóné (állattenyésztés terén most a képzőművészeti gyűjteményt kezeli), Várhidy Imre (numizmatikai gyűjtemény), Gulyás Andársné (kismesterségek, kerámia, textil), majd utóbb: Balázs György (növénytermesztés, kertészet), Oroszi Sándor (erdészet), Wohl Lászlóné (gyógynövény, kertészet, recens maggyűjtemény), Kassai M. Katalin (régészeti és recens maggyűjtemény), Ernst József (állattenyésztés), Györke Gézáné (cselédlakás, tejjgazdaság). A muzeális tárgynyilvántartás vezetője Bolyki Jánosné.

Az elmúlt 30 évben a tárgyak gyarapodásának alakulása a szaknyilvántartás alapján a következő:

1951—1955 évek között	6.758 db
1956—1965 évek között	26.120 db
1966—1975 évek között	54.873 db
1976—1985 évek között	64.030 db

Az adatokban nem szerepel a csonttár anyaga, mely jelenleg 9008 tételből, ezen belül 45.757 darabból áll. A fent jelzett darabszám viszont magában foglalja a mintegy 16.000 darabos recens maganyagot és a csaknem 12.000 darabos különböző erdészeti és vadászati biológiai anyagot is, melyeknek begyűjtése főleg az 1960-as években történt. A gyűjtemények revíziója a múzeum felújítási munkáinak befejezésével folyamatosan történik. E munkák befejezésével az adatok esetleg némileg módosulnak.

A nyilvántartás a Művelődésügyi Miniszter 153/1966. (M. K. 14.) MM számú utasítása alapján külön kiadványként megjelent „Múzeumok Nyilvántartási Szabályzata”, illetve az 1984-ben kiadott „Múzeumi törvény és végrehajtási utasítása” szerint történik a múzeum sajátos helyzetének a figyelembevételével. A múzeum sok irányú gyűjtőtevékenységet végez és az elmúlt évek során gyűjtőköre tovább bővült, gyűjteményei rendkívül szerteágazókká lettek. Ennek következtében a gyűjtemények nyilvántartása megnehezült és ezért szükségessé vált a nyilvántartási rendszer korszerűsítése. A tárgyak leltározásának módszere az elmúlt években végleges formában kialakult. A múzeumban 1985-ben létrehozott munkacsoport kidolgozta a gyűjtemények egységes szakozási rendszerét és elkészítette az új szakmutatót. Szabó Loránd főigazgató 277/1985. sz. utasítása alapján e szerint készül-

nek a tárgyak utalókartonjai, a Mezőgazdasági Eszköztörténeti Archívum anyagának a besorolása, de ehhez igazodik az adattári anyag nyilvántartása is.

A gyűjtemények elhelyezésében is sok változás történt az utóbbi években. A Cserkesz utcai raktár olyan állapotba került, hogy teljes felújítást igényelt volna, mivel a múzeum ezt nem tudta vállalni, ezért e raktárépületet 1979-ben eladta és ottani gyűjteménytárát felszámolta. A gyűjteménytár felszámolását, a tárgyak nyilvántartásba vételét és elszállítását Nováki Gyula irányította. A javításra nem alkalmas, vagy muzeológiailag nem használható tárgyak — a selejtező bizottság jelentése alapján — selejtezésre került. A 4000 tételből álló gyűjtemény jelentős része a múzeumhoz tartozó keszthelyi Georgikon Majormúzeum felújítás előtt álló épülethozzájárulásában lett elhelyezve. Számos tárgy letétként más intézményekhez került, ahol vállalták az eszközök restaurálását. A Majormúzeumban tárolt anyag állagmegóvása — restaurátor hiányában — csak 1985-ben kezdődhetett el. A múzeumban az utolsó 15 esztendőben — a gondok mellett — jelentős mértékben javultak a gyűjtés, őrzés és feldolgozás, valamint restaurálás feltételei. Az 1978-ban elkezdett építés felújítás során néhány új gyűjteménytár is megvalósult. Így az 1980-as évektől korszerű megoldású, újonnan kialakított gyűjteménytárba került a képzőművészeti anyag, az állattenyésztési, a modell- és makettgyűjtemény. Bővült a mezőgazdasági kéziszközök gyűjteménytára, a kertészet, az erdészeti és a régészeti maggyűjteménytár. Keszthelyen a már régebben helyreállított épület padlasterében lehetőség nyílt az állattenyésztés és növénytermesztés kisebb méretű eszközeinek korszerű tárolására. A restaurátor és preparátor műhelyek növelésével és korszerűsítésével, a Keszthelyen kialakított restaurátor műhellyel javultak az állagmegóvás és preparálás feltételei.

A múzeum egészét érintő épületfelújítási munkák miatt valamennyi gyűjteménytár anyagát az elmúlt évek alatt ide-oda kellett mozgatni. A helyreállítás után a gyűjtemények nagy részének a visszaköltöztetése megtörtént. A gyűjteménytárak rendezése folyamatos feladat, ami a gyűjtemények revíziójával egybekötve történik. A keszthelyi Georgikon Majormúzeumban a tárolóterek bővítésével újabb lehetőség nyílik a további gyűjtések előtt.

Jegyzetek

1. S. Szabó F. 1956. 47.
2. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára (továbbiakban MMgMA) IX. 867/9.
3. MMgMA. IX. 867/13. II. sz. jegyzőkönyv
4. MMgMA. IX. 867/43, 57, 62, 56, 71, 72, 73.
5. MMgMA. IX. 867/20. Például a cukoripari pavilonból kiválasztott tárgyakért csaknem 4000 forintot kértek, ahol a nagy összeget (3000 Ft) a Sárvári Cukorgyár működő nagy „mintája” jelentette.
6. MMgMA. IX. 867/32.
7. MMgMA. IX. 867/67.
8. MMgMA. IX. 868/25. Paikert Alajos jelentése Darányi Ignác miniszterhez.
9. MMgMA. IX. 868/22. „Kimutatás azon ajándékozókról, kik a múzeum számára ajándékoztak”. (Számos magas rangú, vagy kisebb-nagyobb birtokos nemesi család, püspökségek, érsekségek, Bosznia-Hercegovina, Horvátország is, de vármegyék, egyesületek, társulatok, magánvállalkozók és sokan mások.)
10. MMgMA. IX. 867/20, 32.
11. MMgMA. IX. 868/25.
12. MMgMA. IX. 867/60.
13. MMgMA. IX. 868/20.
14. MMgMA. IX. 866/15.
15. MMgMA. IX. 867/13.
16. MMgMA. IX. 914/57.
17. MMgMA. IX. 914/57.
18. MMgMA. IX. 914/289. A Kolozs megyei tárgyjegyzék: 914/288.
19. MMgMA. IX. 868/14.
20. MMgMA. IX. 914/355. és IX. 919/52.
21. MMgMA. IX. 916/55, 56, 57, 58
22. MMgMA. IX. 918/35.
23. MMgMA. IX. 916/53. „Minta a cédulakatalógushoz”
A M. Kir. Mezőgazdasági Múzeum szervezeti és szolgálati szabályzata. 1913. 15.
24. MMgMA. IX. 917/71. és IX. 518/146, 237, 238. A párizsi kiállítás anyagának az elhelyezése nagy gondot okozott. Csekély hányadát a Kerepesi úti múzeumban állították ki, a többit raktározták a célra bérelt helyiségekben.
25. MMgMA. IX. 946/55.
26. MMgMA. IX. 920/302.
27. MMgMA. IX. 921/356, 361., 918/35., 917/1–28.
28. MMgMA. IX. 919/131, 132, 135, 137.
29. MMgMA. IX. 914/148.
30. MMgMA. IX. 920/440–450. Az eke — a visszaemlékezők szerint — az Erdődy grófi család zborói uradalmához tartozó magtár padlásán hevert, szalmával letakarva „emberemlékezet” óta, sok más eszközzel együtt. Az eszközet széthordták, az ekére pedig az új tulajdonos Clary és Aldringen Sigfrid bérlője talált rá. Az ekét a kassai Rákóczi kiállításon kiállították, majd a múzeumnak ajándékozták.
31. MMgMA. IX. 920/579–583. A 310. sz. gőzlokomobilta Clayton és Shuttleworth cég gyártotta. Fehér József földbirtokos, Kossuth Lajos tanácsára és közbenjárására 1852-ben a cég lincolni gyárából gőzcséplőgép garnitúrát vett (a 310. sz. lokomobil és egy cséplőgépet) törökbecsei birtokára. Fia e készletből a lokomobil 48 évi használat után a gyártnak átengedte, a cég viszont a „történelmi nevezetességgel” bíró erőgépet „számos hazafi felkérésére” a múzeumnak adományozta.
32. MMgMA. IX. 964/444.

33. MMgMA. IX. 969/579—587.
34. MMgMA. IX. 969/692.
35. MMgMA. IX. 946/425—426.
36. MMgMA. ikt. sz. 563/1907.
37. MMgMA. IX. 970/300.
38. MMgMA. IX. 970/870.
39. MMgMA. 1912. évi jelentés
40. MMgMA. 1913. évi jelentés
41. MMgMA. 1917. évi jelentés
42. MMgMA. IX. 1913. évi jelentés. (robotjegyet a jobbágy a teljesített robotért kapta az elvégzett munka minőségéhez és mennyiségéhez mérten. Az év végén az urasági tisztnak ezzel igazolta a rá eső munka elvégzését.)
43. MMgMA. IX. 1915. évi jelentés
44. MMgMA. IX. 1916. évi jelentés
45. MMgMA. IX. 1916., 1917., 1918. évi jelentések
46. MMgMA. IX. 1920—1922. évi jelentések
47. MMgMA. IX. 290/1934. évi ügyiratszám, kötegelt anyag Rónay László igazgató feljegyzése a miniszterhez.
48. MMgMA. IX. 290/1934. évi ügyiratszám, kötegelt anyag Rónay László igazgató feljegyzése a miniszterhez.
49. A M. Kir. Mezőgazdasági Múzeum rövid útmutatója. 1934.
50. MMgMA. IX. 112/1931. és 186/1933. ügyiratszámok, kötegelt anyag
51. MMgMA. IX. 290/1934. ügyiratszám, kötegelt anyag
52. MMgMA. IX. 484/1935. és 99/1936. ügyiratszámok, kötegelt anyag
53. MMgMA. IX. 99/1936. ügyiratszám, kötegelt anyag
Jelentés a Nemzeti Múzeum Régiségtárának leltározásáról és a leltárkönyvek kezeléséről.
A jelentést Toborffy Géza állította össze.
54. MMgMA. IX. 371/1936. ügyiratszám, kötegelt anyag
55. MMgMA. IX. 54/1938. ügyiratszám, kötegelt anyag
56. MMgMA. IX. 33/1945. ügyiratszám, kötegelt anyag. Toborffy Géza a minisztérium felé tételes felsorolás nélkül vázolja a károkat.
57. MMgMA. IX. 82/1946. II. o. előzmény 13.302/1945. II. o. ügyiratszámok, kötegelt anyag
58. MMgMA. IX. 148/1946. ügyiratszám, kötegelt anyag
59. MMgMA. IX. 1963/1947, 182., 188., 220 és 266/1947. ügyiratszám, kötegelt anyag
60. MMgMA. IX. 10. A Mezőgazdasági Múzeum összefoglaló jelentése 1945—1951. évekről, és Mezőgazdasági Értesítő 1955. febr. 16.
61. MMgMA. IX. 1956., 1957., 1958., 1959. évi jelentések
62. A „Múzeumi Központ” ezt az új típusú, 18 hasábos leltárkönyv használatát 1950. január 1-vel léptette érvénybe. Ez a Múzeumi Központ által rendszeresített leltárkönyv a nemzetközileg elfogadott és továbbfejlesztett leltározási módszer alapján készült, és abban az időben alkalmasnak bizonyult a muzeológia különböző szakterületén lévő muzeális anyag leltározására.
63. S. Szabó Ferenc főigazgató a 12—180—1/1955. ikt. sz. rendelkezésben szabályozta az újonnan bekerülő anyag pénzügyi elszámolását és leltározását. („Újonnan beszerzett tárgyak leltározási rendje”)
64. A gyűjtőhálózat kiépítésével kapcsolatos javaslattervezetek, kimutatások a gyűjtőhálózat munkatársairól, megállapodások, levelezések 1963—1966. közötti időszak központi irattári anyagából.
65. A gyűjtésre vonatkozó alábbi ismertetés az 1960—1967. közötti évi jelentések, a központi irattári anyag és a szakleltárkönyvek adatai alapján készült.

Rövidítések

MMgMA Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára
FM Földművelésügyi Minisztérium
MÉM Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium

Dr. Für Lajos:

AZ AGRÁRTÖRTÉNETI KUTATÁSOK MÉRLEGE

Első pillantásra meglepőnek tűnhet, hogy a 90 esztendő Magyar Mezőgazdasági Múzeumban folyó tudományos agrártörténeti kutatómunka alig több, mint negyed százados múltira tekint vissza. A magyar agrármúlt módszeres feltárására és a feltárt eredmények publikálására irányuló tevékenység ugyanis csak az 1950-es évek közepétől—végétől kezdett kibontakozni. Mindez persze nem azt jelenti, hogy a megelőző öt—hat évtizedben még jelei sem mutatkoztak volna ezeknek a törekvéseknek. Az első világháború előtt, amikor harmadjára rendezték át a Vajdahunyadvár-beli kiállításokat, a létrehozott 25 kiállítási témacsoportból (ahogy akkor nevezték: „osztályból”) a 12. a „Gazdaságtörténelem” címet viselte.¹ Ez az „osztály” szerény keretek között (hiszen a 25-ből mindössze egyetlen témacsoport foglalkozott a múlttal), és a kiállítás szintjén ugyan, de mégiscsak jelezte az intézmény ama törekvését, hogy múzeumi funkcióját klasszikus értelemben is gyakorolni és betölteni kívánja a szakágazat történelmi útjának bemutatásával.²

Amint a hivatkozott kiadványok is mutatják, folytatott a múzeum publikációs tevékenységet is. Jóllehet ebbeli ténykedése kimerült a kiállítások és a múzeumban végzett más jellegű munkák ismertetésének,³ illetve a múzeum működésére vonatkozó belső szabályzatok megjelentetésében.⁴ Ettől eltérő, történeti jellegű és tudományos igényű feldolgozásra két esetben került sor. Toborffy Géza, aki a 30-as évek második felétől volt a múzeum főigazgatója, tárta fel és foglalta össze először a főváros méltán világhírű épületegyüttesének, a Vajdahunyadvárnak művészettörténeti vonatkozásait. Eredményeit több tanulmányban tette közzé.⁵

Az agrártörténeti kutatások távlatait tekintve sokkal fontosabb a magyar mezőgazdasági könyvészet teljes feltárását maga elé tűző nagyszabású vállalkozás. Ennek eredményeként már 1945 előtt két kötetet publikált⁶ a múzeum: az első kötet 1934-ben, a második pedig 1938-ban jelent meg.⁷ A magyar gazdasági, majd szűkebben mezőgazdasági szakirodalom könyvészeti adatainak összegyűjtése és publikálása — amint ezt a múzeumban folyó újabb kutatások kiderítették⁸ — már az 1890-es évek második felében, részint a Mezőgazdasági Múzeum alapításával egyidejűleg, részint a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle ez irányú kezdeményezése nyomás fölmerült. Az elképzelések azonban csak az első világháború alatt, 1917-ben jutottak el a megtervezésig: a Múzeum akkori igazgatójának inspirálására a gazdaságtörténeti részleg munkatársa készítette el a vonatkozó tervezetet, ám a háborús viszonyok a kivitelezést megakasztották. Újabb lépésekre a 20-as évek közepén került sor,⁹ s így jelenhettek meg a bibliográfia említett, az 1505—1805, majd az 1806—1830 közötti időszak szakirodalmát átfogó kötetei. Megjelentetését egyébként Kállay Miklós, akkori földművelésügyi miniszter rendelte el 1933-ban, s a 2. kötethez Domanovszky Sándor neves történész, a modern mezőgazdaságtörténeti kutatások elindítója és szervezője írt előszót.¹⁰

1. Az agrártörténeti kutatások kibontakozása

Aligha mondható véletlennek, hogy az 1950-es évek közepétől—végétől bontakozni kezdő, valóban tudományos igényű agrártörténeti kutatásokat mintegy megelőlegezve és újra alapozva, közel két évtizedes megszakítás után éppen 1956-ban jelent meg a retrospektív szakbibliográfia 3. kötete. Az 1831—1867 közötti időszak könyvészeti anyagát tartalmazó kötet szerkesztője, a múzeum akkori főigazgatója bevezetőjében nem csupán a folytatást ígérte meg, de a vállalkozás következetes végigvitelét s belátható időn belül való befejezését is programba vette.¹¹

A szóban forgó év más vonatkozásban is fontos fordulópontja a Mezőgazdasági Múzeum történetének. Fennállásának 60. évét ünnepehvén, átfogó jubileumi kiadványt jelentettek meg, amelyben a megtett történelmi út alapos elemzése mellett körvonalazták a további tennivalókat is. A múzeum kutatói tevékenységet — írta S. Szabó Ferenc — két irányban kíván folytatni. Egyfelől az agrármuzeológia s a vele kapcsolatos módszertani problémák kidolgozása, másfelől ezzel párhuzamosan az agrártörténelem tudományos művelése, agrármúltunk módszeres és céltudatos felkutatása terén óhajt számottevő eredményeket elérni. Intézményünk — írta ezzel kapcsolatosan a főigazgató — „agrártörténeti kutatásaival feltárni igyekszik a magyar mezőgazdaság történetének eddig ismeretlen vagy hamisan értékelt részleteit, illetőleg azok összefüggéseit”. E nagyszabású munkálatok során:

- a) felkutatja és gyűjti a múltat „demonstráló emléanyagot”, vagyis agrármúltunk megismerését és bemutatását segítő tárgyakat és írásos—ábrázolások dokumentumokat;
- b) az agrártörténeti kutatás előmozdítása érdekében összegyűjti és megjelenteti a magyar mezőgazdaság múltjára és jelenére vonatkozó könyvészeti anyagot;
- c) összegyűjti és monografikusan feldolgozza a magyar mezőgazdaság kiemelkedő szaktudósainak élettörténeti és működési emléanyagát;
- d) feldolgozza a jellegzetes magyar termelési és tenyésztési tájak agrártörténetét;
- e) feltárja természetett növényeink és tenyésztett állataink eredetét és hazai meghonosodását;
- f) feldolgozza a magyar mezőgazdasági szakoktatás és a magyar agrártudomány történetét;
- g) távlatilag pedig agrártörténeti kutatásainak tengelyébe egy összefoglaló nagy magyar agrártörténeti mű megteremtését és kiadását helyezi.¹²

Intézményünkben az 56-os események személyi változásokat idéztek ugyan elő, ám a megfogalmazott program ezt követően sem veszítette el aktualitását. Ellenkezőleg: az új főigazgató, Matolcsi János vezetésével mindez fokozott iramban realizálódott, csakhamar látványos eredmények is születtek. Az ötvenes és hatvanas évek fordulóján tudományos—népszerűsítő jellegű sorozat indult „Múzeumi Füzetek” címmel, s ebben rövid idő alatt huszonkét kisebb-nagyobb terjedelmű dolgozat látott napvilágot. Az 1959-ben indított sorozat 1964-ben záródott, a füzetek egyes darabjai halászat-, állattenyésztés, gépesítés- és szőlészettörténeti kérdéseket dolgoztak fel, illetve a magyar agrármúlt egy-egy kiemelkedő személyiségének (Széchenyi, Tessedik, Balásházy, Mathiasz) tevékenységéről nyújtottak áttekintést. Tudománynépszerűsítő, ismeretterjesztő feladatán túlmenően egyik-másik téma feldolgozása jelentős nyeresége volt a megújuló magyar agrártörténetírásnak

is.¹³ A létrehozott bibliográfiai csoport tovább folytatta a magyar mezőgazdasági szakirodalom feltárását s három év múlva, 1959-ben megjelent a 4. kötet, majd két évenként sorra napvilágot látott a bibliográfia következő többi négy kötete is.¹⁴

A sorozatok szakkörökben, érthetően, országos visszhangot keltettek. A múzeum százezreket vonzó megújított kiállításai, az egyre céltudatosabb gyűjtőtevékenység kibontakozása, és a szakmai elismerést hozó kutatómunka eredményei együttesen tették szükségessé a múzeum előtt álló feladatok újrafogalmazását, szerep- és feladatkörének kiszélesítését. Ennek érdekében hívta össze 1962. június 15-én főhatóságunk, a Földművelésügyi Minisztérium azt a széles körű szakmai tanácskozást, amelynek résztvevői egyértelműen leszögezték: „A követelmények megkívánják, hogy a tömegek szemléltető oktatásában betöltött szerepét (ti. a múzeum) — az utóbbi években kialakult gyakorlatot fejlesztve — fokozottabb tárgy- és anyaggyűjtéssel, valamint tudományos feldolgozó tevékenységgel és agrártörténeti kutatómunkával egészítse ki, s így a Földművelésügyi Minisztérium agrártörténeti intézetévé váljék.”¹⁵

Ez az év más szempontból is döntő fordulatot hozott. Létrejött az agrártörténeti kutatómunkának azóta is elengedhetetlen szervezeti kereteket nyújtó Agrártörténeti Osztály (a 70-es évektől Főosztály). Élére Wellmann Imrét nevezték ki, aki nyugdíjba vonulásáig, 1978-ig irányította az osztályt, illetve főosztály munkáját. Őt követően rövid ideig e sorok írója, majd 1978-tól Pintér János került a főosztály élére és irányítja annak munkáját ma is. Az osztály előtt — írta akkor Wellmann Imre — kettős feladat áll. Egyrészt a mezőgazdaság fejlődési folyamatainak feltárásával hozzá kell járulnia ahhoz, hogy „a múzeum kiállításai a jelen képét és a jövő távlatait a múlttal összekapcsolva, a fejlődés vonalába megfelelően beállítva ábrázolhassák”. Másrészt szorosan együttműködve más hazai agrártörténeti kutatásokat irányító szervekkel (így pl. az MTA Agrártörténeti Bizottságával) és intézményekkel (pl. egyetemi tanszékekkel), önálló agrártörténeti kutató- és feldolgozó munkát kell végezni. Kutatásainak középpontjába — írta Wellmann — „főképp a termelőerők és az agrotechnika... vizsgálata áll, időben” pedig a XVI. századtól a felszabadulásig „terjedő korszak az, amelyben a múzeum a leghasznosabban működhet közre”. Fontos feladat hárul az osztályra az agrártörténeti forrásanyag pontosabb számbavétele és feltárása, „az agrártörténeti dokumentációs bázis fokozatos kiépítése” terén is.¹⁶

A kutatásokhoz elengedhetetlenül szükséges szervezeti kereteken túlmenően azonban biztosítani kell a tudományos eredmények közzétételének lehetőségét is. Ezért az Agrártörténeti Osztály felállításával egyidejűleg 1962-ben közreadták — a Füzetek mellett — a múzeum első évkönyvét.¹⁷ Ebben, s a két-három évenként folyamatosan közreadott későbbi, 20–30 íves terjedelmű kötetekben, a múzeum munkatársai rövid terjedelmű tanulmányait publikálják. A Közleményekből 1986-ig 11 kötet látott napvilágot, sorrendben Szabó Miklós, Matolcsi János, Balassa Iván, Wellmann Imre, Takács Imre és e sorok írójának szerkesztésében. A szélesedő kutatások anyagából azonban egyre nagyobb, monografikus méretű feldolgozások, önálló kötetek születtek, ezeknek közzétételére indult 1964-ben a „Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok” című sorozat.

A tudományos tevékenység terén történt váltás azonban nem, vagy nem csupán a múzeumban dolgozók: vezetők és beosztottak egyéni elhatározásán múltott. Az irányváltásban részint nagy horderejű gazdaság- és társadalomtörténeti, részint tudománytörténeti té-

nyezők játszottak igen fontos szerepet. Ismeretes, hogy a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezése az 50-es évek végén vett gyökeres fordulatot. A bízvást történelminek nevezhető váltás máról-holnapra felszámolta a kisparaszti gazdaságok százezreit. A létrejött nagyüzemekbe mind nagyobb számban kerültek közép- és felsőfokú képzettségű szakemberek. S ezzel a múzeumnak az a fontos korábbi funkciója, hogy a legfrissebb termelési eljárásokkal megismertesse a szakismeretekben járatlan kistermelők tízezreit, idejét múlta. Hiszen azok gyakorlati átültetése a nagyüzemi szakemberek (agrármérnökök és -technikusok) kezébe került. Helyette mindinkább az évszázados—évezredes fejlődési pályavonalak, az egyre magasabbra emelkedő agrártermeléshez elvezető történelmi utak bemutatása került a múzeumi tevékenység középpontjába. Ezért is fogalmazott úgy az 1962-es szakmai tanácskozás, hogy a múzeumnak a szakágazat agrártörténeti intézetévé kell válnia. Ám a múzeum ilyen irányú fejlesztését indokolták tudománytörténeti tényezők is. A második világháborút követő néhány év elteltével, főként a marxista szellemű történetírás ösztönző hatására az ötvenes évek közepétől—végéig bontakozott ki a magyar agrártörténetírás harmadik nagy szakasza — állapította meg a magyarországi agrártörténetírás múltját és jövőbeni tennivalóit áttekintő tanulmányában éppen az Agrártörténeti Osztály újonnan kinevezett vezetője.¹⁸ A fordulat egyik jelzőpontja volt a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Könyvtárának keretében indított új folyóirat, az 1957-ben megjelent Agrártörténeti Szemle.¹⁹ Két évvel később, még nagyobb súlyt adva az agrártörténeti kutatásoknak, a folyóiratot átvette a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztálya, s a kutatási programok összehangolása és átfogása érdekében létrehozták az MTA Agrártörténeti Bizottságát.²⁰

E tudománytörténeti események, egybeesve a magyar mezőgazdaságot érintő fordulattal, nyilvánvalóan kihatottak a múzeum általános tevékenységére, különösképpen is az agrártörténeti kutatásokra. A mind többször felvetődő távlati célok: „a magyar mezőgazdaság összefoglaló történetének” a megírása „csak valamennyi agrártörténettel foglalkozó intézet kutatóinak szoros összefogásával lesz megalkotható” — hangoztatta 1962-ben a múzeum akkori főigazgatója is. „Megfelelő munkamegosztás keretében — folytatta — múzeumunk, mint a Földművelésügyi Minisztérium agrártörténeti intézete, részt tud és részt kíván venni ebben a munkában, elsősorban kiépülő dokumentációs bázisának a kutatás rendelkezésére bocsátásával, de ezen túlmenően a jellegével egyező és feladatkörébe illő témák önálló kidolgozásával is.” Ehhez kapcsolódva fogalmazta meg igen tömören a múzeum távlatokat nyitó, ma is érvényes programját: „A tárgygyűjtés, az agrártörténeti kutatás és a kiállításrendezés képezi az agrármuzeológia hármass feladatát”, alkotja a múzeumi munka gerincét.²¹

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum programjában és szervezetében egyaránt megújuló tevékenységét, távlati célkitűzéseit üdvözölte és messzemenően támogatta az MTA Agrártörténeti Bizottsága is. A múzeum agrártörténeti kutatómunkájának feladattervével foglalkozó ülésén, 1963 februárjában a Bizottság „egyhangú helyesléssel fogadta” az abban foglaltakat. A bizottsági határozat „hasznosnak és szükségesnek ítélte, hogy a múzeum, amely — munkatervéből is kitetszően — nemzetközi viszonylatban is egyedülállóan, szervezeti helyzetéből következően pedig példamutatóan koncentrálja a mezőgazdaság múltjának és jelenének, egyszóval az agrártörténet művelésének szakembereit, az agrártörténet

művelésében részt vevő más tudományos intézetekkel együttműködve kívánja megszervezni a feladatköréből adódó agrártörténeti kutató- és feldolgozó munkát".²² A Bizottság ezt a kutatómunkát egyrészt célhitelekkel, másrészt a múzeum Agrártörténeti Osztályára telepített státuszokkal is segíteni kívánta.²³

A múzeum előtt álló feladatok végrehajtása az intézmény munkatársaira hárult. A gyűjtő- és kiállítótevékenység mellett ezért lett egyre nagyobb szerepe az agrártörténeti kutatómunkának. Művelését nem csupán az Agrártörténeti Osztály s az osztályra telepített akadémiai státuszú kutatók (akiket a 70-es évek végén a Gödöllői Agrártudományi Egyetemre helyeztek át), s az 1968-tól önállósult Adattári Osztály új munkatársai, de a többi osztályok (Állattenyésztéstörténeti, Növénytermesztéstörténeti etc.) muzeológusai is munkájukkal szervesen összefüggőnek tekintették.

Tudjuk, hogy az önállósodó agrártörténetírás történeti jellegű tudomány, ám korszerű művelése — hangoztatták a 60-as évektől egyre többen²⁴ — elképzelhetetlen a múlt- és jelenbeli agrártudományi ismeretek, továbbá a néprajz, régészet, közgazdaságtudomány, statisztika és földrajz által elért eredmények és módszerek bizonyos mértékű hasznosítása nélkül. Másként szólva, az agrártörténet olyan interdiszciplináris szaktudomány, amelynek művelése csakis komplex módon lehetséges, az említett tudományszakok eredményeinek összehangolt felhasználását igényli. Joggal hangoztatta az intézmény vezetője egyik munkájában: „Tudományos tevékenységük során a múzeum kutatói — írta Matolcsi János 1966-ban — nemcsak az irodalmi—levéltári forrásanyag elemzésének módszerét alkalmazzák, hanem... felhasználják a régészeti, ... a néprajzi, ... a természettudományi, biológiai módszereket is.”²⁵ Így kaptak helyet az agrártudományi végzettségű szakemberek mellett intézményünkben történész, néprajzos, régész és közgazdász (esetenként földrajzos) végzettségű szakemberek. Ebből következik, hogy „a kutatási profilt — írta legutóbb Szabó Loránd főigazgató — nagymértékben meghatározza az intézmény sajátos jellege; az nevezetesen, hogy munkatársai különböző (agrár- és kertészmérnök, közgazdász, történész, régész, néprajzos) képzettségű szakemberek.”²⁶

Minthogy a tudományos munka nem választható el a múzeumban folyó közművelődési tevékenységtől, a kutatások irányát nyilvánvalóan befolyásolta az állandó és időszakos kiállítások tematikája és programja is. Hiszen egy-egy kiállítás megrendezését ma már igen elmélyült tény- és anyagfeltáró, tudományos igényű kutatómunkának kell megalapoznia. Az elmúlt negyed század során pedig — amint erről kiadványunk vonatkozó tanulmánya részletesen szól — két alkalommal is sor került a Vajdahunyadvár-beli állandó kiállítások teljes átrendezésére, felújítására. Miközben a 70-es évek elejétől 22 vidéki filiálé létesült (köztük olyan nagyméretű, mint a keszthelyi Georgikon Majormúzeum). Kiállításaikhoz szükséges tárgyi és dokumentációs anyagot magától értetődően ugyancsak tudományos módszerességgel kellett feltárni, összegyűjteni, rendszeres levéltári, könyvtári és helyszíni kutatásokat végezve. Végül jelentős mértékben befolyásolta a kutatást az is, hogy a múzeum munkatársai miként kapcsolódtak be más intézmények, munkaközösségek tudományos vállalkozásaiba.

Összegezve megállapíthatjuk: részint az említett személyi—szakmai adottságok, a közművelődési—kiállítási tennivalók és más intézményekhez kapcsolódó kutatások együttes

hatására; részint a múzeumon kívül folyó agrártörténeti kutatások figyelembevételével, a kutatások lehetséges összehangolásával formálódott ki a múzeum sajátos kutatási koncepciója, körvonalazódtak a kutatás főbb területei és a konkrét kutatási témakörök is.

2. A kutatómunka főbb területei

Melyek voltak hát az elmúlt negyed század, különösképpen is az elmúlt másfél évtized főbb eredményei? Hogyan illeszkedtek azok a hazai agrártörténetírás egészébe? A múzeumi kutatómunka tengelyébe, már a kezdetektől, a „termelőerők és agrotechnika”, vagy ahogy másutt írták: „a mezőgazdasági munkaeszközök és a termelési technika fejlődéstörténetének” feldolgozása állt. Szükségképpen kellett az agrártörténeti kutatásokat a mezőgazdaság termelési eljárásainak és technikájának – múzeumhoz illő módon: a tárgyi valóság – vizsgálatára összpontosítani. Eltérően pl. a néprajztól, a fő figyelmet arra kívánta fordítani, hogy ez a „tárgyas valóság” miként funkcionált a koronként és tájanként változó termelési szerkezetben, milyen szerepet játszott az agrárfejlődés idő- és térbeli folyamataiban. Miután a hazai agrártörténeti kutatások inkább a társadalomtörténeti problémák feltárására irányultak, ezért a termeléstörténeti kérdések elhanyagoltsága s a kutatásoknál oly fontos munkamegosztás is arra ösztönözte múzeumunkat, hogy távlati terveinek kidolgozásakor ezeknek vizsgálatát vállalja magára.²⁷

E koncepció jegyzében körvonalazódtak a mindmáig művelt főbb kutatási témakörök. A termeléstörténeti kutatások a 60-as évek közepétől öt nagyobb egységre tagolódtak:

1. „a földművelési rendszerek, a termelési struktúra és üzemi szervezet” koronkénti változása;
2. a talajművelés – főként a szántás és vetés – eszközanyagának fejlődése és ennek hatása a termelési eljárásokra;
3. termesztett növényeink az egyes korszakokban, a termesztett növényfélések és a termesztés átalakulása, fejlődése, a termesztési szerkezet összetétele;
4. a háziállatok domesztikációja, története, a tenyésztési formák és módszerek változása az egyes történelmi korokban;
5. a termelési politika és az állami irányítás történeti alakulása.²⁸

Ezek a témakörök tér- és időbeli kiterjedésüket illetően igen széles értelmezést kaptak. Az ötödik témakör kivételével időben valamennyi kiterjedt az agrártermelés egész történelmére. Nyilvánvaló azonban, hogy az őskortól napjainkig ívelő évezredek valamennyi korszakának—szakaszának s egy-egy témakör teljes térbeli kiterjedtségének kutatásához sem a személyi, sem a forrásbeli lehetőségek nem voltak adottak. Ezért a konkrét kutatási témák nagy része a tág tárgykörökből rendszerint egy-egy szűkebb problematikát ölelt fel. Így pl. a földművelési rendszereknél a kutatás főként a török idők utáni 100–150 évre, az üzemszervezetet érintő vizsgálatok egyik-másik tőkés korabeli nagyüzemre terjedtek ki, a termelési szerkezetre vonatkozóak pedig a XVI–XVIII. századi és a két háború közti időszakot taglalták elsősorban. A szántás és a vetés technikatörténetére irányuló vizsgálódások is szűkebb körét érintették annak, mint amit az átfogó kutatási program jelzett: egyfelől a magyarországi ekefejlődés történetét, illetve a vetés gépesítésének, a vetőgépek ha-

zai elterjedésének első világháború előtti kérdéskörét vizsgálták elsősorban. A kezdeti korszakok problémái az agrárarcheológia tárgykörébe tartoznak.²⁹ Az állattenyésztés-történeti kutatások ekkor a szarvasmarha-tenyésztés újkőkori és a baromfitenyésztés szélesen megalapozott XIX–XX. századi történetére koncentráltak. Feltétlenül említést érdemel a XVIII. század közepétől lassan kibontakozó, s a XIX–XX. század fordulójától egyre jobban kiépülő szakigazgatás és erősödő állami beavatkozás folyamataival foglalkozó kutatómunka. A tudományos tevékenység növekvő megbecsülését, méltánylását mutatja, hogy a 60-as évek dereka tájától ezek a témakörök felvételt nyertek és szervesen beépültek az országos, tárcaszintű és akadémiai kutatási programokba, s azokba illeszkednek ma is.

Nincs terünk, hogy a kutatások során elért eredményekről részletekbe menően beszámoljunk, csupán azok rövid summázatát adhatjuk. Az 1971-ig terjedő harmadik ötéves terv idején s a megelőző egy-két év alatt tisztes, csakugyan figyelmet fölkeltő feldolgozások készültek s kerültek a szakmai nyilvánosság elé. Az 1962-től induló évkönyvszerű „Közlemények”-ből 1970-ig 5 kötet jelent meg, mintegy 100 ív terjedelemben, az 1–2 íves tanulmányok száma meghaladta a hatvanat. Közöttük legnagyobb számban kétségkívül az agrárarcheológia kérdéseit boncoló tanulmányok találhatók (szám szerint 12). Több tanulmány elemezte az állattenyésztés, valamint az agrártudomány, a szakoktatás és szakigazgatás történeti problémáit (összesen 7–7 publikáció).³⁰ Az állattenyésztés-történeti feldolgozások főként az újkőkori szarvasmarha- és baromfitenyésztés kérdéskörét érintették.³¹ Elemző és leíró tanulmányok foglalkoztak egyes technikatörténeti (eke, vetés, magtisztítás),³² halásztörténeti (dunai és tavi halászat)³³ témakörökkel (szám szerint 6, illetve 5). Fontos kiemelnünk az 1945 utáni agrárkérdések, főként a földreform problémáit taglaló írásokat.³⁴ Végül a kereskedelem-, az erdő- és vadásztörténeti,³⁵ és a 60-as évek második felében induló üzemtörténeti (főként a tőkés korabeli uradalmak) és a kertészeti ágazatok tárgykörét érintő publikációkat kell megemlítenünk.³⁶

Ezzel egyidejűleg a kutatási eredményekből négy nagyobb lélegzetű feldolgozás is született, s ezeket a „Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok” említett sorozatában tette közzé a múzeum. A sorozat első darabja részint helyben gyűjtött néprajzi, részint történeti módszerekkel feltárt levéltári adatok alapján egyik jellegzetes agrártájunk, a Hegyköz újkőkori hagyományos földműveléséről adott alapos áttekintést.³⁷ A sorozat két évvel később megjelent kötete a múlt századtól szélesedő agrárszakirodalomra és a szakajtó bőséges adataira támaszkodva rajzolta fel a vetőgépek elterjedésének honi folyamatát, miközben valamelyes nemzetközi kitekintést is adott a szóban forgó gépesítés korabeli menetéről.³⁸ Ismeretes, hogy a magyarországi jobbágyság történetének egyik fontos állomása volt a Mária Terézia uralkodása alatt, a királynő kezdeményezésére 1767-től végrehajtott úrbérrendezés. A településenként fölfektetett urbáriumok összeállítása előtt kilenc kérdést tettek fel a helybelieknek a fennálló jogi, szolgáltatásbeli és az agrártermeléssel összefüggő helyi viszonyokról. Az ún. kilenc kérdőpontra adott Pest megyei válaszokat gyűjtötte kötetbe és publikálta egy év múlva a szerző, alapos bevezető tanulmánnyal látva el a forrásközlő kiadványt.³⁹ A sorozat negyedik köteteként az évtized végén látott napvilágot az az üzemtörténeti monográfia, amelyik az Esterházy grófok nagy kiterjedésű, 63 ezer holdas, Vértes körül elterülő, „jó-közepes” szinten gazdálkodó ura-

dalmának házi kezelésh, bérleti és erdőgazdaságairól rajzolt — a hazai agrártörténetírásban először — átfogó termeléstörténeti képet az 1870. és 1914. közötti időszakban.⁴⁰

A 70-es évek elején induló újabb tervciklusokban az egyes témakörök kutatása, természet-szerűleg, tovább folytatódott. Azzal a különbséggel mégis, hogy a megelőző tervciklusban megadott témaköröket a kutatások tapasztalatai alapján részben összevontan, részben át-csoportosítva vették fel a programokba. Az 1971—1975 közötti évekre vonatkozó kutatósi tervek négy nagyobb témakörre tagolódtak:

1. A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar termelés-technikájának fejlődése;
2. Növénytermelési kultúrák és állatfajták kialakulása és történeti fejlődése;
3. Magyarország újkori és legújabbkori agrártörténete;
4. A magyar szakoktatás és a mezőgazdasági tudományok története.⁴¹

Az első nagyobb témakörön belül eredményes kutatások folytak a török-kor utáni földművelési rendszerekről, az eke és a szántás, az aratás és betakarítás, a hegyaljai szőlőtermelés munkaeszközeinek fejlődéstörténetéről. A második témacsoportban a hazai baromfityénység XIX—XX. századi történetének, másfelől az egyes növényfajták ó- és középkori elterjedésének, az olajosnövények XIX. századi termeléstörténetének, a gyümölcsstermesztés XIX. és XX. századi fejlődésének, az őrségi tájegység 1848 és 1948 közötti agrárfejlődésének, az erdőgazdaság feudalizmus kori történetének és a Duna—Tisza közti homoki szőlőkultúra kialakulásának és kiszélesedésének kutatásában születtek számottevő eredmények. Egyidejűleg kísérletek folytak a nagy tömegben ránk maradt agrártörténeti forráscsoportok (főként összeírások) statisztikai és számítógépes feldolgozására, egy majdan megszerkesztendő agrártörténeti atlasz előkészítésére.

Néhány résztema kutatása lezáródott ugyan, a főbb témakörök kutatása azonban folytatódott a következő tervciklusban is. A múzeum tudományos tevékenysége — szögezte le az intézmény programját rögzítő dokumentum — „továbbra is az agrártörténeti kutatás legyen”. Feladata az elkövetkezendő időszakban is az, hogy a magyar mezőgazdaság fejlődéstörténetét tudományos módszerekkel feldolgozza. Ezt a munkát annál inkább szorgalmazni kell — hangoztatta a tervezet — „mivel más intézmények hasonló kutatásait időközben visszafejlesztették”.⁴² Számottevő eredmények születtek a kiállításokkal összefüggő nagyarányú anyagfeltárás és az agrárarcheológiai kutatások terén. Jelentős előrehaladás történt a parasztság felbomlását vizsgáló téma keretében a futóhomokon létesült kertes tanyák két évszázadának (1750—1945), a Duna—Tisza közti szőlőkultúra 1867—1945 közötti roppant nagyarányú kiszélesedésének, a magyarországi szőlőtermelés XIX—XX. századi eszköz- és fajtaváltásának (ezen belül is az alsónémedi és a somlói viszonyok), a tokajhegyaljai szőlő- és bortermelési fejlődési folyamatainak a feltárásában és feldolgozásában. Folytatódtak a gyümölcsstermesztés újabbkori történetére, a település-szerkezet és művelési ágak összefüggését a XVIII. századtól vizsgáló környezetvédelmi kérdésekre, a török kor utáni agrártermelés újjászerveződésére, a földművelési rendszerekre, a XIX—XX. századi baromfityénység, a szarvasmarha törzskönyvezésének történetére, a mezőgazdasági mértékekre, a két háború közti agrárszakoktatásra, a szakigazgatás történetére, végül, de nem utolsósorban a Rákóczi-kori dicalis összeírásokra és a Zrínyiek gazdasági irataira vonatkozó kutatások.⁴³ Eredetileg nem tervezett, így kutatási többletként befejeződött az aratómunkások helyzetére irányuló forrásfeltárás, megindult az eke

és szántás történetének európai horizontú felkutatása. Tanulmányok készültek Alsónémedi új és legújabbkori agrárviszonyairól, Hódmezővásárhely tőkés kori agrárszerkezetéről. Megkezdődtek az Esterházy grófok tatai uradalmának XVIII. századi gazdaság- és igazgatástörténetét vizsgáló kutatások.⁴⁴ Kísérletek történtek élelmiszeripar-történeti kutatásokra is, a megoldatlan szervezeti—személyi kérdések miatt azonban a hús-, dohány- és söriparra irányuló anyagfeltáró munka félbeszakadt.⁴⁵

A tudományos munka keretei lényegében véve nem változtak a legutóbbi, 1981—1985 közötti hatodik ötéves terveciklusban sem. Az agrártörténeti kutatásoknak azonban nagyobb súlyt adva, 1980 végétől közvetlenül a főigazgatónak alárendelt tudományos titkári munkakört hoztak létre, feladatául szabva a kutatómunka irányítását, a munkálatok tervszerűségének és folyamatosságának biztosítását, más intézményekkel való összehangolását.⁴⁶ A múzeum új vezetése nagy súlyt helyez az intézmény személyi állományának fokozatos felrészítésére. A fiatalok alkalmazásának egyik fontos mércéje az agrártörténeti kutatómunkára való alkalmasság, a megfelelő képzettség s a szakma iránti elkötelezettség. Fontosnak tartja a fiatal muzeológusok szakmai ön- és továbbképzését (rendszeres műhelybeszélgetéseken cserélik ki kutatási tapasztalataikat), nyelvtudásuk gyarapítását, fejlesztését.

Ebben a terveciklusban öt nagyobb témakörben folytak agrártörténeti kutatások:

1. Növénytermesztés-történeti
2. Állattenyésztés-történeti
3. Élelmiszeripar-történeti
4. Új- és legújabbkori agrártörténeti
5. Tudomány- és intézménytörténeti kutatások.⁴⁷

Az egyes részmákat illetően, a megelőző terveciklusról áthúzódozó (összesen 13) és az új ciklusban tervbe vett (összesen 22) kutatási témák együttes száma eredetileg 35-re rúgott.⁴⁸ Ám az időközben történt kutatómódszer- és feladatmódosítások, előre nem látható új feladatok, a személyi állományban bekövetkezett változások: nyugdíjazások és munkahelyváltoztatások révén — mint a társadalomtörténeti kutatásokkal foglalkozó intézményekben mindegyik — a kutatott részterületek jelentős mértékben átrendeződtek.

A főbb témakörök sorrendjében haladva, lezáródtak a kertés tanyákra vonatkozó kutatások, tovább folytak a szőlő- és gyümölcstermelés problémáit érintő vizsgálatok (Tokaj-hegyalja, Duna—Tisza köz etc.). Interdiszciplináris módszerekkel folyt az eke és a szántás kérdéskörét érintő kutatás. Új témaként jelentkeztek a gyógynövények, elsősorban is a levendula magyarországi elterjedését s a hazai növénynevelés történetét vizsgáló kutatások. Lezáródtak a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság kialakulása előtti idők baromfitenyésztésére és a szarvasmarha törzskönyvezés történetére irányuló kutatások. Elkezdődtek a lótenyésztés egyes történeti kérdéseit s a 45 utáni korszak állattenyésztésének fejlődéstörténetét elemző kutatások. Eredmények születtek a hagyományos meghajtású (vízi-, száraz- és szél-) malmok XVIII—XIX. századi elterjedését, fejlődését célzó kutatások terén. A szerteágazó „agrártörténeti kutatások” tárgykörén belül folytatódtak a mértéktörténeti vizsgálódások, a Zrínyiek gazdasági iratanyagának és az 1707. évi dicalis conscriptionnak a feltárása. Jelentős előrehaladás történt több új téma, így: a mezővárosok XVIII—XIX. századi küzdelmeinek, a csákvári uradalomnak, a szerencsi Forgách uradalomnak

és a tihanyi uradalom szántódpusztai gazdaságának, másfelől a Somogy megyei paraszt-ság új és legújabbkori viszonyainak (termelés, táplálkozás); a hazai mezőgazdaság első világháború előtti kemizálásának és a kísérletügy fejlődésének, a gépesítés XIX. századi elő-történetének, a múzeum tulajdonában levő vadászfegyverek történeti jellegzetességeinek, az Alföld-fásítások és a magyarországi környezetvédelem történetének, a XIX. századi angol–magyar agrárkapcsolatoknak a vizsgálata terén. Eredményesen folytak a magyar földművelésügyi szakigazgatás 1867-től 1950-ig terjedő időszakának, másfelől a múzeum közművelődési tevékenységének történeti kutatásai.⁴⁹

A kutatási témakörökről szólva, kiemelten kell megemlítenünk a 45 utáni magyar mező-gazdaság, ezen belül is a termelőszövetkezetek kialakulásának és fejlődésének történetére irányuló feldolgozó tevékenységet. A 70-es évek legelején a múzeum és az MTA Agrártör-téneti Bizottságának kezdeményezésére a MÉM hathatós pénzügyi támogatásával, Donáth Ferenc irányítása alatt indultak meg azok a kiterjedt kutatások, amelyek az ország külön-böző pontjain elhelyezkedő, más-más típusú és adottságú termelőszövetkezetek 1970-ig terjedő történeti kérdéseit kívánták monografikus módon feldolgozni. A nagyszabású munkálatokban agrár, közgazdász, szociológus és történész képzettségű: egyetemeken, intézetekben és termelőszövetkezetekben dolgozó szakemberek vettek részt. Néhány év leforgása alatt 52 tsz-történeti monográfia kézirata készült el (valamennyi a múzeum adattárába került).⁵⁰ A legjavából válogatták össze annak a három kötetnek az anyagát, amit a múzeum „Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok” című sorozatában publikált. (A kötetekre visszatérünk még.) A viharos léptékű 45 utáni agrárfejlődés feltárására irányuló kutatások, bár kisebb intenzitással ugyan, de tovább folytatódtak a 80-as években is. A kutatások középpontjába részint az 1945–1948 közötti évek, részint pedig a termelő-szövetkezetek újabb másfél évtizedének, az 1970–1985 közötti látványos felfutási idő-szakasznak termeléstörténeti problémái kerültek.

3. Publikációk és kiadványok

Az elmúlt másfél évtized ötéves terveinek vázlatos áttekintéséből éppúgy, mint az alább következő publikációs tevékenység bemutatásából az látszik, hogy a főbb témacsoporton-kon belül számos kisebb részterület kutatása valójában egy nagyobb és átfogóbb feladat-nak a több oldalú előkészítését szolgálta. Az egyéni érdeklődési körökön túl valójában ez a sokoldalú megközelítés teszi a kutatási összképet bizonyos fokig tarkává. Ám ebben je-lentős előnyök is rejlenek, hiszen mindez segítséget ad – írta Wellmann Imre – „az ismeretek és a tudományos megközelítés módszereinek további kicserélése és egyeztetése révén megfelelő komplex kutató és feldolgozó módszer kifejlesztéséhez” is.⁵¹

A múzeum tudományos tevékenységének továbbra is fontos feladata maradt, hogy segítse a kiállítások agrártörténeti megalapozását, egyben szilárd támpontokat építsen ki a meg-írandó mezőgazdaságtörténeti szintézishez is. E feladatok megoldása, érthetően, csak hosszadalmas kutatómunkával végezhető el, ezért az egyes tervciklusok végén több téma kutatása nem kerülhetett lezárásra. (Amiben persze volt szerepe a természetes fluktuáció-nak is.) Fontosabb azonban ennél, hogy a nagyobb és átfogóbb témák hosszadalmas adat-

gyűjtést igényelnek, a roppant mennyiségű levéltári forrásanyag feltárása éveket vagy éppen évtizedeket vesz igénybe (mint pl. a Rákóczi-kori dicalis összeírások, vagy a Zrínyiek gazdasági iratai, a Duna–Tisza közti szőlőkultúra forrásai). Ugyanakkor a kutatási tervfeladatokban szerepelnek olyan „általánosan megfogalmazott, idő- és térbeli határait tekintve szinte lezárhatatlanul nagyívű témakörök — írta Szabó Loránd —, amelyeknek kutatása természetes módon folyik tovább tervciklusról tervciklusra.”⁵² Valójában ilyeneknek tekinthetők az agrárrégészeti, másfelől a kertészeti kultúrák (szőlő, gyümölcs) egy-egy jelentős ágazatát felölelő kutatások. Mindez nem jelenti azt, hogy a kutatómunkának ne lennének időközben részeredményei, hogy ne készülnének kisebb-nagyobb tanulmányok, publikációk, sőt esetleg monografikus feldolgozások is a szóban forgó témakörökből. „A kutatómunka egyik jelentős állomása az is — figyelmeztet Wellmann Imre —, amikor a feldolgozás már eljutott a rendszerezésig.”⁵³

Az elmúlt másfél évtizedre vonatkozó futólagos áttekintésünket éppen ezzel: a kutatások „fogható” eredményeivel, a publikációk sommás számbavételével szeretnénk lezárni. A munkálatokban részt vevő muzeológusok száma a 60-as évek második felében 10–15 körül mozgott, a 70-es évektől azonban már mintegy 15–20 fő végez — természetesen egyéb múzeumi teendői mellett — feltáró és feldolgozó munkát. Érthető, ha évről évre szaporodott a tudományos feldolgozások, kéziratban elkészült és publikált tanulmányok, cikkek száma. A különböző terjedelmű publikációk száma a 60-as évekbeli 15–20-ról 30–40-re, esetenként 50 fölé emelkedett. 1976-ban például 49, 1977-ben 56 tanulmány és cikk, közte több rövid lélegzetű ismeretterjesztő írás látott napvilágot az alábbi témaköri bontásban:⁵⁴

	1976	1977
régészet	5	3
természettudomány	4	6
néprajz	5	7
numizmatika	2	2
agrártörténet	33	38

Az évtized vége felé bekövetkezett átmeneti visszaesés után a 80-as évektől, a tudományos tevékenység rangjának visszaállításával párhuzamosan, ismét jelentős mértékben megnőtt a publikációk száma. Így például 1982-ben újra 47, két évvel később, 1984-ben pedig már 62-re emelkedett a megjelent tanulmányok és ismeretterjesztő írások száma.⁵⁵ Nincs terünk, hogy e nagytömegű, végösszegében több százra menő, egyúttal igen szerteágazó anyagot részletesen számba vegyük. Nyilvánvaló, hogy a feldolgozásoknak a múzeumi kiadványok csak részben tudtak megjelenési lehetőséget biztosítani. Nagyobb részük múzeumon kívüli hazai kiadványokban: folyóiratokban, periodikákban, gyűjteményes kötetekben és ismeretterjesztő lapokban látott napvilágot. A múzeumban folyó kutatások rangját jelzi, hogy a tanulmányok egy részét tekintélyes külföldi folyóiratok és kiadványok tették közzé. Itt azonban csupán a múzeumi kiadványokban megjelent tudományos igényű tanulmányok és a másutt publikált monográfiák vázlatos értékelésére nyílik lehetőségünk.

Előbb a kisebb tanulmányok közlésére szolgáló Közlemények anyagát kell áttekintenünk. A vizsgált másfél évtized (1971–1985) alatt a kiadványnak hat kötete látott napvilágot, a kötetek egyenkénti terjedelme 30 ív felett jár, vagyis majdnem kétszer annyi (megközelítően 190 ív), mint a megelőző évtizedben kiadott öt köteté. Jóllehet a Közlemények egyik (1971–72. évi) teljes kötete a múzeum által rendezett nemzetközi konferencia (róla más összefüggésben szó lesz még) előadás-anyagának adott helyet, ezzel nem számolva is a publikált tanulmányok ugyancsak kétszer annyit tesznek ki, mint a megelőző évtizedben. Ha a megjelent tanulmányok számát és terjedelmét nézzük, most is – miként korábban – az agrárarcheológia tárgykörébe tartozókat kell először megemlíteni. (Velük, mint utaltunk rá, Nováki Gyula tanulmánya foglalkozik.) Hasonló teret foglaltak el a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermelés történetével foglalkozó tanulmányok.⁵⁶ A szőlőtermelés történeti problémáit boncoló írások jelentős hányada a Duna–Tisza közti homokvidék különböző kérdéseivel, a somlói és a tokajhegyaljai eszközváltás és borgazdálkodás fejlődéstörténetével foglalkozott elsősorban. A kevésbé kutatott gyümölcsstermelésnek pedig a XVIII. és XIX. századi kérdéseit vizsgálták a közlemények. Hasonló teret kaptak az állattenyésztéssel kapcsolatos publikációk,⁵⁷ amiből kiemelhetők a baromfitermesztés, a szarvasmarhatenyésztés és törzskönyvezés XIX–XX. századi kérdéseit, a két háború közti és a második világháború alatti állategészségügy és állattenyésztés alakulását tárgyaló írások. A sokoldalú kutatások eredményeként jelentős számú tanulmány látott napvilágot tudomány- és intézménytörténeti, szakoktatás- és szakigazgatástörténeti témakörökből is.⁵⁸ Ezeknek egy része a múzeum tevékenységével vagy a múzeumban folyó kutatásokkal kapcsolatos, más része a földművelésügyi szakigazgatás országos méretű vagy a szakoktatás egy-egy intézményét érintő történeti kérdéseket taglalja. Igen figyelemre méltóak az agrártermékek külkereskedelmi forgalmát vizsgáló írások viszonylagos nagy száma. Nagyobb részük a XVI–XIX. századi állat- és borkivitel, kisebb részük a kiegyezés utáni baromfitermékek exportját tárgyalja.⁵⁹ Feltétlenül kiemelendők a múzeumban tovább szélesedő üzemtörténeti kutatások eredményeiből publikált tanulmányok, amelyek a paraszti és uradalmi gazdálkodás XVIII–XX. századi kérdéskörét érintik.⁶⁰ Öröndetes módon megszorodtak az élelmiszeripartörténeti feldolgozásokon belül a hagyományos meghajtású malomtörténeti,⁶¹ a technikatörténet tárgykörében a XIX. században induló gépesítéstörténeti,⁶² a növénytermesztés tematikájában az olajosnövények, a dohány és a gyógynövények újkori termelését,⁶³ végül az agrártörténet átfogó, vagy éppen módszertani kérdéseit⁶⁴ és az agrármuzeológia problémáit⁶⁵ boncoló tanulmányok száma. A három vaskos gyűjteményes kötet mellett újabb tanulmányok taglalták az 1945 utáni magyar agrárfejlődés fontosabb fordulóit.⁶⁶ Végül egy-egy tanulmány jelent meg az erdészet és vadászat,⁶⁷ illetve a tárolás újkori történetéből.⁶⁸

A vizsgált időszakban a „Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok” címet viselő sorozat újabb fontos kötetekkel gyarapodott. Ám amíg a megelőző évtizedben egy-egy szerző monográfiáját közölték a kötetek, most, a 70-es években egy-egy témakörre koncentrálnak több szerzős tanulmánygyűjtemények jelentek meg. A sorozat ötödik kötetében láttak napvilágot azok az előadások, amelyek eredetileg az 1945-ös földosztás negyed százados évfordulóján, Békéscsabán rendezett két napos országos konferencián hangzottak el. A kötetben politikusok és történészek értékelik a földreform történelmi jelentőségét.⁶⁹ A soro-

zat következő három kötetében a magyar mezőgazdaság történetének sorsfordulóját: a szocialista termelészövetkezeti mozgalom kibontakozásának és az agrártermelés gyökeres átalakulásának folyamatát vették elemzés alá a szerzők. ⁷⁰ Az 1973. és 1977. között gyors egymásutánban megjelent kötetek tanulmányai különböző tudománysszakok, az agrárgazdaság- és a közgazdaságtan, a szociológia és az agrártörténet oldaláról közelítve bontották ki egy-egy termelészövetkezet fejlődéstörténetét.

A most említett sorozat az előállt anyagi nehézségek miatt átmenetileg szünetel ugyan, ezeknek elhárulása után azonban a múzeumban elkészülő monografikus feldolgozásokat a jövőben is e sorozatban kívánjuk majd közzé tenni. Ám az átfogóbb jellegű feldolgozások, részben a múzeum, részben a Baráti Kör által támogatott publikálásáról mégsem mondtunk le. Elsőnek azt a tanulmánykötetet kell megemlíteni, amelyik a 30 éves évfordulón, 1975-ben eredeti forrásokra támaszkodva megkísérelte kijelölni az 1945-ös földreform helyét a magyarországi agrárfejlődésben. ⁷¹ Hasonló jellegű kiadványként látott napvilágot két évvel később a múzeum Baráti Körének történeti útját feldolgozó kisebb monográfia. ⁷²

Az időközben országos hálózatú társasággá terebélyesedett Baráti Kör kezdeményezése nyomán jelent meg 1981-ben neves újságírónk, Gerencsér Miklós könyve. A szerző agrármúltunk és jelenünk egy-egy híres vagy kevésbé neves személyiségének, egy-egy intézménynek és gazdaságnak kiemelkedő teljesítményét méltatta történetileg hiteles adatokkal, szépírói eszközökkel. ⁷³ Más természetű a közelmúltban megjelent jóval vastkosabb kötet. A válogatott, 88 agrártörténeti életrajzot tartalmazó reprezentatív kötet ⁷⁴ intézményünk munkatársai olyan művet tettek le a szűkebb szakma és a tágabb szellemi közélet asztalára, ami a szó eredeti értelmében csakugyan hiánypótlónak mondható. Sajtóvisszhangja egyöntetűen kedvező, a könyv megjelentetését számottevő művelődéstörténeti eseményként méltatták. Ám ez a nagyszabású vállalkozás eredeti célját csak akkor tudja betölteni, ha sikerül a korábbi elképzeléseknek megfelelően agrármúltunk nagyjainak mintegy 500 főre menő teljes biográfiai anyagát feldolgozni és megjelentetni.

Méltatásukat és értékelésüket a különböző szakmai fórumok megjelenésük idején elvégezték már, éppen ezért itt csupán megemlíteni szeretnénk azokat az önálló agrártörténeti kiadványokat, amiket a múzeumban folyó kutatások eredményeként országos könyvkiadók tettek közzé. Első helyen a nemzetközileg elismert archeozoológus, Matolcsi János két rangos könyvét kell kiemelni. Egyik a háziállatok eredetével, másik a magyarság honfoglaláskorig terjedő állattartásával foglalkozott. Tudományos alaposság, korszerű, általa kidolgozott új mérési módszerek, tárgyilagos elemzések és megfontolt következtetések jellemzik mindkét munkáját. ⁷⁵ A korszerű magyar agrártörténetírás elismerten jeles művelője, Wellmann Imre hosszú éveken át folytatott kutatómunkájának mintegy az esszenciáját foglalta össze a magyar mezőgazdaság XVIII. századról szóló szintézisében. ⁷⁶ Technika- és termelés-, egyúttal társadalomtörténeti szempontból is tudománysszakunk jelentős nyeresége Balassa Ivánnak az a két munkája, amely az eke és szántás hazai fejlődéstörténetét, illetve a XVI. századtól fennmaradt aratószerződéseket elsőként dolgozta fel Magyarországon. ⁷⁷ Az 1945-ös demokratikus földreformról szélesan megalapozott levéltári kutatásokon nyugvó monográfiát s a termelészövetkezeti mozgalom fejlődési pályavonaláról ugyancsak önálló könyvet jelentetett meg a múzeumba telepített akadémiai státu-

szon dolgozó Donáth Ferenc.⁷⁸ A magyar mezőgazdaság két háború közti termeléséről a statisztikai adatok alapos elemzésével rajzolt átfogó képet Gunst Péter.⁷⁹ A futóhomonkon létrejött kertes tanyák történeti útját és termelési jellegzetességeit tekintette át e sorok írója az Akadémiai Kiadónál publikált tájékoztató monográfiájában.⁸⁰ Végül feltétlenül említést érdemelnek az olyan gyűjteményes kiadványok is, amelyeknek tanulmányai közül többet a múzeumban dolgozók írtak. A sorolható példák közül mindössze kettőt emelnénk ki. Az egyik a magyar mezőgazdaság 1848-tól 1948-ig terjedő száz éves történetét feldolgozó akadémiai kiadvány.⁸¹ A négy szerzős kötet tanulmányai közül három (Donáth Ferenc, Für Lajos, Gunst Péter) a múzeumban dolgozók nevéhez fűződik. Másik példaként a jellegzetes múltú Duna–Tisza közti település, Alsónémedi történelmét és néprajzát feldolgozó monográfia említhető. A kötetnek a szerkesztője (Balassa Iván) éppúgy, mint több tanulmányának a szerzője (Balassa Iván, Csoma Zsigmond, Pintér János), kutatásait a múzeum tervfeladataként végezve vett részt a fontos vállalkozásban.⁸² Nem lehet említetlenül hagyni, hogy a múzeum a tudományos kutatómunka jobb megalapozása céljából jelentős mértékű forrásfeltáró, a szakirodalom könnyebb hasznosítása érdekében pedig számottevő bibliográfiai tevékenységet végzett az utóbbi negyed század során. A forrásfeltárás középpontjába az újkori, a XVI–XVII. századtól felfektetett agrár jellegű, nagy tömegű és többnyire kiaknázatlan adatcsoportok módszeres kigyűjtése, regesztázása került. A hatalmas forrástömeg kigyűjtését részint önerőből, részint a Magyar Tudományos Akadémiával és más intézményekkel (pl. az Országos Vízügyi Hivattal) összehangoltan, a terheket közösen viselve végezteti és végzi. Így került sor az első magyarországi katonai térképfelvétel (az ún. „Josephinische Aufnahme”) leíró adatainak, majd azt követően a XIX. századi, zömében a folyószabályozási és vízrendezési munkálatok kapcsán készített térképek jellemző adatainak és anyagának felkartonozására. Hasonlóan nagyszabású forrásfeltáró vállalkozásnak kell mondanunk az ún. *Urbaria et Conscriptioes* több száz fasciculusból álló XVI–XIX. századi gazdag anyagának folyamatos kigyűjtését és a több ezret számláló regeszták múzeumi rendszerezését. Jelentős előrehaladást értünk el a harmadik nagy forráscsoport: a XVIII. századtól ránk maradt országos összeírások roppant gazdag anyagának megyéről megyére menő feltárásában. Az 1715., az 1720. és az 1828. évi összeírásokból ez ideig több mint 10 megyének az anyagát sikerült jelentős anyagi áldozatok árán kigyűjteni.

Bibliográfiai tevékenységünk egyik területéről, a retrospektív magyar mezőgazdasági szakbibliográfia megjelent nyolc kötetéről beszéltünk már. A fontosabb agrár jellegű könyveszeti adatokat 1945-ig feltáró kiadványsorozat összesen 40 ezer címtételt tartalmaz. Ám még le sem záródott ez a vállalkozás, már a 60-as évek elején döntés született egy nemzetközi agrártörténeti bibliográfia beindításáról. A *Bibliographia Historiae Rerum Rusticarum Internationalis* első kötete – a bibliográfiai csoport tevékenységének eredményeként – 1964-ben jelent meg, felölelve az 1960–61. évek nemzetközi agrártörténeti irodalmát. Az elgondolás az volt, hogy a bibliográfia következő követei ugyancsak a vonatkozó irodalom egy-két éves anyagát tartalmazzák, és hasonló időközönként jelennek meg. Abból a nem elhanyagolható megfontolásból kiindulva, hogy a bibliográfia – hangoztatta a szerkesztő, Gunst Péter – frissességét ezáltal is megőrizze.⁸³ A viszonylagosan lassúbb nyomdai átfutásból és a nemzetközi anyag egyenetlen beérkezéséből következően azon-

ban az eredeti elgondoláshoz mérten kisebb fokú időbeli elcsúszás jelentkezett. Ennek következményeként azután a legutóbbi, az 1977–1978-as évek anyagát tartalmazó 1981. évi 12. kötet ténylegesen csak 1985-ben jelenhetett meg.⁸⁴ Ám ez a tizenkét vaskos kötet a munka folyamatosságát egymagában véve is meggyőzően demonstrálja, s ezt bizonyítja az a növekvően nagy tömegű anyag is, ami az egyes kötetekben helyet kapott: amíg az első kötetben 3250, a 12-ben már 7800 címtétel található. Számos nemzetközileg elismert tudós és kutatóhely, Hollandiától a Szovjetunióig, Japántól az Egyesült Államokig működik közre az anyag összegyűjtésében. A bibliográfia szerkesztője 1964-től 1978-ig Gunst Péter, attól kezdve N. Kiss István volt. „A nemzetközi agrártörténeti bibliográfia – írta Wellmann Imre a 70-es években – az egyedüli teljességre törekvő ilyen jellegű vállalkozás az egész világon. Tudományos módszerességgel rendezett gazdag anyagáért a nemzetközi tudományos közvélemény részéről, mint nélkülözhetetlen kutatási segédeszköz, igen nagy figyelemben részesül.”⁸⁵

4. A kutatók szerepe a tudományos közéletben

A múzeumban folyó tudományos munka rangját jól mutatja az is, hogy a szakterületnek mind a hazai, mind pedig a nemzetközi tanácskozásain rendszeresen ott található munkatársaink, felszólalásaikkal és előadásaikkal egyaránt növelve a hazai és a múzeumi agrártörténeti kutatások jó hírét, megbecsülését. Munkatársaink közül az elmúlt negyed század során többen is részt vettek a külföldön és a különféle (gazdaság- és agrártörténeti, néprajzi és mértéktörténeti etc.) témakörökben rendezett konferenciákon, előadásaik szövege számos nyelven és kiadványban látott napvilágot. Még többen és még többször szerepeltek a hazai rendezvényeken. Azt is mondhatnánk, hogy az elmúlt negyed században tárgykörünkben nem volt olyan számottevő hazai rendezvény, amelyen a Mezőgazdasági Múzeum munkatársai ott ne lettek volna. Volt idő, főként 1968–1974 között és az 1980-as évektől, amikor munkatársaink közül többen a különféle tanácskozások, konferenciák kezdeményezésében és lebonyolításában mint a MAE Agrártörténeti, illetve Mezőgazdaságtörténeti Szakosztályának vezetői, vezetőségi tagjai a szokásosnál is aktívabban vállaltak részt.

A nemzetközi tanácskozások közül először a múzeum által 1964 áprilisában rendezett tudományos igényű munkaeszköztörténeti archívummal kapcsolatos konferenciát kell megemlítenünk. A tanácskozáson 12 magyar intézmény vezetőjén és neves szakemberein kívül 11 ország képviseltette magát. Az elhangzott előadások egyöntetűen állást foglaltak az egyes országokban felállítandó s a tudományos kutatások szempontjából is hasznos munkaeszköztörténeti archívum létrehozása mellett.⁸⁶ Szólni kell a vadászati múzeumok az 1971. évi budapesti Vadászati Világkiállítás keretében rendezett nemzetközi tudományos tanácskozásáról is. A Világkiállítás rendezősege, érthetően, múzeumunkat kérte fel a konferencia megrendezésére és lebonyolítására. A jól sikerült eszmecserén intézményünk munkatársai több előadást tartottak.⁸⁷

A múzeumunkat érintő tanácskozások sorából azonban a mezőgazdasági múzeumok rendszeresen sorra kerülő nemzetközi kongresszusai és konferenciái érdemelnek elsősorban

említést. Az UNESCO keretében működő Nemzetközi Múzeumi Tanács (International Council of Museums – ICOM) égisze alatt a 60-as években jött létre a Mezőgazdasági Múzeumok Nemzetközi Szervezete (AIMA). A szervezet egyik alapító tagja a Magyar Mezőgazdasági Múzeum. Hazai és nemzetközi tevékenységének elismerését mutatja, hogy ez a szervezet III. kongresszusát 1971-ben, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum fennállásának 75. évfordulóját is ünneplendő, Budapesten, múzeumunk szervezésében rendezte meg. S az sem tekinthető véletlennek, hogy 16 évvel később, 1987-ben ugyancsak Budapesten került megrendezésre a szervezet soron következő nemzetközi kongresszusa, tudományos tanácskozása.

Az előbb említett III. kongresszus 1971. április 19. és 23. között került lebonyolításra a Magyar Tudományos Akadémia központi épületének termeiben. A kongresszuson 25 országból 243 szaktudós vett részt, képviseltette magát a FAO, az UNESCO és az ICOM is. Túlzás nélkül állítható, hogy az 1971. évi budapesti kongresszus a világ agrármuzeológusainak és agrártörténészeinek mindaddig legnagyobb méretű találkozója volt. A tudományos tanácskozások hat szekcióban folytak, úgymint: I. Agrármuzeológia (szekcióvezető: Vlcskó Lajos); II. A mezőgazdasági munkaeszközök fejlődése (szekcióvezető: Balassa Iván); III. A hagyományos mezőgazdaság átalakulása (szekcióvezető: Wellmann Imre); IV. Regionális kutatások a mezőgazdasági tájegységek kialakulásáról (szekcióvezető: Für Lajos); V. Archeobotanika (szekcióvezető: Pál Istvánné); VI. Domesztikáció és háziállattörténet (szekcióvezető: Matolcsi János). A hat szekcióban összesen 153 előadás hangzott el. A szekcióülések sokoldalú tematikáját mindvégig élénk érdeklődés, az egyes előadásokat szakszerű viták kísérték.⁸⁸ A szerteágazó problematikára és az anyag terjedelmére való tekintettel döntött úgy az AIMA budapesti közgyűlése, hogy a konferencia előadásait részint a Prágában megjelenő „Acta Museorum Agriculturae” című folyóiratban (I. szekció előadásai) és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum önálló kötetként megjelenő évkönyvében (a II., III. és IV. szekció előadásai),⁸⁹ részint pedig az Akadémiai Kiadónál önálló kötetben teszik közzé (V. és VI. szekció előadásai).⁹⁰

Aligha szükséges hangoztatnunk, hogy múzeumunk vezetői, munkatársai aktív részt vállaltak a Mezőgazdasági Múzeumok Nemzetközi Szervezetének egész tevékenységében is. Ott voltak a különböző országokban rendezett konferenciákon és kongresszusokon, irányító–szervező munkájukkal, előadásaikkal, hozzászólásaikkal segítették elő, hogy a szervezet nemzetközi küldetését minél sikeresebben tudja betölteni.⁹¹ A szervezet múzeumunk vezetőit több alkalommal választotta elnökének, alelnökének, amint azt tette legutóbb is: 1981–1984 között dr. Szabó Loránd főigazgatót az alelnöki, majd 1984-től az elnöki teendők ellátására kérte fel.

Végül szólnunk kell arról is, hogy az agrártörténeti kutatások kiteljesedésével párhuzamosan nőtt az egyéni teljesítmények elismerése, munkatársainknak a tudományos közéletben való megbecsülése. Jól tükrözik ezt a tudományos fokozatok megszerzése terén elért eredmények. Miközben a kutatók munkája ilyen módon is honorálódott, ezek a fokozatok egyúttal – írja Szabó Loránd főigazgató – növelték az intézmény és az intézményben folyó agrártörténeti kutatások rangját is.⁹² Az elmúlt negyed század során több mint 10 egyetemi doktori címet szereztek agrártudományi és tudományegyetemi karokon a múzeum fiatalabb korosztályú dolgozói.

Elmélyültebb munkát igényeltek, egyúttal rangosabb megbecsülést hoztak azok a tudományos kutatások, amelyek az akadémiai fokozatok megszerzését vették célba. Az 1960-as évek elejétől múzeumunk dolgozói közül, illetve a múzeum kötelékében folytatott kutatások eredményeiből az MTA Tudományos Minősítő Bizottságához nyolcan nyújtottak be kandidátusi disszertációt. Az elfogadott disszertációkból hetet dolgozóink, illetve volt dolgozóink (Csöppös István, Für Lajos, Gunst Péter, N. Kiss István, Magyar Eszter, Selmeczi Kovács Attila, H. Veress Éva) sikeresen megvédték, a nyolcadiknál a könyörtelen halál közbeszólt (Matolcsi János). Jelenleg benyújtásra vár a TMB Szakbizottsága által témáját illetően már elfogadott (Pintér János), illetve készülöben vannak újabb kandidátusi disszertációk (Knézy Judit, Pálmány Béla, Fehér György).

Tudományos közéletünkben megkülönböztetett elismerést jelent, ha valakit az Akadémia illetékes szervei addigi tevékenysége s a benyújtott disszertáció alapján arra érdemesítnek, hogy a tudományok doktora, közkeletűen az ún. nagydoktori fokozat megszerzésére pályázhasson. Az elmúlt másfél évtized eredményei az országos múzeumok sorában is igen előnyös helyzet biztosítanak intézményünknek, hiszen munkatársai közül háromnak sikerült e rangos tudományos fokozatot megszereznie (Balassa Iván, Für Lajos, Wellmann Imre).

Aligha tűnhet szerénytelenségnek, ha összegezőképpen leszögezzük: a vizsgált negyedszázad alatt múzeumunk mind a kutatások és feldolgozások, mind a publikációk mennyisége és minősége s a tudományos közéletben betöltött szerepe folytán valóban tisztességes helyet szerzett magának a hazai agrártörténetírásban. A múzeumban folyó tervszerű kutatómunkával sikerült megközelíteni, részben teljesíteni azokat a távlati célokat és alapvető feladatokat, melyeket a hatvanas évek legelején tűzött az intézmény maga elé. A Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium égisze alatt és hathatós támogatásával folyó sokrétű kutatásai nyomán valóban egyre inkább a főhatóság eredményesen működő agrártörténeti intézete, a magyarországi agrártörténeti kutatások megbecsült otthona lett.

5. Tennivalók a kutatások terén

Ám a tisztességes múlt, az elért eredmények a jövőre nézve köteleznek is bennünket. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum mind a magyarországi múzeumok rendszerében,⁹³ mind pedig a hazai agrártörténetírásban akkor tudja fontos küldetését betölteni, ha eddigi tevékenységét folytatva céltudatosan törekszik a felvállalt kutatási témák és területek még rendszerezesebb, még átgondoltabb és még korszerűbb módszerekkel való feltárására. Ebben pedig a jövőben az eddigieknél is fokozottabban és következetesebben kell érvényesítenie néhány olyan alapvető szempontot, amiket a korszerű kutatási tennivalók velünk szemben is joggal támaszthatnak. Áttekintésünkben végül ezekről kell egészen röviden szólnunk. Nem hiányzott ugyan eddig sem, különösen nem a 60-as és a 80-as években, mégsem felesleges hangsúlyoznunk, hogy intézményünk tevékenységében tovább kell növelni a tudományos munka jelentőségét, erkölcsi és anyagi megbecsülését. A jövőben is szükséges annak erőteljes tudatosítása, hogy a közművelődési tennivalók korszerű ellátása ma már elválaszthatatlan az elmélyülten végzett kutató–feltáró és feldolgozó tevékenységtől. En-

nek szem előtt tartásával kell arra törekednünk, hogy az intézmény egészét érintő és az egyénekre szabott feladatok kijelölésében egyaránt kialakítsuk a közművelődési (gyűjtő—kiállító) és tudományos kutatómunka helyes és kívánatos arányát. El kell érünk e két fajta tevékenység egyenrangú megbecsülését és megbecsültetését.

E feladatok megoldásának kulcsszereplője, jól tudjuk, a kutatásokat végző muzeológus. Éppen ezért a káderfejlesztésnél, az utánpótlás biztosításánál fokozottabb mértékben kell tekintettel lenni a múzeum előtt álló kutatási feladatok elvégzésére. Másként fogalmazva: a káderfejlesztés egyik sarkalatos szempontja a tudományos munkára való alkalmasság mérlegelése legyen, annak figyelembe vétele, hogy a múzeumba kerülő, rendszerint fiatalabb munkatársat felkészültsége és képzettsége alkalmassá teszi-e a tudományos igényű agrártörténeti kutatásokra. Kívánatosnak látszanék olyan új munkatársak alkalmazása, akik erre való rátermettségüknek már kézzelfogható tanújelét adták (publikáltak vagy doktori fokozatot szereztek). Más összefüggésben utaltunk már arra, hogy az agrártörténetírás interdiszciplináris jellegű szaktudomány, ennél fogva annak műveléséhez a különböző képzettségű szakemberek szoros együttműködése szükséges. Ezért kell a jövőben is az utánpótlás biztosításánál a társadalomtudományi és az agrártudományi képzettségű szakemberek optimális arányának biztosítására törekedni.

Mint ismeretes, a korszerű kutatásoknak elemi követelménye a szakirodalom és a forráslehetőségek megismerése, a bennük való jártasság és készség kialakítása, fejlesztése. Társadalomtudományi képzettségű munkatársaink, érthető okokból, a történeti jellegű szakirodalomban és a forrásadottságokban előnyösebb helyzetből végezhetik kutatásaikat, mint az agrár képzettségűek. Nekik viszont az agrárszakirodalomban való magasfokú jártasság biztosít amazokkal szemben előnyöket. Éppen ezért kell a múzeumban folyó műhelymunka során és az önművelés minden más lehetőségét felhasználva arra törekedni, hogy mindkét fél hátránya minimálisra csökkenjen, megfelelő jártasságra tegyen szert mindenki ebben is, abban is. Ezzel összefüggésben kell továbbfejleszteni munkatársaink nyelvtudását, s az erre való készséget minden lehetséges módon, anyagilag és erkölcsileg egyaránt támogatni kell. Rövid időn belül el kell érni, hogy muzeológusaink legalább egy világnyelvet birtokoljanak.

A tudományos tevékenység elengedhetetlen feltétele a publikálási lehetőségek biztosítása. Ezért szükséges hangsúlyoznunk, hogy a múzeumi kiadványok (közlemények, nemzetközi bibliográfia, agrártörténeti életrajzok) publikálására a jövőben is nagy gondot kell fordítani. Biztosítani kell azok folyamatos és rendszeres megjelentetését. Az anyagi körülmények várható javulásával pedig feltétlenül újra kell indítani a 70-es évek vége felé elakadt „Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok” című sorozatot, hogy a nagyobb lélegzetű monografikus feldolgozások ezáltal megfelelő kiadási lehetőségekhez jussanak.

Magától értedődő, hogy a jövőbeni feladatok között fontos helye marad a kutatási színvonal folytonos emelésének is. A növekvő követelmények rendszerét ki kell terjeszteni a forrásfeltáró és a feldolgozó munkára egyaránt. A színvonal növelhető a már ismert forráscsoportoknak (pl. a feudális kori nagy országos összeírásoknak) az eddigiekhez mérten többretnű, kombinatív felhasználása, az összefüggések sokoldalú fölfejtése által, de növelhető a kevésbé bolygatott vagy éppenséggel feltáratlan forráscsoportoknak az agrártörténeti kutatásokba való bekapcsolása által is. Az eredeti források felhasználása nélkül ma már

aligha érhetőek el számottevő és időtálló tudományos eredmények, éppen ezért a mércét e tekintetben is egyre magasabbra kell emelni. Mint ahogy folytonosan emelni kell a feldolgozás, a történeti anyag formába öntésének szerkesztési—szerkezeti és tartalmi színvonalát egyaránt.

Feltétlenül javítani kell a kutatott tárgy- és témakörök belső és egymáshoz viszonyított arányán is. A szóban forgó negyed század kutatásainak áttekintéséből is kitűnhetett, hogy agrármúltunk tágas tereinek több olyan ágazata, számos részlete és szegmenyuma van, amelyekre sem a múzeum, sem a múzeumon kívüli kutatóhelyek nem fordítottak elegendő figyelmet, egyes területek pedig teljességgel feltáratlanok. Ezekből itt csupán néhányat szeretnénk kiemelni. Adósok vagyunk például az európai, s ennek részeként a magyarországi növénytermesztésben évszázadokon, közel másfél évezreden át meghatározó vagy éppen kizárólagos szerepet játszó gabonafélék termesztéstörténeti kutatásával és feldolgozásával. A dohány, kukorica, burgonya és az olajosnövények inkább néprajzi jellegű feldolgozásának kivételével nem kutattuk a kapás-, takarmány- és ipari növények agrártörténeti kérdéseit, részleteit illetően — kivéve a baromfit — kevéssé ismertek a magyarországi állattartás középi- és újkortörténeti problémái. Meglehetősen elhanyagoltak a termelési technika történeti fejleményei. Környezetvédelmi megfontolásokból is több energiát kellene fordítani az erdő- és fagazdaságtörténeti kutatásokra; a művelési rendszerek, a különböző „váltó”, „nyomások” és „forgó” szisztémák, a szőlő—gyümölcsön kívüli egyéb kertészeti kultúrák történeti feltárására. Végül, de nem utolsósorban több figyelmet igényelne a termeléssel összefüggő fontosabb társadalomtörténeti jelenségek behatóbb vizsgálata is. A most említett hiányok fokozatos felszámolása, az adósságok lassú törlesztése kétféle módon mehet végbe. Egyrészt úgy, hogy a múzeumi főosztályokon belül jobban kellene ösztönözni muzeológusainkat a feltáratlan területek s e területek egy-egy részletének kutatására. Másrészt a káderfejlesztést lehetne felhasználni olyan módon, hogy az új munkatársak felvételét eleve egy-egy ilyen fontos terület vagy téma kutatásához kellene kötni. Áttekintésünkben többször emlegettük szaktudományunk interdiszciplináris jellegét s utaltunk a múzeum többféle képzettségű szakemberállományára is. A helyzeti adottságokból s az ebből fakadó előnyök révén lehetne és kellene a jövőben arra törekedni, hogy a múzeum különböző felkészültségű, agrármúltunk más-más területeit vizsgáló kutatói idővel egy-egy olyan közös téma feldolgozására is vállalkozzanak, amelyben éppen az interdiszciplináris feldolgozási mód nyújthat a hagyományos megközelítési módokhoz mérten újszerű megoldásokat s hozhat minőségileg új eredményeket.

Ám az ilyen többoldalú vállalkozásnak egyetlen nagy közös cél: agrármúltunk mélyebb megismerését, tudományos feltárását, ebből eredően mai eredményeink és gondjaink jobb megértését kell szolgálnia. Minthogy pedig agrármúltunk szerves részét alkotta a magyarság évezredek történelmének, ennél fogva munkánk kisebb-nagyobb elemei azt a tágabb célt is hivatottak szolgálni, mit a történelmi közgondolkodás s ezáltal a nemzeti ön- és közérzet jobbítása és tisztítása jelenthet. Munkáját messzemenően összehangolva, egyeztetve, tevékenységében együttműködve valamennyi illetékes kutatóhellyel és szervezettel, intézményünknek és munkatársainak — akárcsak a múltban, a jövőben is — olyan kutatásokat kell végezni, olyan tanulmányokat és monográfiákat kell írni és publikálni, amelyek

végül is tartós alapokat és megbízható támpontokat nyújtanak a száz évvel ezelőtt megjelent, minden tekintetben elavult Wenzel Gusztáv-féle összefoglalást felváltani hivatott új magyar agrártörténeti szintézis elkészítéséhez.

1. A Magyar Királyi, 1912.
2. A szóban forgó kiállítási „osztály”, a többivel egyetemben, két évtizeden át, az 1930-as évek elejéig tartott nyitva. Ekkor, 1934-ben a Budapesten rendezett XVI. Nemzetközi Mezőgazdasági Kongresszusra újra átrendezték és felújították a múzeum valamennyi kiállítását. Sajnos az új kiállítási koncepció olyan mértékben az egykorú viszonyok bemutatására koncentrált, hogy egyetlen témacsoport keretében sem tartotta szükségesnek felvázolni a megtett történelmi utat.
A M. Kir. Mezőgazdasági, 1934. Vö.: *Takács Imre*, 1964. 17–19. p.
3. Például: A Magyar Királyi, 1899. Ugyanez, 1902; A Magyar Királyi, 1907. A M. Kir. Mezőgazdasági, 1934. Ezeknek nagyobb része megjelent német, francia, angol és olasz nyelven is.
4. Például: A Magyar Királyi, 1913; A M. Kir. Mezőgazdasági, 1932.
5. Közülük a legismertebb önálló kiadványként látott napvilágot. *Toborffy Géza*, 1939.
6. A magyar gazdasági irodalom első századainak könyvészete (1505–1805). Összeállította: Dóczy Jenő, Wellmann Imre, Bakáts István. Bp. 1934. I. köt.; Ugyanez (1806–1830). Összeállította: Dóczy Jenő, Bakáts István, Gerendás Ernő. Bp. 1938. II. köt.
7. *Takács Imre*, 1962. 128–134. p.
8. *Taraba Mária*, 1984–1985.
9. Aligha tekinthető véletlennek, hogy a könyvészeti munkálatokat gyakorlatban elindító főigazgató ugyanaz a Paikert Alajos volt, aki az 1890-es évek közepén, mint az OMGE és a III. Nemzetközi Gazdakongresszus titkára aktívan vett részt a Mezőgazdasági Múzeum megalapításában és megszervezésében, s aki ugyanekkor (1894-től 1899-ig) egyszersmind a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemlének, Tagányi Károly mellett, az egyik szerkesztője is volt. A múzeum főigazgatói tisztét 1923–1930 között töltötte be. Paikertnek a korai (1890-es évekbeli), az agrártörténetírás érdekében kifejtett tevékenységére nézve lásd még:
Wellmann Imre, 1962. 302. p. Fontos szerepet játszott a bibliográfiai munkálatok beindulásában a bábolnai, majd kisbéri ménésbirtokok egykori igazgatójának, Ruisz Gyulának az a gazdag agrártörténelmi könyvészeti gyűjteménye, amelyet a múzeum tőle – Paikert Alajos főigazgató kezdeményezése nyomán – a 20-as évek közepén vett át.
10. A magyar gazdasági irodalom könyvészete. II. köt. 1938. Előszó.
11. A magyar mezőgazdasági szakirodalom könyvészete (1831–1867). Szerk. S. Szabó Ferenc. Bp. 1956. 2–3. p.
12. *S. Szabó Ferenc*, 1956. 167. p.
13. A sorozat általános, szakszerű értékelésére nézve lásd:
Király István, 1964. 275–281. p.
14. A bibliográfiai csoport vezetője és az egyes kötetek szerkesztője dr. *Takács Imre*, a Közgazdasági Egyetem egykori professzora lett. Nem utolsósorban kiváló szervezőképességének, alaposágának, elmélyült és pontos munkavégzésének köszönhető, hogy a tudománytörténelmi szempontból is jelentős bibliográfia nyolcadik, utolsó kötete, amely a 45-ig terjedő időszak anyagát tartalmazza, 1968-ban megjelenhetett.
15. Irányelvek a Magyar Mezőgazdasági Múzeum fejlesztéséről. Jegyzőkönyv az 1962. június 15-én összehívott ankétról. MMM Adattára, IX. 32. 96. p.
16. *Wellmann Imre*, 1963. 215–216. p.
17. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1962. Szerk. Szabó Miklós. Bp. 1962. A kiadvány 11 tanulmányt tartalmaz, s beszámolókat közöl a múzeum tevékenységéről és a gyűjtemények anyagáról.
18. *Wellmann Imre*, 1962. 323–324. p. A kapitalizmus korára vonatkozó kutatási tennivalókról egy évvel korábban jelent meg Szabó István tanulmánya. *Szabó István*, 1961. *Gunst Péter*, 1966. 37. p. *Orosz István*, 1980. 168–169. p.
19. A folyóirat szerkesztője neves történésünk, *Kosáry Domokos* lett. A folyóiratra lásd: *Gunst Péter*, 1965–1966. 38. p.; *Für Lajos*, 1967. 246. p.

20. A Bizottság elnöke Lázár Vilmos egyetemi tanár lett. A Bizottság megalakulásáról és feladatairól lásd. *Lázár Vilmos*, 1964. Vö.: *Gunst Péter*, 1965–1966. 38–39. p.
21. *Matolcsi János*, 1962. 15. p.
22. A MMM agrártörténeti kutatómunkájának feladatterve. Jegyzőkönyv az MTA Agrártörténeti Bizottságának 1963. február 21-i üléséről. MMM Adattára. IX. 203. 1–57. p.
23. *Matolcsi János*, 1965–66. 20. p.
24. Többek között: *Wellmann Imre*, 1962. 294. p. *Für Lajos*, 1969. 6–7 p.; 1978. Legutóbb *Orosz István*, 1980. 170. p.
25. *Matolcsi János*, 1966. 21. p.
26. *Szabó Loránd*, 1983. 9. p.
27. *Vlcskó Lajos–Für Lajos–Fábián Gyula*, 1975. 19. p.
28. *Matolcsi János*, 1966. 21. p.
29. Ezekre nézve lásd kötetünkben Nováki Gyula tanulmányát.
30. *Kovács Miklós*, 1962; *Mártha Zsuzsanna*, 1962; *Kovács Miklós*, 1964; *Mártha Zsuzsanna*, 1964; *Mártha Zsuzsanna*, 1967–1968; *Matolcsi János*, 1969–1970; *Für Lajos*, 1969–1970; *Éber Ernő*, 1962; *Takács Imre*, 1962; *Valkó Arisztid*, 1964; *Takács Imre*, 1964/1; *Takács Imre*, 1964/2; *Szabó Miklós*, 1964; *Valkó Arisztid*, 1965–1966; *Takács Imre*, 1967–1968; *Takács Imre*, 1969–1970.
31. *Kovács Miklós*, 1962; *Mártha Zsuzsanna*, 1964; *Für Lajos*, 1969–1970.
32. *Barbarits Lajos*, 1964; *Balassa Iván*, 1964; *Balassa Iván*, 1967–1968; *Méri István*, 1969–1970; *Balassa Iván*, 1969–1970; *N. Kiss István*, 1969–1970.
33. *Khin Antal*, 1962; *Iványi Béla*, 1962; *Khin Antal*, 1964; *Khin Antal*, 1965–1966; *Khin Antal*, 1969–1970.
34. *Imre Gyula*, 1962; *Donáth Ferenc*, 1964; *Gunst Péter*, 1965–1966; *Donáth Ferenc*, 1965–1966; *Donáth Ferenc*, 1969–1970.
35. *Orbán László*, 1964; *N. Kiss István*, 1967–1968; *Valkó Arisztid*, 1967–1968; *Wellmann Imre*, 1965–1966; *Timár Eszter–Veress Éva*, 1969–1970; *Mártha Zsuzsanna*, 1969–1970.
36. *Patay Árpád*, 1964; *Gunst Péter*, 1964; *Für Lajos*, 1965–1966; *Selmeczi Kovács Attila*, 1967–1968; *Für Lajos*, 1967–1968; *Hoffmann Tamás*, 1969–1970; *Nováki Gyula*, 1969–1970; *N. Kiss István*, 1969–1970; *Pintér János*, 1969–1970.
37. *Balassa Iván*, 1964.
38. *Barbarits Lajos*, 1966.
39. *Wellmann Imre*, 1967.
40. *Für Lajos*, 1969.
41. *Matolcsi János*, 1971. 38–39. p.
42. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum V. ötéves terve. 1976–1980. Kézirat. 1–2. p. Múzeumi Irattár
43. Uo. 3–11. p.
44. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum mezőgazdaságtörténeti kutatásai. Jelentés a Művelődési Minisztériumnak. Kézirat. 28. p. Múzeumi Irattár.
45. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 1977., 1978. évi beszámoló jelentése. Kézirat. Adattár.
46. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Működési Szabályzata. 1981. Kézirat. Múzeumi Irattár.
47. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum tudományos és közművelődési terve a VI. ötéves terv időszakra, 1981–1985. Kézirat. Múzeumi Irattár.
48. *Szabó Loránd*, 1983. 10. p.
49. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum tudományos és közművelődési terve ... i.h.; illetve: Beszámoló jelentés a Magyar Mezőgazdasági Múzeum 1981. évi működéséről. 30–52. p; Ue. 1982. 25–45. p; Ue. 1983. 22–41. p.; Ue. 1984. 22–35.p.
50. *Horváth Lajos*, 1978–1980. 147–149. p.
51. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 1975. évi beszámoló jelentése. Kézirat. 22. p. Adattár.
52. *Szabó Loránd*, 1981–1983. 8–9. p.
53. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 1975. évi beszámoló jelentése. Kézirat. 14. p. Adattár.

54. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 1976. évi beszámoló jelentése. Kézirat. 22. p. Ue. 1977. 8. p.
55. Beszámoló jelentés a Magyar Mezőgazdasági Múzeum 1982. évi tevékenységéről. Kézirat. 29–34. p. Ue. 1984. évről. 25–29. p.
56. Ezek a megjelenés sorrendjében: *P. Erményi Magdolna, 1973–1974; Für Lajos, 1975–1977; Pintér János, 1975–1977; Csoma Zsigmond, 1975–1977; Takács Imre, 1975–1977; Csoma Zsigmond, 1978–1980; Für Lajos, 1978–1980; P. Erményi Magdolna, 1981–1983; Für Lajos, 1981–1983; Pintér János, 1981–1983; P. Erményi Magdolna, 1984–1985; Balassa Iván, 1984–1985; Pintér János, 1984–1985; Csoma, Zsigmond, 1984–1985.*
57. *Csöppüs István, 1973–1974; Mártha Zsuzsanna, 1973–1974; Takács Imre, 1973–1974; Kovács Miklós, 1975–1977; Csöppüs István, 1978–1980; Varga Júlia, 1978–1980; V. Góz Gabriella, 1981–1983; Mártha Zsuzsanna, 1984–1985; Surányi Béla, 1984–1985; V. Góz Gabriella, 1984–1985; Gecse Lászlóné, 1984–1985.*
58. *Pintér János, 1973–1974; Korek József, 1975–1977; Csiki László, 1978–1980; Szabó Lóránd, 1981–1983; Takács Imre, 1981–1983; Taraba Mária, 1981–1983; Szabó Lóránd, 1981–1983; Balassa Iván, 1981–1983; Emlékezés Matolcsi Jánosra, (Szabó Lóránd, P. Hartyányi Borbála, Bökönyi Sándor előadásai), 1984–1985; Fehér György, 1984–1985; Tóth Lajos, 1984–1985; Takács Imre, 1984–1985; Taraba Mária, 1984–1985; Szabó Lóránd, 1984–1985.*
59. *Balassa Iván, 1973–1974; Lippóczy Norbert, 1973–1974; N. Kiss István, 1973–1974; Lippóczy Norbert, 1975–1977; N. Kiss István, 1975–1977; Uő, 1978–1980; Mártha Zsuzsanna, 1978–1980; Csoma Zsigmond, 1981–1983; N. Kiss István, 1981–1983; Mártha Zsuzsanna, 1981–1983.*
60. *Balassa Iván, 1975–1977; Knézy Judit, 1981–1983; Fülöp Éva Mária, 1981–1983; Für Lajos, 1984–1985; Knézy Judit, 1984–1985; Fülöp Éva Mária, 1984–1985.*
61. *H. Timkó Ilona, 1978–1980; Vajkai Zsófia, 1978–1980; Uő, 1981–1983; Vasvári Mihály, 1981–1983; Balázs György, 1984–1985.*
62. *Barbarits Lajos, 1973–1974; Balassa Iván, 1978–1980; Balassa Iván, 1981–1983; Réz Gyula–Várhidy Imre, 1981–1983; Réz Gyula, 1984–1985.*
63. *Selmeczi Kovács Attila, 1973–1974; Uő, 1975–1977; Vajkai Zsófia, 1975–1977; Takács Imre, 1978–1980; Wohlné Nagy Ágota, 1984–1985.*
64. *Gunst Péter, 1973–1974; Pintér János, 1978–1980; Veress Éva, 1978–1980; N. Kiss István, 1984–1985; Szabó Lóránd, 1984–1985.*
65. *Vlcskó Lajos–Für Lajos–Fábián Gyula, 1973–1974; Balassa Iván, 1978–1980; P. Erményi Magdolna, 1978–1980; Vlcskó Lajos, 1978–1980.*
66. *Vlcskó Lajos, 1975–1977; Horváth Lajos, 1978–1980; Urbán László, 1978–1980.*
67. *Kotlár Károly, 1981–1983; Oroszi Sándor, 1984–1985.*
68. *Kovács Miklós, 1978–1980.*
69. A földreform történelmi jelentősége. Szerk. *Lázár Vilmos*. Bp. 1972. Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok, 5.
70. Termelőszövetkezettörténeti tanulmányok I. Bp. 1973. Szerk. *Lázár Vilmos; Ugyanez*, II. 1974. Szerk. *Donáth Ferenc; Ugyanez*, III. 1976. Szerk. *Pintér János és Takács Imre*. Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 6, 7, 8.
71. A földosztás a történelem mérlegén. Szerk. *Vlcskó Lajos*. Bp. 1975.
72. *Pintér János–Takács Imre: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Körének története, 1927–1977*. Bp. 1977.
73. *Gerencsér Miklós, 1981.*
74. Agrártörténeti életrajzok. Szerk. *Für Lajos és Pintér János*. Bp. 1985.
75. *Matolcsi János, 1972; Uő, 1981.*
76. *Wellmann Imre, 1980.*
77. *Balassa Iván, 1973; Uő, 1985.*
78. *Donáth Ferenc, 1970; Uő, 1978.*

79. *Gunst Péter*, 1970.
80. *Für Lajos*, 1983.
81. A magyar mezőgazdaság a XIX. és XX. században. Bp. 1976. Agrártörténeti tanulmányok, 6.
82. Alsónémedi története és néprajza. Szerk. *Balassa Iván*. Bp. 1980.
83. *Gunst Péter*, 1964. 273–275. p.
84. *Bibliographia Historiae Rerum Rusticarum Internationalis 1977–1978*. Red. *István N. Kiss*. Bp. 1981.
85. Beszámoló jelentés a Magyar Mezőgazdasági Múzeum 1975. évi működéséről. Kézirat. Adattár. 22. p.
86. *Balassa Iván*, 1964. 267–271. p.
87. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum 1971. évi beszámoló jelentése. Kézirat. Adattár.
88. *Vicskó Lajos*, (Előszó) MMMK 1971–72. 5–6. p.
89. MMMK, 1971–1972. Szerk. *Wellmann Imre*.
90. *Domestikationsforschung und Geschichte der Haustiere*. Internationales Symposium in Budapest 1971. Hrsg. von *J. Matolcsi*. Bp. 1973.
91. Az 1976. évi angliai Reading-i tanácskozásra pl. nyolc munkatársunk készített előadást, s a konferencián hárman képviselték a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot. (Balassa Iván, Wellmann Imre, Gunst Péter.) Az MMM 1976. évi beszámoló jelentése. Kézirat. 26. p. Az NDK-beli Neubrandenburgban rendezett következő tanácskozáson (1978.) öt előadás képviselte múzeumunkat, magán a tanácskozáson ketten vettek részt (Balassa Iván, P. Erményi Magdolna). Az MMM 1978. évi beszámoló jelentése. Kézirat. 6. p.
92. *Szabó Lóránd*, 1981–1983. 12. p.
93. Múzeumunknak az országos múzeumhálózatban betöltött helyére és szerepére nézve lásd: *Balassa Iván–Szabó Lóránd*, 1984. 16–19. p.

Dr. Balassa Iván:
AZ AGRÁRMUZEOLÓGIÁRÓL

A muzeológia a muzeális tárgyak gyűjtésével, nyilvántartásával, állaguk megőrzésével, tudományos feldolgozásukkal és az így nyert eredményeknek írásban és kiállítás segítségével közkinccsá tételével foglalkozó tudomány és gyakorlat. Ha mindezt végiggondoljuk, akkor azonnal előttünk áll, hogy milyen rendkívül bonyolult kérdésről van szó és milyen sokoldalú ismeretekkel kell rendelkezni annak, aki ezt mind meg akarja valósítani. A munka jobb végzése érdekében különösen az utóbbi évtizedekben bizonyos szakosodás figyelhető meg és a gyűjtést, tudományos feldolgozást végző muzeológusok (tudományos munkatársak) mellett egyre nagyobb szerepet játszanak a restaurátorok, a nyilvántartók, a közművelődési szakemberek, a kiállítások művészeti és technikai kivitelezői, hogy csak néhányat említsék a múzeumok különböző feladatot ellátó szakemberei közül. Bele kell nyugodnunk abba, hogy a minden területen megnyilvánuló szakosodás a múzeumokat is elérte, mert e fejlődési folyamatnak az előnyei nagyobbak, mint a hátrányai. Ez utóbbiakat jelentősen csökkenteni lehet azzal, ha a muzeológusok valamennyi területen otthonosan mozognak és képesek a feladatok kijelölésére.

A múzeumok létrejöttében két alaptípus különböztethető meg. Az egyik, amikor emberek egy-egy terület tárgyait több-kevesebb rendszerességgel elkezdik gyűjteni. Majd, amikor már elegendő áll ezekből rendelkezésükre, akkor a nagyközönség elé tárják. Ez esetben egyre jobban érvényesülnek a szakmai szempontok, mert a gyűjtésre hosszabb idő áll rendelkezésre. A másik forma az, amikor egy nagy nemzeti vagy világkiállítás anyagát annak bezárása után nem szórják szét, hanem azt egy, néha több múzeum kialakítására használják fel. Ezt 1851-től, a Londoni Világkiállítástól kezdve Európában számos esetben meg lehet figyelni és a magyar Ezredéves Kiállítás is több múzeum megerősödését, sőt keletkezését jelentette. Ezek közül első helyen kell említenünk a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot 1896-ból. Ez a második keletkezési forma, éppen mert egyszeri kiállítás anyagából tevődött össze, korántsem olyan átgondolt és szakszerű, mint az előbbi, de ezt az indulási hátrányt előbb vagy utóbb csökkenteni lehet. Ám ez hosszú évtizedeket vesz igénybe, mert sokszor még később is a kiállítás szabja meg egyedül vagy legalábbis jórészt a tárgyak gyűjtését. A két indulási forma között számos átmenet lehetséges, így például a Néprajzi Múzeum Budapesten a gyűjtéssel indult el, de igazában akkor vált Európa-rangú intézménnyé, amikor az Ezredéves Kiállításra összegyűjtött anyagot, főleg az ún. „Néprajzi Falu” tárgyait is magába foglalta.

Az agrármuzeológiának ugyanazokat a feladatokat kell ellátni, mint akármilyen más muzeológiának és ugyancsak a muzeális tárgy áll munkásságának középpontjában. Feladatát azonban megnehezíti, hogy egyszerre kell természettudományi, műszaki, társadalomtudományi kutatásokat végeznie és ilyen munkatársakkal rendelkeznie, ha feladatát jól akarja ellátni. A számos tudomány ismeretének elengedhetetlen szüksége még jobban kiviláglik, ha a múzeum legfontosabb funkcióit figyelembe vesszük.

Ezek közül első helyen kell említenem a *gyűjtést*, hiszen minden további múzeumi munkának ez az alapja. Ez egyben az agrármuzeológia eddig leggyengébb pontja és csak az

utóbbi időben kezdenek a feladatok pontosabban körvonalazódni. Először is ma már világosan látjuk, hogy a gyűjtés munkáját a legrégebb korszakoknál kell kezdeni. Ezért fel kell tárnunk azokat a legrégebb településeket, melyek a történelem előtti vagy a történelmi időkből származnak. Igénybe kell venni a régészet eszközeit a különböző magvak, illetve állatcsontok megismerésében. Ez azonban nem jelenti azt, hogy elhanyagolnánk a legújabb kor mezőgazdaságát, mert a közelmúlt és a jelen gépeit egyaránt be kell vonni a gyűjtés körébe. Bizony sokszor az a helyzet, hogy könnyebb leírni a 18. század földművelését, mint azt, ami az 1950-es években általánosan jellemezte hazánkat. Röviden: a régészeti koroktól napjainkig mindent kell gyűjteni, ami a mezőgazdasággal kapcsolatban áll.

Itt azonban a gyűjtés határait horizontálisan is meg kell vonni. A mezőgazdaság fogalmán a különböző korszakokban mást és mást értenek. Kétségtelen, hogy az állattartás mellett a földművelés az, ami középpontban áll, de nem hanyagolható el a halászat, vadászat sem, éppen úgy, mint az erdőgazdaság. A mezőgazdasági muzeológiának azonban foglalkoznia kell a megtermelt javak felhasználásával is. Nemcsak a régen iparrá fejlődött malomra gondolok, hanem mindarra, amit többé-kevésbé háziiparként űztek: konzerválás, szárítás, főzés, sütés stb. Sőt figyelemmel kell kísérni az étellemezési kultúrát is, ha teljes áttekintést kívánunk kapni.

Itt azonban egy újabb kérdés merül fel, amit az agrármuzeológia következetesen a mai napig sem oldott meg. 1945 előtt ugyanis a mezőgazdasági múzeumi kiállítások elsősorban a nagybirtokkal foglalkoztak, mondván azt, hogy a paraszti eszközkészlet gyűjtése, kutatása inkább a néprajz feladata. Ez a munkamegosztás azonban egyáltalában nem szerencsés, mert így mind a két muzeológiai ág csak a fél oldalt képes bemutatni. Való igaz az, hogy a középkorban, sőt a legtöbb esetben a 18. századig a jobbágy és a földesúri földek megművelése között technikában és módszerben alig mutatkozott különbség, de ez időtől kezdve egyre mélyülő szakadék választotta el a nagy- és kisbirtokot. Az is megeshetett a 19. század második felében, hogy a földesúr birtokán már nagy teljesítményű gőzeke szántott, míg egy pár száz méterrel odébb a paraszt faekével karcolta a földet vagy legfeljebb félvas ekével próbálta azt termékenyebbé tenni. Ha teljes és igaz képet akarunk adni a magyar mezőgazdaságról, akkor minden birtoktípus eszközanyagát gyűjtenünk kell.

A mezőgazdasághoz tartozó tárgyak gyűjtésében a legfontosabbak a munkaeszközök, mert Marx szavaival élve azok alkotják a termelés csontrendszerét. Egy korszak mezőgazdasági munkaeszköz készletéből rekonstruálni lehet a termelés színvonalát, eredményességét. Ezért határozta el a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, hogy nemcsak a saját, hanem a magyar múzeumokban található minden mezőgazdasági munkaeszközt a régészeti koroktól napjainkig felmér és fényképes nyilvántartási lapokon feldolgoz. Így jött létre a *Mezőgazdasági Munkaeszköztörténeti Archívum* 1961-ben, mely már jelentősen túlhaladta a százezer kartont és megfelelően szakozva áll a kutatók rendelkezésére. Segítségével már néhány jelentős munkaeszköz, termelési ág feldolgozása készült el (pl. az eke), sőt már gyűjteményes kötet is napvilágot látott, Müller Róbert alapvető munkája, mely nyugtázza a Munkaeszköztörténeti Archívum és munkatársai nyújtotta segítséget.

A Munkaeszköztörténeti Archívum adatai alkalmasak arra, hogy egy-egy mezőgazdasági munkaeszköz történeti fejlődését és a termelésre gyakorolt hatását figyelemmel kísérjük.

Nagy jelentősége, hogy a magyar múzeumok mezőgazdasági vonatkozású anyagát segítségével egy helyen át tudjuk tekinteni. Ez annál is inkább fontos, mert ezt más országos múzeum nem vagy csak kis részben tudta saját gyűjtőterületén elérni. Ez azonban a gyűjtésnek és áttekintésnek csak egyik módja. Feltétlenül szükség lenne arra is, hogy a gyűjtést birtokkategóriánként is megindítsuk. Ma ez már csak rekonstrukciós módszerrel lehetséges. A kutatásnak meg kellene állapítani, hogy egy-egy birtok milyen felszereléssel rendelkezett. Ezekre bizonyos kiadványok állnak rendelkezésre, a hagyatéki és más leltárakban erre vonatkozóan találunk adatokat. A kikérdezés módszerét is lehet alkalmazni 50–60 évre visszamenően. Ha megtörtént egy-egy birtokkategória munkaeszköz készletének rekonstrukciója, akkor ennek alapján meg lehet kísérelni a munkaeszközök összegyűjtését. Ilyen jellegű kutatásokat és tárggyűjtést a Néprajzi Múzeum munkatársai (Fél Edit, Hofer Tamás) végeztek Átányban (Heves m.) 1952-től, melynek eredményeit több könyvben dolgozták fel. Ilyen gyűjtéssel több kutató is kísérletezett, így Nagy Gyula Orosházán. Az agrármuzeológia területén azonban az ilyen formájú gyűjtésre még nem került sor.

A munkaeszközök nem egyedül állnak, hanem az esetek többségében csoportokat képeznek egy munkakör, feladat elvégzésére. Az ekéhez hozzátartozik a talyiga, az ekelő, az ösztöke, régebben a kalapács, de lényegében mindazok az eszközök, melyek a föld vetésre való előkészítésére szolgálnak (borona, henger stb.). Mindebből következik, hogy a gyűjtésnek eszközegegyütteseket kell megszereznie, mert csak így kapunk igaz képet egy-egy műveletről az adott korban és a vizsgált birtokkategória esetében. Tehát például egy faluban meg kell tudnunk, hogy egy adott időben a szegény-, közép-, gazdagparaszatok, a közép- és nagybirtokok milyen eszközcsoportokat használtak a szántáshoz és általában a föld megmunkálásához. Ezek a különbségek rendkívül nagy fontosságúak nemcsak a tudományos feldolgozásban, hanem a kiállítások megrendezésében is. Ilyen irányba a jövőben az agrármuzeológia még sok feladatot oldhat meg.

A legjobban és legnagyobb körültekintéssel gyűjtött tárgyi anyag sem oldja meg a kérdéseket önmagában, hanem már a gyűjtés során megfelelő kiegészítő anyagot is kell szereznie. Ezek sorában legfontosabb a fénykép, film, mely a szerszámokat lehetőleg működés közben mutatja be, a rajzok pedig a szerkezeti tulajdonságokat emelik ki. Ehhez még rögzítenünk kell a kezelők elbeszélését is, mert olyan kérdésekre hívhatják fel a figyelmet, melyre a feldolgozáskor, kiállításkor nagy szükségünk lehet. Mindezt a anyagot a múzeumok adattárai őrzik, melyek kialakulása Magyarországon az 1930-as években kezdődött meg. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattárának megszervezésére csak az 1960-as évek első felében került sor, de a viszonylag rövid idő alatt is jelentős mennyiségű anyagot halmozott fel. Ezek közül nyomatókkal kell megemlíteni azokat, melyek közvetlenül a tárgyakra vonatkoznak. Megfelelő utalórendszerrel szükséges gondoskodni arról, hogy a tárgy kartonja pontos utalást tartalmazzon ezekre, mert e nélkül felhasználásuk csaknem lehetetlen. A múzeum adattára ezen túl is rendkívül sokféle anyagot tartalmaz (pl. árjegyzékek, hagyatékok, mezőgazdaságunk nagyjainak archívuma, az urbáriumok másolatai és regestái, visszaemlékezések, naplók stb.), melyek a tárgyi anyaggal csak lazább kapcsolatban állnak, de ezekre mind a feldolgozáskor, mind a kiállítások rendezésekor nagy szükségünk lehet. A gépekkel kapcsolatban nagyon lényeges a rájuk vonatkozó rajzok, fényké-

pek, munkakönyvek összegyűjtése. Így többek között a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár terveinek, rajzainak megszerzése lehetővé tette az itt készült gép megismerését még akkor is, ha azokból kevés példány került is be múzeumi gyűjteménybe.

A múzeumok általában eredeti tárgyakat gyűjtenek másolatokra, illetve modellekre (kismásokra) nem szívesen szorulnak. Ez a kérdés bizonyos mértékben másképpen jelentkezik az agrármuzeológia területén. Ugyanis a mi esetünkben a gépek olyan nagy méretűek – gondoljunk csak egy gőzekére, kombájnra stb. –, hogy azokat nem, vagy csak ritka esetben lehet egy-egy kiállításba, különösen zárt terembe, beállítani. A háromdimenziós bemutatás azonban nagyon fontos, sőt elengedhetetlen, ezért 1:10 vagy 1:5 léptékű modellhez kell folyamodnunk, melyen minden részlet jól tanulmányozható. Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek a modellek csak olyan kisegítő, magyarázó elemek egy-egy kiállításon, mint a rajzok vagy fényképek.

Az összegyűjtött tárgyak emberi, társadalmi oldalát is mindig gondosan fel kell tárnunk. Hány ember szükséges pl. egy négyfogatú eke kiszolgálásához, hány ember őriz meg bizonyos nagyságú nyájat, hányan dolgoztak egy cséplőgépnél. Ez csak a kérdés egyik oldala, de azt is mindig fel kell tárnunk, hogy a munkát végzők milyen réteghez tartoztak, maguknak vagy másnak dolgoztak-e, milyen különleges munkát végeztek stb. Kétségtelen, hogy az agrármuzeológia már eddig is végzett ilyen feltárásokat – többek között az arató munkásokkal kapcsolatban – de ezen a téren elsősorban a gyűjtés során még sok a teendő, mert a tárgyak, tárgycsoportok társadalmi hátterét csak így lehet megérteni és a kiállításokban is ábrázolni.

A múzeumba bekerülő tárgyakkal kapcsolatban már a gyűjtés, vásárlás során mindazokat az adatokat rögzíteni kell, melyek majd a leltárkönyvbe kerülnek. Ezt a célt szolgálja a Mezőgazdasági Múzeumban rendszeresített előnyomott, és a tárgyra köthető cédula, melyet a helyszínen a kitöltés után a tárgyra lehet erősíteni. Ez az eljárás nagyon jól bevált, mert később a *nyilvántartás* munkáját nagyon megkönnyíti.

A muzeológiai irodalomban sokan vitatták, hogy a *konzerválást* és a *restaurálást* mikor kell elvégezni. Ma már általános az a felfogás, hogy a leltári szám a helyreállítás után kerüljön a tárgyra, mert így a leltári szám elvesztését el lehet kerülni. A mezőgazdasági múzeumokban a konzerváló és restauráló munka rendkívül sokféle és ez is összetettebb, mint más múzeumok esetében. Hiszen fém, fa, bőr mellett gondoskodni kell a régészeti és jelenkori növényi magvak, csontok jó karban történő megtartásáról, de textil, kerámia és más anyag is akad helyenként. Ma, amikor a restaurátorok meglehetősen szakosodtak, akkor ez a sokféleség komoly feladatot jelent. Ha ehhez még a gépeket, motorokat is hozzávesszük, amihez külön gépész szakértelemnek kell a konzerválással, restaurálással párosulnia, akkor előttünk áll, hogy az állagmegóvás milyen különösen nehéz munka ezen a területen. Sajnos még megközelítőleg sincs elég szakember e sokoldalú munka elvégzésére és ilyen képzés pillanatnyilag egyes területeken nem is folyik.

A restaurálással kapcsolatban számos különleges kérdés éppen az agrármuzeológiában jelentkezik. Ezek közül érdemes a tárgyak kiegészítését megemlíteni. Egy ekét csak úgy egészíthetünk ki, hogy az azonnal meglátszódjék, mert különben ha ezt el akarjuk rejteni, akkor hamisítást követünk el. Más azonban a helyzet a már gyári, sorozatban készített gépek esetében. Így például rendelkezésünkre áll két egyforma típusú FORDSON traktor, de

mindegyik hiányos. Vajon, ha a kettőben minden alkatrész megtalálható, lehet-e azokból egy teljes és működőképes példányt készíteni? Szerintem lehet! Ez a megállapítás a muzeológia és a restaurálás alapelveivel ellentétes, de akik azt megállapították, nem gondoltak, és nem gondolhattak a sorozatban gyártott mezőgazdasági vagy más gépekre. Az egyes alkatrészeket ugyanis sorozatban, hajszálpontosan azonos méretben és azonos módon gyártják. Így semmiféle hamisítást nem követünk el, ha azokból egyet vagy többet kicserélünk. A muzeológiai elvek érvényesítése azonban megkívánja, hogy a tárgy, ez esetben gép, leírókartonjára a megjegyzés rovatba rávezessük, hogy melyek azok a részek, melyek kicserélésre kerültek egy másik gépből, esetleg újonnan készítették el azokat.

A tárgyak nyilvántartását központi rendelkezés szabályozza, melyek az agrár múzeumokban is érvényesülnek. Ez mind ez ideig nem történt meg elég következetesen és ennek korigálása nagy ütemben éppen most folyik. Ezt a munkát az is megnehezíti, hogy többféle leltározási módot kell egy múzeumon belül az anyag sokrétősége miatt követni. Más leltározási szabályzat érvényes ugyanis a természettudományi, ismét más a régészeti vagy a történeti–néprajzi munkaeszközöket magukba foglaló gyűjteményekben. Ezek egységes leltározása nem lehetséges, hanem minden egyes gyűjteménynél az arra érvényes szabályok szerint kell eljárni.

Mindazoknál a gyűjteményeknél, melyek között valami egységesítés lehetséges, azt mindenképpen meg kell próbálni. Gondolok itt arra a nagyon jó kezdeményezésre, mely a muzeális tárgyi anyagot, a Mezőgazdasági Munkaeszköztörténeti Archivum, az Adattár és esetleg a könyvtár gyűjteményét azonos módszer szerint kívánja áttekinteni és csoportokba besorolni. Így ugyanazt az utaló számot kapja a *borona* a múzeum saját gyűjteménytárában, mint a Munkaeszköztörténeti Archivumban és az Adattár fényképgyűjteményében, esetleg kéziratárában és a megfelelő utalást a könyvtár tizedes rendszerű besorolásán túl is meg lehetne találni. Ez azt jelenti, hogy a kutató egyetlen utaló számot ismerve, a kutatott tárgyra vonatkozó minden adatot meg tud találni a múzeumban. Ennek a részletes és tovább fejleszthető beosztása már elkészült és ha ezt sikerül részleteiben is megvalósítani, akkor olyan kutatási bázis jön létre, amilyen egyetlen magyar, de külföldi múzeumban sem található meg. Ezzel a kísérlettel nemcsak az agrármuzeológia, de általában a muzeológia nagymértékben gyarapodni fog.

Ezzel el is érkeztünk az agrármuzeológia egyik legfontosabb feladatához: a *tudományos feldolgozáshoz*. Általános muzeológiai szabálynak lehet tekinteni, hogy a muzeológus elsősorban a saját gyűjteményanyagát, illetve azt a kört dolgozza fel, mely ehhez szorosan kapcsolódik. Ez természetesen érvényes az agrármuzeológiára is.

Minden nagyobb múzeumnak lennie kell olyan kiadványának, melyben munkatársai kutatásainak eredményét közre lehet adni. Ezeknek bemutatásával kiadványunk egy másik tanulmánya foglalkozik.

A kiállításokhoz kiadott vezetők, ismertetőik, más múzeumokéhoz viszonyítva külső megjelenésükben visszafogottabbak. Most, amikor az új kiállítások sorra megnyílnak, minden bizonnyal azokhoz a környezethez és bemutatókhoz méltó „kiállításvezetők” is készülnek. Ez annál is inkább valószínű, mert például a filmek vetítésében a Mezőgazdasági Múzeum úttörő szerepet játszott és játszik manapság is.

Az agrármuzeológiai munka végső célja és csúcspontja az állandó kiállítás, hiszen a gyűjtéstől kezdve a tudományos feldolgozáson át közvetve vagy közvetlenül minden munka ezt szolgálja. Ez az, amit a széles közönség megismerhet, ez ami ismereteket terjeszthet érdeklődőknek és szakembereknek egyaránt. A Mezőgazdasági Múzeum egy-egy állandó kiállítását évek során több mint egymillió ember tekinti meg és ha ezek csak egy keveset is magukkal visznek az itt megismerhetőkből, akkor felmérhető az a hatás, amit gyakorolni képesek.

A múzeum már korábban kidolgozta az állandó kiállítások elkészítésének menetrendjét. Foglalkozott a tématerv és forgatókönyv megírásának tartalmi és formai kérdéseivel, a műszaki és művészi tervekkel és a megvalósítás módjaival. Vannak azonban olyan elvi kérdések, melyek kidolgozása még nem teljesen történt meg. Ilyen többek között: kinek készül a kiállítás? Egyetlen múzeum sincs olyan helyzetben, hogy állandó kiállításait csak egyetlen réteg számára állítsa fel. Így van ez a mi esetünkben is. Éppen ezért szükséges, hogy a tanulók, az általános műveltséggel rendelkező látogatók, sőt a szakemberek számára is legyen mondanivalója. Az előbbieket számára általános áttekintést kell szolgáltatnia, míg a szakembereknek a legtöbb esetben a múlt bemutatásával mondhat valami újat.

Különösen fontos a tanulók ismeretének a bővítése, hiszen korszakunkban a magyar mezőgazdaságról a hírközlő szervek révén sokat hallhatnak, de bizony azt nem mindig értik meg. Az állandó kiállításoknak ezt a megértést is elő kell segíteni, különösképpen a fővárosban, mert az itt élő és tanuló gyerekeknek a mezőgazdaság kérdéseinek megismerésére alig van lehetőségük. A kiállításokhoz kapcsolódó filmvetítések, előadások, tárlatvezetések még csak szélesíthetik a megértést, éppen úgy, mint bizonyos szakköri foglalkozások. Ezt szolgálják a múzeum által meghirdetett pályázatok, melyek részben helyszíni gyűjtésre, feldolgozásra készítetik a fiatalokat, részben olyan rajzok, festmények, szobrok alkotására, melyek a régi és a mai mezőgazdaság egyes jeleneit tükrözik. Ez múzeumunk számára is hasznos, hiszen ezzel nemcsak a jövő múzeumlátogatóit neveljük, hanem a tanulók egy része így kap kedvet arra, hogy esetleg maga is a magyar mezőgazdaság dolgozója legyen, illetve felnőve a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Körének tagjaként, közvetlenül is elősegítse annak munkáját.

Az agrármuzeológia, más muzeológiai ágaknál később kezdett kialakulni, sokkal nehezebben szakadt el szülőanyjától, a mezőgazdasági kiállítástól. Az 1950-es évek kísérletei után formálódásának folyamata az 1960-as évek elején indult meg. Negyedszázados fejlődése azonban korántsem volt egyenletes. Nehézségeket okozott az is, hogy múzeumunkban a muzeológiai alapképzettséggel nagyon kevesen rendelkeztek, de nem is rendelkezhetek. Az egyetemen bizonyos fokú muzeológus képzés csak a régészet, néprajz és a művészet-történet területén alakult ki, melyhez későbbiekben történészek egy része is csatlakozott. A természettudományok területén azonban éppen úgy nem található, mint az agráregyetemen. Ennek következtében a Mezőgazdasági Múzeumban alkalmazott egyetemi végzettségű fiatalok döntő többsége semmiféle muzeológiai ismerettel nem rendelkezik. Ez indította a múzeum vezetőségét arra, hogy az 1980-as évek elején belső és külső előadók-kal, meghatározott tématervvel muzeológiai, elsősorban agrármuzeológiai előadásorozatot indítson. Az előadások átdolgozott, illetve megírt szövege meg is jelent a Mezőgazdasági Múzeum által kiadott *Agrármuzeológiai Füzetekben*, melynek eddig három száma

látott napvilágot. A cél az, hogy felhasználva az itt megjelent tanulmányokat, egybeolvasztva a kialakult gyakorlattal egy agrármuzeológiai kézikönyvet hozzunk létre, mely nemcsak az ilyen irányú munka egységesítését teszi lehetővé, hanem pótolja azt, hogy a muzeológus utánpótlásunk ilyen ismeretek nélkül kezdi meg működését a múzeumban. Az agrármuzeológia kialakulása és kialakítása tehát megindult, az elért eredményekről, célkitűzésekről részleteiben a további tanulmányok számolnak be.

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK A MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUMBAN

A Mezőgazdasági Múzeumban az intenzív régészeti kutatás alig negyedszázada kezdődött el. Hogy a múzeum 90 évéhez képest ilyen későn került erre sor, az ennek az intézménynek a sajátos helyzetére vezethető vissza. A régészetet a múzeum első évtizedeiben, szerény mértékben, elsősorban az archeobotanika képviselte. A növénytermesztési kiállítás egyik tárlójában Deininger Imre régészeti maggyűjteményét láthatták a látogatók, amelyek az Aggteleki barlangból, a lengyeli (Tolna m.), a tószegi (Szolnok m.) és a szádelő-völgyi (Torna m.) őskori telepről származnak. E kis gyűjtemény tárlójának első említését 1913-ból ismerjük,¹ de mivel a millenniumi kiállítás rendezői között Deininger neve is szerepel, biztosra vehetjük, hogy már akkor is láthatta a nagyközönség. Deininger magyaróvári akadémiai, majd keszthelyi gazdasági iskolai tanár, illetve igazgató korában, 1877–1891 között határozta meg ezeket az ásatásokból származó leleteket. Gyűjteménye letétként szerepelt a kiállításban, majd a múzeum 1918-ban megvásárolta.² 1903-ban a berlini Deutsche Orient Gesellschaft 4000 éves egyiptomi sírkamrából származó gabonamaradványokat küldött a budapesti Kertészeti Tanintézetnek, akik ennek egy részét átadták a Mezőgazdasági Múzeumnak.³

Egyéb régészeti leletekről csak egy esetben értesülünk a kezdeti évekből. 1902-ben a Tarcalon működő vincellériskola igazgatója jelentette a Földművelésügyi Minisztériumnak, hogy a tarcali állami amerikai szőlőtelep és más tarcali és tokaji szőlők földmunkálatai közben régiségek („őskori halászó és házi eszközök, urna stb.”) kerültek elő. A miniszter felhívására a leleteket, összesen 123 darabot, lista kíséretében elküldték a Mezőgazdasági Múzeumnak.⁴

A múzeum a két világháború közötti időben is a millenniumkor kitérő úton haladt, vagyis a mezőgazdaság legújabb állapotát mutatta be. Az 1934. évi budapesti XVI. Nemzetközi Mezőgazdasági Kongresszus adta az alkalmat arra, hogy teljesen átrendezzék a kiállításokat. Az 1933. évi múzeumvezetői kiadvány még kiemeli a Deininger-féle régészeti maggyűjtemény jelentőségét,⁵ de az 1934. évi átrendezés után már nem említik. A „gazdaságtörténet” kiszorult a kiállításokból, az archeobotanikai anyag is a raktárba került. A II. világháború után S. Szabó Ferenc főigazgatósága alatt lényeges változás következett be a múzeum életében. S. Szabó az agrártörténeti kutatások céljai között említi a termesztett növények és a tenyésztett állatok eredetének és hazai meghonosodásának a kutatását is,⁶ és ezzel a rövidesen meginduló régészeti munka irányát is kijelölte. Az 1950–51-ben, majd a következő években készült kiállítások (vad- és erdőgazdálkodás, halászat, állattenyésztés) már az egyes témák történeti fejlődésével kezdődtek és ezen belül a Deininger-anyag egy része, néhány régészeti tárgy, illetve állatcsontlelet is szerepelt. Ez azóta is követendő út maradt a múzeum számára.

1957-ben került a múzeum élére Matolcsi János, aki nagy lendületet adott a múzeumban az agrártörténeti, és ezen belül a régészeti kutatásoknak is.

Az agrártörténeti kutatás alapjainak lerakása az agrártörténeti bibliográfián túl az ország gyűjteményeiben található mezőgazdasági jellegű tárgyak számbavételével folytatódott.

Több európai ország példájára, Balassa Iván kezdeményezésére és szervezésében 1962-ben kezd meg munkáját a múzeum Mezőgazdasági Munkaeszköztörténeti Archívuma, amely az ide vonatkozó régészeti tárgyakra is nagy súlyt fektet. 1963-ban a Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti Bizottsága, immár régészeket is bevonva, megtárgyalta a múzeum tudományos tervét, és az Archívumnak a régészethez fűződő kapcsolatát erősítette meg.⁷

Az Archívum azóta is változatlan ütemben gyűjti az ország múzeumaiban, gyűjteményeiben található mezőgazdasági munkaeszközök adatait, és a több mint 100 000 karton és fénykép jelentős hányadát a régészeti tárgyak képezik.

Időközben két régész lépett a múzeum kötelékébe, Kralovánszky Alán, aki 1962–1964 között, és Pető Mária, aki 1964–1969 között dolgozott e területen, 1965-től pedig szerző látja el a múzeum régészeti feladatait. A múzeum régészeti munkája nemcsak az Archívum feladatainak ellátására szorítkozik. Az 1960-as évek elejétől a Mezőgazdasági Múzeumban jelentős régészeti kutatások indultak. Ezeket három csoportba lehet osztani. Az első kettő a múzeum sajátos feladataiból következik, éspedig az archaeozoológia és az archeobotanika. A harmadik csoportba az egyéb, szerteágazó régészeti témákat sorolhatjuk. Mindhármat külön-külön kell tárgyalnunk.

Archaeozoológia

Az archaeozoológia a régészeti ásatások során felszínre kerülő állatcsontokat vizsgálja, fajok szerint meghatározza és kiértékeli. A tudományoknak ez az ága több mint száz éves, de Magyarországon, a kevés előzménytől eltekintve, csak az 1950-es évektől bontakozik ki erőteljesen, bár művelőinek száma ma is rendkívül kevés.

A Mezőgazdasági Múzeumból az archaeozoológiának mintegy előfutárjaként kell említeni Hankó Bélát. Egész életében zoológiával, a modern állattenyésztés kérdéseivel foglalkozott, de emellett a háziállattörténet első rendszeres művelője is volt. Valamennyi háziállat történetével foglalkozott, elsősorban a zoológia szemszögéből, de nagy mértékben nyúlt írásos dokumentumokhoz is. A csontokon kraniológiai vizsgálatokat végzett, régészeti leletekkel is dolgozott. Idős korában, 1954–1957 között a Mezőgazdasági Múzeum kötelékébe lépett, amikor fő feladatként három háziállat-történeti munkát alkotot, mintegy összegezéséként korábbi ez irányú munkáinak.⁸ Korának régészeti irodalmát is bőven felhasználta, de a vizsgálati anyag az ő idejében kevésnek bizonyult és több megállapítása fellett eljárt az idő. Példamutató azonban, ahogyan a zoológiát és a gazdaságtörténetet összekapcsolta és ahogyan igyekezett átmenteni az utókor számára a ma még fellelhető ősi állatfajokat.⁹

A klasszikus értelemben vett archaeozoológia művelése a Mezőgazdasági Múzeumban Matolcsi János nevéhez fűződik. Már főigazgató korában (1957–1969) belemélyedt ebbe a tudományágba, majd 1969-től életét teljesen az archaeozoológiának szentelte.

Munkáját ezen a téren 1961-ben kezdte meg. Az egyes állatfajok fejlődésének teljes áttekintésére törekedett, ezért a régészeti leleteken kívül a ma élő állatokkal is foglalkozott. Vizsgálataival az ember tenyésztői tevékenységének kibontakozását, formaalakító szere-

pét, az egyes fajok háziállattá válásának folyamatát követte nyomon. Bekapcsolódott a régészeti ásatásoknál előkerült állatcsontok feldolgozásába, a leleteket nagyrészt az ásató régészektől, a recens csontanyagot pedig elsősorban a budapesti vágóhídról gyűjtötte be a Mezőgazdasági Múzeumba. Utóbbi helyen 186 különböző fajtájú szarvasmarha-egyed csontméreteit sikerült felmérnie és ennek segítségével megrajzolta a szarvasmarha testnagyságának a domesztikáció hatására végbement változásait hazánk területén, az őskortól a középkorig.

Új vizsgálati módszereket is bevezetett, többek között röntgenfelvételekkel is dolgozott. Több mint 30 régészeti lelőhely anyagát dolgozta fel Magyarországon és tette közzé, elsősorban a népvándorlás korból és a középkorból. Néhány kiemelkedő eredmény: a podóliai, illetőleg a magyar szürke szarvasmarha tartásának kimutatása a VIII–IX. századból a Kazár Birodalom területéről, hazánk területéről pedig a XII–XIII. századból, továbbá a gyöngytyúk XIII. századi, a nehéz hidegvérű ló XIV–XV. századi, a bivaly XIV–XV. századi jelenléte. A XV–XVI. századból a ma már teljesen kipusztult bakonyi sertés csontmaradványait állapította meg. Említésre méltó még egy eddig ismeretlen fajtájú római kori kutya meghatározása is.

Utolsó éveiben különösen a honfoglaló magyarság állattartására igyekezett fényt deríteni. A Szovjetunióban a magyarok egykori lakótersegeiben hathónapos tanulmányút keretében dolgozta fel 21 régészeti lelőhely állatcsont-anyagát. Ezen kívül részt vett a majacki IX. századi telep ásatásán, amelynek állatcsont-anyagát ugyancsak feldolgozta. Összehasonlító vizsgálatot folytatott a honfoglaláskori magyar, továbbá avar, szkíta és a jelenkori Przewalski lovak koponyái között is kimutatta, hogy a magyarság lovai leginkább a kazárok lovaival tartottak rokonságot.

Eredményeit kivétel nélkül közzétette, így a kisebb-nagyobb közleményeinek, tanulmányainak száma 60-nál több, ¹⁰ melyek közül két nagy összefoglaló környvét külön is kiemeljük: „A háziállatok eredete” (1975.) és „Állattartás őseink korában” (1982.).

A múzeum archaeozoológiai munkásságának nemzetközi megbecsülését jelentette, hogy 1971-ben, a Mezőgazdasági Múzeumok Szövetsége (AIMA) III. Nemzetközi Kongresszusán „Domesztikáció és a háziállatok korai története” címmel külön szekció működött Matolcsi szervezése mellett, amelynek keretében 44, nemzetközi átfogó témákat tárgyaló előadás hangzott el. Főbb kérdések voltak a legkülönbözőbb régészeti és újabb korokból: a háziállatok és vadászott állatok aránya, a csontok alakulása a domesztikáció hatására és az állattartás—állattenyésztés gazdaságtörténeti összefüggései. ¹¹

A múzeum csonttár-gyűjteményének a létrehozása is Matolcsi nevéhez fűződik. Az általa feldolgozott régészeti anyag nagy többsége, az újkori anyag pedig teljes egészében a Mezőgazdasági Múzeumban maradt. A Vajdahunyadvár épületében nagy gyűjteménytári helyiséget alakítottak ki. A gyűjtemény azóta is folyamatosan gyarapodik, 1985 közepén a teljes csontanyag 9008 tételből állt, ami összesen 45 757 darab csontot jelent. Ebből 13 127 darab a legkülönbözőbb régészeti korszakokból származik, 61 lelőhelyről. Néhány jelentősebb leletegyüttes lelőhelye: Szarvas (újkőkor), Keszthely—Fenekpuszta (újkőkor, középkor), Zalalövő (római kor), Káptalantóti (avarkor), Csongrád—Felgyő (honfoglalás kor és Árpád-kor), Budai Vár (középkor). A többi lelőhelyek között különösen a római, avarkor és középkor van nagyobb számmal képviselve.

A múzeum agrártörténeti – régészeti munkáinak fellendülését jelzi, hogy az állattenyésztési kiállítások 1982. évi felújításakor Matolcsi János rendezésében két kiállítási részleg, „A háziállatok kialakulása” és „A honfoglaló magyarok és a kora Árpád-kor háziállatai” koncepciója tisztán régészeti, illetve történeti, és pedíg majdnem kizárólag archaeozoológiai leletanyagra alapozva.

Matolcsi Jánost 1983. első napjaiban, alkotó munkái között érte a hirtelen halál. Távo-zása nagy űrt hagyott maga után az archaeozoológia terén. Közel negyedszázados munkás-ságával azonban megteremtette a lehetőségeket és mintegy kijelölte a további munkák irányát is. 1972 óta mellette dolgozott Takács István, aki 1979-től mint tudományos munkaerő vett részt az ország különböző pontjain ásatásokon és az archaeozoológiai anyag feldolgozásában. 1983-tól Bökönyi Sándor archaeozoológus, ma az MTA Régészeti Intézetének igazgatója vette át a csonttár tudományos irányítását. A munka tehát nem szakadt meg, azóta is újabb és újabb, régészeti ásatásokból előkerülő leletanyag gyarapítja a csonttár gyűjteményét. A kutatás továbbra is elsősorban az avar, illetve honfoglalás és középkorból származó leletekre összpontosul.¹²

Archaeobotanika

Az archaeobotanika (vagy másként palaeoethnobotanika) a régészeti ásatásoknál előkerülő növényi maradványokkal foglalkozik, meghatározza a fajokat és az eredményeket a növénytermesztés története szempontjából kiértékeli. Ez a tudomány is több mint száz éves múltra tekint vissza, de akárcsak az archaeozoológia, hazánkban csak a legutóbbi, közel 30 év alatt indult fejlődésnek. Magyarországi úttörője a múlt század végén Deininger Imre volt, aki az archaeobotanikai gyűjteményét éppen a Mezőgazdasági Múzeumban állította ki. Ezek a leletek ma is megvannak, az 1930-as évek elején még a kiállításban szerepeltek. Deiningernek azonban sokáig senki, vagy alig volt követője. E tudomány 1960 után bekövetkező fellendülésének egyik színhelye a Mezőgazdasági Múzeum volt. Mintegy első lépésként Patay Árpád római kori gyümölcsmaradványokat ismertetett 1964-ben.¹³ 1965-ben a múzeum az archaeobotanikai kutatások fejlesztését határozta el és ehhez a munkához csatlakozott a botanika részéről Pál Istvánné (Hartyányi Borbála) és a régészet részéről a szerző. Ennek egyik formáját a Mezőgazdasági Múzeum által rendezett, 1964-ben kezdődő ásatások jelentették, melyekre később még visszatérünk. 1967-ben körlevél, illetve a régészek személyes felkeresése útján az ország egész területén végeztük az ásatásoknál előkerült mag- és termésleletek begyűjtését. A szántóföldi növényeket P. Hartyányi B., a kertészetieket Patay Á. határozta meg, a szerző pedig a régészeti kormeghatározásokkal foglalkozott. 1968-ban látott napvilágot az összefoglaló munka, 107 régészeti lelőhelyről 166 növényfaj jelenlétét sikerült megállapítani az újkőkortól a XVIII. századig.¹⁴ Patay Á. 1969-ben megvált a múzeumtól, ettől kezdve a kertészeti növénymaradványokkal is P. Hartyányi B. foglalkozott. A gyűjtő és feldolgozó munka tovább folytatódott és 1975-ben az újabb eredményekről lehetett beszámolni,¹⁵ illetve a leletek alapján már át lehetett tekinteni vázlatosan a magyarországi növénytermesztés történetét az újkőkortól a középkorig.¹⁶ A múzeum munkatársai több, más intézmé-

nyek ásatásainak a mag- és termésleleteit dolgozták fel folyamatosan, ¹⁷ illetve összefoglalták Közép-Európa régészeti korszakainak a gyümölcsleleteit. ¹⁸ Különösen nagy jelentőségük van az utóbbi években több helyen napvilágra került újkőkori gabonaleleteknek, amelyek a magyarországi növénytermesztés kezdetét jelentik. A különböző korszakokból előkerült maradványok áttekintésével évezredek át nyomon követhetjük a mezőgazdaság e fontos ágának alakulását Magyarországon.

1983 óta a múzeum tovább fejlesztette az archaeobotanikai feldolgozásokat és új munkatárs, Kassai M. Katalin csatlakozott e tudományág művelőihez. 1984-ben körlevéllel újíttottuk fel gyűjtőtevékenységünket, különböző ásatásokon veszünk részt és egyre több mag- és terméslelet feldolgozásával járunk hozzá a régészeti korszakok növénytermesztésének megismeréséhez.

Az 1963 óta folyó gyűjtés révén a Mezőgazdasági Múzeumban ma már tekintélyes mennyiségű archaeobotanikai gyűjtemény áll a kutatók rendelkezésére. 1985 közepén az újkőkortól a XVIII. századig bezárólag, az ország különböző részeiből 146 lelőhely anyagát tároltuk. A gyűjtemény 6%-a a növénytermesztés kezdeti időszakából, az újkőkorból származik. A további korszakok is mind képviselve vannak, különösen a bronzkori, római kori és középkori leletek származnak sok lelőhelyről. Ezek hol kevés, hol nagy mennyiséget jelentenek, ami azonban a növénytermesztés történetében elfoglalt jelentőségük szempontjából nem mindig mérvadó. Különösen sok anyagunk van Bölske és Tiszaalpár bronzkori, Poroszló–Aponhát késő bronzkori, Sopron római kori és X–XI. századi, Pásztó XIII–XIV. századi lelőhelyéről, de a többi lelőhelyek anyaga is gyakran tekintélyes mennyiségű.

Az 1971. évi budapesti nemzetközi AIMA kongresszus, ahogyan az archaeozoológiának, úgy a Mezőgazdasági Múzeumban folyó archaeobotanikai munkának is fontos állomása volt. Külön szekció keretében hangzott el 25 előadás e tudományág köréből és az ülések egyúttal a Nemzetközi Paleoethnobotanikai Munkaközösség II. Szimpóziumát is jelentették. Egyik fő témakör a növénytermesztés kialakulása volt az újkőkorból Közél-Keleten, illetve Európa több országában, de későbbi korszakokról is többször szó esett. ¹⁹

Régészet

A Mezőgazdasági Munkaeszköztörténeti Archívummal kapcsolatos tevékenység játszott nagy mértékben közre abban, hogy a múzeum munkatársai tollából egyes munkaeszközökkel kapcsolatban régészeti vonatkozású feldolgozások is szülessenek. Patay Á. szőlőmetszőkések eredetét vezette vissza a római korba és a középkorba, ²⁰ egy másik dolgozat pedig a kora vaskori sarlókkal foglalkozik. ²¹ Balassa I. elsősorban az eke történetét kutatva a néprajzi anyagon felül az újkőkorig nyúlt vissza a feldolgozásával és a külföldi anyag messze menő szem előtt tartásával a magyarországi régészeti eke-leletek teljes anyagát mutatja be történeti áttekintéseiben, ²² az ásók történetét visszavezeti a római korba, és a honfoglaló magyarság agrárismereteivel is foglalkozik. ²³ Kralovánszky Alán a kora Árpád-kor addig fellelhető mezőgazdasági eszközeit foglalta össze, ²⁴ egy korábbi ásatá-

sából pedig a X. századi rituális szarvasmarha temetkezést ismertet, ²⁵ amihez a kormeghatározás alátámasztására kémiai vizsgálatokat is végeztek. ²⁶

Pető Mária feldolgozásai a római korból különösen a lótarással és a nyereggel, a szarvasmarha-tartással, állatgyógyászattal és néhány mezőgazdasági eszközzel kapcsolatosak. ²⁷ 1969-ben távozott a múzeumból, de a római kor mezőgazdaságának az eszközeivel továbbra is foglalkozik.

Új színfoltot jelentett a múzeum kieállításában a lótenyésztési kiállításban 1963-ban elhelyezett, Márfán (Baranya m.) in situ kiemelt avar lócsontváz. ²⁸

Az 1971. évi kongresszus a múzeumnak a régészeti mezőgazdasági munkaeszközök kutatása terén elért eredményeit is fémjelezte, amennyiben a „Mezőgazdasági munkaeszközök fejlődése” című szekción belül, a zömmel néprajzi jellegű előadások mellett kilenc régészeti vonatkozású is hangzott el, többnyire a talajmégmunkáló eszközökről. ²⁹

A Mezőgazdasági Múzeum 1964-ben az ország régészeti ásatásaiba is bekapcsolódott. Fonyód—Bélatelepen 1934-ben egy IX—X. századi telepen nagy mennyiségű gabona és gyümölcsmaradvány került elő, ez indította arra a múzeumot, hogy ezen a lelőhelyen önálló ásatást végezzen. A munkát Kralovánszky Alán vezette, a feltárás ímsét sok természetes növényi maradványt eredményezett. Egyúttal pollenvizsgálatra is sok fűrást végeztek a tözegezes talajban, a növényi leletek pedig a keszthelyi Balatoni Múzeumba kerültek. Egy másik ásatás ugyanebben az évben Gyenesdiás (Zala m.) VII—IX. századi késő avar temetőjében folyt, amelyet a Mezőgazdasági Múzeum és a keszthelyi Balatoni Múzeum közösen tárt fel Kralovánszky Alán, illetve Sági Károly vezetésével. 44 sír került feltárára, a sírmellékletek közül az állatsontokat Matolcsi János dolgozta fel. ³⁰

A Fonyód—bélatelepi ásatást 1965-ben is folytatni kívánta a múzeum, de a Balaton magas vízállása miatt a talajvíz szintje évekre megakadályozta a munkát. Ezért új területre telerődött át az ásatási tevékenység, éspedig Bölszke (Tolna m.) középső bronzkori (i.e. II. évezred első fele és közepe) telepére, ahol a többi, hasonló korú magyarországi telepek tapasztalatai szerint gabona és állatsontok voltak várhatóak. Az ásatás 1965—1967 között, évenként 1,5—2 hónapos időtartam alatt folyt a szerző vezetésével, ³¹ és a hozzá fűzött reményeket bőven beváltotta. A 6,5 m vastag települési rétegsorban több ház, tűzhely, sok gödör, edények, csontszerszámok stb. került elő, az archaeobotanikai és archaeozoológiai gyűjteményt pedig nagy mennyiségű gabona és egyéb természetes mag, illetve állatsont gazdagította az őskor e korai szakaszából.

A Mezőgazdasági Múzeum hosszú szünet után, 1975-ben végzett ismét kisebb ásatást, Nagybörzsöny felett egy hegytetőn az erdőben, ahol őskori sáncot és a vele összetéveszthető, XVIII—XIX. századi szántóföld-nyomokat lehetett elkülöníteni. Hasonló korú szántóföldek nyomait a Börzsöny egy másik magas hegyén is sikerült ugyanekkor találni. ³²

A Mezőgazdasági Múzeum régészeti tevékenységébe tartozik az ország más múzeumai, intézményei által közölt eredmények összegezése agrártörténeti szempontból, ³³ illetve az általuk vezetett ásatásokba való bekapcsolódás. Így került sor 1972-ben Hont X—XI. századi ³⁴ és 1978-ban Tiszaalpár bronzkori és középkori várában régészeti feltárára, ³⁵ mindkét helyen egyéb régészeti eredményeken felül jelentős mennyiségű gabonamaradvány is került elő, amelyek a Mezőgazdasági Múzeum archaeobotanikai gyűjteményét gazdagították. Utóbbi helyen, mint Magyarországon eddig egyedülálló bronzkori leletet, három

gabontartó hombárt és egy gabonaszárító tűzhelyet kell kiemelni. E két lelőhely növényi maradványait is P. Hartyányi B. dolgozta fel.³⁶

Régi szántóföldek maradványait még két helyen kutattuk. Az egyik Sümeg–Sarvalyi erdőben van,³⁷ a másik Bánokszentgyörgy (Zala m.) erdejében.³⁸ Mindkét helyen XV–XVI. századi falut tárt fel a Magyar Nemzeti Múzeum és az MTA Régészeti Intézete és ehhez kapcsolódva kutattuk és mértük fel az egykori szántóföldek nyomait.

A múzeumnak egy másik régészeti témája a gabonásvermek kutatása. A régészeti ásatásoknál előkerült gödrök és vermek európai áttekintésén túl³⁹ Magyarország ÉK-i részében, eddig nagyrészt ismeretlen, XVI–XVII. századig visszakövethető, nagyméretű gabonásvermeket sikerült felmérni a tufaközetbe bevájva, több középkori várrom területén, illetve régi borospincékben.⁴⁰

A Mezőgazdasági Múzeum régészeti kutatásainak eredménye egyre inkább kezd tükröződni a kiállításokban is, amelyekben a történeti fejlődés általában mind több helyet kap. A márfai avar lósírt már említettük. A bölcskei bronzkori ásatás során két fonott kosarat emeltünk ki, éveken át voltak láthatók a takarmány-kiállításban, idővel azonban tönkrementek. 1969-ben „A kenyér története” című időszak kiállításban jelentős helyet foglaltak el a régészeti korszakok emlékei.⁴¹ Az 1982-ben újjárendezett, tisztán régészeti vonatkozású állattenyésztési kiállításról is szoltunk már, az 1986-ban nyíló „A gabonatermesztés története” című kiállítás pedig az őskortól vezet végig a látogatót a XIX. század közepéig.

A Mezőgazdasági Múzeum a legutóbbi negyedszázadban az agrártörténeti kutatásokat kiterjesztette a régészeti korszakokra is. Sajátos helyzetének és célkitűzéseinek megfelelően a különböző korszakok történetének a mezőgazdasággal kapcsolatos kérdéseire fekteti a kutatások súlyát, így elsősorban a háziállatok és a termesztett növények fejlődésére. De helyet kap az egyes mezőgazdasági munkaeszközök és a velük kapcsolatos munka változása és ezeknek a társadalomra gyakorolt hatása is. E sok, részleteiben kidolgozott téma együttesen tárja elénk az elmúlt évszázadok, évezredek mezőgazdaságának alakulását. Ezzel járul hozzá a Mezőgazdasági Múzeum hazánk és az emberiség egyetemes történetének megismeréséhez.

Jegyzetek

1. Múzeumi ismertető. 1913. 18.; Deininger I. meghatározásait lásd: *P. Hartányi B. – Nováki Gy. – Patay Á.* 1967–1968.
2. MMM Adattár 1/1918.
3. MMM Adattár IX. 919/261, 263.
4. MMM Adattár IX. 918/658. A 2–4. jegyzetben hivatkozott adatokat P. Erményi M.-nak köszönöm.
5. Múzeumi tájékoztató 1933. 8.
6. *S. Szabó F.* 1956. 154., 167.
7. Jegyzőkönyv az MTA Agrártörténeti Bizottságának 1963. évi február hó 21-én tartott üléséről. (MMM Könyvtár A 1286. Kézirat); *Balassa I. – Regius J.* 1964.
8. *Hankó B.* 1954, 1957.
9. *Szabó I.* 1970; *Matolcsi J.* 1970 a, 1985.
10. *Matolcsi J.* fontosabb archaeozoológiai munkáit l. az irodalom felsorolásában.
11. *Matolcsi J.* 1971 b; Az előadásokat l.: *Matolcsi J.* 1973. a.
12. *Takács I.* 1982–1983.; Több feldolgozása megjelenés előtt.
13. *Patay Á. – Sz. Póczy K.* 1964.
14. *P. Hartányi B. – Nováki Gy. – Patay Á.* 1967–1968; *Nováki Gy.* 1969.
15. *P. Hartányi B. – Nováki Gy.* 1973–1974, 1975.
16. *Nováki Gy.* 1975.
17. *P. Hartányi B.* archaeobotanikai munkáit l. az irodalom felsorolásában; *Valkó E.* 1969–1970.
18. *P. Erményi M.* 1975–1977.
19. *P. Hartányi B. – Nováki Gy.* 1971. b. Az előadásokat l.: *Acta Museorum Agriculturae* 6/1–2. (1971.)
20. *Patay Á.* 1964.
21. *Nováki Gy.* 1965–1966.
22. *Balassa I.* régészeti vonatkozású munkáit l. az irodalom felsorolásában.
23. *Balassa I.* 1972. a, 1974.
24. *Kralovánszky A.* 1962.
25. *Kralovánszky A.* 1964.
26. *Lengyel I.* 1964.
27. *Pető M.* munkáit l. az irodalom felsorolásában.
28. *Kiss A. – Kralovánszky A.* 1964.
29. *Balassa I.* 1971. Az előadásokat l.: *MMM* 1971–1972.
30. *Matolcsi J.* 1967–1968.
31. *Nováki Gy. – Regius J.* 1966–1967.
32. *Nováki Gy.* 1975–1977.
33. *Nováki Gy.* 1967–1978.
34. *Nováki Gy. – Sándorfi Gy. – Miklós Zs.* 1979. 29–41.
35. *Bóna I. – Nováki Gy.* 1982.
36. *P. Hartányi B.* 1981–1983, 1982.
37. *Holl I. – Parádi N.* 1982; *Nováki Gy.* 1984–1985.
38. *Holl I., Parádi N.* és szerző ásatása 1983-ban. Közöletlen.
39. *Nováki Gy.* 1981–1983.
40. Szerző felmérései 1981–1984. között. Közöletlen.
41. *Méri I.* 1969–1970; *Veress É.* 1970.

Rövidítések

Agt. Szle	= Agrártörténeti Szemle
ÁK	= Állattani Közlemények
EMÉ	= Az Egri Múzeum Évkönyve
MFME	= Móra Ferenc Múzeum Évkönyve
MMMK	= Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei

Dr. Knézy Judit:
AZ ADATTÁR GYŰJTEMÉNYEINEK TÖRTÉNETE

A magyar múzeumok hosszú időn keresztül elsősorban tárgyakat gyűjtöttek. Ha kerültek is be ezekkel együtt régi iratok, kéziratok, térképek, fényképek, képeslapok, a nyilván tartásukra kevés gondot fordítottak. Régi könyvek is érkeztek ajándékképpen, esetleg csereként plakátok, fényképek és más — később adattárinak nevezett — anyagok. Ezek egyik részét kiállításokban helyezték el, más részüket könyvtárakban őrizték. A múzeumi tárgygyűjtés szempontjainak megváltozásával egyre több olyan anyaggal szaporodtak a gyűjtemények, melyeknek nem a tárgyi leltárkönyvben lett volna a helye. Vagy a könyvekkel vagy a tárgyakkal együtt vették őket nyilvántartásba. A Néprajzi Múzeum 1938-ban szervezte meg az ún. Ethnológiai Adattárat. A többi országos múzeum és részben a vidékiek is követték ezt, de nagyjából csak a felszabadulás, még inkább 1949–50 után.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum aránylag korán bekapcsolódott az adattári muzeális értékek beszerzésébe, gyűjtésébe, amit maradéktalanul nem követett megfelelő nyilvántartás. Külön leltárkönyvben csak 1960 óta vették számba az ilyen jellegű tételeket.

Az 1871-ben megalakult és 20 éven át működő Gazdasági Múzeumnak ¹ sajátos profilt szántak: tevékenységének fő célja volt a mezőgazdasággal való szoros kapcsolat, a szakoktatásban való részvétel, a kísérletügyek állandó figyelemmel kísérése és bemutatása. Az oktatási jelleg kiemelt szerepének köszönhető, hogy jelentős könyvtárat is hoztak létre. Máday Izidor gyűjtési tervében ² elsősorban tárgyak, magok, kalászok és könyvek szerepeltek, se fotókat, se térképeket, se iratokat, se kéziratokat nem említ. Az 1896-ban már a mai helyén újrászervezett Gazdasági Múzeum ³ fő célja szintén az oktatás, a legkor- szerűbb gazdasági ismeretek népszerűsítése volt. A hangsúlyt a kiállításokon történő be- mutatásokra fektették. De a nyilvántartásra is gondoltak már az alakulás évében. Ez ki- derül abból, hogy 1896. november 10-én a miniszter megbízta Paikert Alajost* a múzeu- mi tárgyak elhelyezésével és leltározásával. ⁴ Balás Árpád** a ⁵ múzeum igazgatója már kezdettől tudatosan törekedett adattári jellegű anyagok beszerzésére is. Több ízben fel- kérte az intézményeket és a lakosságot, hogy a könyvek mellett „gazdaságilag értékes ok- mányokat, nyomtatványokat, akár letétképpen, akár pedig ajándéku- l engedjék át kiállí- tási célra”, sőt fotókat, kéziratokat is szívesen fogadott. ⁶ A begyűjtött anyagokat, mint a korabeli fényképek mutatják, raktárszerű bőséggel ömlesztették a kiállításokba. Már 1897-ben sor került selejtezésre is pl. az aszódi nevelőintézet számára olyan anyagokból, amelyek nem kellettek a kiállításba. ⁷ E bemutatók célját Balás Árpád így fogalmazta meg: „...az étellel való kapcsolat... gazdasági ismeretek terjesztése és népszerűsítése és az újítások népszerűsítése és segítése...”. Az 1897-től fennálló kiállítás Gazdaságtörténeti

* közigazdasági író, a Mezőgazdasági Múzeum szervezőjét

** mezőgazdasági szakíró, 1884-től a magyaróvári gazdasági akadémia igazgatója

Osztályán az ún. Bakócz kápolnában két szekrényben térképeket, okmányokat, számadásokat, főleg a Károlyi és a Podmaniczky bárói család ajándékait állították ki.⁸ A többi kiállítási teremben is akadtak a tárgyakon kívül térképek, iratok, nyomtatványok, sok fénykép, mint arról az 1899. évi katalógus röviden beszámolt.⁹ Már ekkor fontosnak tartották, hogy hírneves gazdák arcképei, anyagai is a közönség elé kerüljenek. Voltak itt pl. fényképek műtrágyázási kísérletekről, komlótermelésről, az állattenyésztés szinte minden ágáról, gazdasági épületekről, mezőgazdaságban tevékenykedő emberekről, térképek az egyes növények termeléséről; törzskönyvek a bábolnai és gödöllői állami birtok állatairól stb. Hogy a felsorolt számtalan térképből mennyi lehetett az eredeti, nem tüntette fel a katalógus. Nagyon sok volt a rajz, grafikon, kiállításba készült tervrajz, makett és olyan nem eredeti és nem muzeális anyag, amelyeket a későbbi kiállításfelújítások kapcsán részben kiselejtezték, de belőlük és a későbbi kiállításokból maradt még az 1960-as évek leltározóinak is.

Az 1907. évi kiállításfelújítás kapcsán készült rangos kiállítás ismertető¹⁰ felsorakoztatta az akkori agrárkutatás színe-javát, képet adott részben a múlt, de az egész korszak számos agrár- és társadalmi vonatkozású kérdéseiről. Egyáltalán rendkívül pezsgő szellemi életről tanúskodott. Maga a kötet elszakadt a katalógusjellegtől, s a késői kutató néhol csak meglehetősen elnagyolt utalásokat talál arról, hogy melyik osztályon, milyen tárgyi, könyv-, térkép-, fotó-, dokumentum-, iratanyag volt kiállítva. Figyelembe véve az adattári anyagokat, meg lehet tudni, hogy a Gazdaságtörténeti Osztályon jelentős iratokat lehetett látni pl. a magyaróvári uradalomról, a Georgikonról. A szakoktatás úttörőinek portréit is gyűjtötték. Régi, a kihalóban lévő állatfajtákkal kapcsolatos fotókat, metszeteket, szobrokat is közszemlére tettek. Sok jó fénykép, térkép, aprónyomtatvány gazdagította a szakoktatási részleget; albumok, fényképsorozatok és törzskönyvek is kerültek be a magyar királyi ménésbirtokokról, közvágóhidakról¹¹ gépekről, élelmiszeripari ágazatokról. Külön figyelemre méltó dokumentumanyag mutatta be a mezőgazdasági munkásügyek című kiállítást, ezen láthatók voltak pl. hirdetések, oklevelek, térképek, néplapok, munkásigazolványok, fotók. Némelyik kiállításban még diák és sztereoszkópos képek (kertészet) is szerepeltek. De a könyvtárban is lehetnek albumok, kéziratok, okmányok stb.

Az a sokoldalú és sokszínű gyűjtő- és bemutatótevékenység, amely a századforduló után a Mezőgazdasági Múzeum tevékenységét jellemezte, lendületét veszítette az első világháború után. Anyagi és személyi nehézségei nem tették lehetővé, — mint Lambrecht Kálmán egy 1919-ben tartott ankéton követelte — hogy „befolyást gyakoroljon a mezőgazdaság egységes alapokon nyugvó fejlődésére.”¹² A munka elmélyülését jelentette volna, ha az addig bekerült muzeális értékű anyag megfelelő, azaz szakszerű nyilvántartására, védelmére, konzerválására kerítettek volna sort. A gyűjtési munkát segítette, a mecénási hálózatot szélesítette az 1925-ben engedélyezett Múzeumbaráti Kör¹³, melynek szabályzatát 1928. Tárgyakat, képzőművészeti alkotásokat több ízben selejteztett, illetve ajándékozott¹⁵ a múzeum saját anyagából. Általában iratot, térképet — egyszóval adattári anyagot — nem igen kért senki, fényképekről az igénylőknek (intézményeknek, magánszemélyeknek) többnyire másolatokat küldtek. Így a múzeum akkori gyűjteményei közül a selejtezési, ajándékozási kedvet talán az adattári jellegű anyag sínylette meg a legkevésbé a két világháború között. Paikert Alajos¹⁶ beszámolója szerint külön kezelték a fénykép-, életraj-

zok-, arcképek és az okmányok gyűjteményét és folyamatban volt ekkor — 1927-ben — az emlékiratok, főiskolai jegyzetek és a térképek gyűjteményeinek összeállítására. Ezután jelentősen gyarapodott a fénykép- és térképanyag. A múzeum vezetése ennek ellenére sem fektetett az agrártörténeti emlékek gyűjtésére nagyobb súlyt. A Gazdaságtörténeti Osztályt azzal az indokkal szüntették meg, hogy gyűjteményük iránt nem volt megfelelő az érdeklődés.¹⁷

1938-ban viszont újra felmerült ennek a részlegnek a szükségessége, s az addigi rendszerelen és esetleges gyűjtés helyett a munkának tudatos, körültekintő megszervezése. Tervezték, hogy az „irományokat” jeles gazdák fotóival, festményekkel, rajzokkal, régi könyvekkel és a Darányi hagyatékkal a könyvtár előtti folyosón mutatják majd be.¹⁸

A könyvtár vezetője 1939-től kezdve állt rá tudatosan a mezőgazdasági vonatkozású levéltári anyagok, okiratok gyűjtésére. A minisztériumhoz írt levele szerint ezeknek „külön nyilvántartási rendszerekbe való foglalása nem szükséges, mert a nagyközönség számára nagyobb értékkel nem bír, annál inkább azonban a tudomány különböző szakai számára.”¹⁹ Ezután a könyvtár nyilvántartásában már szerepeltek iratok, okmányok is.

1952-ben fotólabor alakult. 1954-ben indult meg a nyilvántartás,²⁰ egyelőre közös leltárkönyvbe; a könyveket kivéve így minden (tárgyak, fotók, iratok stb.) egy helyre került. 1955-ben a Könyvtár jegyzék alapján több tételt átadott az Adattárnak és viszont. A régi fotóanyagot ebben az időben 7000 db-ra becsülték. Az adattári tételek külön leltárkönyvbe való vétele csak 1960-ban indult meg, ugyanekkor kezdte meg a fotólabor is a negatívok leltározását. Az első önálló adattári leltárkönyvet 1960-ban dr. Wellmann Imre főigazgató-helyettes írta alá.²² A beszerzések mennyisége ekkor még minimális volt. Ennek a leltárkönyvnek az elején feltüntették, hogy 1959-ben mindössze 13 adattári tételt vettek. A következő években ez jelentősen nőtt.

A Földművelésügyi Minisztérium 1962-ben kiadott irányelvei kimondták, hogy fokozni kell az agrártörténeti kutatómunka mellett a tárgyi és a dokumentációs anyag gyűjtését, azaz célozta az adattári gyűjtemények gyarapítását is.²³ A Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti Bizottsága 1963. február 21-én tárgyalta²⁴ a múzeum Agrártörténeti Osztályának a munkatervét. Ennek során számos javaslat született a múzeum agrártörténeti archívumának kiépítéséről is: pl. térképek és térképmásolatok begyűjtése a XVIII. századtól kezdve, kutatás, közös katalógizálási program a Vízgazdálkodási Tudományos Kutatóintézettel, fontosabb levéltári források kigyűjtése, elsősorban az Országos Levéltár „U et C” azaz Urbáriumok és Conscriptiók anyagából. Ezek a programok fokozatosan beindultak és részben a térképtár, részben a regeszta-gyűjtemény (pl. 1715—1720, 1828-as összeírások), részben az ún. UC, IRREG és NRA gyűjtemény gyarapodott vele. Itt vetődött fel az ún. munkaeszköztörténeti archívum létrehozásának szükségessége, amely adattári jellegű, de elhelyezése tekintetében elkülönült az adattári anyagoktól.

Az 1960 előtt az adattári szakleltározás megindulása előtt bekerült a muzeális anyagnál, mivel nehéz volt, vagy nem lehetett megállapítani, hogy kinek a gyűjtéseként, kitől, mely intézménytől került a múzeumba, ezért a nyilvántartásban is legfeljebb csak ennyi szerepel: „rég múzeumi anyag”. Az újabb beszerzéseknél már ügyeltek a fenti körülmények feljegyzésére. Régi, 1945 előtt beszerzett iratok, térképek, fényképek, sőt tárgyak bekerülésének körülményeire esetenként lehet utalásokat találni a múzeumi ügyiratokban (pl.

nagyobb ajándékozások, hagyatékok, különböző kiállítások után megőrzésre átadott anyagok és vételek esetében). Fotókon, térképeken, iratokon sokszor szerepel a bekerülés éve és az ügyiratszám is tintával írva.

Az Agrártörténeti Főosztály keretében az Adattár ma is érvényben lévő rendszerét 1964-től kezdve alakították ki. Nemcsak logikus felépítésű és jól áttekinthető csoportosítás született így, de a rendszer a tájékozódónak a legfontosabb adattári forráscsoportokra is felhívja a figyelmet és utal az agrártörténeti kutatás több témakörére is (pl. agrártörténetünk nagyjai, termelőszövetkezetek és állami gazdaságok története).

Dr. Balassa Iván²⁵ 1964. február 16-án kelt tervezetében tett javaslatot az egyes gyűjteményrészlegek kialakítására. Kilenc nagyobb csoportot javasolt (I. Mezőgazdaságunk nagyjai; II. Kézirattár, eredeti irat, törzskönyv; III. Munkaeszköztörténeti Archivum; IV. Fotóarchívum, negatív, pozitív és fotókarton; V. Térképtár; VI. Muzeológiai anyag; VII. Agrárnyomtatvány; VIII. Fonotéka; IX. Mozgófilm). Csoportosításánál az anyagok külső jellegét, tematikáját és részben a már kialakult gyakorlatot vette figyelembe. Tervezetét kibővítették és annál részletesebb és áttekinthetőbb csoportosítást készítettek 1965-ben²⁶ dr. Für Lajos és Kraloványzky Alán. Részben tárgykörök, részben anyag szerinti beosztás kombinációjával éltek. Minden csoportot külön kívántak leltározni, mindegyik más római számot kapott és a leltározás folyamatos számozással történt. (Nem a csoportos leltári számot vezették be, melyben a leltározás éve is benne foglaltatik, pl. 65.21.1. Nem voltak részletes szakleltárkönyvek, csak különösebb rovatolás nélküli naplók, amelyekbe 1966-tól nagy intenzitással indult meg az egyes gyűjtemények beletárolása. A számontartást eleinte még lyukkarton rendszerrel szerették volna megoldani, de később a már bevált tárgyi és földrajzi utalók valósultak meg. 13 csoportot állapítottak meg, ezek számozása később részben megváltozott és újabb gyűjteményrészlegek kerültek hozzájuk. A 13 gyűjteményt ekkor heten kezelték (pl. dr. Szabó Miklós, Kovács Miklós, Veress Éva, Für Lajos, Piacsek András, Rásky Ibolya, Regius János). A tárolásra is számos javaslat született, s az ezt követő években a tároló dobozok, dossziék készíttetése, szekrények, polcok beépítése fokozatosan valósult meg.

Tapasztalatokat részben a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárban történt látogatással (dr. Für Lajos, dr. Pintér János és Rásky Ibolya), az ottaniak véleményének kikérésével, részben a Nemzeti Múzeumban nyertek, de csak részben követték az ottani nyilvántartási szisztémát. A személyi anyag dossziéi hasonlóak az Ethnológiai Adattár kéziratosszámozásához. Leltárkönyv-tervezeteket is készítettek az iratokhoz (Für–Veress), a kézirattárhoz (Kraloványzky), a műszaki dokumentációhoz (Regius) és a térképtárhoz (Für).²⁷ Végül is ezek nem valósultak meg, helyettük inkább a minél sokoldalúbb mutatórendszer bevezetésére törekedtek. A jól megindult rendszerező és nyilvántartó munka megvalósulásához hosszú idő kellett. A gyűjteményeket kezelő munkatársak energiáit felemésztette az egy helyre ömlesztett anyag meglehetősen mostoha körülmények között történő szétválogatása és gyűjteményen belül is előrendezése, csoportosítása. Hamarosan elkezdték a leltározott gyűjteményekhez az utalókartonok gépelését is.²⁸

A tematikus, illetve tárgyi katalogizálási rendszert végül is 1968-ban készítette el dr. Wellmann Imre, dr. Für Lajos és dr. Pintér János segítségével.²⁹

A mai gyűjtemények gerince végül is 1966 végére, 1967 elejére kialakult: (I. Személyi

emlékanyag... II. Szakoktatás ... III. Irat ... IV. Kézirat ... V. Törzskönyv ... VII. Fotóarchívum ... VIII. Térkép ... IX. Múzeumdokumentáció. X. Aprónyomtatvány ... XI. Vétítőfilm ... Klisé. A leltározás külön leltárkönyvekben egyes gyűjteményeknél 1964 végétől, másokban 1966–67-ben indult meg. 1971-től tartozott az Adattárhoz és kezdték leltározni a diaanyagot (XII. A); 1973-tól a Fonotékát (XI.) és Termelőszövetkezeti anyagot (XVI.), 1975-től a Regesztát (XV.), 1978-tól a Számítógépes anyagot (XVII.) és 1982-től az Agrártörténeti emlékek fotó- és kartonanyagát (XVIII.). A fotók leírókartonjainak gépelése az 1960-as évek közepétől indult meg erőteljesebben (VII. A.)²⁹

A tárgyi- és földrajzi utalók mellett a munkatársak egyes gyűjteményeknél más jellegűeket is bevezettek, pl. a szakoktatásnál: iskolatípusok, tudományágak,³⁰ irattípusok, személy szerinti; kéziratról: szerzők szerinti.³¹ Külön részletező szakmutató készült a törzskönyvekhez.³²

1970–73 között már a revízió is megindult a gyűjtemények nagy részében, ez folytatódott az 1970-es évek közepén, de újból 1980–84. között került rá sor.

A gyűjtemények kezelői időről-időre változtak. Ennek részletezése nagyon hosszadalmas lenne. Általában nem állt rendelkezésre annyi szakember, amennyi kellett volna. Néhány gyűjteményt jó ideig szakképzettség nélküli munkatársakra kellett bízni, akik emellett gépelési, kölcsönzési feladatokat is elláttak. 1979–80-tól már csak felsőfokú végzettségű szakemberek kezelik a gyűjteményeket minden segéderő nélkül.

1981-től a célnak megfelelőbb fényképleírókartonok készültek. 1982. végétől a diaanyag fotószakleltárkönyvbe került. Ugyanekkor az Agrártörténeti emlékek leltárkönyve a témának megfelelő rovatokkal, helyi tervezéssel készült el (Obendorfer Árpádné). Hasonlóan saját szerkesztésű leltárkönyv mintákat adtak nyomdába 1984-ben az Adattár munkatársai (dr. Fehér György, dr. Fülöp Éva, dr. Knézy Judit és Vitkayné Gósz Gabriella) a személyi-, irat-, kéziratról-, múzeumdokumentáció-, szakoktatás-, regeszta- és aprónyomtatvány anyagokhoz. Ezek bevezetése 1986-tól történik.

Az 1960-as évektől a nagy rendezési, nyilvántartási munkálatokkal egyidejűleg jelentősen fellendült a beszerzési, adattárgyarapítási munka. Mindezt elősegítették a tudományos tervben szereplő programok, az állandó kiállítások újrendezése és egyes kiadványok előkészítése. Ennek megfelelően bizonyos dokumentumok, iratok stb. felderítése szervezetten történt. A korábbi évekhez hasonlóan hagyatékok megvétele is napirenden volt (pl. Eszterházy anyag 1964; Iványi 1966; Bodor Antal, Doby Géza, Kocsis Pál 1968; Thangl Ferenc és Harold 1965–66, 1969, 1972; Schandl József 1973; Khin Antal 1974; Drucker Antal 1974.)

Kiállítások rendezése kapcsán is derítettek fel fontos adatforrásokat a munkatársak (Tanácsköztársaság 1969, Szakoktatási kiállítás 1970, Túrkevei Tsz-kiállítás 1970, Mathiasz János 1970-től, Nagycenki Széchenyi Múzeum, Georgikon 1973-tól, Orosházi Tsz 1973, Tokajhegyalja 1974, Miklós-telep 1974, Balatonboglári üzemi Múzeum 1977, Lajosmizsei tanyamúzeum). A térképgyűjteménybe sok fénymásolatot, fotót, másolatot rendeltek meg (pl. II. József-féle térképekről, talajtérképek).

1969–70-ben kezdi el az Adattár pályázatszerűen dr. Für Lajos és dr. Pintér János által kidolgozott kérdőív alapján a volt gazdatisztek visszaemlékezéseinek gyűjtését. 1970-ben Für Lajos szintén körlevelet küldött szét számos mezőgazdasági és élelmiszeripari kutató-

intézethez, illetve más intézményekhez. A szakágazatban neves agrárszakemberekről kért névsort, s kérte továbbá a rájuk vonatkozó személyi adatokat, hogy az Adattár meglévő anyagát ki tudják egészíteni. 1975–76-ban ugyanebben a témában adatkiegészítésre került sor.

Különböző intézmények is ajándékoztak agrártörténeti értékű irat- és dokumentumgyűjtéseket (pl. EMAG-tól műszaki dokumentációs rajzok 1965., Csepel Vas- és Féművektől rajzok 1966.).

Az 1980-as években folytatódott a rendszeres adattárgyarapító munka. Továbbra is gyűlt az adattári anyag. Nagyon sok helyszíni fénykép, repró készült különböző kiállítások kapcsán (Barcsi és Badacsonyi üzemtörténeti kiállítás 1981; Egri Bormúzeum 1984; Múzeumunk új állandó kiállításaihoz). Gyarapodott a paraszti gazdálkodásról, élelmiszerfeldolgozásról, műemlékekről, agrártörténeti emlékekről, Múzeumbaráti Körökről készített felvételek száma. Ezeket nemcsak a fotósok, hanem részben muzeológusok, köztük az adattár munkatársai készítették. Újra napirendre került a gazdatisztek visszaemlékezéseinek kéziratos formában történő megvétele, esetenként magnófelvételek is készültek e témából. Rendszeresen gyarapítottuk magánosoktól vagy az antikváriumon keresztül történő beszerzésekkel az iratgyűjteményt. Kéziratok, néprajzi gyűjtések szép száma is jellemzi e korszak gyűjtőmunkáját.

Évről évre továbbra is felderítésre és megőrzésre kerültek agrártörténetünk nagyjainak hagyatékát képező dokumentumok, kéziratok, fotók... (Barbarits Lajos, Bársony István, Kerpely Kálmán, Pettkó Szandtner Tibor, Kolbai Károly, Szemző Béla). Az addig jelentéktelen mennyiséget képező diatár és fonotéka felfejlesztése megindult. Az előbbibe régi és újabb színes diák (vadászat, halászat, paraszti gazdálkodás, szőlészet, borászat, műemlékek), utóbbiba magnófelvételek (paraszti visszaemlékezések, gazdatisztek visszaemlékezései, rádiós viták és előadások) kerültek.

Az adattári gyűjtemények mindig is a kutatók rendelkezésére álltak, akár saját munkatársak, akár kívülről esetében. Az adattárosok a kölcsönzési, anyagelőkészítési feladatokon túl rendszeres információs szolgálatot is teljesítenek.

Az adattári, illetve adattári jellegű gyűjtemények jelenleg, 1985-ben a következők:

I. *Személyi Emlékanyag Gyűjtemény*: ebben található a magyarországi mezőgazdaságban, élelmiszeriparban, oktatás és kísérletügyben kiemelkedő elméleti és gyakorlati tevékenységet folytató személyekre vonatkozó anyagok. Pl. személyi iratok, életrajzok, okmányok, levelezésük, kézírataik, oklevelek, kitüntetések, róluk készült fényképek és néhány személyes tárgyuk is.

II. *Szakoktatási Gyűjtemény*: a magyarországi agrároktatási alap-, közép- és felsőfokú intézmények múltjára és jelenére vonatkozó dokumentumokat (bizonyítvány, oklevél, terv, tablók, fotók) és különféle tanfolyamokra vonatkozó iratokat tartalmaz.

III. *Agrártörténeti Iratgyűjtemény*: ebbe a csoportba tartoznak az agrártörténeti vonatkozású eredeti iratok, oklevelek, pl. dézsma- és tizedjegyzékek, gazdasági naplók, vagyonleltárak, adás-vételi szerződések, munkaszerződések, végrendeletek, számadáskönyvek. Korlátozott számban vannak Mohács (1526) előtti oklevelek is, de jelentősebb mennyiségben az 1526-tól napjainkig tartó időszak mezőgazdaságára és élelmiszeriparára vonatkozó iratok kerültek hozzánk. Ezeket a gazdasági iratokat részben hiteles helyek, uradalmak, álla-

mi, egyházi hatóságok, politikai szervek, intézmények, szövetkezetek, egyesületek, társulatok, gyárak adták ki, de magánszemélyek is. A gyűjtemény 1985-ig az Agrártörténeti Főosztály keretében az Adattár kezelésében volt, 1985-től a Mezőgazdasági Osztályhoz került át.

IV. *Kézirat- és jegyzetgyűjtemény*: ebben a csoportban olyan agrártörténeti vonatkozású feljegyzések találhatók, melyek egy-egy téma részletes vagy teljes feldolgozása kapcsán jöttek létre. Itt található néprajzi adatközlőktől (parasztok, pásztorok, cselédek) gyűjtött szövegek, gazdatisztek visszaemlékezései, lejegyzései. Különböző szerzők kéziratban lévő dolgozatai, diplomatervei, disszertációi, egyetemi, főiskolai jegyzetek, előadások anyagai.

V. *Törzskönyvi Gyűjtemény*: a magyarországi állatállományra vonatkozó törzskönyvek, származási lapok, méneskönyvek, tenyészállatvásár- és kiállítási katalógusok együttesét tartalmazza ez a teremnyi nagyságú anyag. Közte állami birtokok, uradalmak, de parasztgazdaságok állataival kapcsolatos dokumentumok is.

VI. *Mezőgazdasági Munkaeszköztörténeti Archívum*: 1965–1984. között közvetlenül dr. Balassa Iván főigazgatóhelyettes irányítása alá, illetve az ún. Muzeológiai Főosztályhoz tartozott. 1984. óta a Növénytermesztési Főosztály kezelésében van.

VII. *Fotóarchívum*: az itt lévő anyag nagyobb része negatív nélküli archív felvételeket tartalmazza. A fotók jelentős hányada (kb. 7000 db) 1945 előtt került a múzeumba, de később is gyarapodott, pl. hagyatékokkal, MTI-fotókkal, különböző családi, intézményi és kiállítási fotóegyüttesekkel és egyes darabokkal ez a gyűjtemény. Távlati tervek szerint minden fényképről negatív és leírókarton készül.

VII/A. *Fotókartongyűjtemény*: a negatívval rendelkező fotómunkakópiák – amelyek nem tartoznak sem a Munkaeszköztörténeti Archívumba, és nem a múzeum tárgyaitól készültek – az Adattárban leírókartonra kerülnek. Nagyobb részüket a múzeum fotósai, munkatársai készítették terepmunkájuk során, vagy reoprózták elsősorban kiállításokhoz, újabb időkben tudományos gyűjtőmunkákhoz és kiadványokhoz.

VIII. *Térképgyűjtemény*: ide tartoznak az elsősorban magyarországi területekre vonatkozó kéziratos és nyomtatott térképek eredeti példányai vagy másolatai. A késő középkortól a XVIII. századig tartó időszakból elsősorban csak másolataink vannak. E térképek részben vagy egészében az agrártörténettel kapcsolatosak, vannak köztük határ, kataszteri, talajismereti és talajhasznosítási, vízrajzi stb. térképek, XVIII–XIX. századi katonai felmérések.

IX. *Mezőgazdasági Múzeum Dokumentációs Gyűjteménye*: ebben találjuk a múzeum hivatalos iratanyagát az alapítástól kezdve az 1960-as évekig, az évenkénti beszámoló jelentéseket, kiállítási forgatókönyveket, a múzeum munkatársainak gyűjtési, ásatási beszámolóit, az ügyeleti naplókat, a múzeum egész tevékenységével kapcsolatos propaganda anyagot (plakát, meghívó), valamint a díjnyertes ifjúsági pályázatokat.

X. *Aprónyomtatvány Gyűjtemény*: ide tartoznak az árjegyzékek, mezőgazdasági gépek és más eszközök katalógusai, plakátok, hirdetések, szórólapok, képeslapok, a mezőgazdasággal és élelmiszeriparral kapcsolatos reklám- és propaganda anyagok, más múzeumok propaganda anyagai (plakát, meghívó, katalógus), élelmiszerjegyek.

XI. *Fonotéka Gyűjtemény*: még egyáltalán nem számottevő anyag: a régi hanglemezek,

magnófelvételek családi—paraszti visszaemlékezéseket, volt gazdatisztek elbeszéléseit tevékenységükről, az 1945 előtti és utáni nagyüzemi gazdálkodásról, rádiós előadásokat és vitákat stb. tartalmaznak.

XII. *Mozgófilmgyűjtemény*: a Közművelődési Főosztály kezelésében van.

XII/A. *Diagyűjtemény*: tartalmaz mezőgazdasággal és élelmiszeriparral kapcsolatos oktató célú tekercsdiákat, régi fekete-fehér nagyméretű és színes normál méretű diákat vadászatról, földművelési eszközökről, műemlékekről, szőlészetről, gyümölcsfeldolgozásról s a paraszti életmód színtereiről.

XIII. *Agrárműszaki Dokumentációs Gyűjtemény*: a magyar mezőgazdaság technikai fejlődését reprezentáló gépek, eszközök, épületberendezések tervrajzait őrzi.

XIV. *Klísegűjtemény*: a múzeumi kiadványok kliséit tartalmazta. Mivel a hazai nyomdák átalakítása miatt használhatatlannak váltak, selejtezésre kerültek 1979. V. 9-én kelt 442/1979. sz. főigazgatói engedély alapján.

XV. *Regesza Gyűjtemény*: különböző agrárvonatkozású eredeti levéltári és részben archív könyvekről készült kijegyzéseket, gépelt, xerox, illetve fotómásolatokat tartalmaz. Nagyobb részük urbáriumokról, összeírásokról, különböző uradalmak gazdasági iratairól és állami birtokokról (Mezőhegyes, Bábolna pl.) készült, kisebb részük egy-egy család gazdasági iratait, plébániák, parókiák gazdasági feljegyzésének másolatait őrzi.

XVI. *Termelészövetkezetek és Állami Gazdaságok anyagának gyűjteménye*: ide kerültek a termelészövetkezetek megalakulásával és kezdeti tevékenységével kapcsolatos dokumentumok, visszaemlékezések a termelészövetkezetek alakulásáról és tsz-történeti feldolgozások. 1984 óta az állami gazdaságok alakulására, történetére, gazdálkodására vonatkozó dokumentumokat, kéziratokat is ehhez a csoporthoz leltároztuk.

XVII. *Számítógépes Adatgyűjtemény*: a múzeum munkatársainak részvételével kísérlet történt az agrártörténeti számítógépes kutatásokra (H. Veress Éva, N. Kiss István).

XVIII. *Agrártörténeti Emlékek Gyűjteménye*: 1983 óta került az Adattárhoz. Az ún. mezői műhelyek vagy az agrártörténet szempontjából jelentős épületek, gépek fotódokumentációját és ennek leltárát tartalmazza.

UC, IRREG és NRA gyűjtemény: azaz „Urbaria et Conscriptioes, Irregistrata Acta, Neoregistrata Acta” kezdettől nem tartozott az Adattárhoz, hanem az Agrártörténeti Főosztály keretében a Mezőgazdasági Osztályhoz, bár adattári munkatárs, dr. Fülöp Éva 1979-től kezdve mind a mai napig részt vesz a szakmutató rendszerének kidolgozásában, továbbá szakozásában és revíziójában.

A múzeum épületének rekonstrukciójával az Adattár gyűjteményei a korábbi két raktárhelyiség helyett ötöt kaptak, ebből kettő munkaszoba is egyben, egy pedig olvasóterem. Ezen kívül még két munkaszoba áll a munkatársak rendelkezésére. Ez a terület s egyúttal polc- és szekrényrendszer bővülés lehetőséget teremt a gyűjtemények áttekinthető elrendezésére; az anyagok ezáltal könnyebben kezelhetők, kivehetők és rendben tarthatók. A gyűjtemények további gyarapításának sem szab gátat a helyhiány ezentúl. Az egyetemi végzettségű munkatársak számának emelkedésével (1981-ben 3 fő, 1985-től 5 fő) a gyűjtemények szakszerű kezelése, gyarapítása, feldolgozása, az anyag közzététele, a még meg lévő hiányosságok pótlása, korrigálása rövid időn belül megoldható lesz.

Jegyzetek

1. Máday Izidor, 1871. 3.
2. Máday Izidor, 1871. 15.
3. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter FM 13 352 B 1896. IV. 3. levele Budapesten gazdasági múzeum létesítéséről, Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára IX. 867/5. (továbbiakban MMgMA)
4. FM 66 694. IV. 1/1896. nov. 10. Együttal köszönetet mond Balás Árpádnak a múzeumügy előrehaladásáért. MMgMA XI. 867/41. Az első leltárkönyv és ajándékozók regisztere MMgMA XI. 868/14. számon. Paikert 1923–30 között volt a múzeum igazgatója.
A leltározás az ügyiratszámozáshoz hasonló egyszerű módon történt. Több régi iraton, fényképen, aprónyomtatványon évszámot és per számot találunk. Pl. a Vaskapu albumon 217/928–29; vagy millenniumi kiállítási fotón pl. 130/1912.
5. Balás Árpád levelezése MMgMA IX. 867; 868; 1896. és 1897. év.
6. S. Szabó Ferenc, 1956. 53. és Balás Árpád 1897. 1811. Pl. MMgMA IX. 868/180. Balás Árpád kéri a múzeum számára az 1891. évi mezőgazdasági kiállítás részére készített, a monarchiában használt szekér- és kocsimintákat feltüntető fényképgyűjteményt (1897.).
7. MMgMA IX. 868/333. A tárgyak selejtezési jegyzékét megküldték a minisztériumnak.
8. Balás Árpád, 1897. Köztelek 3–4. sz. 1811. p.
9. Balás Árpád, 1899. 4–23.
10. A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum ismertetője, 1907. 415.
11. Ez a fotóanyag fennmaradt, régi száma 505/909; 574–575/909; 1042/909; mai leltári száma VII. 715–792.
12. S. Szabó Ferenc, 1956. 72.
13. 51 701/1925. IX. 2. A földművelési miniszter hozzájárul a Múzeumbarati Kör megalakításához MMgMA IX. Múzeumdokumentáció 1925-ös évi kötetben.
14. MMgMA IX. 1928. évi múzeumi ügyiratkötegetben 43 969/28; FM 149 829/VIII; Ld. még Pintér János–Takács Imre, 1977.
15. Pl. 352/1938. ügyirat (MMgMA IX. 1938-as köteg.)
Hajdúdorogra 22 db tejfeldolgozással kapcsolatos B XI. b. 320-as leltári számú tárgycsoport került a szakiskolába a „reneszánsz” pincéből.
1938-ban a Néprajzi Múzeumnak ajándékozott a Mezőgazdasági Múzeum teljes kubikus és pásztorfelszerelést. Ügyirat sz.: 85/938.
16. Paikert Alajos, 1927. 755.
17. S. Szabó Ferenc, 1956. 85. és lásd 18. jegyzet.
18. Felterjesztés a Darányi-hagyaték elhelyezése és a Gazdaságtörténeti Osztály létesítése ügyében 325/1938. VII. 12. dr. Badics József levele indokolja, hogy miért osztották fel a korábbi gazdaságtörténeti részleget: „nélkülözött minden rendszerességet... egyes adományokból... arcképek, rajzok, metszetek, régi könyvek” voltak benne.
19. Régi múzeumi irattár 143/1939. III. 23. előzmény 93/1939. (MMgMA IX. 1939. évi köteget anyag)
20. S. Szabó Ferenc, 1956. 110–116.
21. Később is történt ilyen átadás, pl. az 1960-tól kezdett adattári leltárkönyvből is „leltároztak” át a könyvtári nyilvántartóba. 1967-ben (márc. 13.) megageyzés született arról, hogy mi kerüljön a Kézirattárba és a hagyatékokat hová vegyék nyilvántartásba – Rásky Ibolya felterjesztésére.
22. Ez a közös adattári leltárkönyv később, mint iratleltárkönyv (III. számú) szerepelt. Sok tétel átkerült belőle a szakleltárkönyvekbe.
23. Pintér János, 1981. 34.
24. MMgMA IX. 203.
25. MMgMA irattárában 1964-ben letéve a tervezet.
26. Az Adattár irattárában 57/1976. számon.

27. Az Adattár irattárában 60/1976. és 63/1976. számon.
28. 1969. év végén az I. Személyi... II. Irat ... VII. Archív fénykép... VIII. Térképgyűjtemény utalói voltak meg majdnem naprakészen, a többi gyűjteményből semmi.
29. Ennek 1984–85-ben kibővített változtatát használják a tárgyi anyagok és a Munkaeszköztörténeti Archívum szakozásához.
30. Ld. a felsorolt gyűjtemények leltárkönyveit és az említett évek beszámolóit.
31. dr. Pintér János készítette el 1969-től.
32. dr. Fülöp Éva készítette el és sorolta be 1981–1983. között.
33. Vitkay Kálmánné készítette el és szakozta 1973–76. között.

A MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK TÖRTÉNETE

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Könyvtára egyidős magával a múzeummal. Közös alapításuk gondolatát a múlt század második felétől kezdve az Országos Gazdasági Egyesületben elhangzott javaslatok ismételten hangsúlyozták. A múzeum első igazgatója Balás Árpád 1896-ban „szakirodalmi forráskönyvtár” létrehozásában jelölte meg a könyvtár feladatát, a megvalósítás módját pedig „a mezőgazdaság bármely ágazatában, bármikor és bárhol, magyar nyelven megjelent művek, füzetek és folyóiratok” összegyűjtésében s azok állandó és folyamatos kiegészítésében és gondozásában határozta meg.

Ennek érdekében széles körű levelezés indult a különböző mezőgazdasági intézetek könyvtáraitól bekérhető duplum példányok megszerzése ügyében, valamint felhívással fordultak a gazdaközönséghez, hogy minél több régi könyvet és folyóiratot ajánljanak fel a múzeumi könyvtár gyarapítására. E témában kiemelkedő szerepe volt Paikert Alajosnak, a múzeum első lelkes szervezőjének.

Az ezredéves országos kiállítás, 1896. október 31-én történt bezárta után az akkori ideiglenes Vajdahunyadvár épületében elhelyezett múzeum még viszonylag csekély számú könyvanyaga a reneszánsz-barokk főépület emeleti oldalszárnyában, az ún. „Eszterházytraktus” pompás helyiségeiben kapott helyett. Itt alakították ki olvasótermét is, ahol a látogatóknak elsősorban a folyóiratok olvasására volt módjuk.¹

1899-ben, amikor a múzeum anyagának nagyobb részét ideiglenesen a Kerepesi (a mai Rákóczi) útra szállították át, a könyvtári anyag is elkerült eredeti helyéről. Az állományt azonban folyamatosan gyarapították. A század első éveiben a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége mint leltárral és cédulakatalógussal rendelkező könyvtárat tartotta számon a múzeum könyvtárát. Állománya ekkor mintegy 9000 kötet volt.²

1904-ben a Vajdahunyadvár épületébe történt visszaköltözés idején a könyvtár végleges helyének kialakítását a román épületrész XIII. századi stílusban épült, ún. „jáki kápolná”-jában tervezték. A széles körű kiállítási tevékenység mellett azonban a könyvtári anyag rendezésére és méltó helyének kialakítására nem nyílhatott lehetőség. A kápolna épületének belső berendezése könyvtári céllal, éveken át csak terv maradt.³

1910-re a könyvtári állomány már kb. 15 000 kötetre növekedett, de használatára kizárólag a múzeum dolgozóinak volt módjuk.⁴

1911-ben véglegesen elvetették a kápolna könyvtárrá való alakításának gondolatát. Radics György, a múzeum akkori igazgatója a reneszánsz összekötő épületet jelölte ki a könyvtár számára, berendezésül a bécsi vadászati világkiállítás „representatív tölgyfa bútorzata szolgált”.^{5, 6}

A könyvanyag szakszerű feldolgozására és rendezésére, 1911-ben Pokorny Tódor térképész kapott megbízást. Ugyancsak őt bízták meg az új könyvtár kialakításának és berendezésének munkálataival, valamint a könyvállomány költöztetésével is.⁷

1912-ben kezdte meg Pokorny a könyvanyag feldolgozását a Földművelésügyi Minisztérium könyvtárának rendszere szerint. A múzeum 1912. évi szervezeti és szolgálati szabályzata a könyvtár szakszerű kezelésének és — már a nyilvánosság szempontjainak megfelelő — használatának módozatait is rögzítette.^{8, 9}

Az állomány rendezése évekig elhúzódott. 1914-ben új elgondolás született a könyvtári feldolgozásra. Ennek előzménye az, hogy 1910-ben megjelent s az európai könyvtárakban egyre terjedt az ún. „Porosz instrukció” használata, amely a könyvtári feldolgozás korabeli szigorú szabályozását jelentette, s a múzeum könyvtári anyagának rendezése számára is megfelelőbbnek tűnt, főleg a majdani nyilvánossá tétel szempontjából. A feladat megoldására a múzeumban alkalmazott dr. Géczy Imre kapott megbízást. A fő szempont az volt, hogy a múzeum gyűjteményei és a könyvtár állománya, azonos főcsoportok szerint rendeződjenek. Ennek megfelelően Géczy elsőnek a gazdasági szakkönyveket dolgozta fel, s ugyancsak ezt a területet egészítette ki nagyobb mennyiségű folyóirat állománnyal. Az új könyvtár 8 helyiségből állt. A raktárak és a 12 személyes olvasóterem új bútorzatát, kimondottan könyvtári célra a múzeum asztalosműhelyében készítették. A könyv- és folyóirat-állományt a polcokon nagyság szerint helyezték el, a jelzetek olvashatóságát aranyozott nyomással biztosították.¹⁰

A könyvtár személyi állománya ekkor 4 főből állott, raktári állománya meghaladta a 22.000 kötetet s több mint 150 féle hazai és főleg német nyelvű külföldi szakfolyóirattal rendelkezett.¹¹

1915. augusztus elsejével nyitották meg a nagyközönség számára, megnyitásának híret közzétették a fontosabb budapesti lapokban. Ugyanebben az évben önálló könyvtári szabályzatot adtak ki nyomtatásban. Az állományt díjtalanul, de kizárólag csak helyben használhatták a beiratkozott látogatók.^{12 13}

A könyvtár megnyitásával „hathatós lépés történt a múzeum értékeinek, érdekességeinek és vonzerejének fokozásához”, ahogyan ez az intézet 1915. évi jelentésében megállapítást nyert, de fontos állomás volt ez a hazai könyvtárügy szempontjából is mint az első – már jelentős mennyiségű szakirodalommal rendelkező nyilvános mezőgazdasági szakkönyvtár létrejötte.

1917-ben a múzeum jelentős új feladatba kezdett. Elhatározás született a magyar gazdasági szakirodalom bibliográfiájának összeállítására és kiadására, amelyhez szükséges anyaggyűjtés munkája, elsősorban magára a múzeum könyvtárára hárult, elsődlegesen saját állományának feltárása s számos más forrásból eredő adat összegyűjtése révén.

A szakirodalomnak ilymódon való feltárásával segíteni kívánták a kutatókat a magyar mezőgazdaság teljes, történeti feltárásában. Bár anyagi gondok és munkaerő problémák e feladat megoldását nehezítették, a bibliográfiai adatgyűjtés mégis évről évre haladt.

Annak ellenére, hogy a háborús időszak nem kedvezett a könyvtári állomány gyarapításának, az egyre szűkebbé váló könyvtári helyiségek indokolták, hogy 1919-ben a Földművelésügyi Népbiztosság – a múzeum kiállításainak megújításával kapcsolatban – a könyvtár problémájára is megoldást keresett. Nagyszabású elképzelés született új könyvtárpépület létrehozásáról. Bár különállóan, de stílusában a meglévő épületcsoporthoz igazodva, hatalmas raktártérrel és korszerűen kialakított kutatóhelyekkel létesült volna. A tervek elkészítését Alpár Ignácra bízták. Valószínűleg a háborút követő gazdasági nehézségek akadályozták meg felépítését.¹⁴

A huszas évek elején erőteljesebb lendületet vett a magyar gazdasági szakirodalom könyvszeretének előkészítése. 1923-ban a kisbéri ménésbirtok igazgatója Ruisz Gyula felajánlotta a múzeumnak – élete során gyűjtött – gazdasági vonatkozású könyv- és folyóiratcikk cí-

meket tartalmazó cédulaanyagát. Ennek átvétele 1925-ben realizálódott, de természetesen még évekig elhúzódott a teljességre törekvő adatanyag kiegészítése.

A bibliográfia végső megvalósulását, a legkorábbi korszak anyagának kötetekké való formálását dr. Dóczy Jenő, a múzeum könyvtárának akkori vezetője végezte alapos szervező munkával. Az ő irányítása mellett felgyorsult a tudományos nagykönyvtárakra is kiterjedő adatgyűjtés, valamint az ő munkájaként egészültek ki a kötetek a korai századok szakíróinak életrajzi adataival is.

1934-ben jelent meg Dóczy Jenő, Wellmann Imre és Bakács István összeállításában „A magyar gazdasági irodalom első századainak könyvészete 1505–1805-ig” („Bibliographia Litterarum Hungariae Oeconomicarum e Prioribus Saeculis 1505–1805.”), mint e könyvészeti feldolgozás első kötete. A XVI–XIX. század elejéig terjedő időben kiadott magyar és magyar vonatkozású gazdasági szakirodalmat magába foglaló mű, az ugyanez évben Budapesten rendezett XVI. Nemzetközi Mezőgazdasági Kongresszus résztvevői körében is komoly elismerést aratott.¹⁵ Állományi átcsoportosítással – elsősorban az egyetemi és főiskolai oktatás révén egyre szélesedő olvasóközönség számára – a könyvtár is új olvasótermet kapott.

A könyvtár régóta tervezett újjászervezése 1938-ban kezdődött. Ekkor döntés született arról, hogy a román épületrész „auditorium”-át (mai tanácstermet) és a mellette levő szolgálati lakás helyiségeit jelöljék ki a könyvtár számára, amelynek állománya erre az időre már 37 000 kötetre emelkedett, s a módszeres gyűjtőmunka eredményeként tartalmában kiterjedt a mezőgazdaság (növénytermesztés és állattenyésztés); a kertészet és szőlőművelés; erdészet; vadászat; halászat, valamint a mezőgazdasággal kapcsolatos egyéb tudományokra, mint az agrárpolitika, agrárjog, szakigazgatás, agrogeológia, meteorológia s más érintkező tudományterületekre.

A könyvtár régi szakkönyv-gyűjteményét a korabeli történetkutatás nagyra értékelte. Az állomány nyilvántartásának korszerűsítése véget, ekkor tértek át a külföldi könyvtárakban is egyre inkább elfogadott Egyetemes Tizedes Osztályozási rendszerre.

Tervezték, hogy a múzeum könyvtárát – a hasonló külföldi intézmények mintájára – a hazai agrárintézmények bibliográfiai központjává teszik.¹⁶

1938-ban jelent meg „A magyar gazdasági irodalom könyvészete” II. kötete, amely az 1806–1830-ig terjedő időszak gazdasági szakirodalmi anyagát öleli fel. A kötet összeállításának és kiadásának főmunkatársa, a könyvtárvezető Dóczy Jenő azonban a mű kiadását már nem élte meg.

Az új könyvtárát Holzwarth Ferenc elgondolásai szerint alakították át a román épületrész nevezett helyiségeiben és 1939. június 17-én nyitották meg a közönség számára. Ekkor érte el a könyvtár a két világháború közötti időszakra eső fejlődésének csúcspontját.¹⁷

Mi sem természetesebb mint az, hogy 1940-ben újra megindult a könyvészeti adatgyűjtés munkája, az 1831–1867-ig terjedő időszakot felölelő harmadik kötet számára, de ennek akkori kiadását megakadályozta a második világháború kitörése.

Habár a könyvtár, s így a felgyűlt bibliográfiai adatanyag is szerencsésen átvészelte Budapest 1944–45. évi bombázásait, amelyek a múzeum épületrészében és gyűjteményeiben is jelentős károkat okoztak, a háború utáni események nem kímélték meg ezt az értékes gyűjteményt a szétszóródástól.

A romeltakarító időszak után a könyvtár 1947-ben a múzeum gyűjteményei közül elsőként nyitotta meg kapuit a látogatók előtt. 1948-ban a Mezőgazdasági Tudományok Tájékoztatási Intézete vette igénybe helyiségeit, majd ennek az intézetnek megszűntével, a könyvtár teljes állományát — ekkor már mintegy 42.000 kötetet — az Agrártudományi Egyetemhez szállították letétbe.¹⁸

E súlyosan hibás lépéssel lezárult a múzeum könyvtárának első ötven esztendeje.

A könyv- és folyóiratanyag jelentős része az egyetemi letétből az akkoriban megalakult Országos Mezőgazdasági Könyvtár kezdő állománya lett, de nagy százaléka szóródott különböző szakkönyvtárakba. Így e pótolhatatlan gyűjtemény tulajdonképpen szétesett. A Mezőgazdasági Múzeum azonban nem maradhatott könyvtár nélkül. A könyvek gyűjtése 1949-ben szinte az elszállítás után azonnal megindult. Az ötvenes években ellenben csak lassan gyarapodott az állomány, s a néhány száz, majd pár ezer kötet számára akkor még elegendő volt egy szűk szoba. Helyiségben különben sem bővelkedett a múzeum, mivel az ötvenes évek elején a Közületeket Elhelyező Bizottság a múzeum reneszánsz-barokk legtagasabb épületének egész emeletét és földszintjének nagy részét, az Országos Természettudományi Múzeumnak a Magyar Tudományos Akadémia épületéből kiköltöztetett Növénytári Osztálya részére utalta ki.

Vétel, csere és ajándékozás útján a könyvtár 1955-re már mintegy 12.000 kötetre gyarapodott. E folyamatos gyarapítás mellett sem képezhette azonban a régi állományához hasonlóan bázisát, az 1952-ben újból meginduló bibliográfiai adatgyűjtő munkának.

A Magyar Mezőgazdasági Szakirodalom Könyvészetének következő kötetei, a múzeumon belül, de a könyvtártól független munkacsoport munkájaként, más hazai könyvtári állomány-egységekre is támaszkodva jöttek létre. Talán felesleges is említeni, hogy e kötetek létrejöttében a fenti körülmény milyen mérvű többletmunkát jelentett.

Az újonnan gyarapodó állomány számára 1957-ben a román épület „Kínzó” tornyát jelölte ki a múzeum vezetősége.

A toronynak szűk lépcsőházzal összekötött három emeleti szintje, lőréses ablakaival azonban könyvtári célra csupán szükségmegoldás volt, mégis szinte negyed századot vészelt át a könyvtár ebben a romantikus, de kényelmetlen elhelyezésben.

A hatvanas évek elején induló újabb agrártörténeti sorozatokkal (Bibliographia Historiae Rerum Rusticarum Internationalis, a Mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei-vel) a múzeum által indított cserekapcsolatok eredményeként nagy számú folyóiratanyag került a múzeum könyvtárába. Ezek a folyóiratok mind a mai napig folyamatosan érkeznek cserébe.

A hatvanas évek második felétől kezdve szakképzett könyvtárosok váltották fel az 1949 óta még könyvtárosi képzés nélküli — bár jóindulatú igyekezettel dolgozó — könyvtárkezelőket. Ezután az állomány nagy részét újra leltározták az Országos Mezőgazdasági Könyvtár leltári rendszere szerint, továbbá nyugdíjas munkatársak bevonásával megindult a címfelvételek pótlása is.

A könyv- és folyóirat-állomány elhelyezésére a Kínzó-torony három szűk helyisége hamarosan kevésnek bizonyult, s így a múzeum a Hidas-kapu másik oldalán lévő Buzogány-tornyot szereltette fel fémpolc rendszerrel. 1972-ben a két kisméretű, de magas helyiség-

1. sz. fotó: A könyvtár egyik raktárának részlete az épület román szárnyában

ben sikerült elhelyezni az – addig különböző raktárhelyiségekben tárolt – állomány egy részét. Ekkor már a könyvek és folyóiratok mennyisége mintegy 40.000 kötet volt. A könyvtár személyi állománya 1972–73. évben kicserélődött. Három szakképzett könyvtáros kezdte meg a munkát, esetenként nyugdíjas óraszám kiegészítéssel, valamint részfoglalkoztatású, érettségizett munkaerővel. Mindez hozzájárult az állomány mind szakszerűbb fejlesztéséhez. Megindult a selejtezés, folytatódott a nyilvántartások – elsősorban a betűrendes katalógus – kiegészítése és szakszerű átírása, megindult a szakkatalógus kiépítése. Emelkedett az olvasóforgalom is. A múzeum új kiállításaihoz, főként a vidéken rendezett újabb kiállítási részlegekhez a könyvtár jelentős segítséget szolgáltatott. Egyre nagyobb gondot jelentett azonban a 127 lépcsővel összekötött, öt torony szinten elhelyezkedő, egyre zsúfolódó könyv- és folyóiratanyag mozgatása, rendbentartása. Az évente mintegy 8–900 esetben való kölcsönzői kérések átlagosan 2–3000 könyvtári egység forgalmát jelentették. Ebben a nemzetközi agrártörténeti bibliográfia szerkesztéséhez

szolgáltatott folyóiratok jelentős mennyiséget képeztek. A még szabad falfületek – a raktári helyiségekben és a szűk lépcsőház-térben – szinte maradéktalanul beépítésre kerültek. 1974–75-ben a három legfontosabb emeleti szintet könyvszállító teherlifttel szerelték fel. E technikai berendezés – az előző évek nehézségeihez képest – lényeges könyvnyitás volt.

1974-ben a múzeum két vidéki részlegénél, a keszthelyi Georgikon Majormúzeumban és a tolcsvai Borászati Múzeumban – az ottani kiállításoknak megfelelő könyvállománnyal – letéti könyvtárat létesített a múzeum könyvtára. Bár mindkét letéti könyvgyűjtemény mennyisége 1000 kötet alatti egység, a helyi kiállításokhoz a megfelelő segédanyagot biztosítják. E kisebb könyvtári egységeknek évről évre szakanyaggal való gyarapítását és ellenőrzését a múzeum könyvtára végzi.

1976-ban önálló könyvkiállítást rendezett a könyvtár a hajdani Georgikon és a későbbi keszthelyi Gazdasági Tanintézet könyvtárának rekonstruált állományából. E könyvkiállítás anyaga a keszthelyi Georgikon Majormúzeum állandó kiállításában nyert elhelyezést. Az elmúlt évek során a könyvtár számos múzeumi kiállításához állított össze részben forrásfeltárás céljából könyvanyagot, de esetenként a témával kapcsolatos kiadványokból kisebb gyűjteményt ki is állított.

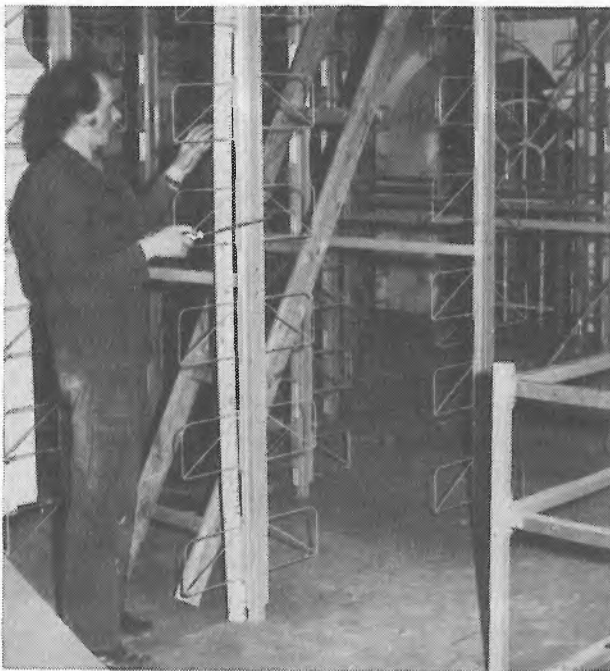
1978-ban dolgozta ki a könyvtár azt a bővíthető szakrendszert, amely az Egyetemes Tizedes Osztályozás alapján a múzeumi könyvtár gyűjtőköre szerinti megfelelő szakanyag, szakkatalógusa számára történő feldolgozásokhoz szolgál nélkülözhetetlen gyakorlati útmutatóul.

1978-ban merült fel konkrétan annak a lehetősége, hogy a könyvtár a Természettudományi Múzeum Növénytárának a reneszánsz-barokk épületből való kiköltözése után új elhelyezést nyerjen. Ez a lehetőség nemcsak a zsúfoltság miatt akadályoztatott könyvtári munkában ígért nagy változást, hanem végre mód nyílt a könyvtár legégetőbb gondjainak – raktározási problémáinak megoldására – és jövő fejlődésének megalapozására. A múzeum reneszánsz-barokk épületében a fölépcsővel szemben nyíló nagy terem, a Növénytár volt könyvtári helyisége, beépített galériás bútorzatával önmaga kínálta a lehetőséget egy távlatilag is megfelelő méretű olvasóterem kialakítására.

1980-ban a múzeum felkérte az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központját, hogy a múzeum könyvtárának áttelepítésére szakmai és belső-építészeti tervet készítsen. Ez a terv Urbán László munkájaként még abban az évben elkészült s ezen terv alapján kivitelezte az új földszinti raktárhelyiség fém polcos fix állványos beépítését a szanyi Mezőgépipari Közös Vállalat.

A kivitelezést megelőzően 1981-ben megerősítésre került a raktár födémszerkezete, s 1982. májusára készült el a nagyméretű kétszintes raktártér. A felszerelt 2200 polc, 2000 polc folyómétert eredményezett. Az új könyvtár alapterülete több mint háromszorosa a réginek.

1983. június és július hónapokban sor került a könyvtár átköltöztetésére a román épületrészből. A különböző állományrészek, előre meghatározott terv szerint kerültek az új raktárba, illetve a könyvtári olvasóterembe és munkaszobába. A költöztetés fizikai munkálatait – az Agroinform Módszertani és Fejlesztési Osztálya javaslatára – szerződötött külső munkabrigád végezte. A raktár és az olvasótér összeköttetésére pontos műszaki tervek alapján a Gép- és Felvonószerelő Vállalat 1983-ban elektromos vezérlésű könyvszállító teherliftet készített.

2. sz. fotó: Az új könyvtári raktár szerelése

Az év során felújításra került a Növénytár könyvtárától átvett régi, beépített galériás polc-rendszer az olvasóteremben, s kiegészítést nyert a munkaszoba bútorzata is.

Elhelyezésre kerültek az olvasótermi székek és asztalok, amelyekhez a Marx Károly Köz-gazdaságtudományi Egyetem Könyvtára berendezésünkhöz illő, nagyméretű katalógus-szekrényeket adott át. A berendezés arcképekkel, szoborral és egy barokk stílusú antik órával egészült ki a múzeum szobor-, illetve festménytárából. 1984-ben a könyvtár világi-tása is elkészült. Általános fényt egy központi elhelyezésű antik csillár szolgáltat, amely a szarvasi Vas- és Fémipari Szövetkezet által készített falikarokkal és asztali lámpákkal egészül ki.

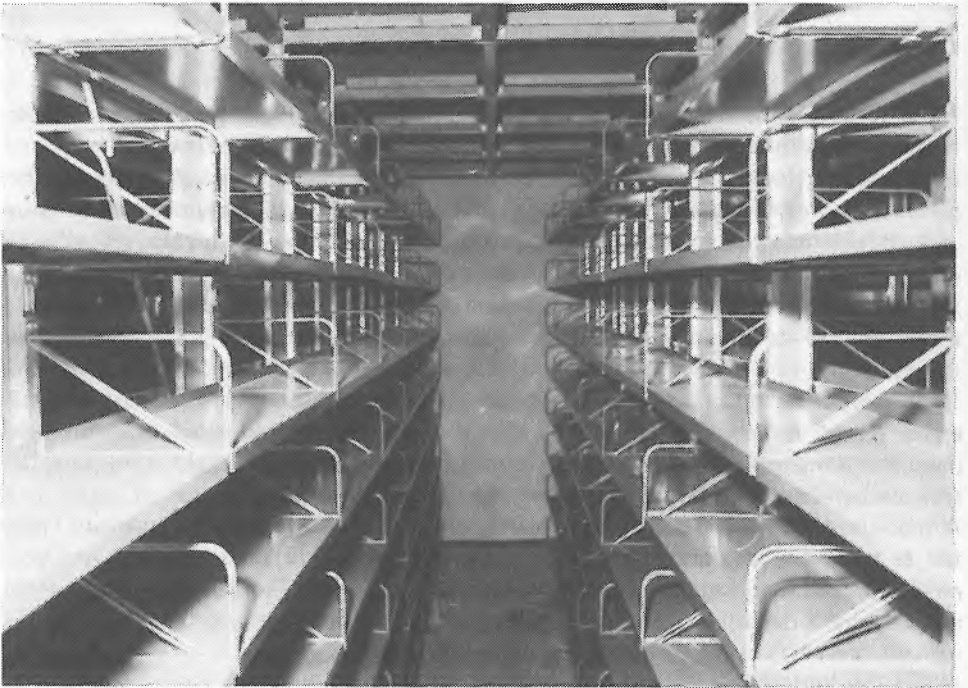
1985. február 15-én sor került a könyvtár 28 személyes olvasótermének átadására. A mű- emlék jellegű épületben a legutóbbi években történt könyvtáralakítási és berendezési munkálatok nemcsak a hazai könyvtáros szakemberek, hanem a külföldi könyvtárépíté- szek elismerését is kivívta.

A múzeum könyvtára jelenleg belső használatú szakkönyvtár. Feladata a múzeum kiállí- tási és tudományos kutatómunkájához szükséges szakirodalmi dokumentumok gyűjtése, rendezett feltárása, megőrzése. E feladat határozza meg gyűjtőkörét, amely elsődlegesen a hazai agrártörténet, valamint a múzeumban jelenleg is folyó agrártörténeti bibliográfia nemzetközi méretű anyaggyűjtésének megfelelő szakirodalom.

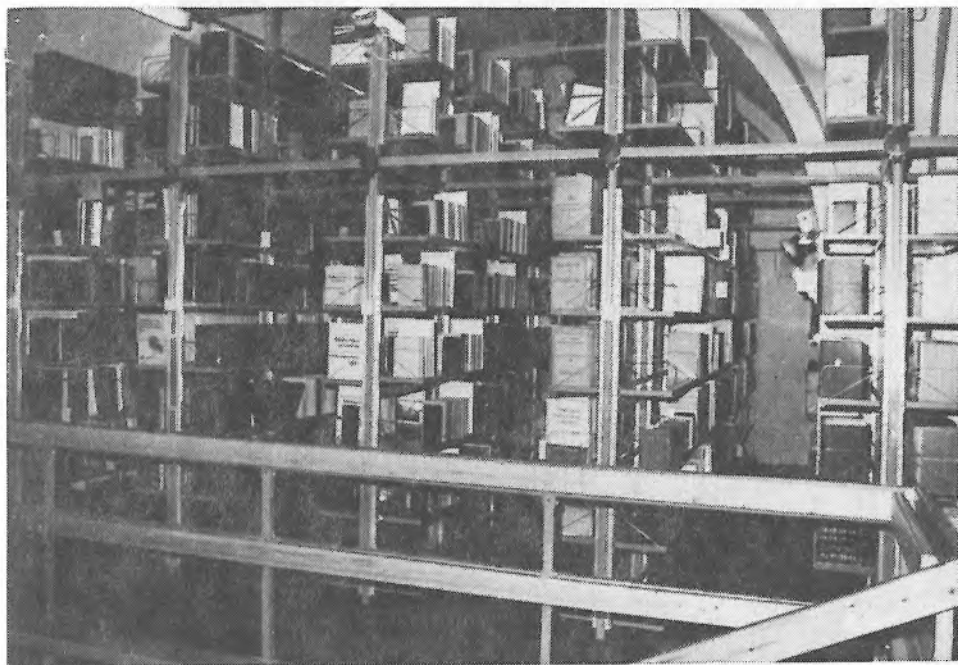
A hazai és külföldi kiadók tájékoztatói alapján a könyvtár beszerzi: a növénytermesztés és állattenyésztés, erdő-, vad- és halgazdálkodás, növényi és állati termékek feldolgozásá-

3. sz. fotó: A kétszintes raktár középső feljárata

4. sz. fotó: A kialakított polc sorok

5. sz. fotó: A folyóirat-állomány tárolása

nak történetével kapcsolatosan megjelenő kiadványokat, szűkebb körben az agrár-etnográfát, archeobotanikát és archeozoológiát is. A történeti és más társadalomtudományok területéről az összefoglaló műveket, valamint a vonatkozó főbb irodalmat. Az érintkező tudományterületek közül az agrobotanika és agrozoológia, az agrokémia és talajtan, a mezőgazdasági gépészet és építészet, növénykórtan és állatgyógyászat tartozik gyűjtőkörébe.

A múzeum kiállítási tevékenységének segédanyagaként gyűjti az agrármuzeológiát és összefoglaló kiadványok tekintetében általános muzeológiai szakirodalmat is. Ez utóbbihoz kapcsolódik a múzeum tevékenységével kapcsolatos minden megjelent kiadvány, egészen az intézet alapításáig visszamenően. Végül az általános tájékozódást segítő minden kézikönyv jellegű kiadvány: lexikonok, enciklopédiák, szótárak stb.

A könyvtár állománya vásárlás, kiadvány-csere és ajándékozás útján gyarapszik. Könyv- és folyóiratbeszerzését a múzeum évi pénzügyi keretén belül biztosítja. Rendszeres kiadványcsere kapcsolatot tart fenn mintegy 100 hazai és 200 külföldi intézménnyel (múzeumok, tudományos kutatóhelyek és könyvtárak), ezeknek a vázolt gyűjtőköri témákban megjelentetett kiadványait, elsősorban folyóiratokat a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiadványaiért cserébe szerzi be. Esetenként szakmai magángyűjteményekből vétel és ajándékozás révén is gyarapszik állománya.

A könyvtár módszeres gyarapításának eredménye, hogy állománya 1985-re, az 1972. évi állományának kétszeresére, mintegy 80.000 könyvtári egységre nőtt. Külön gyűjtemény-

6. sz. fotó: A könyvtár új olvasóterme

ként kezelt régi ritkaságainak száma mintegy 1500 kötet. Gyarapítása, a lehetőségeknek megfelelően folyamatos.

A múzeum könyvtára a kulturális miniszter 5/1978. (XII. 12.) KM számú rendelete értelmében országos feladatkörű szakkönyvtárnak minősül, szakszerű használatát a Szervezeti és Működési Szabályzat megfelelő, vonatkozó részlete biztosítja. A Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Könyvtári Hálózat tagkönyvtáraként működik az országos könyvtári rendszerben.

A könyvtár ez utóbbi években történt új elhelyezése, az átlagos méreteket meghaladó kézikönyvtári anyag kialakítása a kutatók számára az állomány elmélyültebb és hatékonyabb használatára nyújt módot.

7. sz. fotó: A könyvtár megnyitása 1985. február 15-én

A kutatók munkáját és a folyamatosan készülő új kiállítások szerinti igényeket messze-
menően figyelembe vevő kézikönyvtári témacsoportok 18 fő csoport szerint rendezetten
kínálják a folyóiratokat az agrártörténeti kutatás számára, s 77 témacsoportban találja a
könyvanyagot a kutató az Egyetemes Tizedes Osztályozás megfelelő szákszámai szerint.
E lényeges szakmai segédanyagban szerzői betűrendes és szakkatalógusban tájékozódhat
a kereső.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum könyvtárának célja a jövőben is a hazai agrártörténet
forrásainak maradéktalan összegyűjtése, annak feltárása s a történeti kutatás számára
hozzáférhetővé tétele, hogy könyv és könyvtár egyaránt szolgálja a hazai agrármúlt ered-
ményeinek mind szélesebb körű hasznosítását.

Jegyzetek

1. Balás Árpád, 1897. 1809. p.
2. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége számára készült jelentés az 1909-es évről. (MMA. IX. 768/1910.)
3. H. Gabnay F., 1908. 1217. p.
4. Fabricius Endre, 1907. 1217. p.
5. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége számára készült jelentés az 1910-es évről. (MMA. IX. 369/1910.)
6. „Pro memoria” feliratú irat, minden valószerűség szerint Radisics Györgytől, hivatkozással a 43192/911. sz. miniszteri rendeletre. (MMA. IX. 1910. évi iratok között).
7. A múzeum 1912. évi jelentése (Radisics György). (MMA. IX. 4/1913.)
8. A múzeum 1911. évi jelentése (Radisics György). (MMA. IX. 4/1912.)
9. Szervezeti és Szolgálati Szabályzat 1913.
10. A múzeum 1914. évi jelentése (Radisics György). (MMA. IX. 1/1915.)
11. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalához beküldött adatlap, könyvtári adatainak másolata (MMA. IX. 1914. évi iratok között)
12. Jelentés a Mezőgazdasági Múzeum Könyvtára megnyitása ügyében. (MMA. IX. 303/1915.)
13. Könyvtári Szabályzat 1915.
14. OL K 184. FM. Általános iratok 1919., 106. tétel 2227 cs.
15. Taraba Mária, 1985. 605. p.
16. Felterjesztés gr. Teleki Mihály m. kir. földművelésügyi miniszternek, 1938. december 15-én. (MMA. IX. 569/1938.)
17. Függetlenség, 1939.
18. A múzeum összefoglaló jelentése 1945–1951. évekről (S. Szabó Ferenc). (MMA. IX. 9.)
Ld. még a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Könyvtárának évi jelentései.

Sági Pál:

KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉG

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum alapításától kezdve igyekezett a hármaskör követelményeknek: a gyűjtő, a tudományosan feldolgozó és a népszerűsítő feladatának megfelelni. Első tudós igazgatója, *Balás Árpád* így fogalmazta meg a múzeum feladatát: „...saját körében a gazdasági ismereteket terjeszteni, a tudomány által kijelölt és a gyakorlatban hasznosnak bizonyult vagy ígérkező vívmányait az életbe átvinni, a mezőgazdasági technika fejlesztéséhez és alkalmazásához hozzájárulni...”¹

Balás Árpád megállapítása az eltelt 90 év alatt sem veszített érvényességéből. De ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a múzeum „... a hazai mezőgazdaság történetét és kultúrfokait tanulmányozza és azokat a tárgyakat, adatokat szem elé állítsa, melyek erre vonatkozólag megszerezhetők.”²

A második világháború kitörése előtti időszakban „átlagosan 100 ezer ember tekintette meg évenként akkoriban gyönyörű gyűjteményeit. Majdnem minden tizedik látogató külföldi volt. Több nagy világplap most is elismerően írt az intézetről, éppúgy mint az első világháborút közvetlenül megelőző fénykorában. Ezek az ismertetések a budapesti Mezőgazdasági Múzeumnak nemcsak tudományos színvonalát, hanem gyakorlati jelentőségét is hangsúlyozták. A látogatók százezrei valóban jellegzetes keresztmetszetét kapták benne a magyar mezőgazdaság akkori fejlettségének. A múzeumi könyvtár nagy olvasótermében olykor már ismeretterjesztő előadásokat tartottak a mezőgazdaság különböző tématerületeiről, sőt a tömegesen érkező vidéki látogatóknak olykor oktatófilmeket is vetítettek” – írja *Takács Imre*³

A felszabadulást követő időszakban a múzeum épületének és kiállításainak helyreállítása után „a múzeum szakmai ismeretterjesztő és népművelő munkáját a kiállításokon túlmenően, azokat kiegészítő ismeretközlési módszerek összehangolt alkalmazása teszi teljesebbé. Muzeológusaink a látogató csoportok számára szóbeli magyarázattal segítik a demonstrációs anyag megértését és választ adnak a felmerülő szakmai kérdésekre. Ezen kívül népszerűen tudományos előadások tartásával és ismeretterjesztő cikkek, dolgozatok közzétételével is kiveszik részüket a szakmai oktatómunkából.

A látogató közönség változatos érdeklődésének jobb kielégítése végett vezette be a múzeum munkát a mezőgazdasági szakfilmek rendszeres vetítését. A naponkénti műsort a múzeum filmtárának anyagából állítják össze az aktuális agrárfeladatok figyelembevételével. A mezőgazdasági üzemek dolgozóinak, az oktatási intézmények növendékeinek szervezett látogató csoportjai tetszés szerint választhatnak a múzeum filmkészletéből.”⁴

Napjainkban a Magyar Mezőgazdasági Múzeumnak, mint tudományos és közművelődési intézménynek helyét és feladatait az 1963-ban megjelent „múzeumi törvény” szabja meg. A törvényerejű rendelet végrehajtásáról a művelődési miniszter 18/1981. (XII. 5.) MM számú rendelete intézkedett. A 13. §-a – a többi között – arról szól, hogy a múzeum tevékenysége kiterjed:

„c) a tudományos eredményeknek kiállítások, ismeretterjesztő előadások, közlemények és kiadványok útján a népművelés szolgálatába állítására.”

A múzeumok helyét a közművelődési intézményhálózatban a nemzeti értéket képviselő műtárgyak gyűjtése, őrzése, védelme, a tudományos feldolgozás és közzététel egyenrangú hármas feladata határozza meg.

Múzeumunk közművelődési tevékenységét a fentiek szellemében végzi.

A látogatottság alakulása

Megnyitásától a felszabadulásig közel 5 millió látogatója volt a múzeumnak. 1950–1968-ig terjedő időszakban a látogatók száma 3.623.196 volt. 1969-től 1984-ig 2.210.098 fő tekintette meg a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot. Így elmondhatjuk, hogy az alapítás-tól eltelt 90 esztendő alatt 10 milliónál több (10.840.105 fő) látogatója volt múzeumunknak.

A vidéki állandó kiállítások, fiálélék száma 1984-re 22-re emelkedett. Látogatóik 16 esztendő alatt 3.176.979 főt tettek ki.

Ezenkívül a belföldön bemutatott vándorkiállításainkat 1.409.499, a külföldi társintézményekben és nemzetközi kiállításokon megrendezett kiállításainkat 2.547.520 látogató kereste fel.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum látogatói között szép számban találunk külföldieket, így volt ez korábban is, de napjainkban is. Pl. 1984-ben 56 országból 51.717 fő kereste fel a Vajdahunyadvártat, az összes látogató 16,7%-a.

Látogatottság alakulása

1950.	11.158
1951.	74.972
1952.	64.991
1953.	109.160
1954.	166.840
1955.	260.462

Látogatottsági statisztika

1956 – 1984

Év	Egyéni	Isk. csop. létsz.	Egyéb csop.	Összesen	Isk. csop. száma	Egyéb csop.	Tárlat-vezetés	Külföldi látogató	Külföldi ország
1956.	167.181	20.208	13.131	200.520	506	360	703	3.490	
1957.	288.831	25.685	4.354	318.870	512	127	286	1.449	
1958.	224.127	42.219	6.225	272.571	854	184	640	1.848	
1959.	224.692	49.956	6.596	281.244	503	175	661	1.374	
1960.	244.547	67.681	7.965	320.193	1.074	177	441	2.994	
1961.	270.097	44.415	9.061	323.573	911	393	403	4.704	
1962.	229.902	40.742	18.081	288.725	793	528	—	6.901	
1963.	176.913	62.564	12.333	251.810	934	585	456	6.850	
1964.	—	—	—	—	—	—	—	—	
1965.	159.303	63.154	13.428	235.885	1.107	736	385	13.428	
1966.	127.153	47.261	19.815	194.229	912	803	431	17.919	
1967.	99.470	40.504	11.760	151.734	—	—	334	11.760	
1968.*	53.688	32.673	9.898	96.259	—	—	—	6.231	
1969.	56.485	26.194	2.801	85.480	—	—	381	—	
1970.	62.175	—	26.377	88.552	—	—	—	—	
1971.	65.833	—	22.930	88.763	—	—	56	—	
1972.	62.333	—	31.396	93.729	—	—	37	—	
1973.	59.883	—	39.980	99.863	—	—	55	—	
1974.	—	—	—	122.842	—	—	—	—	
1975.	—	—	—	147.567	—	—	—	—	
1976.	—	—	—	131.793	—	—	—	—	
1977.	78.047	55.871	22.131	156.049	571	351	94	—	
1978.	99.838	41.287	14.142	155.267	927	81	82	—	
1979.	89.548	33.405	15.319	138.272	1.220	241	57	—	
1980.	74.094	36.294	11.247	121.635	1.208	524	261	13.454	64
1981.	100.597	41.045	10.745	152.387	1.331	434	410	11.363	60
1982.	85.444	44.281	9.406	139.131	1.613	312	147	17.878	80
1983.	122.764	42.725	14.182	179.671	1.700	539	212	23.242	68
1984.	238.553	55.997	14.547	309.097	2.288	486	184	51.717	56

* Belépődíj bevezetése miatt csökkent a látogatók száma!

A kihúzott (—) rovatokra az éves beszámoló jelentésekben nem szerepel adat.

A múzeum közművelődési munkájának legfontosabb színtere a kiállítás és alapfeladata a különböző típusú kiállítások pedagógiai felhasználása. Ebből következően az általános múzeumi közművelődési modell második lépcsőjét a *kiállításokhoz kapcsolódó közművelődés, ismeretterjesztés* képezi, amelynek célja nem más, mint valamennyi múzeumi kiállítás változatos, differenciált és komplex hasznosítása.

A kiállításainkat látogató magyar és külföldi csoportok számára egyre növekvő számban tarthattak a múzeum munkatársai *tárlatvezetést*. Szakember küldöttségek, egyetemi, főiskolai hallgatók tájékoztatására *szakvezetésekre* is gyakran sor került. 1954 óta vasárnap délelőttönként, 1982 óta pedig szombat délutánonként *ismeretterjesztő előadást* vagy meglévő kiállításainkhoz kapcsolódó tárlatvezetést tartottak ügyeletes muzológusaink. Egy időben a budapesti TIT József Attila Szabadegyetemének szőlészeti–borászati előadássorozatát a múzeumban rendezték meg. Így a hallgatók az előadások szemléltetéseként az adott kiállítást vagy szakfilmeket tekinthettek meg.

Az előadások mellett az ismeretterjesztés változatos formái kerülnek alkalmazásra: filmvetítések, diaprogramok, esetenként a restaurátor vagy preparátorműhely látogatásának szervezése.

A *filmvetítéseknél* a múzeum filmarchívumában megtalálható mezőgazdasági szakfilmek, a MOKÉP Közművelődési Filmtárából vagy az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivataltól kölcsönzött szakfilmek vetítése történik szombatonként program szerint, vagy hétközben az iskolai vagy felnőtt csoportok kérése szerint.

1981 óta a múzeum történetét, tevékenységét, kiállításait és az élelmiszeripar történeti emlékeit bemutató színes filmeket is készített a múzeum az AGROINFORM filmsztúdióval, idegen nyelvű kópiákkal is külföldi csoportok számára.

Újabban videokazettán is bemutatathatók ezek a filmek, így egyszerre két helyen is sor kerülhet vetítésükre.

Az iskolai csoportok számára *hangosított diárorozatok* is rendelkezésre állnak. Szükség szerint szervezhető *műhelylátogatás* „Műhelytitkok” címmel, kisebb csoportok, szakkörök számára a restaurátor és a preparátor műhelyünkbe.

Előadások, filmvetítések, tárlatvezetések

1955 – 1984

Év	Előadás	Hallgató	Vetítés	Filmek száma	Nézők száma	Tárlatvezetés
1955.	24	1.485	—	—	—	—
1956.	41	3.100	292	459	20.395	703
1957.	6	500	696	—	—	—
1958.	48	2.500	1.256	1.653	100.000	—
1959.	46	2.600	1.309	1.815	110.000	—
1960.	51	—	—	1.164	125.000	—
1961.	55	—	—	765	48.000	—
1962.	53	—	—	1.063	83.140	—
1963.	54	3.927	1.046	—	109.444	—
1964.	—	—	—	—	—	—
1965.	69	4.280	1.468	1.638	158.776	—
1966.	56	3.964	1.115	1.213	124.324	—
1967.	69	3.367	924	1.036	82.637	—
1968.	57	2.236	758	817	34.642	—
1969.	56	1.624	127	447	11.040	381
1970.	61	1.392	231	664	15.324	—
1971.	49	1.056	184	766	—	56
1972.	54	1.210	155	765	30.301	37
1973.	65	2.861	—	445	—	55
1974.	42	1.019	—	403	17.135	—
1975.	47	1.110	188	546	27.034	—
1976.	49	1.493	126	611	27.855	—
1977.	42	1.083	100	407	18.231	94
1978.	43	1.059	121	547	25.447	82
1979.	41	827	32	102	2.226	57
1980.	51	2.043	140	485	14.458	261
1981.	58	2.843	447	708	57.506	410
1982.	57	2.901	489	759	52.887	147
1983.	53	3.090	591	993	45.198	212
1984.	68	4.014	594	1.087	43.099	184

A kihúzott rovatokra (—) az éves beszámoló jelentésekben nem szerepel adat!

1959-ben rendezte meg múzeumunk a Magyar Nemzeti Galériával közösen „Mezőgazdaság a képzőművészetben” c. kiállítását. A beérkezett 500 műből 128 festmény, 45 rajz, grafika, 75 szobor, érem és 3 gobelin, összesen 249 alkotás lett bemutatva, *Bodnár Éva* rendezésében. Ezen a tárlaton az élő művészek munkái mellett a klasszikus magyar képzőművészet remekeit is láthatta a közönség. A Földművelésügyi Minisztérium mellett a TOT és a MEDOSZ is ajánlott fel díjakat. A díjazottak között találjuk Kurucz D. István festőművészt, Szabó Iván szobrászművészt, Szobotka Imre festőművészt, Kákonyi István szobrászművészt, és Kiss Nagy András szobrászművészt.

1970-ben a felszabadulás 25. évfordulójára pályázatot hirdetett a múzeum. Ekkor 939 mű érkezett, melyekből 89 festmény, 119 plasztika, 50 grafika és 28 egyéb alkotás (kerámia, gobelin, faragás, tűzzománc), összesen 286 alkotás került kiállításra. A tárlatot *Pogány Ö. Gábor*, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója rendezte.

1975-ben 900 művet küldtek be képzőművészeink a pályázatra. *Pogány Ö. Gábor* rendezésében 118 festményt, 59 grafikát, 40 szobrot, 41 érmét, 9 domborművet, 6 kerámiát és 5 textilt, összesen 278 művet mutattunk be.

A miniszteri fődíjat Dudás Jenő grafikus, első díjat Szurcsik János festőművész és Németh József festőművész nyerte. A pályázati kiírásnak megfelelően még 2 második és 2 harmadik díjat osztottak ki. Ezen kívül a vállalatok, állami gazdaságok, különböző szervek 8 különdíjat ajánlottak fel.

Negyedik alkalommal a múzeum 1980-ban írt ki pályázatot és rendezte meg a „Mezőgazdaság a képzőművészetben” c. kiállítást. Ebben az évben a megbetegedett *Pogány Ö. Gábor* helyett *D. Fehér Zsuzsa* rendezte a bemutatót. A 286 mű megoszlása a következő volt: 93 festmény, 35 grafika, 101 szobor, dombormű, 41 érem, 16 textil, gobelin. A MÉM-díjat Kurucz D. István festőművész, első díjat Scholcz Erik festőművész és Tóth Béla szobrászművész nyerte. A 2 második és 2 harmadik díj mellett 20 különdíj is kiosztásra került.

1985-ben az ötödik alkalommal meghirdetett pályázatra 184 művész 580 alkotását küldte be. Kiállításra került 89 festmény, 33 grafika, 90 szobor, érem, kiplasztika, 16 kerámia és 17 textil, gobelin, összesen 245 mű. A kiállítást *Bereczky Lóránd*, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója rendezte. A miniszteri fődíjat Németh József festőművész nyerte, I. díjat kapott Prepelicza Katalin textilművész és Kiss György szobrászművész. A 2 második és 2 harmadik díj mellett a különböző szervek, állami gazdaságok, vállalatok 14 különdíja kerülhetett átadásra.

1980-ban a múzeum „Mezőgazdaság a naiv művészetben” címmel is hirdetett pályázatot és rendezett kiállítást. 50 pályázó 446 alkotásából a zsűri 30 naiv művész 90 munkáját fogadta el, s ez került bemutatásra. A kiállítást *F. Mihály Ida* rendezte.

Múzeumunk tevékenységében hosszú évek óta kiemelkedő helyet foglal el az iskolai oktatómunka és az iskolán kívüli nevelés segítése. 1985-ben volt 15 éve, hogy múzeumpedagógiai munka egyik eredményes sorozatát, a „*Hazánk mezőgazdasága diákszemmel*” pályázatot a múzeum elindította. Meghirdetésében az a cél vezette a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot, hogy a tanulók érdeklődését felkeltsék a mezőgazdaság, az élelmiszeripar,

erdészet, vadászat, a környezet- és természetvédelem iránt, jobban megismerjék a diákok a múzeumot és vidéki kiállításait. Nem titkolt célja volt a pályázatnak a mezőgazdasági pálya, a tudományos kutatómunka megszerettetése.

1970. októbere óta évenként kapják meg az ország általános és középiskolásai a múzeum felhívását, hogy vegyenek részt a „Hazánk mezőgazdasága diákszemmel” pályázaton. Azóta minden évben több ezer pályamunka érkezett az általános iskolákból (dolgozat, rajz, textilmunka, kerámia, kispasztika), míg a középiskolás diákoktól a különböző meghirdetett témákban dolgozatok. A pályázat eredményességét mutatja a 15 év alatt beküldött 50.207 pályamunka, közte 4.633 általános iskolai és 6.701 középiskolai dolgozat. A kiosztott díjak és jutalmak száma a képzőművészeti pályázat jutalmaival együtt 3.873 volt. A dolgozatoknál a megadott témák igen változatosak voltak. A 15 esztendő folyamán 125 féle témában érkeztek be a dolgozatok. Voltak olyan népszerű témák, melyekből 1–1 alkalommal átlag 50-nél több dolgozat érkezett. Ilyen volt „Az állattenyésztés jelentősége”, a „Környezet- és természetvédelem”, vagy a „Régi mesterségek, kiháló foglalkozások” téma. Az illetékes pedagógusok javaslatára legutóbbi pályázati felhívást már 2 tanévre írta ki a múzeum, így több idejük lesz a felkészülésre a tanulóknak.

A pályázat hamar népszerűvé vált az általános és középiskolák tanulói körében. Egyes általános iskolák éveken keresztül eredményesen szerepeltek a képzőművészeti pályázaton, így a keceli, a kunszentmiklósi, a gyáli, a softvadkerti, a vaszari általános iskola.

A középiskolák közül szinte kezdettől fogva, hosszú évek során át elismerésre méltó munkát végeztek a szegedi Radnóti Miklós Gimnázium tanárai. Minden évben a legtöbb dolgozat az iskola tanulóitól érkezett a pályázatra és a legtöbb díjat és jutalmat is a szegedi diákoknak ítélte oda a bírálóbizottság. 1985-ben a 370 középiskolai dolgozat közül 72 volt a szegedi Radnóti Miklós Gimnázium tanulóié, míg a 112 díjból és jutalomból 28 jutott a szegedieknek. Így méltán kapta az iskola 14 alkalommal a főigazgatói díjat. Említésre méltó még az egri Gárdonyi Géza Gimnázium, a soproni Róth Gyula Erdészeti és Faipari Szakközépiskola, az orosházi Kossuth Lajos Mezőgazdasági Szakközépiskola tanulóinak eredményes részvétele a pályázaton. Sajnos az utóbbi években a budapesti iskolákból egyre kevesebb pályamunkát küldtek be.

Minden évben március elseje volt a pályázatok beküldési határideje. 1985-ben összesen 3.528 darab érkezett be, 3.158 pályázat általános iskolai tanulóktól (214 dolgozat, 2.414 rajz, 140 textil, batik és 390 kerámia, kispasztika) és 370 középiskolai dolgozat. Az ország 331 iskolájából több mint 3.500 tanuló vett részt a pályázaton.

A dolgozatok elbírálásában a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és az Országos Pedagógiai Intézet munkatársai vettek részt. A képzőművészeti anyag zsűrizésében az Országos Pedagógiai Intézet és a FÖPI rajz szakfelügyelői, szobrászművész, grafikus és a múzeum munkatársai működtek közre.

A beküldött pályázati anyagból (rajz, batik, kispasztika) minden évben kiállítás nyílt a Vajdahunyadvárban, a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. Egy részéből vándorkiállítás készült és az ország számos városában és községében mutatták be. 11 évben volt vándorkiállítás 32 településen. A magyar városokon és falvakon kívül Lengyelországban, Cseh-szlovákiában, Bulgáriában, Dániában és Norvégiában is láthatta a közönség a magyar diákok alkotásait. Az eltelt 14 év alatt 1.604.718 fő tekintette meg ezeket a kiállításokat.

Az iskolák pedagógusaink munkáját azzal ismerte el a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, hogy azoknak, akik rendszeresen segítettek tanulóikat, évről évre jutalmat is adott. Így az utóbbi 10 évben 350 tanár kapott pénzjutalmat. A teljesség igénye nélkül a legeredményesebben közreműködő tanárok: az általános iskolai tanárok közül B. Boros Ilona, Kécel; Exner István, Vaszar; Fegyő Béla, Gyál; Krebsné Tuska Zsuzsa, Soltvadkert; a középiskolai tanárok közül: dr. Szécsi Szilveszter, dr. Török Károlyné, a szegedi Radnóti Miklós Gimnázium; dr. Firtás Oszkár, a soproni Róth Gyula Erdészeti és Faipari Szakközépiskola; Borsányi Béláné, a székesfehérvári Vántus Károly Mezőgazdasági Szakközépiskola. 1985-ben a 15. alkalommal megrendezett pályázatot, illetve kiállítást a múzeum azzal is emlékeztetéssel kívánta tenni, hogy az évek óta kiváló eredményt elért soltvadkerti kerámia szakkörrel (vezetőjük Krebsné Tuska Zsuzsa) emléklapet készíttetett, melyet a díjazott iskolák, szakkörök, a jutalmazott pedagógusok és a díjazott tanulók is megkaptak. A 15 éve elindított „Hazánk mezőgazdasága diákszemmel” pályázat múzeumunk közművelődési és múzeumpedagógiai tevékenységének szép és mondhatjuk eredményes része.

Múzeumpedagógiai munka

Múzeumunk kezdettől fogva nagy gondot fordított a tanulóifjúsággal való foglalkozásra. A felnőtt múzeumlátogatók számának növelése érdekében már óvodáskorban, majd az iskolás korúakkal kell megszerettetni a múzeumot. Az iskolai ismeretanyagra építve kell múzeumba szoktatni a gyerekeket.

A múzeumlátogatók jelentős százalékát mindig az iskoláskorúak alkották. A látogatóknak az 1960-as évek közepéig 15–20%-a, az elmúlt években 25–30%-a volt tanuló.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeumban 1978 óta dolgozik múzeumpedagógus. Az iskolákkal való kapcsolat természetesen nem akkor kezdődött, korábban is megvolt. Mégis azt mondhatjuk, ettől az időtől vált intenzívebbé a munka. A kezdeti lépések után 1980-tól épült ki szoros kapcsolat az Országos és a Fővárosi Pedagógiai Intézettel és az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatallal.

Az iskolai környezet- és természetvédelmi nevelés segítésére alakítottuk ki előadássorozatunkat iskolai szakkörök tagjai számára. Eleinte kéthetenként tartottak szakemberek diáképekkel vagy mozgófilmmel illusztrált előadásokat. Az utóbbi két évben a nagy érdeklődésre tekintettel két egymás utáni héten megtartotta ugyanaz az előadó meghirdetett foglalkozását. 20–25 ilyen előadásra kerül sor tanévenként, 2.500–3.000 tanuló számára. Május hónap folyamán a főváros környéki természetvédelmi területekre tesznek tanulmányi kirándulást a tanulók. Az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatallal közösen természetbarát kört működtetünk, havi egy alkalommal, szombat délelőttönként a fBudai-hegyekbe, vagy a főváros környékére kirándulnak. A tanulók szüleikkel, testvéreikkel vesznek részt. A természetbarát kört a múzeumpedagógus vezeti.

A tanulók múzeumlátogatását a pedagógusok szervezik, így arra törekszünk, hogy a fővárosi tanítók, óvónők, tanárok megismerjék tevékenységünket, a múzeum kiállításait. Minden tanév kezdetén tájékoztató füzetet adunk ki az iskolák, a pedagógusok számára. Ebben röviden bemutatjuk kiállításainkat, a kapcsolódó filmeket, a tanulók számára szerve-

zett foglalkozásokat és a pedagógus továbbképzések tervét. Az Országos Pedagógiai Intézettel, az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatallal, és a Fővárosi Pedagógiai Intézettel közösen évente 20–25 alkalommal mintegy 1.000 pedagógus számára tartunk továbbképzést. Az óvónőktől kezdve az alsó tagozatos tanítók, a biológia szakos tanárok, munkaközösség-vezetők, szakfelügyelők, iskolaigazgatók részére rendezzük 1980 óta ezeket a továbbképzéseket.

Agrártörténeti emlékek védelme

1977 decemberében a mezőgazdasági és élelmiszerügyi, az építési és városfejlesztési és a kulturális miniszter közös rendeletet adott ki 42/1977. szám alatt a jelentősebb agrártörténeti emlékek védelméről. A rendelet kötelezte a tanácsokat, vállalatokat, állami gazdaságokat, termelőszövetkezeteket az agrártörténeti emlékek bejelentésére. A Magyar Mezőgazdasági Múzeumot bízta meg e rendelet végrehajtásával kapcsolatos feladatok összefogásával, ellenőrzésével. Az épületek felülvizsgálatát az Országos Műemléki Felügyelőséggel végeztük, a védetté nyilvánítást e szerv adta ki. Az ideiglenes védelem alól való feloldást, illetve a gépek, eszközök védetté nyilvánítását vagy feloldását múzeumunk végezte. E jellegű tevékenység igazgatási feladat, így e helyen csak a téma közművelődési vonatkozásairól szólnunk.

„Agrártörténeti emlékek védelme” címmel 1980-ban időszaki fotókiállítást rendeztünk az Országos Műemléki Felügyelőséggel közösen a Vajdahunyadvárban. A kiállítás anyagát több városban, így Debrecenben, Gödöllőn, Kaposváron, Szántódpusztán, Székesfehérváron is bemutattuk. 1985-ben az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskolával közösen rendeztünk fotó- és műszaki dokumentációs kiállítást „Népi építészet” címmel.

A múzeum javaslatára a Gyufaipari Vállalat gyufacímkeket készített agrártörténeti emlékek képeivel. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Köre megjelentette Gerencsér Miklós: „Mezei műhelyek” című munkáját, melyben a szerző jelentős agrártörténeti emlékeket mutat be.

1980 óta a múzeum évente megrendezi az agrártörténeti emlékgyűjtők országos találkozóját, melyek a tapasztalatcsere és egyben a továbbképzés célját szolgálják. Eddig Budapesten, Kiskunhalason, Zircen és Gödöllőn került sor ezekre a találkozókra. Az Agroinform Filmsztálya által készített az „Agrármúltunk szigetei”, az „Élő agrárgépészeti emlékek” és „Az élelmiszeripar történeti emlékei” című filmek is jól szolgálják az agrártörténeti emlékek védelmének népszerűsítését.

A „Hazánk mezőgazdasága diákszemmel” című pályázat középiskolás témái között 1978 óta minden évben szerepelt az „Agrártörténeti emlékek lakóhelyemen” c. kiírás. Eddig a témában 114 dolgozat érkezett, melyek értékes, alapos felmérő munkát mutattak.

A múzeumi közművelődés, ismeretterjesztés egyik formája a *kiadványok megjelentetése* is. A tudományos kiadványokról a kötet más helyén szoltunk, így itt csak a múzeum kiállításait bemutató ismertetőkről, katalógusokról, egyéb propaganda kiadványainkról adunk tájékoztatást.

Már 1899-ben megjelent „A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum tájékoztató szakkatalógusa”, majd 1902-ben, 1907-ben, 1914-ben több nyelven is jelent meg ismertető, vezető a kiállításokról. 1927-ben 1933-ban, 1934-ben rövid tájékoztatót, útmutatót adott ki a múzeum.

A felszabadulás után 1956-ben jelent meg 5 nyelven színes, fényképes ismertető leporelló a kiállításokról, majd ebben az évben jelent meg komolyabb kiadvány a múzeum történetéről, kiállításairól és épületéről S. Szabó Ferenc szerkesztésében: „A 60 éves Mezőgazdasági Múzeum” címmel.⁵

1957-ben indították el a „Mezőgazdasági Múzeum Füzetei” sorozatot, melynek 10 év alatt 22 darabja jelent meg, több közülük 3., sőt 4. kiadást is elért. Ebben a sorozatban elsősorban közművelődési, ismeretterjesztő célzattal jelentek meg agrártörténetünk nagy alakjainak tevékenységéről,⁶ a magyar mezőgazdaság egyes ágazatainak történetéről,⁷ a Magyar Mezőgazdasági Múzeum történetéről, épületéről,⁸ de a sorozatban jelentek meg ismertetések az állandó kiállításokról is.⁹

Az *időszaki kiállításainkról* is rendszeresen jelentek meg rövid ismertető, vezető.¹⁰

Az időszaki kiállítások között kiemelkedő helyet foglalnak el az *országos képzőművészeti pályázatok kiállításai*. Rendszeresen jelentek meg színes katalógusok ezekhez a kiállításainkhoz és más, hasonló jellegű tárlatainkhoz.¹¹

A *Magyar Mezőgazdasági Múzeum épületéről*, a *Vajdahunyadvárról* is több ízben jelent meg ismeretterjesztő kiadvány.¹²

A múzeumpedagógiai munka segítésére 1981 óta minden tanév elején megjelentetjük a „Múzeumi foglalkozások iskoláknak” tájékoztató kiadványunkat. Ebben az éves programfüzetünkben röviden bemutatjuk a látogatható kiállításokat, ismertetjük a kapcsolódó filmek címeit. A tanulók számára szervezhető foglalkozásokon túl szólnak a múzeum egyéb programjairól, az Országos Pedagógiai Intézettel, az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatallal és a Fővárosi Pedagógiai Intézettel közösen szervezett pedagógus továbbképzések programját ismerhetik meg az érdeklődők.

Az eddig bemutatott ismertető kiadványokon túl, rendszeresen adunk tájékoztatást a múzeum tevékenységéről a napi sajtó, a TV és a rádió számára. Évente általában 250–300 cikk, hír, programjavaslat jelent meg a napi és hetilapokban. A rádió és a televízió a múzeum kiállításairól, új megnyíló múzeumokról, egyéb rendezvényeiről is hírt adott, korántsem annyiszor, ami tevékenységünk alapján várható lett volna.

1979 óta negyedéves programot adunk ki, melyben az állandó és időszaki kiállításainkat, a hétfői rendezvényeket, a hangversenyeket, az iskolások számára szervezett foglalkozásokat, a vidéki fiilialékat ismertetjük. Ma már negyedévenként 2.500 példányban jelenik meg a közönség számára készülő programunk.

1980 óta évenként 3–4 szám jelenik meg a „Hírek a Mezőgazdasági Múzeumból” című

periodikánkból, amelyek munkatársaink tudományos tevékenységéről, a kiállításokról, eseményekről, rendezvényeinkről, a múzeumbaráti körök életéről, nemzetközi kapcsolatainkról adnak hírt. 1983-ban a Tájékoztatói Hivatal engedélyét is megkaptuk kiadásához. A már említett filmeken kívül 4 féle 6 db-os diasorozatot készített a múzeum épületéről, kiállításairól a Magyar Diafilmgyártó Vállalat.

A kiállításokhoz, rendezvényekhez meghívók készülnek, időnként plakátokat is adunk ki. A múzeumból a napi-, hetilapokban, folyóiratokban megjelent cikkekből, anyagokból cikk-kivágot gyűjteményt, korábban albumokat állítottunk össze.

1980-ban a vidéki mezőgazdasági múzeumok és kiállítások ismertetésére térkép került kiadásra. 1985-ben a múzeum népszerűsítésére ízléses kivitelű, 5 nyelvű ismertető leporellót jelentettünk meg.

Egyéb közművelődési tevékenységek

A múzeumi közművelődés kiállításokhoz, gyűjteményekhez kötődő kereteit túllépve új rendezvényformák is kialakultak. Ezek közé tartoznak a múzeumok előadótermeiben, udvarain tartott *hangversenyek*.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeumban már 1956-ban rendeztek a román épület kerengőjében hangversenyt és az Apostolok-tornyában toronyzenét. Az 1970-es évek végétől a XIV. kerületi Tanács Művelődési Házával közösen a múzeum Hunyadi udvarában nyaranta 10–12 alkalommal szimfónikus zenekarok adtak hangversenyt „Vajdahunyadvári esték” címmel hétfőnként, szerdánként pedig szintén 10–12 alkalommal „Jazz-körkép” címmel híres magyar és külföldi együttesek léptek fel a jazz-esteken.

Az épület felújítása miatt 1982–1985 között szüneteltek ezek a hangversenyek. Mégsem maradt zene nélkül a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, mert a Kórusok Országos Tanácsával közösen 1982 júniusától nyaranta vasárnap délelőttönként 12–13 fűvőszeneke ad térzenét a Vajdahunyadvár udvarán, októbertől májusig pedig „Népzene a múzeumban” címmel kórushangversenyeket hallgathatnak a látogatók vasárnap délelőtt, 30–32 alkalommal. Ezek a nagy központi énekkaroktól kezdve a tsz-kórusokon, a népi együtteseken, a falusi népdalkörökön át a pávakörökig sok együttes ad zenei élményt a múzeum közönségének.

Az utóbbi három évben az I. István Gimnázium Szimfónikus Zenekara felújította a „Vajdahunyadvári esték” sorozatát és nyaranta 5–6 hangversenyt adott a múzeum főbejárata előtt, vagy rossz idő esetén az aulában.

A múzeum az utóbbi években a kiállításokhoz kapcsolódó feladatlapokat állított össze elsősorban a tanulók számára, de volt közte felnőttek, szocialista brigádok számára szóló feladatlap is.

1982-ben a múzeum bekapcsolódott a 15 fővárosi múzeum által indított „Múzeumról múzeumra. Művelődéstörténeti játék felnőtteknek” című közös akcióba. A Budapesti Történeti Múzeum kezdeményezésére indult ez a játék. A felhívás nagy visszhangot váltott ki a budapesti üzemek szocialista brigádjai, a különböző munkahelyek közösségei, az ifjúsági klubok körében. A múzeumunkat felkereső csoportoknak feladatlapot kellett kitölteni.

A fővárosi és a megyei utazási irodák is rendszeresen megkapják negyedéves programjainkat, melyek felhívják figyelmüket a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és a vidéki fiilialék látogatására. Ennek eredménye, hogy egyre több hazai és külföldi csoportot hoznak el a múzeumba utazási irodák. Ezek között jelentős számban találunk szakember csoportokat. A művelődési házak, nyugdíjas klubok is rendszeresen szervezik közösségeik számára a múzeum látogatását. Az üzemi lapokon keresztül pedig a munkahelyi közösségek, szocialista brigádok figyelmét hívjuk fel kiállításainkra.

A kertbarátok és kisállattenyésztők klubjai, körei számára havi egy alkalommal történik szakfilmek vetítése, de a hétvégi programban is szerepelnek ilyen jellegű filmek.

A múzeum közművelődési tevékenysége ilyen sokrétűen kívánja a látogatók számára, — az óvodás korúaktól a nyugdíjasokig bezárva — a gyűjtés és a tudományos feldolgozás során megteremtett értékeket bemutatni. A kiállítások, a tárlatvezetések, az ismeretterjesztő előadások így szolgálják a magyar mezőgazdaság múltjának és jelenének jobb megismerését.

Jegyzetek

1. *Balás Árpád*, 1897. december 25. 1811. p.
2. *Balás Árpád*, u.o.
3. *dr. Takács Imre*, 1967. 16. p.
4. *dr. Matolcsi János*, 1896–1971. 30. p.
5. *S. Szabó Ferenc*, 1956. 242. p.
6. *Tilkovszky Lóránd*, 1958. 23. p.; *Nyékes István*, 1958. 26. p.; *Szabó Miklós*, 1960. 35. p.; *Éber Ernő*, 1960. 31. p.
7. *Éber Ernő*, 1959. 32. p.; *Khin Antal*, 1957. 24. p.; *Hankó Béla*, 1957. 30. p.; *Barbarits Lajos*, 1958. 30. p.; *Kovács Miklós*, 1959. 30. p.; *Barbarits Lajos*, 1959. 39. p.; *Nyékes István*, 1959. 36. p.; *Barbarits Lajos*, 1960. 35. p.; *dr. Mártha Zsuzsanna*, 1960. 45. p.; *Kovács Miklós*, 1960. 44. p.; *Khin Antal*, 1960. 32. p.; *Patay Árpád*, 1960. 35. p.
8. *S. Szabó Ferenc*, 1957. 9. p.; *dr. Takács Imre*, 1959. 44. p.; *Uő*, 1961. 51. p.; *Uő*, 1967.; A Magyar Mezőgazdasági Múzeum épülete 1961. 32. p.
9. *Kovács Miklós*, 1962. 36. p.; *dr. Pál Istvánné*, 1962. 32. p.; *Orbán László*, 1961. 48. p.; *Uő*, 1964.
10. *Bereczki Máté* emlékkiállítás 1959. 13. p.; *Istvánffy Gyula* emlékkiállítás 1960. 11. p.; Magyar Mezőgazdasági Múzeum aranyérmes trófeái, 1961. 48. p.; *Pethe Ferenc* emlékkiállítás 1965. 7. p.; *Tangl Ferenc* emlékkiállítás 1966. 8. p.; *Ujhelyi Imre* emlékkiállítás 1966. 11. p. Mezőgazdasági szakoktatás, 1971. 19. p.; Magyar lószerszámok 1971. 46. p.; Az öntözés 1971. 47. p.; A teigazdaság 1971. 40. p.; Tokajhegyalja, 1974. 65. p.; Mezőgazdasági termelőszövetkezetek, 1977. 9. p.
11. *Bodnár Éva*, 1959. 35. p.; *ifj. Vastagh György* emlékkiállítás, 1968. 19. p.; *Pogány Ö. Gábor*, 1970. 30. p.; *dr. Semsey Andor*, 1970. 38. p.; *Győri Elek* emlékkiállítás, 1970. 8. p.; *Pogány Ö. Gábor*, 1971. 47. p.; *dr. Semsey Andor*, 1972. 92. p.; *Gy. Szabó Béla* kiállítás, 1974. 30. p.; *Pogány Ö. Gábor*, 1975. 18. p.; *Nagy György Sándor* fotókiállítása, 1979. 12. p.; *D. Fehér Zsuzsa* 1980. 40. p.; *F. Mihály Ida*, 1980. 36. p.; *dr. Semsey Andor*, 1984. 128. p.; *Bereczky Lóránd*, 1985. 32. p.
12. *dr. Toborffy Géza*, 1939. 12. p.; A Magyar Mezőgazdasági Múzeum épülete, 1961. 32. p.; *Matolcsi János–Orbán László*, 1966. 52. p.; *Für Lajos–Szabó Lóránd*, 1984. 16. p.

Dr. Szabó Loránd:

A MÚZEUM BARÁTI KÖRE, A MÚZEUM FILIALÉI

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum tevékenysége az utolsó 15 évben két irányban is kiszélesedett: 1. időben az egész történelmi múlt feltárására, 2. térbelileg pedig a teljes élelmiszergazdaság bemutatására kell törekednie. Feladatköre ma már a hagyományos értelemben vett mezőgazdaság mellett kiterjed az élelmiszeriparra, erdő- és fagazdaságra, valamint ezek gépesítésének területeire is. Így elvileg gazdája az általános termelés- és technikatörténet összes vonatkozásainak. E szerteágazó feladatok megoldásában szükségképpen együtt kell működnie a megyei múzeumokkal is, a teendők nagy részét azonban a Magyar Mezőgazdasági Múzeum keretei között kell elvégeznie.

A feladatkör bővülése különösen az elmúlt 10–15 évben jelentkezett, s ez szükségessé tette a múzeum tevékenységi körének módosítását, a szervezeti kérdések kialakításától kezdve egészen a kiállítások rendezéséig.

Munkájában az élelmiszergazdaság vertikális integrációját kell érvényesítenie, mind a gyűjtő-, mindpedig a kutató- és a kiállító tevékenységében. (Pl. a sertésenyésztés-történeti kiállításnak a legkorszerűbb csomagolású „végtermékek” bemutatásával kell zárulnia.) A feladatok átrendeződése közben azonban az is kiderült, hogy sem a múlt teljes mélységű, sem az összes termelési ág részletes bemutatására a múzeum központi épületében, a Vajdahunyadvárban nincs és nem is lesz lehetőség. Ezért kényszerültünk más megoldást választani. Ezek a kényszerítő körülmények azonban szerencsésen egybeestek a más oldalról jövő kezdeményezésekkel. Több vidéki településben ugyanis felvetődött annak a gondolata és igénye, hogy az adott tájörzet munkaeszközeit, az ottani termelési módokat, a termelés folyamatait, eredményeit megörökítő dokumentumokat összegyűjtsék, az agrártörténeti emlékeket megóvják.

Ezek a vidéki kezdeményezések találtak a Magyar Mezőgazdasági Múzeum elképzeléseivel. Első perctől kezdve feladatnak tekintettük, hogy szervezetté és szakszerűvé tegyük a gyűjtéseket, védelmet biztosítsunk a begyűjtött tárgyaknak és dokumentumoknak. Ezért kidolgoztuk a gyűjtéssel kapcsolatos tudnivalók rendjét, útmutatót adtunk ki a tárgyak nyilvántartásához, megőrzéséhez és restaurálásához szükséges eljárásokra vonatkozóan, szakembereink szükség szerint helyszíni eligazítást is tartottak, irányelveket adtunk a tárolás módjára stb. Közvetlen kapcsolat alakult ki a Mezőgazdasági Múzeum és az agrármuzeológia iránt érdeklődő vidéki agrárszakemberek, gazdasági vezetők, tanárok, nem egyszer tanulók között.

Természetesnek kell tartanunk, hogy a mezőgazdasági munkaeszközök gyűjtésével párhuzamosan jelentkezett a bemutatás igénye. Először időszaki kiállítás formájában, majd egyes helyeken, ahol sikerült a múzeumi céloknak megfelelő épületet megtalálni, rendbe hozni, önálló múzeumi egységek: tájházak létesültek.

Így vette kezdetét a Magyar Mezőgazdasági Múzeum vidéki hálózatának kialakulása 1970-től. A múzeumnak ez jó lehetőséget adott arra is, hogy amíg a budapesti kiállításokban egyik-másik termelési ág fejlődéstörténetét egy-egy dokumentum vagy tárgy segítségével

csak felvillantani lehetett, addig a fiilálék kiállításain részletesebb bemutatásra nyílt mód. Így pl. Kalocsán a fűszerpaprika történetét, Tolcsván Tokajhegyalja szőlő- és borgazdaságának fejlődését bemutató kiállítás, Szilvásváradon lovastörténeti kiállítás nyílt meg. A mezőgazdasági múzeumi fiilálék működéséhez szükséges alapító levelet mindenkor a Magyar Mezőgazdasági Múzeum előterjesztésére a Művelődési Minisztérium adja ki.

Ugyancsak az 1970-es évek elején – elsősorban a tárca vidéki intézményeinél – az agrár-muzeológia iránt érdeklődők csoportokba szerveződtek, s kezdetét vette a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Köre megalakulása. Ezzel kapcsolatban azonban szükséges utalnunk arra, hogy a múzeumi munkát segítő–támogató szervezet egyesületeként már 1945 előtt is működött. Az 1920-as évek második felében a múzeum munkatársai Paikert Alajos igazgató vezetésével határozották el a Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Köre elnevezésű társadalmi egyesület létrehozását. A példát világhírű múzeumok jól működő hasonló szervezetei szolgáltatták. A Körrel azt a célt kívánták elérni, hogy a múzeumot a korszerű követelményeknek megfelelően, szervezetileg és szakmailag egyaránt új alapokra helyezték. Az egyesület létrehozását alapos előkészítő munka előzte meg. Az alapszabály tervezetét 1925. november 13-án terjesztette fel Paikert a múzeum felügyeleti szervéhez, a Földművelésügyi Minisztériumhoz. A földművelésügyi miniszter 1926. januárjában állást foglalt a tekintetben, hogy támogatja a javaslatot és az előkészítő munkák végzésére hívta fel a múzeum igazgatóját.

1926. májusának végén a fővárosi lapokban is hosszabb-rövidebb cikkek jelentek meg a Kör megalakítására irányuló kezdeményezésekről, s egyidejűleg közölték a földművelési miniszter felhívását, amely a Körbe való belépésre szólított fel. Megindultak az első jelentkezések és 1926 végére közel 2000 pengő gyűlt össze.

A múzeum nagy energiával végezte a tagtoborzást. Jegyzéket készítettek a Baráti Kör tagjai közé felvenni szándékozott személyekről, s a listán szereplők neve meghaladta az ezret. Listát állítottak össze azokról a magyarországi gyárakról és üzemekről, illetve különféle részvénytársaságokról és magán cégekről, amelyek a mezőgazdasággal valamilyen kapcsolatuk alapján felhívhatók voltak a belépésre.

A Kör célja az volt, hogy támogassa a múzeumot „állandóan, önzetlenül és hathatósan” azért, hogy a mezőgazdaság fejlődését, alakulását méltóképpen tárhassa a látogatók elé. A Baráti Kör ezt a célját előadások, kiadványok, bemutatók, társadalmi összejövetelek, kiállítások, tanulmányi kirándulások révén igyekezett elérni. Az ehhez szükséges anyagokat, valamint muzeális tárgyakat, könyveket, folyóiratokat, felszereléseket felhívások és gyűjtés útján próbálta megszerezni és a múzeum rendelkezésére bocsátani.

A Baráti Kör tanácsadói hatáskörrel rendelkezett, a múzeum irányításába nem szólhatott bele. A Kör vagyona a különböző tagdíjakból, adományokból és az általuk rendezett kiállítások és előadások jövedelmeiből tevődött össze és csak a múzeum fejlesztésére volt fordítható.

A Kör védnökségében és elnökségében zömmel természetesen a földbirtokosok vettek részt, bár a Mezőgazdasági Múzeum és a támogatására alakult Baráti Kör a mezőgazdasággal foglalkozó tömegek, elsősorban a kisbirtokosok érdeklődésére számítva végezte munkáját. Így tehát eleve problémát jelentett, hogy a Kör elnökségében helyet foglaló földbirtokosok ismerték-e, illetve mennyire ismerték a kisbirtokosok életét, munkáját, kultu-

rális igényét? A törpebirtokosok és a nagyszámú magyarországi agrárproletárság gondjai a múzeumi ismeretterjesztésben persze aligha kaphattak helyet, hiszen a parasztság jelentős része megélhetési gondokkal küzdött, élelmezése és ruházzkodása a minimális szintet sem érte el.

Általában az volt a Baráti Kör törekvése, hogy a múzeum érdekeinek mindenkor megfeleljen, illetve a múzeum és a Kör együttműködése terén teljes legyen az egyetértés.

A Mezőgazdasági Múzeum Baráti Körének alakuló közgyűlésére 1927. június 15-én került sor, több mint 60 személy részvételével. Itt már zömében kiváló hazai szakemberek jelentek meg. Az elnöklő földművelésügyi miniszter nyíltan elismerte, hogy az FM-nek nincs pénze a múzeum fejlesztésére és korszerű színvonalon tartására, ezért van szükség társadalmi segítségre, vagyis a Baráti Kör életre hívására. A lelkesedés átmeneti anyagi eredményt hozott. 1927 végére közel járt a 14 000 pengőhöz vagyonuk, majd 1930-ra valamivel 15 000 fölé emelkedett, de ezután már fokozatos csökkenés következett be. A nemes célítúzesek, a múzeum elavult kiállításainak korszerűsítése az ismételten visszatérő pénzszűke miatt nem valósulhatott meg.

A Baráti Kör hathatós tevékenysége a legkézenfekvőbbben a múzeumi könyvtár gyarapítása területén mutatkozott meg. Még 1927-ben teljesen rendbe hozták olvasótermét, raktárait, dolgozószobáit. A könyvtár ekkor könyveivel és folyóirataival, nyilvános olvasótermével Magyarország legnagyobb mezőgazdasági könyvtára volt, 27 000 kötettel rendelkezett.

Az 1930-as évek derekán már erősen akadozott a Baráti Kör működése, pl. közgyűlést, igazgatóválasztmányi ülést csak ritkán lehetett úgy összehívni, hogy az határozatképes legyen.

A Kör ezek ellenére, ha szerényebben is, igyekezett részt vállalni a különböző múzeumi feladatokból. Így pl. 1938-ban a múzeum elhatározta, hogy a látogatottság növelése céljából művészi plakátot készíttet a múzeumról. A pályázat költségeit a múzeum Baráti Köre fedezte.

A Baráti Kör javaslataival is igyekezett segíteni a múzeum munkáját. Pl. az 1941. októberi igazgatóválasztmányi ülésen javasolták, hogy a múzeum hozzon létre egy történeti osztályt, mivel a vonatkozó anyagok más osztályokon voltak elhelyezve, illetve szétszórva. Ám a Kör tevékenysége fokozatosan csökkent. 1941 októbere után már nem sikerült összehívni az igazgatóválasztmányi ülést. 1942 márciusában volt az utolsó bevétel a pénztárkönyvben. 1944 februárjában hivatalos felszólítást kapott a Baráti Kör, hogy vagy folytatja alapszabály szerinti működését, vagy pedig feloszlattják.

A háborús frontvonal ekkor már Magyarország felé közeledett, hamarosan az egész ország és a főváros is hadszíntérré változott.

A háború befejeztével, az élet megindítása, a földosztás, az újjáépítés volt a legfontosabb feladat, s mint a múltból itt maradt régiség, a múzeum Baráti Köre is feledésbe merült.

1946. áprilisában belügyminiszteri rendelet szőllította fel a múzeum igazgatóját, számoljon be a Kör működéséről. Toborffy Géza igazgató csak szomorú tényeket közölhetett, miszerint a múzeum Baráti Köre évek óta nem folytatott egyesületi életet. Jelentését az igazgató így zárta: „... látva az érdeklődés és támogatás teljes hiányát és a Kör életrekeltésének reménytelen voltát, kénytelen vagyok annak feloszlattását és felszámolást kérelmezni”.

A Kör 1947. márciusában megszűnt.

Sajnos a Kör a látványos indulás után hamar megrekedt és támogatás hiányában hasznos és korszerű elképzeléseit nem tudta megvalósítani. Fő célkitűzését, a Mezőgazdasági Múzeum hathatós támogatását csak csekély mértékben sikerült keresztülvinni.

Ilyen előzmények után, a gyökeresen megváltozott társadalmi viszonyok közepette 1969-ben kezdeményezte a Mezőgazdasági Múzeum egy olyan Baráti Kör létrehozását, amely a múzeumügy, illetve a hazai mezőgazdaság, élelmiszeripar, fagazdaság és erdészet iránt érdeklődőkből tevődne össze, egyben a múlt hasznos tapasztalataira épülne.

Az 1969-ben végzett előkészítő munka után 1970-ben már megfogalmazódott a múzeumban egy olyan előterjesztés, amely a Mezőgazdasági Múzeum Baráti Köre elnevezésű társadalmi egyesület létrehozását indítványozta.

1971-ben ünnepelte a múzeum alapításának 75. évfordulóját. A jubileum alkalmából és az intézmény iránti megbecsülésből Magyarországon tartotta soros kongresszusát a Mezőgazdasági Múzeumok Nemzetközi Szövetsége (AIMA). Ez az eseménysorozat a múzeumra irányította a figyelmet, s kedvező lehetőséget teremtett a Baráti Kör eszméjének propagálásához.

Elsősorban az ifjúságot, különösen az agrárszakoktatásban részt vevőket, mezőgazdasági és élelmiszeripari középiskolás és szakmunkás tanulókat, főiskolai és egyetemi hallgatókat kívánta a Baráti Kör a múzeumhoz kötni. Ezen kívül a mezőgazdasági nagyüzemek látogató csoportjait is be kívánta hozni a múzeumba, hogy a magyar mezőgazdaság múltbeli értékeit jobban megismerhessék.

A Baráti Kör alapszabálya szerint a Kör célja a következő: „a magyar élelmiszer- és fagazdaság múzeumi szemléltetésének, úgyszintén azok múltja, történeti feltárásának társadalmi előmozdítása és propagálása”. Tulajdonképpen három fő szempontot kíván a Baráti Kör szem előtt tartani. Egyrészt népszerűsíteni a Magyar Mezőgazdasági Múzeum eddigi munkásságát, másodsorban kiszélesíteni az országos gyűjtőmunkát és abba belevonni mindazokat (elsősorban fiatalokat), akik érdeklődnek e területek és témakörök iránt, s egyúttal lehetőséget teremteni új emlékszobák létesítésére. Harmadszor pedig alkalmat adni a Kör tagjainak az országban fellelhető mezőgazdasági tudományos intézetek megtekintésére és lehetőséget teremteni a külföldi – elsősorban a szocialista – országokban folyó hasonló jellegű történeti munkálatok tanulmányozására. Mindezek fedezésére szolgál a Baráti Kör vagyona, mely tagdíjakból, valamint adományokból tevődik össze.

A Baráti Körnek rendes, tiszteletbeli és pártoló tagjai lehetnek, és szerveződhetnek ifjúsági csoportok is. Rendes tag minden magyar állampolgár és Magyarországon tartós munkavállalási engedéllyel rendelkező külföldi személy lehet, aki a Kör célkitűzéseivel egyetért. A tagokat évi 36,— Ft (ifjúsági csoportoknál évi 12,— Ft) ellenében köri jogaik gyakorlása mellett a Mezőgazdasági Múzeum díjtalan látogatása illeti meg és esetenként ingyen kaphatják egyes kiadványait, továbbá a Kör által szervezett hazai és külföldi tanulmányi kirándulásokon és múzeumlátogatásokon jelentős arányú kedvezményekre jogosultak. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Köre alakuló közgyűlésére 1973. március 20-án került sor a múzeum tanácsstermében. Ekkor választották meg a Baráti Kör védnökeit és tisztségviselőit.

*1. sz. fotó: Magyar Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Köre
Alakuló Közgyűlés, 1973.*

A megalakuláskor a Baráti Körnek 58 tagja volt, ezután kezdődött el az igazán nagyméretű szervezőmunka, s 1973-ban létre is jöttek az első területi baráti körök. A keszthelyi Agrártudományi Egyetem keszthelyi karán létrejött szervezet legfontosabb feladatának a nagy hírű Georgikon Majormúzeum gyűjteményeinek gyarapítását tekintette, melynek messzemenően eleget is tett. Ebben oroszánrésze volt a fiatalos lelkesedéssel és aktivitással dolgozó Csiki László nyugalmazott egyetemi tanárnak. A hódmezővásárhelyi Élelmiszeripari Főiskolán és a vépi Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézetben megalakult baráti körök is nagy lendülettel fogtak hozzá a gyűjtőmunkához, hogy létrehozzák vidékük agrártörténeti gyűjteményét, megvetve ezáltal saját iskolamúzeumuk alapjait. Előkészületek történtek agrárfelsőoktatási intézményekben is a területi baráti körök létrehozására, így a gödöllői Agrártudományi Egyetemen, a nyíregyházi Mezőgazdasági Főiskolán.

Hozzáálltak a baráti körök szervezéséhez a Termelőszövetkezetek Területi Szövetségei is. A tagtoborzás mellett a Baráti Kör nagy gondot fordított a pártoló tagság megszervezésére, hiszen a működéséhez anyagi támogatásra is szükség volt. A Kör 1973-ban körlevéllel fordult termelőszövetkezetek, állami gazdaságok, trösztök és állami vállalatok vezetőihez, hogy lépjenek a pártoló tagok sorába és támogassák az újonnan alakult egyesületet.

A Baráti Kör tevékenységének egyik alapja az anyagi feltételek biztosítása volt. Ezen a té-

ren kiemelkedő volt a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium megértő és hathatós segítsége. Tulajdonképpen a felettes szerv teremtette meg az egyesület működésének anyagi feltételeit az alakulás évében, közel 100 000 Ft juttatásával.

Hamarosan egymást követték a belépések. 1973-ban 27 állami gazdaságtól mintegy 85 000 Ft, 12 trösztől, illetve vállalattól 125 000 Ft, 15 termelőszövetkezettől közel 15 000 Ft folyt be. A szakoktatási intézmények befizetése csaknem elérte a 10 000 Ft-ot, a tagsági díjakból 252 fő után több mint hét és félezer forint érkezett be.

Az 1974. esztendőben a Baráti Kör tevékenysége tovább szélesedett, az év végén komoly eredményekről számolhatott be. A taglétszám a felnőtt és ifjúsági tagokkal együtt meghaladta a 600 főt. A pártoló tagok száma elérte a 100-at. Az előző esztendőben létrejött területi baráti körök tovább folytatták tevékenységüket és újabbak is alakultak.

*2. sz. fotó: Magyar Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Köre
küldöttközgyűlése, 1983.*

Budapesten a Délpesti Baráti Kör is – elsősorban a XVIII., XIX., XX. kerületi termelőszövetkezetek kezdeményezésére – megkezdte a gyűjtőmunkát. A XX. kerületben (Soroksár) a Szitás utca 105. sz. alatti romos épületet kapták meg a kerületi tanácstól haszná-

latbavételre. Itt vándorkiállításokat kívántak rendezni és megteremteni a lehetőségét annak, hogy saját gyűjtésük eredményét is bemutathassák az érdeklődőknek.

A termelőszövetkezetekkel való kapcsolat erősítése és az ottani Baráti Körök alakításának elősegítése céljából 1974 tavaszán 19 termelőszövetkezetből 2–2 fiatal szakembert látott a Kör vendégül – gondoskodva ellátásukról és szállásukról –, akik megtekintették a Mezőgazdasági Múzeumot, valamint több más fővárosi múzeumot. Ennek a két és fél napos akciónak az volt a célja, hogy a fiatal szakemberek közvetlenül megismerjék a Baráti Kör feladatait, terveit és saját környezetükben szószólói legyenek az egyesület ügyeinek.

A Kör közreműködik nagyobb szabású kiállítások megrendezésében is. Így pl. Gy. Szabó Béla, a Román Szocialista Köztársaság Állami díjas festő- és fametsző kiállítását 1974-ben rendezték, 1975-ben egy ex libris kiállítást kezdeményezett Csehszlovákiában. E kiállításokat itthon is vándoroltatták.

A Kör egyik legeredményesebb tevékenysége az évente megrendezésre kerülő hazai és külföldi múzeumlátogatással összekötött tanulmányi kirándulások szervezése (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, NDK).

3. sz. fotó: A Baráti Kör közgyűlésének elnöksége 1985.

Ma 30 Baráti Kör működik országszerte. Az indulástól kezdve arra törekszünk, hogy e körök ne csak a tárgyi, hanem az írásos emlékek gyűjtésével, felkutatásával is foglalkozzanak, különös tekintettel az illető község vagy táj múltjára. Ezen túlmenően arra is törekszünk, hogy a gyűjtőkörnek sajátos „profil”-ja legyen. Ennek köszönhető, hogy pl. a gé-

pészeti szakközépiskolák baráti körei közül az egyik régi erőgépek gyűjtésére és üzemképes állapotban való megóvásukra összpontosította a figyelmet, míg a másik növényvédő gépek és eszközök gyűjtését, a vonatkozó írásos dokumentumok felkutatását tűzte maga elé célul.

Múzeumunk a mezőgazdasági tárca egyetértésével segítette az ilyen irányú törekvéseket, nemcsak szakmailag, hanem 1980-ig anyagilag is. A segítség általában azzal kezdődött, hogy a létesülő múzeumok, tájházak felújításához hathatós anyagi támogatást nyújtotunk. Fontos kiemelnünk azt is, hogy a múzeumok, tájházak létrehozásánál mindenkor jelentős társadalmi összefogásból is juttattak fedezetet. Ugyanakkor a tárcához tartozó szakoktatási intézmények társadalmi munkavállalásukkal adtak lendületet az agrármuzeológia ügyének.

Az anyamúzeum nemcsak felkarolta, koordinálta a vidéki kezdeményezéseket, nemcsak a kiállítások rendezésében, a múzeum alapításában működött közre, hanem az arra érdemes épületeket, objektumokat, mint agrártörténeti emlékeket is restauráltatta (pl. Keszthelyen az ún. Georgikon Majort) és ott múzeumot hozott létre. A most említett, Európa első agrárfelsőoktatási intézményében létesült, egyébként a Magyar Mezőgazdasági Múzeum első fiiláléja. A Major felújítása ma is folyik, de a felújított részekben már hat állandó kiállítás várja a látogatókat. A kiállítások közül az egyik, érthetően, az 1797-ben alapított Georgikon történetének állít emléket. A Majormúzeum egyidejűleg helyet ad a raktározási gondokkal küszködő anyamúzeum egyes gyűjteményeinek is.

4. sz. fotó: A Keszthelyi Georgikon Majormúzeum
magtárépülete, 1972 óta múzeum

Az évek során a baráti körök jelentős része hozott létre tájmúzeumot. Erről tanúskodnak a számszerű adatok is. Az anyamúzeum 21 vidéki fiáléja, kiállítása és gyűjteménye közül 13 ott jött létre, ahol a baráti körök egy-egy csoportja működik. A statisztika szerint is ez esetben erős korrelációról beszélhetünk. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum nagy figyelmet fordít a baráti körökkel és a fiálékkal való kapcsolattartásra. A baráti körök az évenként megtartásra kerülő egy-egy helyi, majd országos közgyűlés mellett a negyedévenként megjelenő Múzeumi Hírek-ben is rendszeres tájékoztatást kapnak egymás tevékenységéről. Ezen kívül a baráti körök és a fiálék is jelentetnek meg munkájukról írásos beszámolókat, prospektusokat, így közvetlenül is információt szerezhetnek egymás munkájáról. Az összegyűjtött gépekről a Magyar Mezőgazdasági Múzeum katalógust jelentetett meg, hogy a gyűjtő intézmények, fiálék ezáltal is jobban megismerjék egymás munkáját.

Az anyamúzeumban egy-egy muzeológus felelőse van minden fiálének, aki közvetlen kapcsolatot tart az intézménnyel. A felelős javaslatot tesz a kiállítás esetleges átrendezésére, korszerűsítésére, szakmai útmutatásokat nyújt a további gyűjtésekhez stb. Ez mindenképpen hasznos a muzeológusoknak is, hiszen közvetlen közlőrl ismerhetik meg az agrármuzeológia egyes problémáit, munkájukhoz sokféle tapasztalatot szerezhetnek.

A szaporodó vidéki múzeumok, tájházak szellemi és anyagi vonatkozásban egyaránt mind nagyobb feladatok elé állítják a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot. A múzeumnak, mint költségvetési intézménynek a kiállítóhelyek fenntartási, üzemeltetési költségei most gondot okoznak. Napjainkban különösen nehezítő az a körülmény, hogy a Magyar Mezőgazdasági Múzeumnak pénzügyi kereteit most elsősorban a hosszabb időre terjedő általános külső felújítási munkálataira kell összpontosítani.

*5. sz. fotó: A múzeum gépfejlődés-történeti gyűjteménye
Kétegyházában a Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézetben*

Keresnünk kellett az újabb fiilálék megalapításánál azt a formát, amely mentesíti az állami költségvetést a komoly megterhelést jelentő anyagi hozzájárulástól. Ez a mód az ún. üzemi múzeumi forma. Ez azt jelenti, hogy a fiiláléknak a kezdeményezés pillanatától kezdve van egy „mecénása”, azaz üzemeltetője, aki a fenntartás költségeit viseli. A létrehozott fiilálék közül az 1979-ben megnyílt Boglárlellei Állami Gazdaság üzemi múzeuma szolgált modellül. Itt is a Magyar Mezőgazdasági Múzeum készítette a forgatókönyvet, rendezte meg a kiállítást, részben kiállítási tárgyakat is bocsátott rendelkezésre, de továbbra is az állami gazdaság tulajdona maradt a múzeum épülete, és az üzemeltetést is a gazdaság biztosítja, a múzeumokra érvényes előírásoknak megfelelően. Ezt követte 1980 őszén a Lébénymiklósi termelőszövetkezet keretében létesült múzeum. Benne a környék, a Hanság agrártörténetének bemutatását a termelőszövetkezet által restaurált tájházban rendezhette meg a Mezőgazdasági Múzeum. Nem sokkal ezután pedig – 1981-ben a Múzeumi Hónap alkalmából – a Badacsonyi Állami Gazdaság által rendbehozott épületben a Balatonfelvidék agrármúltja és az állami gazdaság története került állandó kiállításon bemutatásra az itt létesült új üzemi múzeumban.

6. sz. fotó: Lébénymiklósi „Lenin” TSz üzemi Múzeum kiállításából részlet 1982.

Az üzemi múzeumi formát tekintjük tehát alkalmazhatónak a jövőben is. A múzeumot, tájházat alapítani akarókkal már a kezdet kezdetén tisztázzuk a múzeualapítás célját, az üzemeltetés feltételeit stb. Nem törekszünk a fiilálék számának nagyarányú növelésére. A nagyobb figyelmet az előkészítésre és a tartalomra kívánjuk fordítani.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum a társadalmi háttért jelentő vidéki baráti körökre támaszkodva és az agrármuzeológiát támogató gazdaságok, szövetkezetek, szakoktatási intézmények vezetőivel, lelkes agrárszakemberekkel összefogva bővíti tervszerűen, átgondoltan vidéki hálózatát, a fiilálékat, figyelembe véve mindenkor a helyi igényeket, de orientálva azokat az agrármuzeológia országos célkitűzéseinek megvalósítására is.

Vidéki fiilálék és kiállításaik:

GEORGIKON MAJORMÚZEUM, Keszthely

- Szőlőtermesztés és borászat a Balaton környékén a XIX. században
- A Georgikon története
- A keszthelyi Tanintézet Akadémia és az Agrártudományi Egyetem története 1865–1976-ig
- A gabonafélék tisztítása és raktározása a XIX. században
- Kovács- és bognárműhely, kocsiszín
- XVIII–XX. századi mezőgazdasági szakkönyvkiállítás

TANYAMÚZEUM, Lajosmizse

- Duna–Tisza közti tanyásgazdálkodás

MEZŐGAZDASÁGI TÁJMÚZEUM, Felsővadász–Kupa (BAZ-megye)

- Gazdaságtörténeti kiállítás

MEZŐGAZDASÁGI TÁJMÚZEUM, Budapest XX.

- Helytörténeti kiállítás
- Délpest állatvilága

MEZŐGAZDASÁGI TÁJMÚZEUM, Cece (Fejér megye)

- Mezőgazdasági munkaeszköztörténeti kiállítás

MEZŐGAZDASÁGI TÁJMÚZEUM, Dég, Kastélypark (Fejér megye)

- Agrártörténeti kiállítás (Mezőföld)

„MATHIÁSZ JÁNOS” HOMOKI BORGAZDASÁGI MÚZEUM, Kecskemét–Miklóstelep (Bács-Kiskun megye)

- Borászati kiállítás

BALATONBOGLÁRI ÁLLAMI GAZDASÁG ÜZEMI MÚZEUMA, Boglárlelle–Szőlőskislak (Somogy megye)

- Szőlészeti, borászati kiállítás

SIOTUR IDEGENFORGALMI ÉS KULTURÁLIS KÖZPONT, Szántódpuszta (Somogy megye)

- Szántódpuszta agrártörténete

BORGAZDASÁGI MÚZEUM, Tolcsva

- Tokajhegyalja szőlő- és borgazdasága

LENIN MGTSZ ÜZEMI MÚZEUMA, Lébénymiklós

– Gazdálkodás a Hany peremén a XIX. században

„KUBINYI FERENC” MÚZEUM, Szécsény

– Vadászati és vadgazdálkodási kiállítás

„SZÉCHENYI” KASTÉLYMÚZEUM, Nagycenk

– Széchenyi István agrárpolitikáját szemléltető kiállítás

SZÉKESFEHÉRVÁRI ÁLLATTENYÉSZTŐ VÁLLALAT LÓTENYÉSZTŐ ÁLLOMÁSA, Sümeg, Váristálló

– Nyereg- és lószerszámtörténeti kiállítás

MÁTRAI ERDŐ- ÉS FAFELDOLGOZÓ GAZDASÁG MEZŐGAZDASÁGI ÜZEME, Szilvásvárad, Ménesistálló

– Lovastörténeti kiállítás

VADÁSZATI MÚZEUM, Gemenc, Szekszárd–Keselyűs

– Gemenc élővilága

MEZŐGAZDASÁGI SZAKMUNKÁSKÉPZŐ ÉS MUNKÁSTOVÁBBKÉPZŐ INTÉZET, Kétegyháza

– Mezőgazdasági gépejlődéstörténeti gyűjtemény

MÓRICZ ZSIGMOND MŰVELŐDÉSI HÁZ, Szeged–Mihálytelek

– A szegedi fűszerpaprika kiállítás

MAGYAR FŰSZERPAPRIKA KIÁLLÍTÁS, Kalocsa

– Magyar fűszerpaprika kiállítás

BADACSONYI ÁLLAMI GAZDASÁG ÜZEMI MÚZEUMA, Badacsony

– A Balaton-felvidék mezőgazdasága 1945 előtt

– A Badacsonyi Állami Gazdaság története

DRÁVAMÚZEUM, Barcs

– Barcsi „Vörös Csillag” MGTSZ üzemtörténeti kiállítás

IRODALOMJEGYZÉK

- AGÓCSY PÁL: Természettudományi kiállítások rendezéséről. Múzeumi Közlemények 1969/2. 63. p.
- BADICS JÓZSEF: Ábrázolt agrárpolitika. Mezőgazdasági Közöny, 1941. évf. 4. sz.
- BALASSA IVÁN: Földművelés a Hegyközben. Bp. 1964. Mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok, 1. Nemzetközi megbeszélés a munkaeszköztörténeti archívumok kérdéséről a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. MMMK, 1964.
- Az eke szántóföldre történő kiszállításának módjai. MMMK, 1965–66.
- A magyarországi faekék főbb típusai a XVIII–XIX. században. MMMK, 1967–68.
- A magyar ekés földművelés kezdetei. MMMK, 1969–70.
- A magyar ekés földművelés kezdetei. MMMK, 45–66.
- Zur Geschichte des Ackerbaus in Pannonien. Burgenländische Forschungen 61. 1971. 45–51.
- Beszámoló a Mezőgazdasági Múzeumok III. Kongresszusáról. (Budapest, 1971. április 19–23.) II. Szekció:
- A mezőgazdasági munkaeszközök fejlődése. Agt. Szle. 13. 1971. 524–527.
- Möglichkeiten der Erforschung der Frühesten Pflugbenutzung in Mitteleuropa. MMMK, 33–37. 1971–72.
- Randbeschlagene Holzspaten in Mittel- und Osteuropa. In: Festschrift für Robert Wildhaber zum 70. Geburtstag am 3. August 1972. Basel 1–9, 741–742. 1972.
- Fejezetek az eke és szántás Balaton-környéki történetéből. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei, 11. 1972.
- Az eke és szántás története Magyarországon. Bp. 1973.
- Faktorok (közvetítők) Tokaj–Hegyalja XVIII. század végi és XIX. század eleji borkereskedésében. MMMK, 1973–74.
- Mivel járulhat hozzá a néprajztudomány a honfoglaló magyarság életmódjának kutatásához. Ethnographia 85. 1974.
- The earliest ploughshares in Central Europe. Tools and Tillage 2. 242–255. 1972–75.
- A keszthelyi Georgikon arató- és cséplőszerződései (1798–1816.). MMMK, 1975–77.
- Wiedeketten (Pflugketten) in der Römerzeit. Mannus 42. 2: 89–93. 1976.
- A munkaeszközök kutatásának ikonográfiai forrásai. MMMK, 1978–80.
- A mezőgazdasági munkaeszközök fejlődése és múzeumi kiállításuk (...). MMMK, 1978–80.
- A mezőgazdasági ismeretek szerepe a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kutató- és kiállító tevékenységében. MMMK, 1981–83.
- Az őskori vetőekék és mai megfelelőik Közél-Keleten. MMMK, 1981–83. 15–27.
- A tokajhegyaljai aszúbor és essencia 1790–1810 között. MMMK, 1984–85.
- BALASSA I. – REGIUS J.: Europäische Zusammenarbeit der Archive zur Geschichte Landwirtschaftlicher Arbeitsgeräte. Agt. Szle. 6. 1964. Supplementum 37–52.
- BALASSA I. – SZABÓ L.: Le Musée hongrois de l'agriculture: son rôle national. (Museum 1983. No. 140.)
- A Magyar Mezőgazdasági Múzeum helye a magyar múzeumok között. Múzeumi Közlemények, 1984.
- BALÁS ÁRPÁD: A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum. Köztelek. 1897. december 25. 1809–1811. p.
- BALÁZS GYÖRGY: A csapodi szárazmalom. MMMK, 1984–85.
- BARBARITS LAJOS: Mezőgazdaságunk gépesítésének kezdetei. Bp. 1958. 30. p. MMMF, 5.
- A cséphadarótól a kombájnig. Bp. 1959. 39. p. MMMF, 99.
- A gőzekeasztás története. Bp. 1960. 35. p. MMMF, 13.
- A vetőgép magyarországi elterjedésének angliai és németországi előzményei. MMMK, 1964.

- A vetés gépesítésének kezdetei és elterjedése Magyarországon. Bp. 1966. Mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok, 2.
- A gazdaságosság számítása a gépi aratás fejlődéstörténetében. MMMK, 1973–74.
- BERECZKY LÓRÁND: Mezőgazdaság a képzőművészetben. Bp. 1985. 32. p.
- BERECZKY MÁTÉ emlékkiállítás ismertetője. Bp. 1959. 13. p.
- BESZÁMOLÓ a Mezőgazdasági Múzeum 1953. évi munkájáról. MMMA. (Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára)
- BODNÁR ÉVA: Mezőgazdaság a képzőművészetben kiállítás katalógusa. Bp. 1959. 35. p.
- BÓNA I. – NOVÁKI GY.: Alpár bronzkori és Árpád-kori vára. Cumania 7. 18–106. 1982.
- BÖKÖNYI SÁNDOR: Matolcsi János az archeozoológus. MMMK. 1984–85.
- BÖKÖNYI S. – KÁLLAI L. – MATOLCSI J. – TARJÁN R.: Összehasonlító vizsgálatok az őstulok és a szarvasmarha elülső lábközcsoncján. MMMK, 3–23. 1964.
- BUDAY BARNA: Mezőgazdasági Múzeumok. Köztelek, 1897. szept. 11.
- CSIKI LÁSZLÓ: A Magyar Mezőgazdasági Múzeumok keszthelyi Georgikon Majormúzeumának története. MMMK, 1978–80.
- CSOMA ZSIGMOND: Szőlészeti munkaeszközváltás Somlón. MMMK, 1975–77.
- Borászati munkaeszközváltás Somlón. MMMK, 1978–80.
- Nyugat-magyarországi terményfuvarosok. MMMK, 1981–83.
- A pannonhalmi főapátság és a magyarországi bencés rendházak küzdelme birtokaikon a filoxera ellen. MMMK, 1984–85.
- CSÖPPUS ISTVÁN: A szarvasmarha-állomány alakulása Magyarországon a második világháború időszakában 1938–1944. MMMK, 1973–74.
- Magyarország lóállományának alakulása az 1938–1944. években. MMMK, 1975–77.
- A juhállomány alakulása Magyarországon az 1938–1944. években. MMMK, 1978–80.
- DONÁTH FERENC: A nagybirtok igénybevétele az 1945. évi földreform során. MMMK, 1964.
- A magyar mezőgazdaság háborús kárai 1944–45-ben és azok hatása a mezőgazdaság termelésére. MMMK, 196 .
- Demokratikus földreform Magyarországon. 1945–1947. Bp. 1969.
- A negyedszázados földreform. MMMK, 1969–70.
- Reform és forradalom. A magyar mezőgazdaság strukturális átalakulása 1945–1975. Bp. 1977.
- AZ ERDÉSZETI KIÁLLÍTÁSOK ügyében. Az „Qest. Monatschrift” nyomán írta Erdődi (Divald) Adolf. Erdészeti Lapok 1866. 171. p.
- EPERJESSY KÁLMÁN: Gazdasági és Országos Tanszer-Múzeum a Kőztelken. Bp. 1877.
- P. ERMÉNYI MAGDOLNA: Forrástanulmány a régészeti korokból származó csonthéjas gyümölcsleletekről Közép-Európában. MMMK, 135–164. 1975–77.
- A Mezőgazdasági Múzeumok Nemzetközi Egyesületének (AIMA) V. kongresszusa Neubrandenburgban (NDK) 1978. szeptember 10–16. MMMK, 1978–80.
- Magyarország főbb borvidékeinek története a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiállításaiban. MMMK, 1978–80.
- Gyümölcsstermesztés a nagyuradalmakon a XVIII. században. MMMK, 1981–83.
- Gyümölcsfajok és fajták a XVI–XVIII. században Magyarországon (Forrás- és adatközlés). MMMK, 1984–85.
- ÉBER ERNŐ: A törpebúzától a bánkúti búzáig. Bp. 1959. 32. p. MMF. 1.
- Széchenyi, a gazda és agrárpolitikus. Bp. 1960. 31. p. MMMF. 12.
- A mezőgazdaságtan első hazai tanszéke és első tanára: Mitterpacher Lajos. MMMK, 1962.
- FABRICIUS ENDRE: Magyar Mezőgazdasági Múzeum. Köztelek 1907. 45. sz. 1217. p.
- FEHÉR GYÖRGY: A Hohenheimi Mezőgazdasági Akadémia magyar hallgatói, 1818–1893 (Sorsok, életpályák). MMMK, 1984–85.
- D. FEHÉR ZSUZSA: Mezőgazdaság a képzőművészetben. Bp. 1959. 32. p.
- A FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTER felavatta a magyar mezőgazdaság 37 000 kötetes új szakkönyvtárát (Függetlenség 1939. június 28.)

- FÜLÖP ÉVA: A Tata—Gesztesi—Eszterházy-uradalom gazdasági szabályozása a XVIII. század első felében. MMMK, 1981—83.
Halgazdálkodás a tata—gesztesi Eszterházy-uradalomban az 1740-es években. MMMK, 1984—85.
- FÜR LAJOS: Kataszteri felvételek a Csákvári uradalom területén. MMMK, 1965—66.
A tíz éves Agrártörténeti Szemle vitája Debrecenben. Agrártörténeti Szemle, 1967. 3—4. sz. Az ászári szőlészet a századfordulón. MMMK, 1967—69.
A csákvári uradalom a tőkés gazdálkodás útján. Bp. 1969. Mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok 4.
Az állattenyésztés szerkezeti átalakulása a századfordulón. MMMK, 1969—70.
A kertkultúrák tanyarendszer kiépülése a századfordulón. MMMK, 1975—77.
A kertkultúrák tanyarendszer kezdetei (1790—1848). MMMK, 1978—80.
A zöldségtermesztő tanyák kialakulása. MMMK, 1981—83.
Kertés tanyák a futóhomokon. Bp. 1983. Agrártörténeti tanulmányok, 12.
A csákvári uradalom állatállománya, 1920—1944. MMMK, 1984—85.
Mitterpacher Lajos. In: Agrártörténeti életrajzok. Szerk. Für Lajos—Pintér János. Bp. 1985. 395.p.
- FÜR L. — SZABÓ L.: Budapest—Vajdahunyadvár. Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtár. 167. szám. Bp. 16. p.
- H. GABNAI F.: A Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum. Természettudományi Közlöny 1908. XI. kötet. 468. füzet
- GECSE LÁSZLÓNÉ: Ifj. Vastagh György magyar szürke szarvasmarha szobrai a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban (Tenyésztéstörténeti háttér). MMMK, 1984—85.
- GEREBLYÉS EDE: A magyar múzeumügy a két forradalom időszakában. 1918—1919. Tanulmány és dokumentum kötet. Bp. 1967.
- V. GÓZ GABRIELLA: A szarvasmarha-törzskönyvezés jelentősége a fajtaváltások korában Magyarországon. MMMK, 1981—83.
A szarvasmarha törzskönyvelés fajiódése Magyarországon (1900—1940). MMMK, 1984—85.
- GUNST PÉTER: Egy vecsési parasztgazdaság jövedelmezősége 1937-ben. MMMK, 1964.
Nemzetközi agrártörténeti bibliográfia. MMMK, 1964.
Az agrártörténetírás Magyarországon 1945. után. MMMK, 1965—66.
A Mezőgazdasági termelés története Magyarországon (1920—1938). Bp. 1970.
- GYŐRI ELEK emlékkiállítás katalógusa. Bp. 1970. 8. p.
- HANKÓ BÉLA: A magyar háziállatok története ősidőktől máig. Bp. 1954.
Magyar házi szarvasmarhák története. Bp. 1957. 30. p. MMF, 3.
Magyar házi szarvasmarháink eredete. Mezőgazdasági Múzeumi Füzetek 3. Bp. 1957.
A Kárpát-medence gazdasági viszonyai az őskortól a honfoglalásig. (Kézirat) MMM Adattár 4/241.
- P. HARTYÁNYI BORBÁLA: Takarmánykiállítás. Bp. 1962. 32. o. MMMF, 21.
Középkori budai lakóház mellékgödredében talált növényi maradványok. MMMK, 1975—77. 15—49.
Késő római kori növényi maradványok a II—III. századi aquincumi légióostábor retenturájában. Budapest Régiségei 24. 125—132. 1976.
Kora Árpád-korból származó búza a Hont-i ispánsági várból. MMMK, 95—111. 1981—83.
A Tiszaalpár—Várdomb bronzkori lakótelepről származó mag- és termésleletek. Cumania 7. 133—161. 1982.
Matolcsi János agrármuzeológiai munkássága. MMMK, 1984—85.
- P. HARTYÁNYI B. — NOVÁKI GY. — PATAY A.: Növényi mag- és termésleletek Magyarországon az újkőkortól a XVIII. századig. MMMK, 1967—68. 5—81.
- P. HARTYÁNYI B. — NOVÁKI GY.: Gabonalenyomatok a Kőrös-csoport edényein. MFMÉ 2. 5—7. 1971.
Beszámoló a Mezőgazdasági Múzeumok III. Kongresszusáról (Budapest 1971. április 19—23.) V. Archaeobotanikai szekció. Agt. Szle. 13. 531—533. 1971.
Növényi mag- és termésleletek Magyarországon az újkőkortól a XVIII. századig. II. MMMK, 23—71. 1973—74.

- Samen- und Fruchtfunde in Ungarn von der Neusteinzeit bis zum 18. Jahrhundert. Agt. Szle. 17. Supplementum 1–65. 1975.
- P. HARTYÁNYI B. – SZ. MÁTHÉ M.: A Berettyóújfalú–Szilhalom-i későneolitikus lakótelep 1976-ban feltárt növényletei. MMMK, 125–143. 1978–80.
- HERMAN OTTÓ: Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum. Az ősfoglalkozások magyarázó lajstroma. Bp. 1908.
- HÉVEY LÁSZLÓ: Emlékirat a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum múltjáról, feladatáról és jövőhivatásáról. Kísérletügyi Közlemények 1937. köt. 1–6. füzet.
- HOLL I. – PARÁDI N.: Das mittellaterliche Dorf Sarvaly (Fontes Archaeologici Hungariae) Bp. 1982.
- HORVÁTH LAJOS: A mezőgazdasági termelőszövetkezetek nagyüzemmé válásának útja. MMMK, 1978–80.
- IMRE GYULA: Tótszentmárton a fejlődés útján. MMMK, 1962.
- IRÁNYELVEK a Magyar Mezőgazdasági Múzeum fejlesztéséről. Jegyzőkönyv a Magyar Mezőgazdasági Múzeum fejlesztése tárgyában 1962. június 15-én összehívott ankétról. MMMA, 1962. IX. 32.
- ISTVÁNFY GYULA emlékkiállítás. Bp. 1960. 11. p.
- IVÁNYI BÉLA: Adatok a magyar halászat történetéhez. MMMK, 1962.
- JESZENSZKY PÁL: Gazdasági Múzeum. Köztelek, 1897. szeptember 11.
- KHIN ANTAL: A magyar vizák története. Bp. 1957. 24. p. MMMF, 2.
- A Velencei-tó halászata. Bp. 1960. 32. p. MMMF, 2.
- A pesti vizafogók és a mai Vizafogó utca neve. MMMK, 1962.
- A Szelidi-tó halászata. MMMK, 1964.
- A somorjai halászcéh. MMMK, 1965–66.
- A régi Csallóköz, mint halászhely. MMMK, 1969–70.
- KIRÁLY ISTVÁN: A Mezőgazdasági Múzeum füzetei. Agrártörténeti Szemle, 1964. 1–2. sz.
- KISS A. – KRALOVÁNSZKY A.: A márfai avarkori lósr. MMMK, 1964.
- N. KISS ISTVÁN: Nagybirtokok árutermelése és külkereskedelme a XVII. századi Magyarországon. MMMK, 1967–68.
- A paraszti földvásárlás és kölcsönügylet kérdéséhez. MMMK, 1969–70.
- Pálínka-főzés a pásztói cisztercita uradalomban. MMMK, 1969–70.
- A bécsi udvar borvásárlásai Magyarországon (XVI–XVII. század). MMMK, 1973–74.
- Bécs húsellátásának válsága (1770–1773.) (Marhaexport, politika és profit). MMMK, 1975–77.
- A magyar marhatenyésztés jelentősége Magyarország és Közép-Európa számára a 16–18. században. MMMK, 1978–80.
- Az agrár monokultúrák és Magyarország aktív külkereskedelmi mérlege. 16–18. század. MMMK, 1981–83.
- A pozsonyi mérőnek, a magyar királyság hivatalos ürmértékének ismertsége külföldön a XVIII–XIX. században. MMMK, 1984–85.
- KNÉZY JUDIT: Somogy megye jobbágyparaszti népének csoportjai és gazdálkodása (XVIII. század elejétől a XIX. század közepéig). MMMK, 1981–83.
- A somogyi parasztság gazdálkodásának és táji csoportjainak változásai (1850–1914). MMMK, 1984–85.
- KOTLÁR KÁROLY: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum XIX. századi vadászfegyvereinek rövid fejlődéstörténeti áttekintése. MMMK, 1981–83.
- KOVÁCS MIKLÓS: Régmúlt idők méhészete. Bp. 1959. 30. p. MMF, 8.
- A magyartarka szarvasmarha története. Bp. 1960. 44. p. MMMF, 15.
- Szarvasmarha-tenyésztési kiállítás. Bp. 1962. 36. p. MMF, 20.
- Adatok a XVI–XVIII. század magyar állattartásának és tenyésztésének történetéhez. MMMK, 1962.
- A lipicai ménes menekítése Napóleon seregei elől. MMMK, 1964.
- Korabeli vélemények az 1880–1890-es évek hazai szarvasmarha-tenyésztéséről MMMK, 1975–77.
- Adatok a takarékmagtárakról. MMMK, 1978–80.

- KRALOVÁNSZKY A.: Kora Árpád-kori mezőgazdasági eszközök a Közép-Duna medencéből. MMMK, 1962. 116–127.
- Szarvasmarha-temetkezés a honfoglalás korából. MMMK, 1964. 171–182.
- LÁZÁR VILMOS: Agrártörténetírásunk helyzete és az Agrártörténeti Bizottság. Magyar Tudomány, 1964.
- LENGYEL I.: A sárbogárdi honfoglaláskori temető állatsontjainak kémiai analysise. MMMK, 1964. 243–246.
- LIPPÓCZY NORBERT: A tokaji bor viszontagságos útja Lengyelországban a XVIII. században. MMMK, 1973–74.
- Lengyel bor-útlevelek a XVIII. század első feléből, mint a tokaji borok kísérői. MMMK, 1975–77.
- A Tokaj–Hegyaljáról Lengyelországba 1726-ban. II.
- MAGYAR Királyi Mezőgazdasági Múzeum megnyitása. Gazdasági Lapok 1897. évf. 660. p.
- MAGYAR Királyi Mezőgazdasági Múzeum tájékoztatója és szakkatalógusa. Bp. 1899. 1902., 1933.
- MAGYAR Királyi Mezőgazdasági Múzeum ismertetője. Bp. 1907., 1912., 1913., 1934.
- MAGYAR Királyi Mezőgazdasági Múzeum szervezeti és szolgálati szabályzata. Bp. 1913.
- MAGYAR Királyi Mezőgazdasági Múzeum könyvtári szabályzata. Bp. 1915.
- MAGYAR Iószerszámok. Bp. 1971. 46. p.
- A MAGYAR Mezőgazdasági Múzeum épülete – a budapesti Vajdahunyadvár. Bp. 1961. 32. p. MMF. 18
- MÁDAY IZIDOR: Jelentés és javaslat az Országos Gazdasági Egyesülethez az országos gazdasági Múzeum célszerű megszervezése tárgyában. Pest, 1871.
- MÁRTHA ZSUSANNA: A mesterséges keltetés története. Bp. 1960. 45. p.
- A magyar tyúk nemesítésének első időszaka. MMMK, 1962.
- A baromfitermékek mai nagyüzemi termelésének előzményei Magyarországon. MMMK, 1964.
- A baromfitoll a magyar gazdasági életben századunk elejéig. MMMK, 1967–68.
- Törekvések a tojáskereskedelem rendezésére Magyarországon századunk elején és a budapesti tojástartózsde. MMMK, 1969–70.
- A baromfitoll az 1920–1944. évek magyar gazdasági életében. MMMK, 1973–74.
- A libamáj a magyar gazdaságtörténetben. MMMK, 1975–77.
- A baromfi és termékei a magyar külkereskedelmi forgalomban századunk elejéig. MMMK, 1978–80.
- A baromfi és termékei a magyar külkereskedelmi forgalomban az 1920–1938. években. MMMK 1981–83.
- A pulyka rövid természetrajza és hagyományos tenyésztése Magyarországon. MMMK, 1984–85.
- MATOLCSI JÁNOS: A mezőgazdaság szocialista átalakulásából adódó múzeumi feladatok. MMMK, 1962.
- Hét évtized a magyar agrárkultúra szolgálatában. MMMK, 1965–66. 5–21.
- Avarkori háziállatok maradványai Gyenesdiáson. MMMK, 1967–68. 85–122.
- A szarvasmarha testnagyságának változása a történelmi korszakokban Magyarország területén. Agt. Szle. 1968. 17. 1–38.
- Untersuchung des Tierknochenmaterials des frühbronzezeitlichen Gräberfeldes bei Battonya. Acta Antiqua et Archaeologica 1968. 12. 65–74.
- Hankó Béla háziállattörténeti munkássága. ÁK, 1970. 11–18.
- Háziállatok történetének zoológiai kutatása a Szovjetunióban. ÁK, 1970. 57. 75–82.
- A Magyar Mezőgazdasági Múzeum működésének 75 éve (1896–1971.). Bp. 1971.
- Beszámoló a Mezőgazdasági Múzeumok III. Kongresszusáról (Budapest, 1971. április 19–23.) VI. Szekció. Domesztikáció és háziállattörténet. Agt. Szle. 1971. 13. 533–536.
- A zoológiai háziállatkutatás állása a budapesti nemzetközi szimpózium tükrében. ÁK, 1972. 59. 95–105.
- Domestikationsforschung und Geschichte der Haustiere (Internationales Symposium in Budapest 1971). Bp. 1973.

- Schädelgestaltung des Pferdes in der Völkerwanderungszeit. In: MATOLCSI 1973. 299–308.
 Balaton környéki avar lovak. Somogyi Múzeumok Közleményei. 1. 87–106. 1973.
- Sertéstartás a Közép-Volga és a Káma vidékén az I. évezredben. MMMK, 229–249. 1973–74.
 Állattani következtetés Fenékpuzta V. századi pusztulásának közelebbi időpontjára. Archaeologiai Értesítő, 1974. 101. 102–111.
- A háziállatok eredete. Bp. 1975.
- Sarud–Pócsoltés Árpád-kori állatcsont-leleteinek vizsgálata. EMÉ, 1975. 13. 69–79.
- A bakonyi sertés XV–XVI. századi csontleletei Sarvalyon. MMMK, 1975–77. 331–354.
- Táltosló az Izsák-balázspusztai honfoglaláskori sírban. Cumania 1976. 4. 191–223.
- A Közép-Volga vidéki finnugor népek állattartása a korai vaskorban. In: Bartha A.—Czeplédy K.—Róna-Tas A.: Magyar őstörténeti tanulmányok. Bp. 1977. 243–266.
- A gazdasági állattartás kezdete Európában. In: Mezőgazdaság, agrártudomány, agrártörténet. (Szerk. Gunst P.) Bp. 1979. 213–232.
- Die Tierknochenfunde von der Siedlung Gellérthegy–Tabán. Acta Archaeologica Hungarica 1979. 31. 287–291.
- A majacki lelőhely (SZU) állatcsontleletei (az 1978–1979. évi ásatás). MMMK, 1981–83. 29–54
 Állattartás őseink korában. Bp. 1982.
- Tierknochenfunde von Sarvaly aus dem 15–16. Jahrhundert. In: Holl I.—Parádi N. 1982. 229–253.
- Hankó Béla (1886–1959). In: Agrártörténeti életrajzok. (Szerk.: Für L.—Pintér J.). Bp. 1985. 175–178.
- MATOLCSI J. — ORBÁN L.: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum épülete — a budapesti Vajdahunyadvár. Bp. 1966. 52. p.
- MÉRI I.: Árpád-kori falusi gabonaőrölő és kenyérsütő berendezések (Rekonstrukciós kísérlet kiállítási makett készítéséhez). MMMK, 1969–70. 69–82.
- A MEZŐGAZDASÁGI Múzeum jelentése. 1945–51., 1956., 1957., 1959.
- MEZŐGAZDASÁGI szakoktatás története. Bp. 1971. 19. p.
- MEZŐGAZDASÁGI termelőszövetkezetek Magyarországon kiállításvezetője. Bp. 1977. 9. p.
- F. MIHÁLY IDA: Mezőgazdaság a naiv művészetben. Bp. 1980. 36. p.
- MODERN múzeumpolitika. A Természettudományi Szövetség múzeumi ankétjának alapján szerkesztette: Lambrecht Kálmán. Bp. 1919. 23. p.
- NAGY GYÖRGY SÁNDOR fotókiállítása. Bp. 1979. 12. p.
- NOVÁKI GYULA: Kora vaskori sarlólelet Kőszegről. MMMK, 1965–66. 67–72.
- Methodischer Versuch der Schichtenerschliessung auf der bronzezeitlichen Siedlung in Bölscke. MFMÉ, 1966–67. 85–90.
- Törkölyverem Páztón a XVIII. század második feléből. MMMK, 1969–70.
- Anderungen der Weizenarten in Ungarn von der Bronzezeit bis zum Mittelalter. MFMÉ 1969. 2. 39–45.
- Újabb agrártörténeti adatok az 1964–1976. évi régészeti irodalomból. Agt. Szle. 1967–69., 1971., 1978.
- Die Geschichte des Pflanzenbaus in Ungarn von der Neusteinzeit bis zum Beginn des Mittelalters. Agt. Szle. 1975. 17. Supplementum 66–88.
- Régi szántóföldek nyomai a Börzsönyben. MMMK, 1975–77. 55–78.
- Régészeti és paleoethnobotanikai adatok a gabonásvermek kérdéséhez. MMMK, 1981–83. 57–92.
- XIV–XVI. századi szántóföldek maradványai a Sümeg–Sarvalyi erdőben. MMMK, 1984–85.
- NOVÁKI GY. — SÁNDORFI GY. — MIKLÓS ZS.: A Börzsöny hegység őskori és középkori várai (Fontes Archaeologici Hungarici). Bp. 1979.
- NYÉKES ISTVÁN: Nagy szőlőnemesítőnk, Mathiász János. Bp. 1958. 26. p. MMMF. 7.
 Budapest mezőgazdasága. Bp. 1959. 36. p. MMF. 10.

- ORBÁN LÁSZLÓ: Vadászati kiállítás. Bp. 1961. 48. p. MMF. 22.
Ua. 2. kiadás. Bp. 1964.; Ua. 3. kiadás. Bp. 1967.
Az első nemzetközi vadászati kiállítás és magyar vonatkozásai. MMMK, 1964.
- OROSZ ISTVÁN: Forschungsgeschichte und Aufgaben der Agrargeschichtsschreibung im Ungarn. Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte. Berlin. 1980. 3.
- OROSZI SÁNDOR: Alföld fásítási tervek, erdősfítések és erdőtelepítések a Nagykunságban a két világháború között. MMMK, 1984–85.
- AZ ÖNTÖZÉS története. Bp. 1971. 47. p.
- PAIKERT ALAJOS: Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum Budapesten. Kísérletügyi Közlemények. 1927. 755.
- PATAY ÁRPÁD: Az alföldi borvidék vázlatos története. Bp. 1960. 35. p. MMF, 17.
Két ősi szőlőmetszőkés-típus és annak későbbi előfordulása a Dunántúlon. MMMK, 1964. 185–200.
- PATAY Á. – SZ. PÓCZY K.: Gyümölcsmaradványok aquincumi múmiasírból. MMMK, 1964. 135–146.
- PETHE FERENC emlékkiállítás ismertetője. Bp. 1965. 7. p.
- PETŐ M.: A nyereg formái Pannoniában az I–IV. században. MMMK, 1965–66. 7379.
A hadsereg lótartása Pannoniában. Antik Tanulmányok. 1968. 15. 252–256.
Szarmata kori ásólelet Orosról. Folia Archaeologica. 1971. 22. 29–33.
Rákoscabai római kori fémlélet. Budapest Régiségei. 1973. 23. 121–126.
A pannoniai szarvasmarha-tartás emlékanyaga. Agt. Szle. 1973. 15. 70–73.
A pannoniai római katonaság lószerszámosítási módja. Folia Archaeologica. 1973. 24. 57–64.
A ló fogatolása Pannoniában. Agt. Szle. 1974. 16. 72–78.
- PINTÉR JÁNOS: Az egri főkáptalani uradalom mezőgazdálkodása az 1928–1929. években. Bp. 1969–70.
Nyolc évtized Orosházán az agrároktatás szolgálatában. MMMK, 1973–74.
A kecskeméti „Miklós” szőlőtelep létrejötte és első évtizede. MMMK, 1975–77.
Hódmezővásárhely agrárviszonyai a századfordulón a korabeli statisztikák tükrében. MMMK, 1978–80.
A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattári Osztálya a tudományos kutatás és ismeretterjesztés szolgálatában. Agrármuzeológiai Füzetek. Bp. 1981. 33–36.
A Duna–Tisza közti szőlőterület alakulása a századforduló idején és a két világháború között. MMMK, 1981–83.
A kecskeméti „Helvécia” telep megalakulása és első évtizede. MMMK, 1984–85.
- PINTÉR J. – TAKÁCS I.: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Köre története (1927–1977). Bp.
- POGÁNY Ö. G.: Mezőgazdaság a képzőművészetben. Bp. 1970. 30. p.
Ló és lovasábrázolás a képzőművészetben. Bp. 1971. 47. p.
Mezőgazdaság a képzőművészetben kiállítás katalógusa. Bp. 1975. 18. p.
- RÉZ GYULA: A motorekék magyarországi megjelenése és elterjedésének jelentősége. MMMK, 1984–85.
- RÉZ GY. – VÁRHIDY I.: Adatok a hazai gőzcséplés és gőzkezesántás kezdeteihez. MMMK, 1981–83.
- SELMECZI KOVÁCS ATTILA: A csűr szerepe Észak-Heves megye paraszti gazdálkodásában. MMMK, 1967–68.
A napraforgó meghonosodása és elterjedése Európában. MMMK, 1969–70.
A repcetermesztés alakulása a XIX. században Magyarországon. MMMK, 1973–74.
Agrotechnikai változások a XIX. századi repceművelésben Magyarországon. MMMK, 1975–77.
- SEMSEY ANDOR: Szőlő és bor az ex libriseken. Bp. 1970. 38. p.
Szőlő és bor a kisgrafikákon. Bp. 1972. 92. p.
Szőlő és bor az ex libriseken és az alkalmi grafikákon. Bp. 1984. 128. p.
- GY. SZABÓ BÉLA kiállítás katalógusa. Bp. 1974. 30. p.

- S. SZABÓ FERENC: A 60 éves Mezőgazdasági Múzeum. Bp. 1956. 242. p.
 A 60 éves Mezőgazdasági Múzeum. Bp. 1957. 9. p. MMMF. 1.
 A hazai agrármuzeológia kezdetei és eredményei. Kísérletügyi Közlemények I. kötet 1. füzet. Bp. 1957.
- SZABÓ ISTVÁN: A parasztság történetének problematikája Magyarországon a kapitalizmus korában. Századok, 1961.
 Hankó Béla emlékezete. ÁK, 1970. 57. 3–10.
- SZABÓ MIKLÓS: Tessedik Sámuel élete és munkássága. Bp. 1960. 35. p. MMMF, 11.
 Berzsenyi Dániel a mezei szorgalom némely akadályairól. MMMK, 1964.
- SZABÓ LÓRÁND: Számvetés a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tudományos tevékenységéről 1975-től. MMMK, 1981–83.
 A Magyar Mezőgazdasági Múzeum filiáléinak feladata és tevékenysége. MMMK, 1981–83.
 Természetvédelem és az új agrotechnika összefüggése Magyarországon a XIX. és XX. században. MMMK, 1984–85.
 A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Barátainak Köre tevékenysége. MMMK, 1984–85.
 Matolcsi János életútja. MMMK, 1984–85.
- TAKÁCS IMRE: A Mezőgazdasági Múzeum rövid története. Bp. 1959. 44. p. MMF, 6.; ua. 2. kiad. Bp. 1961. 51. p. MMMF. 19.; ua. 4. kiad. Bp. 1967.
 A magyar mezőgazdasági irodalom összefoglaló retrospektív bibliográfiája. MMMK, 1962.
 A Magyar Mezőgazdasági Múzeum rövid története. MM Füzetek. 19. sz. Bp. 1964. 3. átdolg. kiad.
 A magyar Mezőgazdasági Szakirodalom Könyvészetének VI. kötete. MMMK, 1964.
 A mezőgazdaság irányításának jogforrásai, intézményei és szervei Magyarországon (1889–1919). MMMK, 1967–68.
 Az erdészet fejlődése Magyarországon 1880-ig a jogszabályok tükrében. MMMK, 1969–70.
 A magyar állategészségügyi rendszet kialakulása és fejlődése 1918-ig. MMMK, 1973–74.
 A borhamisítás tilalmának változásai 1945 előtt Magyarországon. MMMK, 1975–77.
 Búza-termelésünk állami átszervezése az 1930-as években. MMMK, 1978–80.
 Földművelésügyi közigtásunk és az érdekképviseltek kapcsolatai a tanácsigazgatás létrejöttéig. MMMK, 1981–83.
 Földművelésügyi kormányzatunk fő feladatai az 1914/18. évi világháborút követő békekötés utáni első években. MMMK, 1984–85.
- TAKÁCS ISTVÁN: Gyöngyöshalász–Encspuszta késő rézkori település halcsont leleteinek elemzése. EMÉ, 1982–83. 19. 63–72.
- TANGL FERENC emlékkiállítás. Bp. 1966. 8. p.
- TARABA MÁRIA: A „Magyar Mezőgazdasági Szakirodalom Könyvészete” című kiadvány létrejöttének története I. rész. Előzmények. MMMK, 1984–85.
- A TEJGAZDASÁG története. Bp. 1971. 40. p.
- TERMÉSZET és Technika. 1953.
- TILKOVSKY LÓRÁND: Balázsháy János a magyar agrárfejlődés úttörője. Bp. 1958. 23. p. MMF. 4.
- TIMÁR E. – VERESS É.: A kenyérfogyasztás statisztikai becslése. MMMK, 1969–70.
- H. TIMKÓ ILONA: Tökmagolaj készítés a rátóti Fenyvesalja Mezőgazdasági Termelőszövetkezetben (1977.). MMMK, 1978–80.
- TOBORFFY GÉZA: A felújított Mezőgazdasági Múzeum. Különlenyomat a Kísérletügyi Közlemények 1939. évi 1–3. füzetéből. 2. p.
 A m. kir. Mezőgazdasági Múzeum épületcsoportjának műtörténelmi vonatkozásai. Bp. 1939.
- TOKAJHEGYALJA borgezdasága. Bp. 1974. 65. p.
- TÖRÖK KATALIN: A szántóföldek és a rétek aránya Magyarországon a XVIII. században. MMMK, 1969–70.
- UJHELYI IMRE emlékkiállítás. Bp. 1966. 11. p.

- URBÁN LÁSZLÓ: A paraszti állattartás rendszerének felbomlása az első négy termelőszövetkezeti városban. MMMK, 1978–80.
- VAJKAI ZSÓFIA: Régi magyar dohányfajták és termesztésük (Juhász Árpád emlékanyag a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattárában). MMMK, 1975–77.
Malomtípusok és a molnár mesterség a XIX. századi Magyarországon I. MMMK, 1978–80.
Malomtípusok és a molnár mesterség a XIX. századi Magyarországon II. MMMK, 1981–83.
- VALKÓ ARISZTID: A nagyszentmiklósi földművesiskola működése 1863–1889 között. MMMK, 1964.
A Balatonfüredi Szőlőműves Felsőnépiskola és a Szeretetház működése. MMMK, 1965–66.
- VALKÓ E.: Békési bronzkori növényleletek anthrakotómiai vizsgálata. MMMK, 1969–70. 23–31.
- IFJ. VASTAGH GYÖRGY emlékkiállítás ismertetője. Bp. 1968. 19. p.
- VASVÁRI MIHÁLY: Békéscsaba száraz-, szél- és vízimalmi. MMMK, 1981–83.
- VERESS ÉVA: Adalék a kenyér történetéhez. Sütőipar. 1970. január–február. 24–39.
Számítógépes agrártörténeti archívum. MMMK, 1978–80.
- VLCSKÓ LAJOS: Szempontok és adatok a magyarországi növénytermesztésben elterjedt ipari módszerek agrártörténeti feldolgozásához (1945–1975.). MMMK, 1975–77.
- VLCSKÓ L. – FÜR L. – FÁBIÁN GY.: A mező- élelmiszeripar, erdő és vadgazdálkodástörténeti múzeumi tevékenység fejlesztésének egyes kérdései. MMMK, 1973–74.
- WELLMANN IMRE: Agrártörténelmünk módszerének kérdéseiről. Agrártörténeti Szemle, 1962. 1–2. sz.
A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Agrártörténeti Osztályának megalakulása. Agrártörténeti Szemle, 1963. 1–2. sz.
Pest megye viszálya Pest városával piacra vitt paraszti termelvények körül az 1730-as években. MMMK, 1965–66.
A parasztnép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdon vallomásainak tükrében. Bp. 1967. Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok, 3.
A magyar mezőgazdaság a XVIII. században. Bp. 1979. Agrártörténeti tanulmányok 6.
- WOHLNÉ NAGY ÁGOTA: A levendula magyarországi elterjedése és gyógynövényként való felhasználása. MMMK, 1984–85.

ISBN 963 0171 732

Kiadja: a Magyar Mezőgazdasági Múzeum

Felelős kiadó: dr. Szabó Loránd

Terjedelme: 18,2 A/5 ív

Példányszám: 600

Készült a Szabadság MGTSZ Nyomdaüzemében, Gyál–86-229

Felelős vezető: Tóth Antal

